

Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг
йигирма йиллигига бағишланади

ЮРТНИ СЕВМОҚ САОДАТИ

САМАРҚАНД БАЁЗИ
II КИТОБ

«ТАФАККУР ВО‘СТАНИ» НАШРИЁТИ
ТОШКЕНТ – 2011

84 (5Ў)6
Ю82

Юртни севмоқ саодати: Самарқанд баёзи. II китоб / Таҳрир кенгаши Ф. Тошев [ва бошқ.]. – Т.: Tafakkur bo‘stoni, 2011. – 216 б. – (Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг 20 йиллигига бағишланади).

I. Тошев, Фармон/[ва бошқ.]

ББК 84 (5Ў)6
УДК: 821.512.133-1

ТАҲРИР КЕНГАШИ:

Фармон ТОШЕВ, Хўжакул МУҲАММАДИЕВ,
Хосият БОБОМУРОДОВА, Дилором САЛОҲИЙ, Ориф ҲОЖИ,
Жумагул СУВОНОВА, Ҳасан НОРМУРОДОВ,
Амрилло АҲМЕДОВ, Алишер НОРБОЕВ.

*Ушбу китоб Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси
Самарқанд вилоят бўлими ва вилоят «Zarafshon» газетаси
таҳририяти ижодий жамоаси томонидан тўпланиб,
нашрга тайёрланди.*

Наишр учун масъул:
Исомиддин ПЎЛАТОВ

Ҳурматли китобхон!

Ушбу мажмуа аввало Зарафшон воҳаси ижодкорларининг она-Ватанга беназир муҳаббати ифодасидир. Иккинчидан, бу китобнинг чоп этилиши самарқандлик адиблар фаолиятидаги янги жўшқин жараёнга дебоча ҳам. Чунки 2011 йил 3 июн Ёзувчилар уюшмаси вилоят бўлимига Самарқанддаги энг гўзал бинолардан бирининг таъмирлаб, топширилиши жамоатчилик томонидан муҳим воқеа сифатида эътироф этилди.

Хуллас, Ватан мадҳига бағишланган бу баёз шоирларнинг бу ғамхўрликка жавобининг ифодаси сифатида ҳукмингизга ҳавола этилаётир.

№1853-6653

ISBN 978-9943-362-49-9

© «TAFAKKUR BO‘STONI» нашриёти, 2011.

Менинг фикримча, ёзувчилик бу – оддий касб эмас, Худо берган истеъдоддир. Бу – қисмат, пешонага ёзилган тақдир. Бу касбга ҳеч қаерда ўқитиб, ўргатиб бўлмайди. Ёзувчиликнинг мактаби ҳам, дорилфунуни ҳам битта. У ҳам бўлса, бир умр ҳаётнинг ичида бўлиш, ўз халқи билан ҳамдарду ҳамнафас бўлиб яшаш, ҳақиқат ва адолатга садоқат билан хизмат қилишдир.

Ислом КАРИМОВ.

МУШОИРА ЭТАДИ ДАВОМ...

Ҳурматли китобхон!

Ушбу номдаги китобнинг биринчиси Мустақилликнинг 20 йиллиги байрами арафасида қўлингизга теккан эди. Айтиш керакки, бу баёз воҳамиз ижодкорларининг улуғ айёмга муносиб тухфаси бўлди.

«Юртни севмоқ саодати» баёзи тақдимотида жамоатчилик бу мажмуани яхши баҳолаб, уни давом эттириш лозимлигини таъкидлади. Хусусан, Самарқанд адабий муҳитида шаклланган барча шоир ва қаламкашлар, ёш ижодкорлар машқларини, шунингдек, насрда ёзувчилар бадиий асарларини ҳам чоп этиш таклифи билдирилди. Бу таклиф вилоят ҳокимлиги томонидан қўллаб-қувватланди ва шу тариқа баёзнинг давоми – «Юртни севмоқ саодати» номли иккинчи китоб юзага келди.

Бу тўплам воҳамиз ижодкорларининг Ёзувчилар уюшмаси вилоят бўлими билан яқин ҳамкорлигини таъминлайди, деган умиддамиз. Бинобарин келгусида олийгоҳ, коллеж ва лицейларда таҳсил олаётган, қишлоқларда яшаётган ёш иқтидор эгаларининг машқлари асосида тўплам яратиш ниятимиз ҳам йўқ эмас.

Хуллас, ижодкорларимиз бу икки китобни Юртбошимиз томонидан адабиёт аҳлига кўрсатилаётган юксак эътибор ва ғамхўрликнинг натижаси сифатида қабул қилдилар. Бу, шубҳасиз, уларни янги ижодий ютуқларга чорлайди. Чунки биз кўҳна ва табаррук заминда, эркин ўлкада яшашни, уни васф этишни ҳақиқий саодат деб биламиз.

Тўпламлар ҳақида самимий фикр билдирадиганларга олдиндан раҳмат айтамиз.

ТАҲРИРИЯТ КЕНГАШИ.

Абдували ҚУТБИДДИН

ДАЪВАТ

*Кўр бўлгайлар билмаганлар Сарбонимни,
Шоқолга ем бўлар эди бу карвонлар,
Ичимизда тухум очган шум илонлар,
Ёв қиларди ҳаётимга давронимни.*

*Кўнгил обод ўлса унда хатар бўлмас,
Обод бўлмоқ инсон учун улугликдир.
Агар унда чироқ ёнса ёруғликдир,
Ёруғликда тонглар ахир уруғликдир.
Шу тонгларни авлодларга ким атади,
Боғларимиз кўнгил билан ким бутади,
Қалбга қўйиб англаб олинг сарбонимни.*

*Қанча қайроқ қайрадилар кўз олайиб,
Ўт қўйдилар ичи қуруқ хашақларга,
Кибрларга, ҳасадларга, шақ-шақларга,
О, қанчалар юрагидан кетди майиб,
Ҳақиқатнинг оловидан зум бужмайиб.*

*Тик турди-ку Баҳоуддин Нақшбандий,
Соҳибқирон, Бобур мирзо, Улуғбеклар,
Кешийлару шошийлару дилбандийлар,
Аҳли Хораз, хўқандию самарқандий,
Улуғ йўлга от қўйдилар ўзлуғ беклар.*

*Ўзлимиз сари кетдик, кўкрак кериб,
Орзулару умидларни бир-бир териб,
Буюк давлат қуёшига ихлос бериб,
Боламизга шижоатни мерос бериб,
Ҳам ўрганиб, ҳам ўргатиб кетмоқдамиз,
Умр ўтар аста-аста ўтмоқдамиз.
Аммо кўнгил хотиржамдир, тўғри бўлди,
Ойдинлик ҳам бағримизга бағир бўлди.*

*Минг йил ўтар, ўзгаради бу дунёлар,
Балки намхуш тортиб қолар хуш ҳаволар,
Балки тўфон кўтаради шўх саболар,
Ўзгармайди то қиёмат аҳду паймон,
Ўзгармайди ер юзида Ўзбекистон,
Яшнайверар ҳурриятдан таралган нур.
Ранги ўчмас, қони эзгу бу зиёлар.*

*Мангуликдир чин меҳнатлар ва заҳматлар,
Иқболимиз учун ёнган бу ҳикматлар,
Аждодларнинг руҳи айтган бу раҳматлар,
Келажакнинг уйи янглиғ бу мактаблар,
Бу ишончлар, бу туйғулар ҳамда сурур.*

*Адашмайлик, қайишмайлик, эгилмайлик,
Хиёнату алдовларга букилмайлик.
Агёрларнинг кимхобига тикилмайлик,
Айрилмайлик орзулардан ва ватандан.*

*Шукрона айт, Абдували иқболингдан,
Гул бахтингдан, бугунингдан зилолингдан.
Билдинг ахир Ўзбекистон ва шавкатни,
Она ватан деган қутлуг тариқатни,
Шу тариқат пойдор бўлди, қуллуг қилгил,
Озодлигу ободликни сен туғ қилгил.*

*Илдамлагин Истиқлолнинг йўлларидан,
Бу йўлларки, саодатга элтгувчидир,
Ҳеч туширма байрогингни қўлларингдан,
Адл турган муродига етгувчидир.*

*Даъватим шу ватан Аллоҳ назардандур,
Юртишайдолиғ вожиб Хўжа Хизрдандур.
Ватан ахир иймон учун бир саждагоҳ,
Кимки ватан ичра бўлса ўшал огоҳ.*

*Иймондандир хизмат қилмоқ раиятга,
Бутун халққа, азиз юртга, ҳақиқатга,
Ўзбекистон деган буюк муҳаббатда,
Яшаб бирга,
Кетиб бирга!
Тирилганда –*

*Ўзбекистон жонажоним– ватан десак,
Парвардигор, ўзинг уни асра десак,
Шу юрт учун порлат десак кўзимизни,
Тупроғига тупроқ қилгин ўзимизни.
Онажоним,
Жондан суюк
Ватан десак!*

Ватан десак, ватан десак, ватан десак!

САМАРҚАНД

Новвойхона томидан баландроқда
 Булут қўнишиди,
 Катта патир бўлди Дарғом тепасида.
 Афросиёб харобалари ёнида,
 Алп юшиоқ булутни ушлади,
 Бурдалаб улоқтирди Зарафшонга...
 “Самарқанд сайқалдир рўйи заминга...”
 Қандаҳорда Нью-Жерсилик аскар,
 Ойга ўқ узди, одамга эмас,
 “Улуғбек шаҳрида одамлар унни
 Кўпчитиб нон қасрларини қурадилар”
 Пичирлади шўрлик.
 Шунда ой ботган тоғдан гумбурлади англомас газаб,
 Нимталанган танадан руҳ силқиди ёп-ёруғ:
 “Самарқанд тинчлик бер, рўйи заминга...”
 У ерда Чўпонотанинг бағрида
 Варрак учирарди болакайлар,
 Аллақандай бобо ва момо варракка қўшилиб,
 Қанот қоқишарди қироат билан.
 (Амир Темурмикин, Бибихониммикин....)
 Бир ойга келган италиёнлик муҳандис,
 Уч йил бўлди, кетмас,
 Менга турмушга чиқ,
 Шаҳринг қадрига етдим, дейди Моҳинурга,
 Самарқандлик бўлиш учун уч йил етмас, дейди Моҳинур...
 Уч минг йил етмас, дейди Моҳинур,
 Боғи шамолдан оқ фотиҳа ол,
 Хўжа Зулмураддан мурод сўра ва сев,
 “Самарқанд муҳаббатдир рўйи заминга...”
 Сиёб бозорида зармитанлик эна,
 Қатигини кўпчитиб, қуртини доналаб,
 Дам солиб сотади етмиш йилдан бери:

*Олсанг-ла, тилладай бўлар ниятларинг...
Алалхусус, Самарқанд тилла ниятлар сочар рўйи заминга...
Ҳар икки йил ораси Моқарт
Зиёрат қилар экан Регистонни,
Энг қадимий найни чалиб, август панасида.
Машишоқлар, созандалар, қўшиқчилар
Булбул чаманига ошиқар самимий.
“Самарқанд тарона рўйи заминга...”
У оҳанрабо, мудом чорлайверади ўзига,
Қутбу қудрат берар чин дилдан талпинса,
Сукут берар, субут берар, осойиши, ором,
Жаннат эшигини очар, улуглар шоҳид:
“Самарқанд нажотдир она заминга...”
“Тошкент” кўчасининг ўнг ёнбошида,
Мактаб бор эски,
Ичида тарихий кўрғазма,
Унда сурат бор эътиборга молик.
Жиддий, кўзи дард тўла бола,
Қўлида ўзи ясаган мўъжаз ҳаво кемаси,
Шаҳдланиб турибди кўкка учиргани,
Зехн бериб қаралса,
“Ўзбекистон” деган ёзув чалгинади ёришиб,
У халқнинг қўлидан ушлаган бугун,
Ватанга бахш этиб борлигин мағрур
Учогини кўкка учирган юсак.
Авайлаб-асраб ҳар биримизни,
Эъозлаб, қадрлаб ҳар биримизни,
Оламга танитган, орзуга танитган.
“Самарқанд Истиқлол кўҳна заминга..”
Элликлаб қолдим,
Кўнглим ўн бешдай,
Хат ёзгим келар синфдош қизга
” Мен сени... севаман... мен сени...”*

*Дарғомнинг бўйида чўлғотгим келар,
Майсалар сочини, севгилим аксини...
Кулимсиб, кулимсиб – шодлигим пўртана,
Арғумоқ жиловин тортиб, шопиллаб,
Қамчинни бир уриб, Зарафшон узра
Сепкили тошган кундузнинг бағрига
Ўтиб кетолсайдим овозим гупиллаб.
“Самарқанд!
Сен битта
Рўйи заминда...”*

Нурулла ОСТОН

АНБАРАФШОНИМ ВАТАН

*Ўтди қанча замонлар, қанча давру давронлар,
Кездим турфа жаҳонлар, жонга жононим Ватан.*

*Бағри баҳорга монанд, тупроғи зарга монанд,
Оби кавсарга монанд Сир, Зарафшоним Ватан.*

*Онам каби гумгусор, отам каби хокисор,
Осмонлари безубор жаннатмаконим Ватан.*

*Ўзинг пушти-паноҳим, топган меҳригиёҳим,
Муқаддас саждагоҳим, рўйи жаҳоним Ватан.*

*Равзаи жаннат ўзинг, Каъбаи зийнат ўзинг,
Рўшнои давлат ўзинг, булбулзабоним Ватан.*

*Дилга офтобдир васлинг, элга меҳробдир наслинг,
Танти авлоддир аслинг, меҳри равоним Ватан.*

*Ўзбекнинг нишонаси, ёруғдир пешонаси,
БМТ кошонаси тахтиравоним Ватан.*

*«Шашмақом» мақомлари, суръаи каломлари,
Салламно саломлари, илму иймоним Ватан.*

*Ёзди кўп бало тоши, ёвдан омондир боши,
Минг асрлар бардоши, марду майдоним Ватан.*

*Ота макон, она юрт, тупрогини кўзга сурт,
Ғурбат эрур ўзга юрт, томирда қоним Ватан.*

*Киндик қоним тўкилган, мингта жоним тикилган,
Байроқ тутиб йиқилган садқадир жоним Ватан.*

*Истиқдолни эъзоз қил, қадрим қуши парвоз қил,
Муборак йигирма йил, ҳур жовидоним Ватан.*

*Эшигинг нурга тўлсин, бешигинг гулга тўлсин,
Ҳур қизу улга тўлсин, анбарафшоним Ватан.*

*Нуруллоҳ, бир куйчиман, тўйлаган бир тўйчиман,
Ўз элимдан элчиман, Ўзбекистоним Ватан!*

ШАРҚ ТАРОНАСИ

*Санъатлар ичинда энг дурдонаси,
Регистон кўрки-ю, дил қошонаси,
Юлдузлар базмида ҳур-жононаси –
Шарқ таронаси бу, қалб таронаси.*

*Аслида Ғарб – ғуруб, Шарқ шафиқ эди,
Тафаккур аҳлига Ҳақ тавфиқ эди,
Жон ила вужудга куй рафиқ эди –
Шарқ таронаси бу, қалб таронаси.*

*Самарқанд сайқал-у меҳмонга пешвоз,
Кошинлар жилваси айлайди пардоз,
Саҳнани қутлайди дилкаш шиқибоз –
Шарқ таронаси бу, қалб таронаси.*

*Турфа тилда янграр савту саломи,
Парвозда чарх урар тинчлик каломи,
Лайли наҳор бўлур эртақ давоми –
Шарқ таронаси бу, қалб таронаси.*

*Наволар уйғонар ҳар кошин, гишитда,
Навога айланар ҳар эсон, ҳар ришита,
Дилларга нур бўлиб кирар фаришта –
Шарқ таронаси бу, қалб таронаси.*

*Истибдод янчилди, истиқбол кулди,
Озод юрт осмони, замини гулдир,
Ким ҳурлик истади – замони ҳурдир –
Шарқ таронаси бу, қалб таронаси.*

*Шундай хокисорсан, буюклик талқин,
Пойингга гул бўлиб тўшайлик халқим,
Юраклар қўридан порлаган ёлқин –
Шарқ таронаси бу, қалб таронаси.*

*Лаъли Бадахшоннинг олтин ҳалқаси,
Соҳибқирон қурган тинчлик қалъаси,
Ипак йўли бўлган шарқ маиғаласи –
Шарқ таронаси бу, қалб таронаси.*

*Дунёда онадан улуғроқ зот йўқ,
Она Ватандан пеш муқаддас от йўқ,*

*Она – Ватан йўқдир, бил, қўшқанот йўқ –
Шарқ таронаси бу, қалб таронаси.*

*Тарона авжидир шодликдан дарак,
Сени қўшқўлласин Ёсин-Таборақ,
Тўйларга уланган тўйлар муборақ,
Шарқ таронаси бу, қалб таронаси.*

Омоной РАББИМОВА

МУСТАҚИЛЛИК ДАРСИ

*Мустақиллик – ўзликни, ўзни англаш дегани,
Мустақиллик – ўз қалбинг ҳиссин тинглаш дегани.
Мустақиллик дегани – нурли дунё дегани,
Меҳринг-ла шу дунёга сочгил зиё дегани.*

*Байроқлари мовий ранг тинчликкадир ишора,
Ўн икки бурж юлдузи етмиш макон кошона.
Янги ниҳол янгилик интилишининг белгиси,
Оқ, қизил ранг юртимнинг оқ нияти келгуси.*

*Яшиллик – ер юзига қайноқ ҳаёт тимсоли,
Шу байроқда ҳилпирар эл-юрт ният иқболи.
Туғромиз тепасида саккиз қиррали юлдуз,
Дилкаш элим бошидан нур сочар кеча-кундуз.*

*Бугдой бошоқ – элимнинг бошида тож дегани,
Билим билан камол топ, топгил ривож дегани.
Кенг даласи – кенг қалби, саховатдан нишона,
Ўзбекистон – қутлуг юрт, олиймақом кошона.*

*Ҳар бандида мовий ранг, пок ният-ла боғланган,
Яшиллик-ла яшариб гулианзорга айланган.
Мустақиллик – тилиннга мустақиллик дегани,
Мустақиллик – элиннга чин аҳиллик дегани.*

*Ўз ҳуқуқинг – ҳаққингни англаб топ дер тўғри йўл,
Мустақиллик муборак, она халқим омон бўл!*

ШОИРЛИК ҲАҚИДА

*Шоирликнинг кўп мазмуни,
Шарти шундоқ бўлади,
Ҳақ йўлидан тойган куни
Паймонаси тўлади.*

* * *

*Адиб Аҳмад Югнакий қолдирган зўр мероси,
Ҳиммат сари чорлайди таратган нур зиёси.
Меҳр-у муҳаббат билан эл-у юртни суйдирар,
Асалдайин тотими ич-у этинг куйдирар.*

*Дилингни поклаш учун шу зиёда чўмилгин,
Эл-у юрт ардоғида дунёларга кўмилгин.
Унутмасдан ўзлигинг англамоққа киришгил,
Гўзал қалб соҳиби бўл, гўзаллик-чун тиришгил.*

*Нияти пок кишилар етишгувчи олий бахт –
Асрай билсак иймонни насибамиз бўлгай нақт.
Камтарга камолни ҳам бергувчи Ҳақнинг ўзи,
Инсоний комилликдир, ҳақиқат айтган сўзи.*

*Юзинг ёруғ ўқисанг «Ҳақиқат совгаси»дан,
Ой ёғдуси ҳам гўё ўшал нур зиёсидан.*

Рауф СУБҲОН

ҚУШЛАР ҚЎШИҒИ

I

*Согиниб қайтамиз
Шу юрт тафтини,
Согиниб айтамиз
Қушлар бахтини.*

*Бизни нелар чорлар
Шунчалик илҳақ,
Сиз нечун кутасиз
Бунчалар барвақт?!*

*Бизга осон эмас
Жанубдан қайтиши,
Осон бўлмагандай
Шарқни тарк этиши!..*

II

*Биз доим тинчликни қуйлаб учамиз,
Кўпчиликмиз, кўкни ёриб ўтамиз.
Дунёнинг қушлари бўлмаса агар,
Парвоз ёлғиз иши эмас, нетамиз?!*

*Баҳор чорламоқда Ўзбекистонда,
Ўзбекистон эрур бор қўшигимиз.
Манзилда бемалол ин қуражаскмиз,
Бизни чорлаётган юрт – бешигимиз.*

*Нотинч ўлкалар ҳам талпиниб қолар,
Тинчлик чорламаса ортга қайтмасдик.
Қай юртдан тополсак мангулик баҳор
Бошқа ўлкаларни асло айтмасдик!..*

*Ҳозирча йўлдамиз, ҳур парвоздамиз,
Ўзбекистон, деган жўр овоздамиз!..*

* * *

*Сен ҳали ялпизи кетмаган уват,
Ҳар тонг айланардинг шабнам садафга.
Сен ҳали отингни билолмасдан бот,
Қараб қўяр эдинг кўклам тарафга.*

*Сени такрорларди, ҳамма такрорлар,
Яна аланлардинг жисминг гул – қулоқ.
Англаш осон эмас, фурсат қарамас,
Энди баҳормассан, ёз бўлдинг кўпроқ.*

* * *

*Ёлғизликни йўлатмаган,
Бахтим ўзингсан, мабодо:
Муҳаббатдан эсар бўлса
Хотиржамликдир шаббода.*

*Шаббодаки, тўрланади,
Мавжланади юзларингда.
Ўша мавжлар қалбим ўйнар,
Жоним олган сўзларинг-да...*

*Қат-қат бўлар гуноҳ-савоб,
Қатланади муҳаббат ҳам.
Сени десам ишқдир жавоб,
Бу дунёда қолмагай гам.*

*Кўкайимдан тошган тўлқин
Кўнглинг қадар карвон бўлди.
Қай ошиқлар додлар балким,
Менинг йўлим равон бўлди.*

*Ёлғизликни йўлатмаган,
Бахтим ўзингсан, мабодо:
Муҳаббатдан эсар бўлса
Хотиржамликдир шаббода.*

ОҚТОВДА

*Тош қулади, тош қулади, тош қулади,
Чўққи ёшлик, чиқсам кўнглим ёш бўлади.
Мен ўрлайман, қоялар-ку жигарларим,
Кўкдан боқар ота қуёш хуш қулади,
Бора-бора қоялар ҳам паст бўлади.*

*Пастга боқсам, паст чорлайди узун-узун,
Қоя деган яқинимдан тош жилади...
Чўққиларда кўрай дейман босган изим,
Излар узоқ кўкда қушлар сас қилади:
– Сени бу юрт забонингга хос билади!..*

* * *

*Қора тунни гулханларда ёқ,
Саксовул, янтоқни, ўрикни.
Шунчаки ёқ, қала эринмай,
Кўрмайсан, аламни, куюкни...*

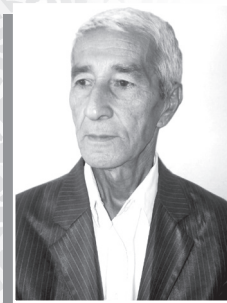
*Қалагин изтироб ўрнида,
Шу гулханлар сен учун маёқ.
Токи қуёш бўй чўзмагунча,
Қора тунни гулханларда ёқ!..*

* * *

*Соҳилда хаёллар дарёдай жўшар,
Ниначилар учар, капалак шошар.
Тебраниб туради кўнгил гуллари,
Қушлар сайрар, мавжли тўлқинлар тошар.*

*Ҳатто қайроқтошида жон зоҳир бўлар,
Бу тонгни чизолмас бирон мусаввир.
Нохуш шамоллар ҳам майин ўранган,
“Ҳаётни сев”, – дейди, бу шивир-шивир...*

Суннатилла ЖУМАҚУЛОВ

ИСТИҚЛОЛ МЕҲВАРИ

*Қалдирғоч тилида сўзламадим-да,
Оҳанг камалак рангин йўқотди.
Ёмон-яхшиликни ҳеч ўйламадим-да,
Булут кўчкисидан осмон совқотди.*

*Шикаст вужуд, мажхул бир онг ҳам.
Руҳиятга тенгмас мажхул бир хониш,
Миллатнинг бир қавми ўта муттаҳам,
Улар уюм ўтин – билмайди ёниш.*

*Оҳисталик тарзи худовандга хос,
Бандаси истар жой овулдек яккаш
Истиқлол меҳварин соғинар Ватан,
Дўппили ўзбекдан чиқмас аламкаш.*

*Қалдирғоч – тилингдан ўпайин дедим,
Уйга уя қурмай уйлана кетдинг.
Тунлар мушуклардан асраган эдим,
Не тонг аждаҳолар қаърига етдинг.*

*Қалдирғоч, қанотинг қайрилмасинда...
Руҳни бўшатгин-да, сўз-ла ўйнашма,
Қадр – истилоҳдир, сабрлар – султон,
Аёл макрлими? У-ла ёвлашма,*

*Қунинг қуёшлидир, чекинар хуфтон.
Истиқлол меҳварин соғинар Ватан...*

* * *

*Кўзларимда чалажон уйқу,
Асабларим мендан дарғазаб.
Икки дунё солади қутқу,
Умрларга эговдир асаб –*

*Деган заҳот уйғонар туйғу,
Ялпизларнинг ўнгида Ватан.
Дўппидек гар кўтарса гулу,
Менинг белим бўлар мустаҳкам.*

*Сабр – савоб, ажри – бир юпанч,
Қадр – одамнинг бир дунё ҳаққи
Икки дунё тор келса агар,
Ернинг бўлмас ҳеч вақт пойтахти!*

* * *

*Менинг Иймоним ва Ватаним удир –
Тойчоқлар ўтласа бедапояда.
Келинлик уйларда қурилар тандир,
Чўпоннинг хаёли Занги Отада.*

*Ерга сингимадим бир томчи каби,
Гуллар англатарми ер тароватин?*

*Шундоқ ҳам Заминнинг нозикдир таъби,
Қисмат музлатган Ер табиатин.*

*Тупроқни севдимми, Ватанни севдим?
Самарқандни ёриб чиқар устурлоб.
Темурни билмайин айтинг, ким эдим?
Дунё тўрт дарвоза – Синосиз хароб,
Беданинг гули деб ўлмайин қолдим...*

Тоҳир ДОЛИЕВ

ҲУРРИЯТ

*Озодлик эгилган қаддинг тиклади,
Минг йиллик тарихинг – қадринг тиклади.
Сен бугун эркинсан, қодир эурсан
Ҳар нега чоғлансанг, ҳаддинг тиклади.*

САМАРҚАНД

*Минг қисмат бор бир сиқим хок-тупроқда,
Минг тур санъат ҳар гумбаз-у пештоқда.*

*Бир гиштида мингта сир-у синоат,
Бир рангида мужассамдир минг ҳикмат.*

*Минг бор ният қилиб бир бор кўрарлар,
Бир кўрганлар минглаб завққа тўларлар.*

*Бир бор келган таъриф этиб минг сўз-ла,
Руҳан ўсиб, боши тегар юлдузга.*

* * *

*Шаҳри азим ҳикмат булоғи,
Жилвалари ҳайратнинг боғи.
Бибихоним, Кўксарой... бунда
Ҳатто юксак фожиа тоғи.*

ЎЗЛИКНИ АНГЛАШ

*Сен бағрингни очасан
Тўққиз қават бинодан,
Баҳор, шўх сулувларга
Завқланганча дунёдан.*

*Гул қизларга маҳлиё –
Бўлсанг, нафис қитиқлар –
Юрагингни оҳиста
Илҳом деган бир дилбар.*

*Сен баҳорни кўрмайсан,
Дўстим, қишлоқда баҳор.
Онангинг сочларида
Гилос гуллари мисол.*

*«Қизлар, баҳор» ёзасан,
Пишиқ, қуйма мисралар.
Танқидчилар тополмас
Қанча нуқс қидирсалар.*

*Шухрат талаб гадодек
Зўр даврада шеърингни –
Ўқишни орзу қилиб
Бағишлайсан меҳрингни.*

*Юрагингда жаранглар,
Шайдосан ҳар бандига.
Бироқ бағринг очмайсан
Онаизор пандига.*

*Қалбингга киролмасдан
Қолар парвона каби,
«Қишлоқни йўқлаб тургин»
Деган онанг матлаби.*

ВАТАН

*Бой, камбагал – бари боланг – яқининг,
Сеникидир ашғор айтар оқининг.
Улар сени она дейди, суяди,
Оёгингга болта урар сотқининг.*

ВАТАНГАДОНИНГ СҮНГИ СЎЗИ

*Ўлим ҳақдир,
Тугаб борар мадорим.
Бойлигим кўп,
Баланд турар қадримдан.
Аммо тақдир
Сийлагани мазорим –
Жойлигим йўқ,
Йироқдаман халқимдан.
Согинч – ширин,
Ичаман-у, тўймайман.
Фироқ талхдир,
Самираман тўйсам ҳам.*

*Бу юрт меҳрин
Қанча яшай тўймайман,
Ватан бахтдир –
Интиламан ўлсам ҳам.
Сўлаяпман,
Менинг каби арвоҳим
Кеза бошлар,
Макон топмоқ умиди.
Ўлаяпман,
Ўтмагани армоним –
Ватандошлар
Қўлларидан тобутим!*

* * *

*Бетобсан, эслайсан ота маконинг,
Тушингга киради болалик онинг.
Танинг дард чекканда, оқибатсизликдан
Тузала бошлайди хаста виждонинг.*

* * *

*Бойисанг уйингда дилдор ўзгарар,
Мансабинг ўсганда дўст-ёр ўзгарар.
Ҳатто болаларинг талтаяр, лекин
Мунис онанг собит, ўзгаради ўзгалар.*

Муртазо ҚАРШИБОВЕВ

ДИЛНИНГ ДЎСТИ

*Яхшиси кўп, дунё – кенг,
Дўст кўринган бисёрдир.
Гулнинг қадри гулга тенг –
Дилнинг дўсти дилдордир.*

*Кўкка учсанг, ёмонмас,
Ойни қучсанг, ёмонмас,
Лек ёрсиз қалб қувонмас,
Дилнинг дўсти дилдордир.*

*Меҳрим кўпдир боламга,
Бермам икки оламга,
Лекин шерик ноламга
Дилнинг дўсти дилдордир.*

*Ҳаёт нима – гурбатдир,
Бир дўст топсанг давлатдир,
Кўнгилга йўл суҳбатдир,
Дилнинг дўсти дилдордир.*

*Юпанч бўлмас ҳеч нима
Менинг гариб кўнглима,
Тош ёғса ҳам устима
Дилнинг дўсти дилдордир.*

*Дунё асли бутхона,
Келмоқлик бир баҳона,
Жонга яқин эсонона,
Дилнинг дўсти дилдордир.*

ЎЗГАРИШ

*Қошиқ сизмас оғизга энди,
Энди қалпоқ сизмайди бошга.
Йиртилади чопоннинг енги –
Энди қўллар бутунлай бошқа.*

*Юрак – гўё олис шаҳардир,
Уни сокин армон йўқлайди.
Тунда ухлар вужуднинг ярми,
Ярми эса кунда ухлайди.*

*О, ўзгариб кетган бу сиёқ,
Сўз тингламас, гапни уқмайди.
Бир муносиб йўл излар оёқ,
Бу йўлларга оёқ сизмайди.*

ВАҚТ

*Ҳар куни битта синглимни йўқотаман,
Ҳар куни йўқотаман битта акамни.
Ҳар куни бир дўстимни пичоқлаб кетар у!*

СЕВГИ

*Боқдим сенга кўр кўзим билан,
Бор гулларим сочилиб кетди.
Йиқилдим-у куйлаб юбордим,
Кўр кўзим ҳам очилиб кетди.*

ЗИДДИЯТ

*Мен бошқанинг либосини кийиб бораман,
Сен ўзганинг либосида чиқасан.
Кўришамиз, кулиб ўтишади
Бошқаларнинг либосини кийган нигоҳлар.
Сўнг қийналиб юрамиз кийиб,
Ўзимизнинг либосимизни.*

ЮРАК

*Аввал ожиз майса эдинг сен,
Энди қудрат рамзи – туг бўлдинг.
Исминг олис юлдузларга тенг,
Гарчи ўзинг ерда тугилдинг.*

*Опоқ нигоҳ – хушрўй санамсан,
Журъат топиб журъат қучолмас.
Қип-қизил ва аччиқ аламсан,
Мендан ўзга яйраб ичолмас.*

КЎРГИМ КЕЛАДИ

*Кўнглингда неки бор – билгим келади,
Доимо ёнингда бўлгим келади.
Мен шунча эл кезиб топмайман сени,
Топсам ҳам, изиндан юргим келади,
Эл ичра бир сени кўргим келади.*

*Тонги йўқ бу умрим шом бўлса нетай?
Висолинг мен учун ком бўлса нетай?
Бу кўнгил бир сенга ром бўлса нетай?
Йўлимни сен томон бургим келади,
Эл ичра бир сени кўргим келади.*

*Не гулгун чаманнинг ифори сенда,
Умримнинг кечиккан баҳори – сен-да,
Беқарор бу дилнинг қарори сенда,
Ўз ҳолимга ўзим кулгим келади,
Эл ичра бир сени кўргим келади.*

*Ҳолимни ким билгай, мен бир чоҳдаман,
Ишқ деган азалий ўт-ўчоқдаман,
Қайдан келиб қайга, айт, кетмоқдаман?
Ҳеч бўлмаса шуни билгим келади,
Эл ичра бир сени кўргим келади.*

ТЎРТЛИКЛАР

*Ҳамма ўтиб бўлди, ниҳоят,
Ҳамма сафдан ўрнини топди.
Лек мақолга қилмай риюя
Охирда ҳам ёмон от чопди.*

* * *

*Шоирликка йўқ асли ҳушим,
Шоирликдан йўқдир нишона.
Лекин ҳар бир юрак уришим
Нега янграр шеър бўлиб, Она!*

* * *

*Бу қайғулар, билгум, кўп қадим,
Минг бор чиқар ҳали йўлимга.
Тугилмоқдан, ахир, қўрқмадим,
Нега қўрқай энди ўлимдан!*

* * *

*Осмонларда бир ажиб согинч,
Янграб кетар қўшиқми, шеърми?
Шуълаларга осилар бетинч,
Осмонлардан излайди ерни...*

* * *

*Бир нима ўйлаб чиқ, ўзингни кўндир,
Яна бир гуноҳдан холи бўлсин қалб.
Ўзгаларни алдаб яйраган кўнгил,
Яна бир яйрасин ўзини алдаб!*

* * *

*Келган эди бир бор омадим,
Бугун баланд келганди қўлим.
Лекин ҳақни сўзлай олмади,
Ёлгон айтиб чарчаган тилим.*

Дилором ИСМОИЛОВА

БИР ҚИЗ КЕЛАЯПТИ

*Йўллارни хазонга кўмиб ташлаган
Куз бағридан чиқиб келяпти бир қиз.
Бошига ёмғирлар ёққан бу қизнинг
Кўзидан ёш эмас, тўкилар юлдуз.
Бирибир Она-да, табиат,
Дарахтлар йиғлади сочини юлиб.
Бардош беролмайин дардига, инграр
Тераклар ҳавога бошини уриб.
Бир қиз келяпти боғлардан чиқиб,
Наҳот танимадинг сен уни, кузак.
Тош бошига қорлар ёғади энди,
Исми Баҳор эди, исмидай гўзал.*

Бир қиз келяпти боғлардан чиқиб.

ҒУЖУМ-ҒУЖУМ ДАРАХТНИНГ...

*Ғужум-ғужум дарахтнинг
Япроқлари олтиндан.
Мезондан маржон таққан –
Куз дамлари – олтин дам.*

Боғларга кийиб кирган,
 Куз ковуши олтиндан.
 Шамолда тирпираган,
 Барглар гўё олтин шам.
 Ғужум-ғужум дарахтнинг
 Сояларида бирдам
 Ўтириб тоқат қолмади,
 Кўзларингда кўриб нам.
 Сени соғиндим жуда,
 Юрагимдаги санам.
 Ғужум-ғужум дарахтнинг
 Япроқлари олтиндан.

КУЗАК ОҲАНГИДА...

Йиғлагим келади боғларга қараб,
 Япроқлар яшашни истайди ҳали.
 Кетди дарахтларни куз яланғочлаб,
 Унга қўшиқ айтиши келибди гали.
 Ариқлар жимгина куйлай бошлади,
 Кузак оҳангига жўр бўлди еллар.
 Қизғини рўмолини сувга ташлади
 Ўксиган қиз каби хўрсиниб гуллар.
 Пойингга тўкилган гир-гир айланиб,
 Ним яшил япроққа нигоҳинг қарат.
 Яшаш истаб хазон бўлганлар ҳолин
 Ёдимга солмасин нечун бу ҳолат?!

УЗУН ЙЎЛ

Узун йўл. Дарахтлар – олтин соч аёл,
 Шамолда сочлари кетмоқда тўзиб.
 Еллар тароғига тутаркан кокил,
 Кексайиб қолганин билмайди ўзи.

*Шовуллаб турмоққа йўқ энди қувват,
Тўкилган сочларга қараб пичирлар.
Бир-бирин гапларин маъқуллар аста
Богларда мўнғайиб қолган камтирлар.*

СЕНИ СОҒИНАМАН...

*Сени соғинаман, сени қўмсайман,
Кўзларимдан учиб соғинч қушлари.
Бирам кўргим келар ишонсанг агар,
Ҳатто соғинчларинг кўнглим хушлари.
Хазондек тўкилиб борар юрагим,
Хазондек тентийман кўчаларингда.
Богим, мен куйлаган маҳзун қўшиқнинг
Сўзи учиб борар барги лабингда.
Қарайман осмон кўк, осмон тип-тиниқ,
Ложувардлик дилга солади соғинч.
Сенсиз сувлар куйлар наст пардаларда,
Боглар бунча сокин, боглар бунча тинч.
Бугун юрагимда ишқнинг дарёси,
Соғинчинг кўзимга ёзар эсдалик.
Кўнглимга ҳеч нарса бермайди таскин,
Сени эслаб босган хазонларчалик.*

Гулжамол АСҚАРОВА

УМИД

*Гарчи йўлларимга девор урдилар,
Мен бу деворларни йиққайман, Ватан.
Қаерда бўлсам ҳам, қаён бўлсам ҳам,
Бир куни пойингга чўккайман, Ватан.*

*Гарчи мунглигингман, мушфиқ қизингман,
Сув бўлиб ўпарман қиргоқларингни.
Агар чоҳларингга ташласалар ҳам,
Уфққа қадагайман байроқларингни!*

*Қуш эдим, йўлдошим гумроҳлар бўлди,
Гарчи озор кўрдим калхатларингдан.
Ўксидим. Жонимга тизлар ботса ҳам,
Кўнгиш узолмадим сарҳадларингдан...*

*Мен фақат кечикдим, сен кечир Ватан,
Етиб келолмадим сабоқларингга.
Фақат номинг сотиб кўкка чиқсалар
Термулиб йиғладим... тупроқларингга.*

*Ватан! Саргайиблар яшадим сен деб
Менам бу дунёнинг гулхонасинда.
Бир кун жон бергайман кўксим чангаллаб,
Сенинг юрагингнинг остонасинда.*

... Бир кун осмонингда ўлгайман, Ватан.

АЖДОДЛАР ШЕЪРИ

*Болам, менинг кишанларим кўп,
Уларга кўп чалишасан сен.
Ахир қанча уринмай, ёнмай,
Кишанларни узолмадим мен.*

*Болам, менинг хатоларим кўп,
Улар сени йиқитмасайди.
Мен бор этиб кетган йўқликлар,
Сенинг боринг йўқотмасайди.*

*Мен ҳайқирган минбарларим кўп,
Ярар дедим каму кўстингга.
Мен тиклаган минбарлар бир кун,
Йиқилмаса эди устингга...*

*Дарёларинг қуритган ҳам мен,
Осмонларинг асролмаганман.
Бир кун чанқаб ёнингга борсам,
Бир томчи сув тутармикансан?*

*Болам, мени кечирармисан,
Тигимдан қон бўлди кўп чаман.
Энг сўнги бор қўлларим чўзсам,
Қучоғига оларми Ватан?*

*Қара, қанча хавотирдаман,
Гарчи сени овутмас нолам.
Аммо сени суянсин дея,
Мен... дарахтлар... экканман... болам!*

ЖАВОБ

*Ким бўлардим шоирдан бўлак,
Гарчи орзу қилдим шонларни.
Кўз ёшларни кўз ёшим билан,
Қоним билан ювдим қонларни.*

*Ким бўлардим шоирдан бўлак,
Гарчи менга шукуҳли тахтлар.
Дунёда энг гариб султонман,
Мендан мангу адашган бахтлар.*

*Ким бўлардим шоирдан бўлак,
Гарчи қасддан қиличлар тутдим.
Бир кун фириб бермогин юрак,
Мен унутдим, ёмон унутдим.*

*Мана энди бўғзимда жоним,
Мана энди қўлимда юрак.
Тангрим айтар: “Бандам ким бўлдинг?”
Жавоб бердим, маъюс жилмайиб:*

“Ҳеч ким бўлмам... шоирдан бўлак”.

САМАРҚАНД

*Қандоқ сени ташлаб кетдим-а,
Эй, отамга ўхшаган тупроқ.
Тушларимга кириб ҳар тунни,
Шоҳи Зинда беради сабоқ.*

*Бу юрт сизга тирногим бермас,
Эй ёғийлар, эй дунпарастлар.
Бир кафтгина тупроқ қизганган
Оёғимга ўралган хаслар.*

*Қизим қақшаб тупрогим демас,
Ўғлим увлаб бормайди балким.
Лек ҳар кеча қон-қонлар қақшаб
Самарқандга кетар юрагим.*

*Гулга ўраб таним ёқса ҳам,
Тупрогимни топгайдир кулим.
Фақат олиб кетолгай мени
Самарқанддек муаззам ўлим!*

*Таним қолмас хор кўчаларда,
Бир кун келиб қучса оғир дард —
Шеърга ўраб, елкаларида
Олиб кетар мени Самарқанд.*

ТОҒЛАР

*Гулжамол эдим мен, гулруҳ эдим мен,
Исмимни айириб қўйдилар гулдан.
Мана қаршингизда мағрур турибман,
Ўша сиз қарзаган тақдирим билан.*

*Мен писанд қилмаган гулларга алам,
 Гоҳо йиғлаганим, гоҳо кулганим.
 Сизга ҳам шунчалар оғир ботдим,
 Бир Тоғнинг ёнида Тоғдек турганим.*

*Биламан, сизни кўп хушнуд этгайдур,
 Менинг манглайимдан сиззиган қонлар.
 Аммо билиб қўйинг, икки дунё ҳам,
 Тоғларни кемира олмас сичқонлар!*

*Менинг қисматимдан башорат қилманг,
 Гарчи ихлосимда кўрибсиз доғлар.
 Аммо йиқилса ҳам, ўзгаларнингмас,
 Ўзининг пойига йиқилгай тоғлар!*

* * *

*Ахир нега англамаяпсиз,
 Дунёлар кетсалар қайтади бир кун,
 Дарёлар кетса ҳам қайтади бир кун,
 Аммо маним кўнглим қайтмайди.
 Кўзларимни юсам кета олмайсиз,
 Кўзларимни очиб демасман: “Қайтинг”.
 Ғурбатлар безаган дунёларинда
 Мени ҳам соғиниш мумкинми, айтинг?!
 Кўзим қаро эди айрилиқдан ҳам,
 Манглайдаи қародир менинг хорлигим.
 Худойимнинг кенг бу оламларида
 Сизга малолмасми менинг борлигим,
 ...Ва яна ҳеч қачон қайтмаслигим ҳам.*

Дилноза АҲРОРОВА

ЭСКИ БИР ҲОВЛИ

*Самарқанд. Регистон. Эски бир ҳовли,
Тундан сўнг бўзариб аста тонг отар.
Шу мунглиг ҳовлида митти булбулча,
Ин қуриб ҳар саҳар мени уйғотар.*

*Атрофда ҳашамат тўла ҳовлилар,
Мен вайрон кулбанинг ижарачиси.
Ё билиб келганми, шоир борлигин,
Уйимга борлиқнинг моҳир куйчиси.*

*Ҳамид Олимжоннинг деразасидан,
Кўринган каби оқ ўрик гуллари.
Бир туп катта ўрик, шоҳида булбул,
Қисматми шоирга куйламоқ уни.*

*Мен секин чиқаман остона ҳатлаб,
Баланд иморатлар турар гердайиб.
Шифтига қарасанг, айланар бошинг,
Бизнинг-чи, кулбамиз вайрона, гариб.*

*Узоқдан кўринар кўҳна Регистон,
Нақадар савлатли, кўркам, мафтункор.
“Шердор”, “Тиллакори” ёдгорликлари,
Кўзни қамаштирар, бари бетакрор.*

*Далда бериб турар менга ниҳоят,
Амир Темур бобом мағрур ҳайкали.
Ёз, дейди, қўлингга қалам ол, болам –
Шеърларинг иморат бўлади ҳали.*

*Теграмда порлайди мусаффо осмон,
Гўё бошим силаб Улугбек бобом.
Ёз, дейди мунисам, шоира қизим,
Зухра юлдуз сенга беради илҳом.*

*Севиниб қайтаман эшикдан аста,
Жилмайиб қаршилар кошона кулбам.
Меҳрибон булбулча ҳамон куйлайди,
Ўрик гулларига қўнибди шабнам.*

*Қувондим илк бора уйимни эмас,
Кўнглимнинг томлари баландлигига.
Булбулча! Ва сенга осмонча таъзим,
Ташаккур, шу уйни танлаганингга!*

ОТАМ ЭККАН ТОК

*Жилвагар сойларнинг зилол сувлари,
Кўпчиган бахт каби мавж уриб оқар.
Тоғларнинг хушнаво, эркин шамоли,
Кўксимда тентираб, оҳангдек ёқар.*

*Қадамларим ўтиб-қучиб қаршилар,
Мажнунтоллар бахтдан эгиб бошларин.*

*Қучгим келар фақат гиёҳларнимас,
Ҳатто, чангга ботган харсанг тошларин.*

*Япроқлари қарсак чалиб қутлайди,
Майсалар тебраниб шивирлай бошлар.
О, Ургут! Ватаним, туғилган гўшам,
Юрагим пойингга тўкила бошлар.*

*Болалигим кечган ўша тор кўча,
Босиб, тегиб, янчиб ўтибман тақрор.
Билсам, изларимдан ўпар экансан,
Сени ўпмоқликка бугун мен тайёр.*

*Отам қўли теккан сўри тоқлардан,
Юраги потирлаб тушар ҳусайни.
– Ол, – дейди, – лабларинг соғиндим, эркам,
Сен суйган узумман, етилдим айни.*

*Қувончдан чоклари сўтилиб секин,
Сочим силар майин ёмғирли ошён.
Ё Танграм! Бундай юрт яна қайда бор –
Осмони осмонмас, юраги осмон.*

ЖАВОБ

*«Жонсиз майсаларни ёзасан нечун?»
Дея мендан савол сўрдингиз.
«Шеърларингда фақат ўт-ўлан»
Дея юзни четга бурдингиз.*

*Нима дейин, не жавоб берай,
Саволингиз бағрим тиглади.
Одамлардан чарчаган дилга,
Майсалардан ўзга сизмади.*

*Осилганим – шу яшил япроқ,
Ишонганим – кенг дала, тупроқ.
Менинг бағрим – лолақизгалдоқ,
Менинг дўстим – беда бир қучоқ.*

*Сирлашаман ариқлар билан,
Жилдирашиб олиб кетади.
Ялпизларим кўнглимни сўраб,
Ҳар баҳорда келиб кетади.*

*Кузда барги хазонлар билан,
Тўкилади юрагим ерга.
Қишда қари дарахтлар билан,
Сирлашаман оҳ чекиб бирга.*

*Айтганингиз ўша “ўт-ўлан”,
Дўстлигимни, сирим сотмайди.
Оғритмайди ўксик қалбларни,
Ғийбати ҳам дилга ботмайди.*

ОЙДИННИСО (Ойдин ЙЎЛДОШЕВА)

* * *

*Ватан тўғрисида ёзмоқчи бўламан
Завқланиб термуламан Ватанга.
“Ватан меники!” деган овоз эшитилади
ҳар томондан.
Менинг ҳам айтгим келади бу сўзни.
Шунчаки айтмайман.
Кўғирчогини қизганган қизалоқдай
бағримга босмоқчи бўламан Ватанни,
сизмайди.
Шунда ўзимни унинг бағрига ташлайман
ва англайманки,
бағри тўлгунга қадар юксалишим керак.
Ахир,
Мен – Ватанники!*

* * *

*Униқибди ҳаётнинг ранги,
Кўҳна ҳислар нурабди, она.
Бой берибсиз соч қорасини,
Кўзларингиз нуруни яна.
Тоб ташлабди умидларингиз,
Армон бўлмай қолибди, армон.*

*Чўккандайин биров қаддингиз
Менинг кўнглим каби, онажон.*

*Эскирибди эскилар бари,
Эскирибди эски бошпана.
Фақат меҳр ўша-ўшадир,
Эскирмабди меҳрингиз, она.*

* * *

*Мени куйла, олам,
мен бир кўшиқман –
ҳар сатридан
юз юрак унган.
Чалгин мени,
мен бир мусиқа –
томирларга
жон бўлиб инган.*

*Яша мени, олам,
яша, ҳаётман –
жувонмарглар
кўзида қотган.
Тўйгунингча шимир,
мен бир нафасман –
ерга ҳаёт
багишлаб ётган..*

*Олам, ҳайқир мени,
мен ҳайқириқман –
ҳақпарастлар
кўзида балққан.
Йигла мени,
шаффоф кўзёшман –
талх бир майман,
сипқор ва олқа.*

*Манглайларга битилган
сирли
тақдирдирман,
қўн менга, олам.
Мени тингла,
мен бир одамман,
ҳалиям дунёга келмаган
одам...*

* * *

*Хаёл гўшасига
киргиздим сени,
Бору йўқ завқимни
баралла туйдим.
Гуноҳу савобим
суйганча танти,
Кўкрагингга бошимни қўйдим.*

*Бирам тиниқлашиб
янгради ҳаво,
Сенли хаёлларнинг
кўнглини чоглаб.
Пойимда солланиб ётибди
дунё
Умидини бахтимга боглаб.*

*Бугун кам –
келтирдим эрта, индинни,
Хаёл ичра тўлди
дунёнинг ками.
Лаҳзада яшадим
бутун умримни,
Энди буюғига яшаб бўларми?*

* * *

*Кўнглим озрияпти,
иситмаси бор,
Босриқиб,
алаҳлаб ётибди.
Музлаган
нафас ва нигоҳнинг
Эпкинидан
ўтдай ёнибди.*

*Тесқари дунёдай
терсдир бу кўнгил,
Тоғиб бергин
унинг дорисин.
Кел, бир илиқ сўз айт,
табибим,
Бир ёниб қарагин,
совисин.*

* * *

*Юрагимни таҳрир қиламан,
Ўчираман ундан
исмингни.
Тагин ўчираман
у билан бирга
Созинчдек ортиқча ҳиссимни.*

*Бир-бирига қовушмай ҳислар
тентирайди
узуқ, бемантиқ.
Сени эслатгувчи
нимаики бор,
Ўчиришига тушаман қаттиқ.*

*Оққа кўчираман
бўм-бўш юракни...*

Худойберди КОМИЛОВ

ТИНЧЛИК ИСИ

*Ҳар тонг мусаффо
Сабо елади.
Турфа ҳидларни
Олиб келади.*

*Гоҳ гул, гоҳида
Нон ҳиди кезар,
Киши ҳар ерда
Хуш бўйлар сезар.*

*Билсанг, болажсон,
Булар бариси
Бизга қадрдон
Тинчликнинг иси.*

*Келсин эрта-кеч
Тинчлик – жон ҳиди,
Анқимасин ҳеч
Уруш – қон ҳиди.*

*Халқлар орзуси –
Йўқ қилиш гамни,
Тинчликнинг иси
Тутсин оламни.*

ЁЗ ЁМҒИРИ

*Булут – душман
галаси,
Тинмай отар
замбарак,
Осмон гўё
қалъаси
Ўқ ёғдирар
тар-тарак.
Сизлар учун
хуш ёқар
Шунчаки бир
жсала-да,
Менга эса
тош ёғар...
Хўл гиштларим
далада.*

ТОРТИШУВ

*Мен, Суннатулла, Ашур
Тортишиб қолдик бугун:
Нега денгиз суви шўр?
Бу баҳс топмади якун.*

*Ашур айтди: – Денгизда
Бўлади ҳар нималар,
Менимча, чўкиб кетган
Туз ортилган кемалар.
Суннатулла ҳам гапни
Жой-жойига қўяди:
– Чўллардан намақобни
Ёмғир сувга қўяди.*

*Менинг фикримча эса,
Денгизда бор туз кони.
Очилар шамол эсса,
Ё отилса вулқони.*

*Хуллас, гапни бир пасда
Тахмин билан ўраймиз.
Яхшиси, эрта дарсда
Муаллимдан сўраймиз.*

Лазиз БАХРОНОВ

ЁШ АВЛОД АҲДИ

*Истиқлоли бутун, иқболи порлоқ,
Шу азиз Ватаннинг фарзандларимиз.
Бошимиз силаган ва қанот берган,
Шу меҳрибон элнинг дилбандларимиз.
Биз ҳам яхшиликни одат қиламиз,
Шу озод Ватанни обод қиламиз.*

*Боболар, момолар ўқсингани рост,
Ўзлиги топталган халқ эдик қандай?
Парвоз учун шаксиз керак истиқлол,
Азиз у нон каби, шириндир жондай.
Бизлар ўзлигимиз энди биламиз,
Шу озод Ватанни обод қиламиз.*

*Ўтмишига маҳлиё бўлмаймиз асло,
Бўламиз, албатта, билимли, кучли.
Аждодга муносиб авлод бўлишига,
Ҳаммамиз масъулмиз, ҳаммамиз бурчли.
Қуриб-яратамиз, ижод қиламиз,
Шу озод Ватанни обод қиламиз.*

*Бизга билдирилган умид-ишончни,
Оқлаймиз, ҳеч қачон тек турмагаймиз.
Ҳар соҳада илгор, етакчи бўлиб,
Дунё савдосида бой бермагаймиз.
Аҳдимизда мудом собит қоламиз,
Шу озод Ватанни обод қиламиз.*

*Биримиз муҳандис, биримиз меъмор,
Биримиз шифокор, биримиз деҳқон.
Биримиз куй-қўшиқ яратсак агар,
Биримиз сарҳадда бўламиз қалқон.
Юрт ривожси учун меҳнат қиламиз,
Шу озод Ватанни обод қиламиз.*

*Эй замондош дўстим, азиз юртдошим,
Ўз устингда ишлаб, чарчама, толма.
Акамсан, ё укам, балки тенгдошим,
Олдинга ўт майли, лек ортда қолма.
Навқирон, баркамол авлод бўлайлик,
Шу озод Ватанни обод қилайлик.*

Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ

СЕНГА ҲАВАСИМ КЕЛАДИ, НЕВАРАМ

Бу мақоланинг ёзилишига олти ёшли неварам Муҳаммаднинг бир гапи сабаб бўлди.

Шукурки, мустақилликка эришганимиздан буён буюк бобомиз Амир Темур таваллудини нишонлаймиз, Тошкентда, Самарқандда, Шахрисабзда у кишининг ҳайкали пойига баҳор чечакларидан кўйилади. Бу улуғ аждодимизнинг амалий фаолияти ҳам, ёзиб қолдирган ўғитлари ҳам биз учун дастуриламал вазифасини ўтайди, десак хато бўлмас...

Одатдагидек бу йил ҳам 9 апрель куни Тошкентнинг Амир Темур хиёбони эрталабданоқ гавжум бўлди.

Мен шу тадбирга бориш учун отланаётганимда неварам сўраб қолди:

– Бугун дам олиш куни-ку, қаёққа борасиз?

– Тўғри айтасан, – дедим мен, – бугун дам олиш куни, боғчангга бормайсан. Сен бемалол ухлайвер. Мен эса бир жойда ишим бор, шу ёққа бориб келаман.

Бола бола-да, бир нарсага қизиқдим, охирига етмагунча тинчмайди.

– Қаерга борасиз? Қанақа ишингиз бор?

Ноилож айтдим.

– Бугун Амир Темур бобонинг туғилган куни. Унинг хайкали пойига гул қўйилади. Мен шунга боришим керак.

Неварам ётган жойидан сапчиб турди.

– От миниб турган хайкали олдидами?

– Ҳа, худди ўша ерда.

– Менам бораман... Мениям олиб боринг... Кейин музейгаям кирайлик.

Нима қиларимни билмай, ўйланиб қолдим. Олиб борай десам, кўпчиликнинг ичида ёш болани етаклаб юриш қандай бўлар экан? Олиб бормай десам, у аллақачон юз-қўлини ювиб, кийимларини кия бошлади... Майли, шунчалар қизиқаяптими, демак, олиб бориш керак...

Амир Темур хайкали олдида олимлар, шоирлар, ёзувчилар, шаҳар жамоатчилиги вакиллари, оқсоқоллар тўпланишган. Бундай тадбирга неварамни олиб келганим учун кимдир менга ажабланиб қаради, яна кимдир «Кўп яхши кипсиз, ҳозирдан юрагига сингиб боради», деди. Атоқли шоиримиз, Ўзбекистон Қаҳрамони Абдулла Орипов бундай деди:

– Сизни мажбур қилиб бу ерга келган бўлса, неварангиз ажойиб йигит экан, – Абдулла ака неварамнинг бошини силаб эркаларкан, сўзида давом этди. – Аслида Темур бобомизнинг ҳақиқий неваралари мана шулар. Чунки буларнинг онги тоза, фикри тиниқ. Сизу биз қайсидир даражада шўро тузуми захрини чекканмиз. Илло, ўша даврда дунёга келиб, ўша тузум одатлари бўйича эсимизни таниганмиз. Шу боис қонимиздан ўша тузум асоратларининг чиқиб кетиши осон эмас. Минг шукурки, мана булар у даврни, унинг дахшатларини фақат китоблардан ўқийди, сиз-у бизнинг ҳикояларимиздан эшитади. Шунинг учун булар бахтли авлод вакиллари.

Бу гапларни Абдулла ака тўлқинланиб, ҳаяжон билан айтди. Атрофдаги олим-у шоирлар ҳам жим бўлиб эшитишди. Ҳамма жиддий қиёфада, фақат менинг неварам қувноқ кайфиятда эди.

Ваъдага биноан неварамни Темурийлар тарихи давлат музейига ҳам олиб кирдим. Унинг саволларига иложи борича соддароқ, болалар тушунадиган тилда жавоб беришга ҳаракат қилдим.

Ўша воқеалар сабаб бўлди-ю, якин ўтмишимиз, мен тенгиларнинг болалик йиллари, истиқлолимиз ҳақида яна бир бор ўйга толдим.

Биз болалигимизда, ўсмирлик ва ёшлик чоғларимизда кимларнинг ҳайкали пойига гуллар қўйганмиз?! Кимларни бобо деб тилимиз чиққан? Кимнинг сурати туширилган нишонларни ардоқлаб кўксимизга таққанмиз? Ўша йилларда бугунги кун келишини ким хаёлига келтирган эди?! Ҳар йили тўққизинчи апрелда буюк бобомизнинг таваллуд кунини нишонлаш ҳақида ўйлашнинг ўзи даҳшат эди-ку! Аслида Темур бобомизнинг туғилган кунини ҳам аниқ билмас эдик. Унинг ўрнига юртимиз, халқимиз ҳақида тасаввурга ҳам эга бўлмаган серсоқолли кўса «дохий»ларнинг туғилган кунини байрам қилардик. Уларнинг таржимаи ҳолини сувдай билардик, билишга мажбур эдик.

Эсимда, тўртинчими-бешинчи синфда ўқиб юрган кезларим, бир куни отам билан гаплашиб қолдик. Шунда гап тарих, хусусан, Амир Темур тўғрисида кетди. Отам раҳматли оғир тин олиб, Амир Темур ҳақида анча гапирган эдилар. Темур кўп улуг инсон бўлган... Лекин ҳозир замон шунақа, ўғлим. Вақти-соати келиб ўзинг ҳаммасини билиб оласан... Эҳтимол, бир замонлар келиб ўтмишимиз ҳақидаги бор гап борлигича айтилар, деганлари ҳамон эсимда. Отам шўро давлатининг аччиқ-чучугини тотган, ҳатто бир неча ой, халқ тили билан айтганда, шўронинг «курорти»ни ҳам кўрган эдилар. Шулар сабабли бизга оғзимизга эҳтиёт бўлишимизни, деворнинг ҳам қулоғи борлигини кўп тайинлар эдилар.

Афсуски, отам бу кунларга етмадилар...

Бу гапларни эслашимдан мақсад – истиқлолимизнинг тўққиз йиллиги арафасида ўтмишимизни таҳлил қилишимиз, ундан тегишли хулосалар чиқаришимиз зарурлигидир. Бинобарин, мустақилликнинг, озод ва эркин яшаш неъматининг қадрига етиш учун ҳам ўтмишни эсдан чиқариб бўлмайди. Зеро, ҳамма нарса қиёсларда янада тиниклашади.

Мустақиллик бу – аввало, ўз юртингга ўзинг эгалик қилишинг, демакдир. Ўз Юртбошингни ўзинг сайлаб олишинг,

демакдир. Ҳаммамизнинг эсимизда – шўро даврида бир туман раҳбарини ҳам Москванинг рухсатисиз тайинлаш мумкин эмас эди. Оддийгина бир мактаб ёхуд боғча қуриш учун ҳам узоқ-узоқлардаги марказнинг ижозати зарур эди.

Бу гап ҳозирги авлодга, эҳтимол, эртак каби туюлар (ўша даврлар биз учун эртакка айланиб қолгани рост бўлсин), аслида шундай эди. Эндиликда мамлакат миқёсида раҳбарлардан тортиб, энг кичик раҳбарларгача ўзимиз сайлаймиз, ўзимиз тайинлаймиз. Юртимизнинг қайси шаҳри-ю қайси қишлоғида нима қуришни ўзимиз ҳал қиламиз. Қайси бир туманнинг узоқ бир қишлоғида мактаб қуриш учун бу қишлоқ у ёқда турсин, ўша туман, ҳаттоки вилоят ҳақида тасаввурга ҳам эга бўлмаган, юртимиздан неча минг километр узоқда жойлашган шаҳарнинг аллақайси идорасидаги қандайдир кимсанинг эшиги олдида сарғайиб ўтирардик. Бугунги шаҳар ва қишлоқларимиз қиёфасига бир эътибор беринг-а. Тошкентда бунёд этилган бир-биридан гўзал, замонавий меҳмонхоналарни эсланг. Биз дунёда шунақа меҳмонхоналар бўлишини ҳам билмас эдик. Шўро тузумига хос, аслида ётоқхонадан деярли фарқ қилмайдиган меҳмонхоналарни меҳмонхона, деб ўйлаб юрган эканмиз. Оқсарой қароргоҳини, Тошкент шаҳар ҳокимлиги биносини, Марказий банк, Миллий банк, Олий Мажлис биноларини, Темурийлар тарихи давлат музейи, Алишер Навоий номидаги миллий боғни, «Шаҳидлар хотираси» мажмуини, Қўйлик ва Юнусободдаги кўприкларни, қатор бозорларни эсланг, кўз олдингизга келтиринг. Яна қанча-қанча боғу роғлар, кўчалар, хиёбонлар. Уларнинг ҳаммаси атиги, олти-етти йил ичида бунёд этилди. Энг муҳими – буларнинг ҳар бири ўзига хос мўъжиза, халқимиз қудрати ва даҳосининг амалий ифодаси.

Инсон ақлини шоширадаган бундай иншоотлар наинки пойтахтимизда, балки мамлакатимизнинг барча вилоятларида қад ростламоқда.

Хорижий мамлакатлар билан ҳамкорликда бунёд этилган қўшма корхоналарни эсламай бўлмайди. Асака ва Самарқанддаги автомобиль заводлари, «Қаштекс», Бухородаги неф-

тни қайта ишлаш заводи, шунга ўхшаш ўнлаб йирик корхоналар, улар чиқараётган маҳсулотлар истиқлолимиз самараси сифатида қалбимизни фахр ва ифтихор туйғуларига тўлдиради. Ўзбекистон машиналари эндиликда наинки юртимиз, балки қатор чет эл мамлакатлари кўчаларида ҳам юрганини кўрганда, шу тупроқ фарзанди сифатида киши қалби ҳаприқиб кетади. Шундай кунларга етганинг учун шукроналар келтирасан киши.

Бу воқеалар бугун оддий ҳақиқатга айланди. Аслида эса булар ёш ўзбек давлатининг одимлари нечоғли залворли эканлигидан далолатдир.

Тилга олинган ютуқлар ўз-ўзидан бўлгани йўқ. Мустикалликнинг дастлабки кунлариданок аниқ мақсадни кўзлаб иш олиб борилганининг самарасидир. Президент Ислон Каримов ишлаб чиққан машхур беш тамойил нақадар ҳаётий эканлиги йил сайин, ой сайин ўз тасдиғини топаётир. Ва бу ҳақиқат Ўзбекистоннинг ўзига хос таракқиёт йўли борлигини, уни ўз Йўлбошчиси раҳбарлигида аниқ белгилаб олганлигини исбот этмоқда. Буни кўпгина хорижий давлатларнинг мутахассислари, раҳбарлари аллақачон эътироф этганлар. Бугун Ўзбекистон нафақат дунё харитаси, айни чоғда жаҳон ҳамжамятида ҳам ўз ўрни ва мавқеига эга. Эндиликда Ўзбекистонни, ўзбек халқини, унинг Йўлбошчисини дунё билади, танийди. Мен ўзим бунга бир неча бор гувоҳ бўлганман. 1999 йилнинг ноябрь ойида ўзбек киноҳужжатчилари яратган «Ислон Каримов. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида» деб номланган кўп қисмли фильмнинг Германия, Бельгия ва Францияда тақдимот маросимларини ўтказдик. Ушбу мамлакатнинг сиёсатчилари, иқтисодчилари, давлат ва жамоат арбоблари фильмни кўриб, Ўзбекистоннинг иқтисодий қудратига яна бир қарра тан бердилар, ўзларининг ҳаяжон ва ҳавасларини очик-ойдин баён қилдилар. Ўша сафар кунлари Париж шаҳрини томоша қилиш асносида Монмартр тепалигига чиқдик. Шунда бир рассом қаердансизлар, деб сўради. Ўзбекистондан, дедим. «О, Ўзбекистон! Президенти... Каримов!» деди ҳалиги рассом. Париждай шаҳри азимнинг дунёга машхур Монмартрида сурат чизиб, ўз ишини пуллаш ғамида

ўтирган оддий рассом Президентимиз номини билса, ҳаяжон билан айтса – ғурурланмай бўладими? Ўн-ўн беш йил олдин бирор-бир ўзбек хорижга, хусусан, Европага бориб қолса-ю, мен Ўзбекистонданман деса, европалик бу юртни, бу халқни билармиди? «Покистон? Ҳиндистон?» деб қайта-қайта сўрар эди. Кўраяспизми, бутун бир халқ, шундай бир катта мамлакат кимнингдир соясида қолиб кетган эди. Эндиликда Ўзбекистонни, ўзбек халқини европалик мутахассислар, давлат раҳбарларигина эмас, оддий одамлари ҳам билади, эътироф этади. Биласиз, европаликлар ҳеч бир халқни, ҳеч бир давлатни шунчаки, дунёда шунақа миллат ҳам бор-ку, деб тан олмайди. Қачонки, муайян халқ ёки давлат халқаро миқёсда ўз қудратини (иктисодий, сиёсий, маданий ва ҳақозо жиҳатлари) намоён эта олсагина, улар ҳам эътироф этади ва ўша давлат билан ҳамкорлик қилиш учун кўл чўзади.

Ўзбекистон қисқа даврда ана шу нуфузга эга бўлди. Шу боис ҳам уни жаҳон, жумладан, Европа тан олди, ҳамкорлик қила бошлади. Бинобарин, бу ҳамкорлик аллақачон ўз натижаларини бераётир...

Олий ўқув юртида ўқиганимизда тарихда шахснинг роли, деган бир тушунча бўларди. Бу тушунчани ким қандай тушуниши, талқин этиши, албатта алоҳида масала ва у ўз йўлига. Лекин шахснинг, хусусан, раҳбар шахснинг ўрни ва роли миллат, халқ, бутун бир давлат тарихи, тараққиёти учун алоҳида аҳамиятга молик. Муайян бир мамлакат ҳар қанча бойликка (ер ости, ер усти, маданий ва маънавий) эга бўлса ҳам, халқнинг ақлий салоҳияти ҳар қанча кучли, қудратли бўлса ҳам, агар ўша юртга ақл-идрокли, фикр доираси кенг, энг асосийси, ўз миллатига, киндик қони тўкилган заминига фидойи, унинг истикболи йўлида ҳар нарсага тайёр тура олишга қодир инсон раҳбарлик қилмаса, бундай юрт инқирозга юз тутиши ҳеч гап эмас. Бунга тарихдан кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Чунки юқорида биз санаган фазилатлардан холи инсон етакчилик қилса, табиийки, у фақат ўз манфаатини ўйлайди, давринг келди, суриб қол, деган ақидага амал қилади. Хусусан, мамлакат бир тузум-

дан бошқа тузумга ўтаётганда раҳбарга кўп нарса боғлиқ. Бундай пайтда халқни тўғри йўлга бошлай оладиган, турли олди-қочдиларга, ифво-ю фитналарга учмайдиган, узокни аниқ кўра оладиган, қатъиятли Йўлбошчи керак бўлади. Худо ёрлакаган халққа ана шундай етакчи беради.

Шу маънода, халқимизни Аллоҳнинг ўзи ёрлакаган. Зеро, саксонинчи йилларнинг охири ва тўқсонинчи йилларнинг бошида юртимиз, халқимиз бошидан не-не воқеалар кечди. Ана шу мураккаб вазиятлардан халқимиз эсон-омон чиқди. Ўзини мухолифат деб юрган, аслида эса ҳокимиятга интилишдан ўзга нияти бўлмаган кимсалар кутқусидан халқимиз омон қолди. Булар, шубҳасиз, Йўлбошчимиз Ислом Каримовнинг доно сиёсати, матонати ва жасорати самарасидир. Истиклолга эришиш осон иш эмас, албатта. Бироқ қўлга киритилган истиқлолни сақлаб қолиш, мустақамлаш ундан кўра мураккаброк. Ана шу мураккаб масаланинг назариясини ишлаб чиққан, уни амалга оширишнинг асосий йўллари аниқ белгилаб берган, керак бўлса, назоратчиси ҳам Ислом Каримов!

Бундай улуғвор, бетакрор ишлар рўйхатини яна кўп давом эттириш мумкин. Зотан, юртимиздаги ўзгаришларни халқимиз кўриб, ҳис қилиб турибди. Айти чоғда атрофимиздаги бошқа давлатларда рўй бераётган воқеалар кўз ўнгимизда, уларни ҳар куни кўриб, эшитиб турибмиз. Худо кўрсатмасин, саксонинчи йилларнинг охири ва тўқсонинчи йилларнинг бошида кечган воқеалар пайтида (лоақал Ўш, Фарғона, Наманган, Бўка, Паркент воқеаларини эслайлик) Ислом Каримовдан бошқа раҳбар бўлганда халқимизнинг ҳоли не кечар эди? Ҳатто ҳозир ўйласа ҳам одамнинг эти увишиб кетади. Яна айтаман, халқимизнинг бахти, омади бор экан – шундай мард, жасур, доно, қатъиятли, юрт учун, халқи учун ҳамма нарсага тайёр тура олишга, бошқаларни ҳам шунга даъват этишга қодир инсон раҳбар бўлди юртимизга.

Ислом Каримовдан олдин ҳам анча-мунча раҳбарларни кўрганмиз. Майли, уларнинг даври бошқача, сиёсати ўзгача эди. Буни тушунамиз, албатта. Лекин мен бошқа нарсага этиборингизни қаратмоқчиман (ўлганларни ёмонлаш осон-да, деб

ўйламанг). Ўша раҳбарларнинг аксариятида сўз билан иш бирлиги кам эди. Ислон Каримов эса раҳбарнинг, наинки раҳбар, балки ҳар бир инсоннинг сўзи билан иши битта бўлиши лозимлигини амалда исботлаб келмоқда. У киши айтган гаплар билан ўзининг фаолиятини солиштириб кўринг-а. Элим деб, юртим деб, ёниб яшаш керак. Бу Йўлбошчимизнинг гапи, уни айтганига бир неча йил бўлди. Шу юрт, шу халқ тақдири, келажаги учун ёниб яшашнинг энг юксак намунаси Юртбошимизнинг ўзи эмасми?

Ислон Каримов Юртбоши сифатида бошқалардан – хоҳ раҳбарлар бўлсин, хоҳ оддий одамлар бўлсин – нимани талаб қилса, ўшанга, аввало, ўзи амал қилади. Миллий ғурур, ўзликни англаш, бошқа миллатлардан кам бўлмаслик ҳақида кўп гапирди Юртбошимиз. Зотан юрагида ғурури йўқ, ўзлигини англаб етмаган, бирор-бир хорижликни кўрса довдираб қоладиган одамдан нима кутиш мумкин? Президент юртимизнинг ҳар бир фуқаросидан ғурурли, ор-номусли, кимларнинг фарзанди эканимизни теран англашни ва ўша аждодларимизга муносиб бўлишни, айни чоғда халқаро миқёсда фикрлашни талаб қилади, ҳаммани ана шундай кўришни истайди. Бунинг учун одамларнинг онги, дунёқараши, фикрлаш тарзи ўзгармоғи керак. Миллий мафкура, миллий ғоя, маънавият ва маърифат, буюк аждодларимизнинг меросини чуқур ўрганиш масалаларига алоҳида эътибор қаратилаётгани бежиз эмас.

Бугун халқимизнинг онги, дунёқараши, фикрлаш тарзи мутлақо бошқача, бундан ўн йил олдинги ўзбек билан бугунги ўзбекнинг орасида катта фарқ бор. Халқимиз эндиликда истиқлолнинг туб моҳиятини англаб етди. Шу боис ҳам гоҳо-гоҳо учраб қоладиган баъзи бир ғаламисларнинг иғвосига учмайди. Шу юртнинг, шу Ватаннинг келажагига астойдил ишонади. Президентимиз ўртага ташлаган «Ўзбекистон – келажаги буюк давлат» деган гапнинг асл маъносини билади. Бошқача айтганда, Ўзбекистон яқин келажакда буюк давлат бўлишига шубҳа қилмайди. Қолаверса, юртимизнинг буюк давлатлар сафидан тезроқ ўрин олиши шу мамлакат фуқароларига боғлиқ

эканини, ташқаридан ҳеч ким келиб бизнинг оғиримизни енгил қилмаслигини, муаммоларимизни ечиб бермаслигини биледи.

Ана шу тушунча юртимиз тараққиётининг асосий омилларидан бири, десак янглишмаймиз...

Сенга ҳавасим келади, неварам! Чунки сен озод юртда дунёга келдинг. Бугун боғчага, эртага мактабга борсанг, ўзингнинг чинакам боболаринг тарихини ўрганасан. Шу озод юртнинг мадҳиясини айтасан. Дунёнинг турли мамлакатларида, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти ва бошқа қатор халқаро ташкилотлар олдида Ватанинг байроғи ҳилпираб турганидан ғурурланасан. Гербимизда акс этган бахт куши – Ҳумо барча ўзбек каби сенинг ҳам бошингга қўнганидан севиначасан. Мактабингда умрингда лоақал бирор марта кўришинг гумон бўлган, бу юртдан жуда узокларда яшайдиган «доҳий»нинг сурати эмас, балки ўзинг яхши танийдиган, телевизорда кўрсанг, «ана, Президент Ислом Каримов», деб менга кўрсатадиганинг – ўз Йўлбошчинг сурати бўлади. Мен ишонаман, сен, албатта, ўз Юртбошинг билан кўришиш бахтига муяссар бўласан. Яна бир нарсага ишонаман ва Яратгандан сўрайманки, сен Ислом Каримов орзу қилган кунларни – Ўзбекистон буюк давлат даражасига етган ўша муборақ дамларни ҳам кўрасан. Мустамлакачилик, истибод деган тушунча-ю тузумларни фақат китоблардан ўқийсан, киноларда кўрасан, илло, уларни ҳаётда сира кўрмагайсан...

Ҳа, сенга ҳавасим келади, неварам!

2000 йил.

Ойхумор АСАДОВА

ҲАШДАЛАЛИК ЧОЙХЎР КАМПИРЛАР

Ҳажвия

Қишлоқда дув-дув гап. Айниқса, оғзи ўрадек ўпирилиб тушган кампирларга бир гап тегмасин. Улар ҳар галгидек аёллардан чиққан ашаддий чойхўр Турдигул момонинг кунгай томонга қаратиб қурилган пастаккина, лойсувоқ пешайвонига йиғилишади-да, Ҳашдаланинг у четидан кириб, бу четидан чиқишади. Ўртада эса қориндор мис самовар шақирлайди. Турдигул момонинг оғироёқ неvara келини Асал янга дастурхонга канд-курс ва бир даста пиёла олиб келиб қўяди. Кампирлар уни узоқ алқашади. “Умрингдан барака топ, болам, ишқилиб эсон-омон оёқ-қўлингни йиғиб олиб қўчқордек ўғил туккин”. Асал янга дув қизариб, рўпарадаги деразалари очиқ турган ошхона томон йўналади. Одатдагидек давра боши Норой момо сўзамоллик билан гап бошлайди.

– Оқшоми билан кўз юммасам бўладими? У ёққа ағанайман, бу ёққа ағанайман, қани савил уйку келса. Чол ўлгур “Нексия”да Қизларгулдикига (Бухорога келин бўлиб тушган қизини назарда тутаяпти) кетувди. Хаёл душман-да, мабодо чоли қурғур “Нексия”нинг эшиги очилиб кетиб, пастга думалаб

тушиб кетдими-ей, алламбало. Кўзим очигу, алақ-чалақ тушлар кўргандайман.

– Бирга бора қолмабсиз-да, овсин, шамоллаб келардингиз. Узокқа тушган қиздан хабар олиш ҳажга борган билан баробар эмиш. Уни савобига нима етсин, – деди урчиғини ғириллатиб Барчин момо.

– Эй, – деди Норой момо ҳафсаласизлик билан, – қаёкка ҳам борардим бу туришда, очик мозорга ҳам боролмасам керак. Ношукурчилик бўлмасин-у, невара боқиб ўтирибман денг. Кўзи-и-м ўй-йии-лии-б. Қариганда ўзинг ёш бола бўлиб қоларкансан одам. Болаларингни боғчага беринглар, деса, бир пас шошмай туринг, дейишади. Менинг ҳам келиним Турдигул байчанинг келинига ўхшаш ипакдеккина бўлса нима қиларкин-а? Оғзи ботир ўлгурнинг. Боғча мудирини жой йўқ, деса пора берсам оласизми, дебди жувонмарг. Мудирини ўлгур кўзининг пахтаси чиқиб, оладиган порасини ҳам олмай қўйибди. Ана энди сарсон-да, у боғчага борса ҳам жой йўқ, бу боғчага борса ҳам жой йўқ дейди. Ҳаммасиниям тили бир-да, яшшамагурларнинг.

Яқиндагина нафақага чиққан Турсуной хола ҳовури чиқиб турган чойдан бир хўпларкан, устки лабидан туртиб чиққан якка-ю ягона курак тишидан нолийди.

– На иссиқни, на совуқни йўлатади, тиш бўлмай ҳар бало бўлгир. Ҳа, айтгандай эшитдиларингизми?

– Вой, нимани?

Кампирлар бараварига Турсуной холага тикилишди.

– Тинчликми?

– Эгамов Сара сартарошни ишдан олиб ташлабди.

– Нега?

– Сараси ўлгурам хаёл пастроқ-да, ё ўша куни машки пастроқ бўлганми, ҳайтовур Эгамовнинг қайинсинглиси Иқболой бору, шунинг сочини сариққа бўя деса, кўнғирга бўяган экан, ҳе йўқ, бе йўқ, бу ерни бўшатиб қўйинг, бугундан эътиборан бўшсиз деганмиш. Сара ўлгур ҳам анойи эмас. Кўпчиликнинг ўртасида ўша Эгамовни ўсал қибди. Қайинсинглининг сочини

қўнғирга бўяганим учун мени ишдан олгунча, аввал еб тўймас запхўзинг Юсуф калтани ишдан ол, кейин ўзингнинг ишдан кетишингни к-у-тии-ии-б, ўтир мечкай, деганмиш.

– Ҳа, энди Сара сартарош нима деса дегандир-у, давру даврон шу Эгамовларники бўп қолди-да. Бурунгилар бурнинг борида бир торт, деган экан. Эгамовнинг энаси тўйларга борса, ош емасди. Кайвони, ошдан олинг, сизниям тўйларга етказсин десам, бурнини жийириб, пахта ёғидан бўлган ошни еб бўладими, дерди яшшамагур. Кунжара еб шишиб кетган вақтлари эсидан чиқиб кетган қора босгурнинг. Эсларингиздами, Эгамовнинг энаси қазо қилган қиш. Ё тавба, тобутни чиқарар пайт Эгамов мархуманинг устидан қоғоз пуллар сочгани-чи. Ё тавба, одам боласидек очкўзи бўлмас бу дунёда. Тобут қоп кетиб ҳамма пул теришга тушиб кетувди-я. Пул тераман, деб Холиёрнинг хотини оёғини чиқариб олувди талотўпда, – деди Норой момо одатдагидек гапга тўн кийгизиб.

Боядан бери гапга ё ҳа, ё йўқ деб қўшилиб ўтирган мушт-деккина кампир Зайнаб момо, тўсатдан хаёлига бир нарса келди шекилли, капгирдеккина чувак, қат-қат ажин қоплаган юзи хиёл ёришиб, гап қотди.

– Ҳов, кайвонилар, эшитдиларингизми, Тайлоқ ўғри нафаси ўткир домла бўлганмиш.

– Қайси?

– Ўртабўзлик Тайлоқ ўғри-чи?

– Вой яшшамагур, – дейди менинг саксон яшар бувижоним озғин тиззасига шапатिलाб, – о, у қип-қизил ўғри эди-ку? Хотини Ҳафизаниям куппа-кундуз дарёнинг нариёғидан отга ўнғариб, ўғирлаб келаверган...

...Ох, ох менинг бувижоним гапга тушиб кетди-ку. Эҳ, афсус, сиз танитайсиз-да бувижонимни, танитайсиз. Бир гапга тушиб кетдим, уни тўхтатиб бўлсиз. Унинг олдида ўрталарида турган манави бақалоқ мис самовар ҳам ип эшолмайди. Қайнайди-я, қайнайди! Мархум бувам бувижонимни қайнар булоғим дердилар. Университетга кирган йилимдан то битиргунимча бу шўрлик қулоқлар нималарни эшитмади дейсиз?

– Бирорта йигит ўлгур сени оламан деса те-гии-иб кетабер-ма, қиз ўлгур! Агар шундай қилсанг сендан ўла-ўлгунча норози бўп кетаман-а.

– Хўп дедим-ку, буви, наmunча?

– Агар сенам дугоналарингга ўхшаб сочингни қирқиб кал эчкидек сакрайдиган бўлсанг, кўрасан кўрадиганингни мендан. Сочингни қирқиб юргунча буванг шўрликнинг оппоқ соқолини туртиб, кўчага чиқариб масхара қиб қўй, – дейди бувижоним йиғламсираб.

– Хўп, хўп деяпман-ку, бувижон, – дейман томоғимга келган аллақандай аччик, гувиллаган нарсани аранг ютиб. – Агар чизган чизиғингиздан чиксам ўлай агар-а!

Мана, кўриб турганингиздек, каминалари бувижонимнинг чизган чизиғидан чикмай қишлоқдаги барча қари қизлар сафида дадил олға қараб кетаяпман.

Хуллас, қишлоқда дув-дув гап. “Ўғри қариса, сўфи бўлади” деган нақлнинг қанчалик ҳақиқатга яқин-йироқлигини билмайман-у, аммо лекин Тайлоқ ўғрининг бинойидек дастор ўраб, “Ўртабўзлик нафаси ўткир домла” бўп қолганини эшитиб ҳайратдан ёқа ушламасангиз, мана шу қашқари тилла балдоқли қулоғимни шарт кесиб қўлига бермасангиз, Ҳашдалалик чойхўр кампирлар кафил.

Болалигимда бувижонимдан эшитган ярим ёрти гаплар аниқ-гиниқ бўлмасаям, ҳар қалай, ғира-шира эсимда қолган. Қишлоқда кимнинг қўйи йўқолса, ўша Тайлоқ ўғрининг кўрасидан топаркан. Сири очилишидан кўрқиб кетган Тайлоқ ўғри қўй эгаси билан бинойидек довлашарканам.

– Э, инсоф қилинг-да, биродар, қўйингизни икки кундан бери боқиб ётган бўлсам, берган суюнчингизга хўрозқанд олиб шимийманми?

Бир кўра қўйларнинг орасидан қўйини аранг ажратиб олган киши ҳансираганча жаҳл билан Тайлоқ ўғрини силтаб ташлайди.

– Сизга бировни қўйини ким қамаб қўйсин деди. Кўрадан чиқариб юборинг. Ем еб ўрганган жонивор уйини топиб боради.

Мабодо суюнчига мана шу қўйнинг ўзини бериб кетсам қандок бўларкан-а, Тайлоқвой.

Тайлоқ ўғри қизармайдиям. Ўсал ҳам бўлмайди. Кўкимтир, чакчайган кўзларини лўқ қилганича “Ўйласам, шу дилбарим...” куйини ҳуштак билан хиргойи қила-қила қўра эшигини маҳкамлайди.

Айтишларига қараганда, Тайлоқ ўғри ҳатто адашиб қолган қўйларнинг бирортасини ўмараркан-да, эл оёғи тинганида сўйиб, гўштини ажратиб олиб, қолган калла поча-ю, териларини бир қоп қилиб дарёга ташларкан. Буни пилла вақти дарё ёқасига читир ўргани борган хотин-халаж кўриб қобди. Шу-шу бўпти-ю, Тайлоқ ўғрини эл-улус қишлоқдан кўчириб юборган экан.

Ана шу Тайлоқ ўғрининг шу кунларда ошиғи олчи бўлгани рост. Ҳар қалай ўзимизнинг қишлоқда бўлмасаям атроф қишлоқларда Тайлоқ ўғрининг обрўси ошгандан ошиб кетди. Чойхўр кампирларнинг айтишича Тайлоқ табибнинг эшиги эртадан кечгача тирбанд. “Очират” эмиш. Бир кун бизнинг ҳовлидан икки уй нарида турадиган Роҳат янга уйимизга келиб, бувимга маслаҳат солди.

– Орзугул момо, сиз кўпни кўрган кайвонилардансиз. Ўртанча ўғлим ҳали хануз тагини ҳўллаб чиқади-да. Ўнга кирдинг – сонга кирдинг, деганларидек кап-катта бола бўп қолди. Қаратмаган жойим қолмади, нафи бўлмаяпти. Қўрқаман, шу кетишда эрта бир кун келинчагининг қўйини ҳам ҳўллаб чикса... Шу Тайлоқ табибга олиб бориб, бир ўкитиб келсамми, девдим.

– Оборсангиз оборинг, келин. Қаратган қараб қолмайди. Зора, шифо топса. Тунов куни уста Нурмат укасини оборган экан, очирад тегмай икки кун қоп кетибди. Ови бароридан келди ўғрининг, – деди бувим Роҳат янганинг ортидан тўнғиллаб.

Орадан икки кун ўтгач, Роҳат янга Турдигул момонинг мис самовари атрофига йиғилган чойхўр кампирларнинг олдига кириб, кулгидан ўзини тўхтата олмасмиш. Бир гапни бошлаши билан кулгу келиб, қотиб-қотиб кулармиш янгаси тушмагур. Охири тоқати тоқ бўлган Норой момо жеркиб берибди.

– Ҳай-ҳай, Роҳатой, намунача, намунача хириглайсиз? Нима бало, кампир ўлгурларнинг этаги очилиб қоптими? Бас қилинг-э, кечкурун Абдукодирга хириглайсиз. Ҳа, нима гап?

– Вой холажон-ей, – дермиш Роҳат момо бувижонимга юзланиб. – Ўша куни сизга айтувдим-у, ўғилчам Абдурасилимни Тайлоқ табибга бориб ўқитиб келсамми, деб. Шу денг, эртасига эрталаб ўғлим икковимиз йўлга чиқдик. Ярим йўлга етиб боласи тушмагур “ҳеч қанақа табиб-пабибга бормайман” деб оёғини тираб олса бўладими. Алдадим, сулдадим, қани кўнса. Нимага уйда тўғрисини айтмайсиз, дейди. Охири аччиғим чиқиб кетди. Юзига бир тарсаки солдим. Кап-катта боланинг сассиқ кўрпасини ювишга тобим йўқ, туш олдимга, деб диконглатиб етаклаб кетдим. Бора-боргунча ҳиқиллаб борди. Ўша куни пешин деганда навбат келди ўзиям. Катта бобо – ёнғоқ соя ташлаб турган бир уй, бир даҳлизчада келган-кетган беморларни қабул қиларкан. Қирқ-элликлардан ошган бир аёл чиқиб, болани кўлимдан олиб, етаклаб кириб кетди. Мен ҳам кираман дегандим, кўйишмади. Бир маҳал болам ранги-кути учиб чопиб чиқди. Кўрқиб кетдим. Ҳа, нима, нима қилди болам, десам, Тайлоқ табибингиз оғзимга тупурди, нос ҳиди келяпти деб ўқчийди денг. Қишлоққа қош қорайганда кириб келдик. Отаси даладан, сувнинг бошидан келмабди. Сигирлар соғиқсиз, бир ҳовли бўб мараб ётибди. Апил-тапил қозонга овқат солдим-да сигирларни соғиб олдим. Ўлгудек чарчаган эканман, кечки овқатни еб, эрта оқшомдан ётиб қолдик.

Роҳат янга яна ўзини тутолмай, силкиниб-силкиниб куларди. Бувижонимнинг важоҳатини кўриб, бир оз ўзини босиб олди-да, яна давом этди.

– Кўйингки, эрта билан турсам, кечагина Тайлоқ табибга ўқитиб келган болам яна тагини ҳўллаб қўйибди. Бола шўрлик да-даг титрайди. Бир кулгим, бир йиғлагим келади денг. Мана ҳозир қарғай-қарғай ювиб-тараб келаяпман. Табиб бўлмай ўл гўрингда тўнғиз кўпгур.

Роҳат янганинг бояги кулгиси энди кампирларга юқди. Қай бири қизил ияк бўлиб қолган оғзини очиб хомуза тортгандай

кулса, бирови нафаси ичига тушиб кулади. Якка, ягона курак тишини кўз-кўз қилганича Зайнаб момо минғирлайди:

– Вой келини тушмагур-ей, зап маслаҳат берган экан сенга Орзугул кайвони. Қаратган қараб қолмасмиш... Қих-ких, бу гап думалаб-сумалаб бўлса ҳам қишлоқ ошиб Тайлоқ табибнинг қулоғига етиб борибди. Табиб астойдил хафа бўлибди:

– Бача деганига ҳар нарсани беравермайди-да овқат деб. Бирор ёқмас овқат егандирки... Ички аппарати бузуқ бўлган бачанинг. Тавба!

Хуллас, шунақа гаплар. Э, гапираман десам, гап кўп. Яхши-си, шунақа ҳангомаларни эшитаман десангиз, чойхўр кампирларнинг олдига келаверинг.

Манзил: Ҳашдала қишлоғи. Аёллардан чиққан ашаддий чойхўр Турдигул момонинг кунгай томонга қаратиб қурилган пастдаккина лойсувоқ пешайвони.

Нусрат РАҲМАТ

КАЛВАК МАХСУМ НОМАЛАРИ

Ҳажвия

Илло, бир ҳафтадурки, хонадонда ид-у байрам. Ўғлимиз Найимбек “Matiz” харид килди. Муборакбод этмоққа ҳамсоялар ҳам кирадурлар ва “ювмоққа” шаъма қиладурлар. Сарафрозлик ила аларни хол-бақудрат зиёфат қиладурмиз.

“Дада, деди ўғлимиз, юрунг эмди шаҳр кезадурмиз, Самарқанд сафсем дигаргун ўлган. Ҳайратга тушурсиз. Йўл-йўлак киро ҳам қиладурман”.

Даме ўтмай, эккимиз Самарқанд тамон равона ўлдик. Ваҳ, дигаргунликни кўрунг! Камина Московда бўлган маҳал бул жойда бисёр иморатсозликлар бўлубдур. Шаҳр киндигидаги боре кўчаларни дутарафа килибдурлар ва экки тамонда янги иморатлар қад ростлабдур. Марказ жойда кўшкка монанд бонклар, кўпқават хашамдор дўконлар қад ростлабдур. Шундок калта муддатда шаҳр батамом очилибдурки, тарифи онча бордур ва ҳамду сано айтмоққа забон ожиз. Якчанд дўконларга кирдук. Москов дўконларидан ками йўкдур. Ҳар нимарсаки истайдурсиз, муҳайёдур. Кўча-ю, тангкўчаларда чорчархалар шундок бисёрки, холи жой топиб бўлмас.

Бир амак қўл баланд килди. Тўхтадук. “Бехбудий ҳайкалига элтадурсизми?” савол айлади эшик очиб. Найимбек ул манзил-

дан беҳабарлигига иқроқ ўлди. “Ўзум йўл кўрсатурман” жавоб берди мардак, илтифот-у илтижо аралаш ва аввол гул харид қилмоқ зарурлигини аён қилди. Бозордан бир кучоқ келадуրғон гулдаста олиб, эҳтиёткорлик ила каминага узотди. Мошинимиз ичи ифорга тўлди. Боз йўлга тушдук. Хушфёъл одам кўрунди ва шул боис ҳозирги ҳайратимни анга аён этмоққа киришдим. “Дуруст айтурсиз, кўшулди ул,миз доно иш юрутибду. Хорижда эрдим ва шаҳримизни кўруб, ҳайратим ошди.”

Амак якчанд бор йўл ишора қилди ва хеле сукутдан кейин деди: “Аммо-локин камина дунёнинг якчанд шаҳрларида бўлуб, таққос қиладурман ва булар ишнинг бошланмоғидур. Бундоқ қадимий шаҳрларга эллик-юз қабатли бинолар ярашадур. Албат, янги шаҳр тамонга. Араб-у Ажам шаҳрларида бўлдум, алар эки юз уч юз қабатга чиқдилар. Фикр қилиб кўрунг. Улуғбек подшолиғи давридан мадраса, расадхона ва дигар обидалар бу кунгача қолди. Чоризм отлиқ замондин якчанд черковлар, истироҳат боғи, губернатор уйи, қабулгоҳи ва боз чанд иморатлар сақланур. Ҳаттоки Шўролар замонидан театру, чуқурдаги тамошогоҳ, ўн ошиёнлик меҳмонхона-ю, идоралар қолди. Эмди аларнинг баридан ўзмоқ фурсати етди.

Бул мардакнинг суханидан бир хулоса қилмадим ва тил тишладим. Кўп юрмай, биз паноҳи худо қилдик.

Бу сира мошинимиздан эр-хотун жой олди. Аларни айтгон манзилларига этгунимизча, хотун эрини бозуд Қурияга бориб ишламоғига даъват этди. Аларнинг гуфтигўйидан шул нарса аён ўлдики, мардак ул юртда якчанд сол ишлаб, ақча юборгон ва оғир юмуш жонидан ўтуб келгон экан. Занак боре маблағни харж қилибду ва тегирмонда туғулган сичқон сахий бўладур, деганлари мисол, бу таомил-у, сарф-харажатга мойил бўлиб қолибду. Эмди камхаржликка зарра тоқати йўқлиги манаман деб турур эрди. “Ул бегона юртдаги оғир юмушни бу жойда бажарсам ҳам кам маблағ топмасман: бисёр озор топдим”, нолиш қилди мардак. Хотун ани рад этиб, қайтиб бормоққа даъват этмоқдан тин олмас, хижолат тортмас, раҳм қилмас эрди. Манзилга етгунча аларга бир сухан демадим, аммо мардакка бисёр шафқатим келди.

Бирни кўруб фикр қил, бирни кўруб шукр қил, дейдилар машойихлар. Бизнинг заифамиз, яънеки Жамилабону бунинг наздида тиллога баробар. Уруссида бўлгон маҳалим, боз-боз сихатимдан хавотир олур ва зудлик бирла қайтиб келмоғимга даъват этур эрди.

Бадазон якчанд бандаларни манзилга элтдук. Алар бирла гапзанон қилмадук. Боиси, бояги ҳолдан жилла хомушлик тортгон эрдим ва сўхбат учун эҳтиёж-у хоҳиш ҳам топмадим.

Тушлук ўтуб ёши улуғроқ бир амак минди. Радиомиз “Мукаддасан, мукаддас аёл”, деб ашула айтур эрди. “Буни ўчурунг”, деди зарда бирла. Ўғлумиз анинг фармойишини ижро қилди. Не сабаб бундоқ йўл тутди, деб хаёл суриб тургон маҳалим, ҳасратини ёширмади. “Биладурсизми, эмдиликда эр-хотуннинг ажралмоғига аксари ҳол заифаларимиз сабаб бўлмоқдалар. Алар мусулмонлик таомилларини фаромуш қилиб, рўз-барўз инжик, нозук, эрка бўлуб бормоқдаларки, анга тоқат қилмоқ бисёр душвордур. Овруподан ибрат олиб, рўзғор учун, ани сақлаб колмоқ учун курашмайдурғон бўлдилар. О, бизнинг волидалар қандоқ эди. Алар не мушкулликларга тоб бермадилар”. Анинг суханини маъқул билиб, тасдиқ этдим.

Мошинимиз баландда қад ростлаган маишатгоҳ ёнидан ўтар маҳали, ул жойга кириб-чикиб турғон заифалар тамон ишора қилди. “Кўруб турубсизми: бори ўзимизнинг ўзбек, тожик заифалар. Аларнинг эркаклари Қурия, Уруссида мардикорлик қилиб, ақча юборурлар, бу бетайинлар ани маишатга харж килурлар. Бундин газабим бот-бот жўш урур! Инсоф қани?!”

Бир маҳал чорраҳа кесар маҳалимиз ало-було халачўп тутган миршаб, йўлга чиқди, чаккага ишора қилиб, таҳдид бирла тўхтамоғимизни буюрди. Ўғлумни кайфи учди. Бозуд тушуб, хавотирлик ила ул бадфел бирла кўрушди. Кўчанинг бадкавоқ миршаби Найимбек узотган қоғозларни кўруб: “Киро ишламоққа рухсатнома бўлмоғи керак эрди”, деди. “Ман киро қилмадим, бу киши дадам, радной...”, илтижо қилди Найимбек. “Ундоқ бўлса, бу нима,” зуғум бирла сўроқ айлади ул, чорчархамиз тепасидаги шатранжмонанд чароққа имлаб.

Ўзум тушдум: “Ўғлум, мошинни харид қилғонимизга бир ҳафта ўлди, худонинг зорини қилмоққа бошладим, – ижозат олмоққа холи успет қилмадик.” Бадфеъл юмшади. Дедики: “Яқўм бор кечирурман, аммо юмуш бор: хизмат қилурсиз.” Бадазон миршаб чойхонада ўтурган бир амакни чорлади. “Устоз, келинг, булар сизни айтган жойга элтурлар.”

“Устоз”, илло пайғамбар ёшидан ўтган бўлуб, аввол амалдор бўлғонлиги манаман деб турур эрди. Локинда хуштакаллуф, хушсухан чиқди. Салом-алеқ қилдик ва гуфтигўга киришиб кетдик. “Бу қоқбошларнинг бори ўзумни шогирдларим, деди бояги миршаб тамон ишора қилиб, аксарини ишга олиб, тарбият бергонман. Ўттуз йил аларга саркорлик қилдим”. Шу тариқа ўзи, қилган кори савоблари хусусида сўз юритди. Андақ мақтанган жойлари ҳам ўлди, аммо, илло ошуриб юбормади. Шу боис, бу мардақ дилимга ёқди.

Ўн ошёналиқ иморатга етган маҳал ўғлумдан тўхтамоқни сўради ва тез чиқмоққа сўз бериб, ул жойга кириб кетди. “Тузуқ одамга ўхшайдур,” тергамоқ илинжи бирла дедим Найимбекка. “Аларнинг бари чекист, бохабар бўлунг, сиёсат хусусида гап очса, тил тишланг.” “Устоз” бадаз бисёр ҳаяллик пайдо ўлди ва мошин миниб узрпорлик қилди. Йўлга давом бердук.

“Сизлар қайдан?” савол айлаб қолди бир маҳал андақ хушфеъллик бирла. Ман яқчанд сония андеша қилдим. Маҳаллалиқ бўлғонимиздан вокиф ўлса, кулмайдурми, латифа айтмайдурми, деб фикр қилдим. Локинда тан олмоқдин дигар чора йўқ эрди. “Э, шундоқми, андақ очилиб давом берди ул мардақ. Маҳаллалиқ бародарларимиз сероб. Қўчқорбой деган бор, бисёр обрўманд. Қачанки Москов борсам, мошин, жой пайдо қилиб берадур.” “Қўчқорбой жиянимиз бўладур”, дедим андақ ифтихор бирла. “Э, шундоқми? Чита шаҳри миршабларининг саркори ҳам маҳаллалиқ. Боз Уруссия, Овруро бозорларида пистафурушлиқ қиладурғонлар ҳам... Шу читалиқ ҳамкасбимизга кўноқ бўлғон эрдик, эки латифа айтғон эрди. Айтсам майлиму?” “Давай, давай”, далда қилди Найимбек. “Бир маҳаллалиқ, ҳамқишлоғлари аёғи етмаган манзилни дарак қилиб, Сибир та-

мон равона бўлбдур. Юруб-юруб, хайвонот боғи рўпарасида пайдо ўлубдур ва деволда: “Ишга оладурмиз” деган хатни кўрубду. Кел, дебди шу жойга ишлаб, пичи ақча топай. Саркорга кирса, ул укдирибди: “Сизга маймунни пўстини кийгизурмиз ва қафасга ташлайдурмиз. Шу жаниворга монанд қилиқлар қилиб ўтирурсиз. Маош – фалон рубл.” Рози ўлибди. Бир азобда маймунни либосини кийгузуб, қафасга солибдурлар. Бир маҳал, маҳаллалик кўрсаки, шер ҳам ўша жойда. Ҳойнаҳой, бу кофирлар хато қилди, деган фикру хаёл хавотири ва кўркуви ила кунжакка бориб турса, шер аста-секин бу тамон келибду ва анинг кулоғига шивирлабду: “Землак, кўркманг, биз ҳам маҳаллалик...”

Уччавимиз ҳам хандон отиб кулдук. Муни кўруб, “устоз” давом берди: “Амриқоликлар ойга қўнсалар, қалпоқ кийган учтўрт банда тўрба елкалаб юрғон экан.” “Сизлар ким?” савол айлабди амриқолик. “Биз – Маҳалладан, писта-бодам келтирғон эрдик, харидор кўринмайдур...” дебди алар.

Биз боз ханда килдук. “Дағе айтайму”, сўроқ айлади “устоз”. “Давай, давай”, жавоб қилди Найимбек. “Шўролар замони бир маҳаллалик ўттуз тенлик латареясига “Жигули” ютибду. Амборга бориб, манга мошинни қизил рангидан беринглар” дебду. “Мошинни қизили йўк, мана кўки, сариғи бор” дебдилар ноилож. “Даркори йўк, ундок бўлса, ўттуз тенимни қайтаринглар,” дағ-дағ қилибдур маҳаллалик.

Шаҳар илкиндаги бир ҳавли рўпарўсида тўхтадук. “Шу жой – мани уйим, деди “устоз” ва паноҳи худо қилмоқдин аввал, ўғлимизга уқдурди. “Сани биронта миршаб тутса, манга сим қоқ.” Боз манга дедик: “Кириб турунг, жиянингиз Қўчқорбой бизга бисёр хубликлар қилғон”.

“Устоз” тилифонини ёзиб ҳам берди. Ота-ўғул сарафроз ўлдук.

Вақти шом бўй етган бир қиз бала қўл баланд қилди. Тожикилаб расадхонага элтмоғимизни сўради. Йўлда дедимки: “Онақизим, хавотир қилмайсанму – вақти бевақт ялғуз юрмоқ, бегона мошинга минмоққа?” У таажжуб қилди ва бир нимарса демади. Манзилга етиб тушди, бадазон Найимбек ман тамон бош бурди:

“Дада, о нимадан кўрксун? Шукур, шаҳр тинч. Мардум хотир-жам. Мошин ўғриям батамом гум бўлди. Ҳукумат уноқа бетайин, тулфорларни онаизорини Учкўрғондан кўрсатиб кўядур!”

* * *

“Хоҳиш этсаларинг, эртага тоққа сайрга борадурмиз”, деди Найимбек. Тархашлик этмадик ва авволи шаб ноз-неъмат таррадудини кўрдук. Саҳармардон офтоб шўъла кўрсатмай, боре рўзғор жамулжам ўлуб, “Matiz”имизга ўтурдук ва қаёндасан, Тахти Қароча давони, деб йўлга тушдук.

Қирларнинг ёнбоши фасоҳат-у, жозибаси бирла кишига дилхушлик бахш этур эрди. Кўча лаб-лаби дарё ўрлагани боис тамошодан кўзунг ва дилинг беҳад ҳаловат топура, завқинг чандон ошур эрди.

Якчанд кент-у, деҳалар арқага қолди ва чорчархамиз тоғ йўлидан зўр бериб, баландга чиқмоқни бошлади. Ёнбағирларда шумтол, арча, эман дарахтлари зич эрдилар ва алар хушрўй ва хушқоматлиги бирла дилга хуррамлик ато этур эрдилар.

Беғарзи ошхоналар бандаларнинг ҳавли жойларига ҳам картлар кўйилган бўлуб, меҳмонларга хизмат кўрсатмоқ ва шу тарика андак чойчақа ишламоқ ташвишида эрдилар. Таваккал қилиб, бир чорбоғ ёнида тўхтадук. Ўсмир бала пайдо ўлди, эҳтиром изҳор қилиб, жой ишора этди. Магарам, тоғлар коматдор, дарахт-у ўт-ўланлар бисёр эди.

Пакана бир мардак ташриф қилди ва бадаз салом – алек балаларига гилем, кўрпача келтирмоққа фармойиш берди. Биз келтурган неъматларни тушурдик. Балалар чой келтурдилар, қазон, ўчоқ пайдо қилдилар. Занақлар қазон ташвиши бирла банд ўлдилар ва биз мардаклар гап-гаштак қилмоққа киришдук.

Пакана мардак савол бермоғидан аввол нохуш маломатдан хавотир тортуб, пешгирлик ила маҳаллалик бўлғонимизни баён этдук. Бу одам серфаросат, доно мардак чикди.

“Мардум бир умр пул бирла ҳангомага ташна бўлуб яшайдур. Бу жойда ҳам бир деҳа бор, Калангарон деюрмиз. Халқ алар хусусида анекдот тукумоқни хуш кўрадур. Ул жойда ҳам

Ўзумизнинг турк қавмимиз, яъне барлослар яшайдур. Пастда рўзгурзонлик қиладурғон “жўқчи”лар аларни масхара қилмоқни хуш кўрадурлар. Аммо-локин буларнинг бори беғараз ҳазиллардур. Калангарондан яқчанд олимлар, шоирлар, амалдорлар пайдо бўлдилар ва ҳурматлари чандон баланд. Раисимиз ҳам фақат алардан бўлур эрди. Фикр қилардимки, алар айнан боақл ва зукко бўлғонликлари боис, кўролмаслик ва андақ ғараз ила бандалар латифа тўқуйдилар. Мисол келтиурман: не боис яҳудийлар хусусинда анекдот айтурлар. Боиси, алар доно. Сизнинг Маҳалла ҳам шундоқ бўлса ажаб йўқ”.

Ушбу шиносимнинг ногаҳоний эътирофидан хуррамлик ва мамнунлик топдим, тоҳаттоки, маҳаллалик бўлғоним сабаб дилимда жилла ифтихор пайдо ўлди.

Янги шиносим бу жойдаги бесарҳад бешазор-у дарахтзорлар хусусида ҳам сухан юрутди. Аён ўлдики, бундан тахмин юз йил пеш санада, бу жойга яқўмин ўрмон идораси воқе бўлғон ва анга бир олмон саркорлик этгон экан. Тахти Қарочалик аксар бандаларга ҳам маош тайинлабдур ва ниҳол ўтқазмоқни бошлабдур. Дўлона, бодом, акас, арча, шумтол, қисса кўтоҳ, нимаики пайдо қилибдурлар, тоғларга қадабдурлар. Шу тариқа яланғоч ёнбошлар либос кийибдур. Бадазон жанг бошланибдур, яъне Гирмон хужум қилибдур ва қарохатлар пайдо бўлмоғи баробари бу жойдаги жоҳил бандалар олмон бригадга нафрат намоён қилибдурлар. Бадазон саркор ноилождан кечаси ғойиб бўлибдур. Мардум гап қилибдурларки, ул падарлаънат Гитлернинг хеши бўлғон экан ва ул хомхаёл жаллод Московни қўлга киритса, Самарқанд ҳокимлигини анга бермоққа ваъда қилғон экан.

Вақти жанг ва бадаз зафту-зафар бу бешазорлар мардумга ризқ-насиба ато этибдур. Шул боисдандур, фурсат кечуб, аҳли фуқаро бечора олмон бригадни андақ сифатлайдурғон, қўмсайдурғон бўлибдурлар. Пурсу-пос қилиб билсалар, ул марди боидрок бо зидди ғаним жангга қириб, олмон танкаси тагига қолғон, рост аёғидан ажралғон ва Хўжандда зиндагонлик қилур эркан. Бадазон деҳанинг казо-казолари ани пайдо қилибдурлар,

рамзи миннатдорлик боис чорлаб оби зиёфат қилибдурлар, чапон кийгизибдурлар.

Бадаз бу ахбор фикр қилдим. Бандасининг қисмати бисёр ранго-рангдур ва ани миллати боис камситмоқ уволи азимдур, жаҳолатдур. Миллатчи – душмани худо, деюрлар. Илло, ростдур.

Сўғун баландга чиқадурғон ўлдук ва мезбон биз бирла кадам-бакадам юрди. Аён ўлдики, бу киши шўролар замони қайбирам илмий даргоҳда хизмат қилғон ва ул идора барҳам топғач бекор қолғон экан. Тириклик тарзи ҳамма Тахти Қароча аҳли мисол мол боқмоқ, тоғдан ревоч, дори гиёҳлар йиғиб сотмоқ бирла кечур, яънеки, аларни тоғ боқур экан.

Найимбек: “Ревоч-певоч, лола-пола келтирурман” деб, илдам тоққа равона ўлди ва биз мезбон билан харсанг устида ўтуруб, ҳазил-мутойиба қилмоққа киришдук. “Ўғлингиз ре-воч-певоч, лола-пола келтирурман, деди ва ушбу суханни эшитиб, бир латифа хотиримга келди”, гап бошлади ҳамроҳим. Калангаронга Тошкандан катта амалдор ташриф этиб, мардумнинг тириклик тарзи бирла қизиқибдур. Раис ул мухтарам меҳмонни далага олиб чиқибдур. Меҳмон бир деҳқонга рўбару бўлуб, рўзгурзонлик тарзини сўроқ айлабди. “Деҳқончилик қиладурман, картошка-партошка сотурман”, жавоб айлабди ул. Башқасидан шу тариқа сўрабдур. “Мол-пол боқурман”, дебди буниси. Учинчиси “Савдо-павдо бирла бандман”дебди. Амалдор таажжуб айлаб, раисга савол ташлабдур: “Не боис алар картошка-партошка, мол-пол, савдо-павдо деб гапурадурлар? “Э, кўйунг, жавоб айлабдур раис, буларнинг бори анди-панди, калла-палласи ишламайдур”

Латифа латифага пайванд бўлди. Бади қаҳ-қаҳа камина давом бердим: “Бизнинг Маҳалладан битта авсар духтурга рўбару бўлиб, “Духдтр, мазам йўқ” дебди. “Ман айтган шулуққурт фойда бермадими?”, савол айлабдур духтур. “Бир ўрнига тўрт-тасини едим, тарикча наф кўрмадим” дермиш ул авсар”.

Маҳалламизга ҳамсоя Гोजлар деб аталадурғон деҳа бор. Бу жойдан ҳам казо-казо донишманд-у, зукколар пайдо ўлғонлар.

Локинда мардум аларни мазах қилмоқ, яъне гождона лофлар тўқумоққа бисёр мойилдур. Камина алар хусусинда ёдимға тушган якчанд лофларни гапурдим ва ҳамроҳим мамнунлиқ топди.

Бадаз якчанд соат даста-даста ревоҷ-у, лола бирла, Найимбек пайдо ўлди. Боримиз шодон ва боҳамро пастга тушдук. Да-стархон теграсида ҳам хушчақчақлик ила ҳазил-мутойибалар қилдук. Тоза ҳаво, булбуллар хонишидан дилимиз шодликка тўлғон эрди.

Тахти Қароча давонидан сабуклик тортиб ва кўнглумиз беҳад сарафроз ўлуб, вақти шом маҳаллага қайтдук. Худо бандасини фақат тирикликнинг сермашаққат аравасини тортмоқ ва шу тариқа дорулбақога равона бўлмоғи учун оламга келтурмаган. Ҳар бир уммат сайр-саёҳат этмоғи, дам олмоғи ҳам лозимдур, деган тўхтамага келгон эрдим ўзум ҳам.

Дилором САЛОҲИЙ

ИЛОҲИЙ ИНОЯТ

Ҳазрат Қутбиддин Амир Темурнинг фотиҳлик фаолиятлари ҳақида гап кетганда, «Амир Темур ўз даврининг фарзанди эди, уни бундай фаолият олиб боришга ўша давр сиёсати, у мансуб бўлган феодал синф интилишлари мажбур этган эди», деган маънодаги фикрлар жуда кўп айтилади. Ҳақиқатан ҳам, буюк жаҳонгир ўз замонининг фидойи ватанпарвари, ўз эътиқодининг ғайратли ҳимоячиси ва тарғиботчиси сифатида ўрта асрларда халқ назарига тушган асл инсонлардан бири бўлиб, тарих саҳнасига чиқди. Аммо, кейинчалик, ул зоти олий курраи Заминда жуда кўп бўлган асл ватанпарвар инсонлардан фарқли ўлароқ, илоҳий иноят соҳиби, назаркарда инсон сифатида намоён бўлди. Ҳазратнинг номларига Соҳибқирон, Қутбиддин тавсифлари кўшиб айтилди. Шу аснода бир савол туғилади: хўш, жаҳонга Ҳазрат Қутбиддин Амир Темур даҳосини у яшаган давр ижтимоий-сиёсий муҳити, тарихий заруратгина бердими, ёки бошқачароқ айтсак, чиндан ҳам Ҳазрат Соҳибқирон ўз даври сиёсий механизмнинг бир мурвати, ҳукмрон мафкура хизматкори эдими? Оламгирнинг пухта ишланган ва изчиллик билан олиб борилган давлатчилик сиёсати, ҳарбий тактикаси масалалари ва шулардан келиб чиқиб унинг ғоявий интилишлари, мақсадлари бугунги кунда имкон қадар ўрганилди, ўрганилмоқда. Аммо,

ҳар қандай фаолиятга ундовчи, илҳомлантирувчи бир куч бўлганидек, Ҳазрат Соҳибқиронни фотиҳликка ундаган куч ёлғиз жаҳонгирлик истаги ёхуд ватанпарварлик, миллатпарварлик андишаси эдими? Ёхуд ўзининг удабуронлиги-ю тадбиркорлиги, куч-қудратига бўлган ишончми? Алалхусус, Ҳазрат Соҳибқироннинг бу борадаги ўз эътирофлари, ул зоти олий муборак табиатларининг жавҳари қандай эди? Бу каби саволларга жавоб топиш, биринчидан, Соҳибқирон ўз даври фарзанди сифатида ўзининг ғоявий интилишларида нималарга таянганлиги ва нимадан қувват олганлиги, иккинчидан, унинг кескин, зиддиятли феъли ва маънавий дунёси кирралари хусусиятларини ўрганиш каби масалаларни ойдинлаштиради. Қолаверса, Ҳазрати Соҳибқиронни фотиҳликда Искандар Зулқарнайн, Чингизхон, Наполеон билан тенглаштирган тарихнавислар, уни босқинчилик, даҳрийлик каби сифатлар билан «сийлаган» ноқиссаводлар ва сиёсат маддоҳлари фикрларини рад этади.

Машҳур нақшбандийлардан Хожа Ҳасан Андоқийнинг шундай фикрлари бор: «Замон, Макон, Ихвонсиз – яъни, муайян вақт, муайян жой, муайян шахс бўлмас экан, жаҳднинг ўзи самарасиздир». Демак, машҳур тарихий ҳодисалар содир бўлиши ва башарий даҳо дунёга келиши учун ана шу уч имкониятдан бири бўлмаса, ҳар қанча ғайрат, ҳаракат, истак, интилишлар беҳуда экан. Хоразмлик ватанпарвар, мард шахзода Жалолиддин Мангуберди Ҳазрати Соҳибқирон Амир Темур эришган шону шавкатга эришиши мумкин эди. У ўз даврининг буюк шахси эди. Унинг ҳарбий ва сиёсий имкониятлари Ҳазрат Соҳибқирон фаолиятининг бошларидаги имкониятлардан устун эди. Унинг жаҳонга машҳур Ватани бор эди. Аммо, Жалолиддин толеъ юлдузининг чиқар вақти ҳали етмаган эди. Замон – мўғуллар замони эди. Муқаддас жиҳодда ғозийлик бахти эса Ҳазрати Амир Темурга насиб этди.

Худди шунингдек, туркий қавмлар осмонининг шамси пуранвори Амир Низомиддин Алишер Навоий ҳам ана шундай толеъ танлаган сиймолардан бири эдики, бани башар учун илми адаб пайғамбари рутбасига эришиш фақат унгагина насиб этди.

Жуда кўп истеъдодлар, жумладан, олимлик ва шеърят бобида беназир Заҳириддин Муҳаммад Бобур каби шахслар замон ва макон қурбони бўлдилар. Ваҳоланки, Заҳириддин Бобур зукколикда устозидан қолишмас эди. Тарихда бундай мисоллар анчагина.

Демак, инсон зоти ўз мақсади сари риёзат, заҳматлар чекиш билан ҳар қанча жидду жаҳд қилса ҳам, агар у Олий қудрат томонидан қувватланиб турмаса, меҳнати зое кетар экан. Шу нарса эътиборлики, Ҳазрат Соҳибқирон Яратганнинг хос бандалари орасидан танланиши, илоҳий иноят соҳиби эканликларини ўзлари англаб етганлар ва шу туфайли ҳам ўз интилишларида ҳеч иккиланмаганлар. «Темур тузуклари»да ул зоти олий тақдирларида юз берган ҳар бир воқеа ёлғиз Аллоҳ таоло изни иродаси билангина содир бўлганлиги ҳақида шундай сатрлар бор: «Қуръони мажиддан фол очсам, ушбу қутлуғ оят чикди: «Инно жаалнока халифатан фил арз», яъни «Биз сени ер юзига халифа қилдик». Мен буни (истикболнинг) хайрлик ва муборак фоллари сирасига киритдим ва ўзларини давлат шериги билиб, менга бўйсуннишни истамаган амирларни турли тадбирлар ишлатиб ўзимга итоат эттириш учун бир неча бор кенгаш ўтказдим».

Бундан шу нарса равшан бўладики, Ҳазрати Соҳибқирон Аллоҳ таоло ўзининг хос бандалари-пайғамбарлар, авлиёлар ва сўфийларга насиб этадиган иноятлар, хусусан, илми ладунийдан ҳам воқиф зот бўлганлар.

Ана шу мулоҳазалар нуктаи назаридан Ҳазрати Соҳибқирон шахсларига баҳо берадиган бўлсак, ул зоти олий камолотлари даражаси аён бўлади. Аллоҳ таоло Соҳибқиронга шу қадар буюк илҳом бердики, бунинг натижасида Соҳибқирон амалга оширган фаолият бир мўъжиза сифатида намоён бўлди. Зеро, муҳаққиқ олимларнинг айтишларича, Худойи таоло мўъжиза ва кароматлар билан шуҳратлатган пайғамбарлар ва авлиёларнинг ҳар бирига бир хислат бағишлади, бирига ато этган мўъжиза ва каромат кўрсатиш истеъдодини иккинчисига бермади, шу боис уларнинг ҳар бири айрича файзу футуҳ, кашфу каромат оламига эга эканлар. Ҳазрати Соҳибқироннинг кашфу кароматла-

ри шу эдики, ул зоти олий инсон ҳилқатининг адолат, саховат, тўғрилиқ, етук эътиқод ва фаҳму фаросат билан қай тарика юк-сак мақомларга ета олишини исбот этдилар.

Давлатшоҳ Самарқандий «Тазкират уш-шуаро» асарининг Мавлоно Лутфуллоҳ Нишобурийга бағишланган фаслида келтиришича, Ҳазрат Соҳибқирон жуда кичиклик пайтлариданок ўткир фаҳму фаросат эгаси бўлган эканлар.

Кичик ёшлиқлариданок маълум бўлган илоҳий иноят кейинчалик Ҳазрат Соҳибқироннинг ўзларини ҳам ҳайратда қолдириб, ҳаётларининг охирги дамларигача бошларида фаровон бўлди. Жумладан, Соҳибқироннинг Рум юришларидаги ҳал қилувчи жанглардан бирида ногаҳон майдонда араблар либосида ёшгина бир сипоҳий пайдо бўлади, қўлида қилич билан елиб келиб Соҳибқирон қўшинларини олға чорлайди ва биринчи бўлиб душман томонга от қўяди. Бу мўъжизани мушоҳада қилган Соҳибқирон зафар қозонилган жангдан сўнг ўша атрофда яқин бўлган Имом Ҳусайн авлодларидан бирининг мақбарасини қайта гўзал шаклда бунёд этишни буюрадилар ва бошқа машойихлар, дин пешволари ва акобирлардан ҳар бирининг мазорларини яхши сақлаш учун баҳоли қудрат Қарбало, Бағдод ва унинг атрофидаги қишлоқлар ва бошқа ерлар вақфидан маблағ ажратишни ҳукм этадилар.

Ёхуд Соҳибқироннинг яна ўзлари ҳикоя қилишларича, ҳаётларида машҳур жанглардан бири бошланишидан илгари Сайрам атрофида уйқуда эканларида туш кўрадилар. Тушларида буюк авлиё Ҳожа Аҳмад Яссавий кириб, бир рубойий ўргатади ва жангга киришдан олдин бу рубойийни 70 марта такрорлашлари лозимлигини уқтиради.

Соҳибқирон уйқудан уйғонганларида ўша рубойий хотираларида муҳрланиб қолган эди:

*Ялдо кечани шамъи шабистон эткон,
Бир лаҳзада оламни гулистон эткон,
Бас, мушқул ишимни ўзинг осон эткил,
Эй, борчани мушқулени осон эткон.*

Аллоҳга шукрлар айтиб, Ҳазрат Соҳибқирон авлиёнинг ўғитига амал қиладилар ва бу жангда ҳам музаффарлик нашъасини тотадилар. Шундан сўнг ул зоти олийнинг фармонлари билан Ҳазрати Султонул-орифиннинг муҳташам мақбаралари бино этилади. Соҳибқирон ҳар сафар бирор муҳим қарор қабул қилишларидан аввал Қуръони Каримдан фол очганлар ва оятлар маъносига қараб иш тутганлар. Бу ҳақда ўз «Тузук»ларида шундай ёзадилар: «Лекин бирор ишни қилмоқчи бўлсам, кенгашиб олиб, кейин Қуръондан фол очардим ва Қуръон ҳукми билан иш қилур эдим».

Кўринадики, Ҳазрат Амир Темур комил эътиқодлари ва исломий ҳуқуқлари туфайли Аллоҳ манзури, назаркарда ва авлиёлар ардоғидаги бир шахс бўлганлар. Шу ўринда, Амир Темур даҳосини жаҳонга ислом илми берди, десак адашмаймиз. Чунки, Ҳазрат Соҳибқирон ҳилқатидаги барча фазилатлар исломга бўлган чин эътиқоддан, унинг арконларига садоқат билан бўйсунуш ва ихлос билан адо этишдан келиб чиққан. Маълумки, худди шу даврда ислом дини ўзининг энг башарий ва энг инсонпарвар дин эканлиги сабабли жаҳон миқёсида ёйилган ва маърифий кўтарилиш бошланиб кетишига туртки бўлган эди. Шарқ Уйғониши-ку бевосита ислом булоқларидан сув ичиб томир ёйган бўлса, Ғарб, хусусан, Оврўпо Ренессанси ҳам шу илм асосида оёққа турди. Маълумки, ғарбий Оврүпода Уйғониш жараёни Италия, Испаниядан бошланади. Оврүпо тарихида Курдоба халифалиги муҳим ўрин эгаллайди. Чунки, испан мусулмонлари тарихда буюк хизмат кўрсатдилар. Улар ўрта аср Оврүпосида энг аъло бўлган маданиятни яратиб, инсониятга тақдим этдилар. Испан араблари бутун Оврүпога илҳом бағишладилар, улар қолдирган китоблардаги хазина эса бу китъаликлар учун юзлаб йиллар мобайнида фан ва билим сарчашмаси бўлиб хизмат қилди. Ислом динини ёйган арабларнинг Ренессанс даври тадрижидаги хизматлари шундаки, улар ўз эътиқодларини ақл-идроққа монанд мушоҳадаларга мувофиқлаштирдилар. Оврүпонини ҳам шу таомилга ўргатдиларки, у ерда шу асосда фан соҳасида уйғонишга

эришилди. Зеро, ислом сўзи «тафаккур», «фикр» деган маъноларни ҳам англатади.

Худди ана шу даврда яшаган зукко ва юксак фаросат соҳиби Амир Темурнинг бу комил илм ва эътиқод афзалликларини англаб етмасликлари мумкин эмас эди. Худди шунинг учун ҳам ул зоти олий ўз ҳаётида исломни олий маслагига айлантирди ва уни ўзига ялов қилиб замон ардоғидаги Лутфуллох бир шахсга айланди.

Ҳазрат Соҳибқирон ўз замонининг хулқи комили сифатида фақат биргина ҳукмрон синф эҳтиёжларини эмас, балки ўша давр туркий қавмлари, ўша давр Мовароуннаҳри ва Хуросони халқларининг орзу-истаклари, эътиқодлари ва асл табиатларини ўзида акс эттирди ва ифода этди. Ўша даврнинг соф эътиқодли мусулмонларининг барча тоифалари унинг сиёсатини маъқуллар ва қўллаб-қувватлар эдилар. У ислом арконларига зид бўлган бирор ишга қўл урмади, балки ислом равнақи учун курашди. Зеро, ул зоти олий ҳукмрон синф хизматкори эмас, ўз эътиқодининг қули эди. Унинг ўзидай мард, шерталъат аждоди Хусайн Бойқарога нисбатан айтилганидек, шоҳлик унга сурат эди, дарвешлик сийрат эди. У Қуръони Карим орқали Аллох тало иродасини амалга оширувчи валий зот эди.

Машҳур сўфий Жалолиддин Румий «...ҳар бир авлиё халқнинг ҳужжатларидир... Тангрининг хос куллари Аллоҳ... маҳраמידирлар... улар дунёнинг маҳдуми (ўғли) ва афандиси, сирларининг маҳрами бўладилар», деб ёзади ўз рисоласида.

Истиқлол муносабати билан биз ўрганишга жазм этган Ҳазрат Соҳибқирон шахслари ҳам Яратганнинг сирли бир мўъжизасидирки, унинг тилсими ул зоти олийнинг ботиний жамолларини, сийратларини, пок эътиқодларини чуқурроқ ўрганиш билан очила борса ажаб эмас. Бу нарса эса, қолган барча масалаларни, ул зоти муҳтарамнинг ҳарбий, сиёсий, давлатчилик ва ҳ.к ва ҳ.к. фаолиятларини айрича назар, айрича муносабат билан ўрганишга олиб келади. Худди шунинг учун ҳам маърифатпеша ва илмпарвар, буюк бунёдкор ва адолатпарвар зот Ҳазрат Соҳибқирон Амир Темурни анчайин худбин табиатли импера-

торлар Зулқарнайн билан ҳам, Чингизхон билан ҳам, Наполеон билан ҳам тенглаштирмақ мутлақо ноўриндир. «Чингиз» сўзи мўғулчадан ўгирганда «тангрининг камчиси» деган маънони англатар экан. Ҳақиқатан ҳам, аёвсиз саркарда Тимучин ўзининг бу лақабини оқлаганига тарих гувоҳ. Балки, унинг даврида замона бир «камчи»га эҳтиёжли бўлгандир. Буни Жалололдин Румий шундай тушунтиради, «Бири дедики: Мўғуллар дастлаб бу ерга келганларида қип-яланғоч эдилар. Минадиган ҳайвонлари хўкиз, қуроллари эса, ўтин эди. Энди эса қоринлари тўйди, барча яхши нарсаларга эга чиқдилар. Энг гўзал араб отлари ҳам, энг кучли қуроллар ҳам уларнинг қўлида. Мавлоно буюрдики: уларнинг кўнгиллари чўкиб, ўзлари ожиз қолганлари пайтда, Тангри илтижоларини қабул этди ва ёрдам берди. Энди эса, шу қадар мухташам ва бақувват бўлган дамларида халқнинг фақирлиги-ю заифлиги воситаси билан улуғ Аллоҳ уларни даф қилади. Шу тарзда улар Тангрининг кўмаги билан дунёни забт этганликларини, ўз куч-қувватлари билан эса, ҳеч қаерга бора олмасликларини англамоқлари учун халқнинг қудрати ила Аллоҳ уларни йўқ қилади».

Ҳазрат Амир Темурни эса, тақдир «Соҳибқирон» ва «Қутбиддин» нисбалари билан сийлади. Ул зоти мукаррам Тангрининг мадади билан уч иқлим халқларини босқинчи жоҳиллар зулмидан халос этиб, бу халқлар фани, маърифати ва маданияти ривожига, уч иқлим мамлакатлари равнақи ва ободонлигига сабаб бўлган бахт юлдузи, инсоният тарихидаги энг мукамал дин – ислом равнақиға ҳисса қўшган қутб ид-динлик мақомларига сазовор бўлдилар.

Ҳазрат Соҳибқиронга замондош, балки тенгдош, испан мусулмонлари наслидан бўлган Абдурахмон ибн Халдун (1332-1406) ижтимоий тараққиёт жараёнини юлдузлар ҳаракатига қараб тадқиқ этиб, ҳар қандай империя 120 йиллар атрофида умр кўриши ва ҳар бири ўз ривожига уч босқинчи босиб ўтиши эҳтимоли шубҳасиз эканлигини таъкидлайди ва буни қатор мисоллар келтириш билан тасдиқлайди. Ҳазрати Соҳибқирон даврларига келиб мўғуллар империяси ҳам ўз таназзули соат-

ларига яқинлашган эди. Суҳбатимиз ибтидосидаги фикрга яна қайтадиган бўлсак, Хожа Ҳасан Андоқий айтмиш, замон, макон ва ихвон етилган эди.

Котиби азал Ҳазрат Соҳибқирон учун дунёга келган онлариданоқ бу шарафли ва ниҳоят машаққатли тақдирни белгилаб қўйган эди. Жаҳон тақдирида чўнг бурилиш ясаган, қадим Мовароуннаҳр ва Хуросон нурли ўтмишининг сабабчиси бўлган Ҳазрати Соҳибқирон ва Қутбиддин Амир Темур зоти мукаррамларининг хизматлари, турли жабҳалардаги фаолиятлари, табиатлари ва эътиқодлари, зоҳиру ботинлари, ислом оламидаги ва бошқа дунёқарашлар тақдиридаги ўринлари, таъсирлари масалалари ўрганилса, катта бир давр тарихи янада ойдинлашган, кўз илғамас тугунлар ечилган, виқорли ўтмишнинг янги-янги саҳифалари очилган бўлур эди. Аллоҳ таоло ул зоти бобаракотнинг равзаи мунаввараларини раҳмат нурлари ила янада фаровон этсин ва жаноби олийни охират саодатига мушарраф этсин. Омин, ё раббил оламин.

Ҳотам УМУРОВ, Шавкат ҲАСАН

БЕШИК БЎЛГАН ХАЁЛЛАР

Тақриз

Самарқанд адабий муҳити кўпроқ шоирлар етиштиришга “ихтисослашган” кўринади. Ҳатто доврўғи кетган “Шалола” ижодкорлар тўғараги, “Зарафшон” газетаси қошидаги адабий тўғаракдан ҳам етишиб чиққан носирлар бармоқ билан санарли. Ана шундайлардан бири Баҳодир Қобуловдир. Баҳодир 90-йилларнинг аввалида эълон қилган ҳикоя, новелла, очерк, публицистик мақолалари орқали китобхонларга таниш. Бироқ кейинги ўн йиллардан буён у ижодий танаффусга чиққандек туюлганди. Хайрият, 2007 йилдан бошлаб истеъдодли укамиз янги асарлари билан кўрина бошлади. Ўша йили унинг “Ўспиринлик қиссаси”, 2008 йилда “Ёшлар китоби” тўпламида “Кунга маҳтал кампирлар” ҳикояси, 2009 йил “Ҳаёт” газетасининг 6-12 сонларида Ўзбекистон Қаҳрамони А.Орипов сўзбошиси билан “Эна шамол” деган йирик ҳажмли ҳикоялари чоп этилди. Унинг ижоди ҳақида адабий давраларда илиқ фикрлар билдирилди. ЎЗАС газетасининг 2009 йил 1-май сонидида “Ўспиринлик қиссаси”нинг ғоявий-бадий хусусиятлари таҳлил қилинган каттагина тақриз берилди. Бу асарларда яратилган ранг-баранг характерлар, ҳаёт ҳақиқатини бадий ҳақиқатга айлантириш жараёнлари, халқона поэтик услубнинг шаклланиши, объектив воқеликнинг кўнгил кечинмалари билан уйғунлик касб этиши каби сифатлар ўтган ўн йиллик “танаффус” нинг Баҳодир ижодида изсиз кетмаганлигини кўрсатиб турибди.

“Ўспиринлик” қиссаси Бахмалнинг оналари, оталари, болалари ҳақидаги китоб. Муаллиф тили билан айтганда, ўспириннинг “биров ишонадиган, биров ишонмайдиган кечинмалари, унинг хайратлари” изҳори.

Бир асарга сиғмайдиган, ўнлаб қиссаларга асос бўладиган, юзлаб образларнинг тугал бўлмаган қиёфалари бор; топиб айтилган, бир-бирига ўхшамайдиган детал ва тафсилотларга бой.

Асар анчайин қийин ўқилади. Бир зарб билан ўқишга мўлжалланмаган: ўспириннинг ҳаётидаги ҳамма воқеаларни бир асарда айтишга интилгани боис типиклаштириш маълум даражада сустралган, хусусийлик, маиший турмуш деталлари кўпайиб кетгандек таассурот қолдиради.

Лекин “Ўспиринлик” муаллифнинг келажакда катта санъаткор бўлиб етишувига ишонч, умид уйғотади. Бу гўёки чиройли санъат асарининг эскизини ёдга солади. Ёзувчининг тили ширали, қочиримли, ўйноқи. Адабий истеъмолда бўлмаган жудаям кўп янги сўзларга, ўз ўрнида ишлатилган дилбар ибораларга дуч келасиз.

“Кампир туш кўрибди. Тушида тенгқур дугоналари арғимчоқ учишаётганмиш... Арғимчоқ олдинга учганда тенгқурлар қизалоқ, жамалакли қизалоқ, қийқиришган қизлар эмишу, арғимчоқ ортга қайтганда ҳозирги кампирлар эмиш”, “қишлоқда жаноза ўқир эркак қолмаса эчкининг оти Мулла Норқўзи бўлармиш”, “Мардлик, яхшилик қилиш ҳақида гапирришга ҳамманинг ҳам ҳаққи йўқ экан... Яланг оёқнинг мардлигидан ё кўзи чиқади, ё оғзи йиртилади, энг бўлмаганда мардлигининг кети очилиб қолади”, “Бегона ўғридан бегона райком ёмон, ёппа талайди”, “Тузинг сочилган кўчани тўзитма”, “Девонаси йўқ шаҳарнинг баракаси йўқ” каби ташҳиси аниқ ва сикик қўйилган иборалар, гапларда умумлашма – хулосалар берилган бўлиб, тасвирланаётган воқеликнинг ички манзараларини ёритиб юборади.

Характерлар тушган ҳолатлар тасвири, уларнинг муайян воқеа ва кишиларга муносабати, кўнгилларда кечаётган туй-

ғулар ғалаёни, психик ҳолатларнинг силсилавий жараёнлари “ўспиринлик” тилининг ранг-баранглигини таъминлаган.

Баҳодир “Эна шамол” асарининг жанрини ҳикоя деб белгилаган. Бизнингча, унда воқеликнинг кенг қамровлиги, шунингдек, қахрамон ҳаётининг муайян даври саргузаштлари силсилавий тарзда акс этганлигини ҳисобга олиб, асарни қисса деб аташ тўғрироқдир. “Эна шамол”да қаламга олинган мавзу, табиат ва инсон муносабати, турфа феъл-атворга эга кишилар ва рангин пейзаж лавҳалари, қолаверса, Ойқор, Бахмал тизмалари худудларидаги удумлар, сервиқор тоғларнинг одамлари табиатида тажассум топган бетакрорлик ва бошқа жиҳатлар Н. Қобулнинг ҳикоялари орқали ўзбек китобхонларига маълум даражада таниш, синашта. Баҳодир Қобул пастак пахса уйлар, кулча бўлиб ётган илонизи сойлар, гоҳ ўрлаб, гоҳ энган эгрибугри сўқмоқлар орқали улуғвор тоғлар сукутини тинглаб, ўша “таниш” ва “синашта” жойларга қайта саёҳат уюштиради. Эски дард бўлган муҳаббат ҳар бир қалбда янгиланганидек, “Эна шамол” муаллифи теварак-атрофга янгича нигоҳ билан қарайди. Кўнгил савдолари баёнини бошқача йўсинда тасвирлайди. Бу энг аввало, асарда жонли халқ тилининг устуворлигида кўзга ташланади.

“Опани – ая, опачани – опа, юнгни – жун, қарони – қора, касраткини – буқаламун, кўнани – кўҳна деб ёзолмайман... Китобдагига ўхшатиб ёзаман десам, бориям эсимдан чиқиб, чалкашиб кетади. Кўкайда бўлак, ёзиқда бўлак бўлаяпти. Кейин китоб тилида ёзсам, қишлоқ одамлари ўқиса, ҳаллозилик қилибди, ичидан тўқибди, ёлғон ёзибди деб қулишади”.

Ҳар бир шева миллий тилимиз жилолари акс этган бир кўзгу. Бу кўзгуда бизнинг ўзлгимиз, урф-одатларимиз, маданиятимиз намоён бўлади. Илгари, яъни ўтган асрнинг саксонинчи йилларига қадар шевада фақат ҳажвий асарлар яратилиб келинган. Тоғай Мурод шева тилида етук асарлар яратиш мумкинлигини исботлаб, бу анъанага барҳам берди. Характерлар қиёфасининг ҳаётийлиги ва ҳаққонийлигини кўрсатишда, маҳаллий колорит-

ни аниқ ва тиниқ гавдалантиришда шевага оид нутқнинг катта имкониятларга эгаллигини Б.Қобул ҳам ўз ҳикоя ва қиссалари билан тасдиқлаб келмоқда. “Онасини уйда, аслида опа дейди-ю, ёзганда ая деб ёзибди, вах-ха-ха деб биринчи бўлиб жон жўрам Нафас кулади, кулмасаям, бекор қилибсан жўра, тўғри ёзмабсанда демасаям, шу гапни айтгандай қилиб қараши тайин. Ёлғон гапиргандан ёлғон ёзган ёмон. Гапни-ку тўғриласа бўлару, ёзиг билан куйган терини текислаб бўлмасмиш. Чуғалчилик қилмай, хушу – хурсанд яйраб яшаганга нима етсин. Бу энамнинг гапи”.

Эпик кўламдорлик, лирик сиқиклик, трагик вазиятларнинг бари характер қиёфасида объективлашади. Сюжет воқеаларининг оригиналлиги, мавзунинг оҳори тўкилмаганлиги, композициянинг тамомила янгилиги ҳам ўзича олганда ҳеч нарсани белгиламайди – ана шуларнинг барчасини характернинг бор-йўқлиги тайин этади.

Ҳикояда қатор ёрқин характерлар яратилган. Улар ўзларининг тили, ўзига хос феъл-атвори, дунёқараши, диди, муҳими индивидуаллиги билан эса қолади. Эна, Мардон тентак, Жухуд расмчи ана шундай характерлардандир. Болаликнинг барча беғубор хотиралари Эна образига туташади, яхшилик ва ёмонликни, эзгулик ва қабоҳатни, самимият ва қаллобликни англашда, хуллас, ташқи оламни идрок этишда, қабул қилишда Энанинг нуқтаи-назари ўлчов қилиб олинади. Эна образи Б.Қобулнинг бир асаридан бошқа асарига кўчиб юрадиган сайёр образ. Ёзувчи бу образни ҳар гал янги бир воқеа ва муносабатлар саҳнасида кузатади, характерининг янги бир қиррасини очишга интилади. “Эна шамол” сюжети марказида Эна ва Бола образлари турса, “Кунга маҳтал кампирлар”да Эна ва Бекмирза характерлари маиший-психологик кайфиятлар фонида очилади. “Эна шамол”даги Бола “Кунга маҳтал кампирлар”да энди Сариквой эмас, Бекмирзага айланган. Олис шаҳарда ўқиб, уйланиб, ишлаб юрган Бекмирза ҳар ой Энани кўргани кишлоққа келиб кетади. Кишлоқдагилар, жумладан, Эна учун ҳам у энди катта амалдор. Эна унга аввалгидай муносабатда бўлишга ийманади, иложи

борича саралаб гапиришга интилади. Бекмирза Энанинг бу муносабатидан ўзининг бегонасираб кетганлигини ўйлаб эзилади. Энанинг ўз ўғлига “сиз”лаб мурожаат қилиши руҳий конфликт асосида қурилган бу ҳикоянинг ички драматизмини авж нуктага кўтаради. Ташқи томондан қараганда, ҳаммаси одатдагидек, “рисоладагидек”. Бироқ ҳар иккала образ руҳиятида кечаётган ўзгаришлар: Энанинг фарзанди олдида ийманиши, сўз тополмай саросимага тушиши; Бекмирзанинг қалбини кемираётган жавобсиз сўроқлар, ўкинчлар, ўзлигидан йироқлашиб кетганлигини англаш изтироби китобхонни бефарқ қолдирмайди.

Б.Қобул ҳикоя, қиссаларида бўртиб кўринаётган яна бир хусусият – бу унинг табиат манзараларини жонлантиришида намоён бўлмоқда. Жонлантириш муайян бир асарнинг айрим воқеаси, лавҳаси, эпизоди билангина чекланиб қолмаяпти. Бу усул ёзувчи асарларининг бутун пафосини қамраб олаяпти, натижада асар тилида лиро-романтик руҳ устуворлиги сезилмоқда.

“Шамолнинг қишлоқда кирмаган тешигию, ушламаган бешиги қолмади. Барини бир кўр, қадимгидек кўриб чиқди. Сув тарк этган Турқариқ елкасидаги тегирмонни ҳам бир юргизмоқчи бўлди-ю, шаштидан қайтди. Одамлар нима дейди? Тентак шамол экан дейдилар. Бекиликлик обрў келтирмаган”.

Ровий, яъни бола ҳикояти асосида қурилган асарда лиро-романтик кайфият характер мантиғига мос тушгани ҳолда сюжет воқеаларининг ҳаётлигини таъминлаган.

Кўриб ўтилган бу асарларнинг барчасини “Самарқанд хаёли” номи остида жамлаш мумкинدير. Чунки ҳикоячининг орзу-интилишларига, дарду армонларига Самарқанд хаёли бешик бўлади, бу туйғуларни вояга етказди. Самарқандни ҳали бирор марта кўрмаган бола одамлардан эшитган, суратларда кўрган манзаралари орқали уни хаёлда тиклайди, унинг наздида афсоналар ва асотирларга тўла “Самарқандни кўриш учун тоққа чиқиш шарт эмас”. У ҳамма ёқдан кўриниб туради. Шаҳар билан илк учрашувда ширин хаёллар аччиқ реалликка юзма-юз келади.

Самарқанд, Турқкишлоқ бу асарлардаги асосий бадиий-

жуғрофий нукталардир. Воқеалар ва кечинмалар оқими Турк-қишлоқдан Самарқандга ва қайта ортга йўналади. Бу такрорий-лик жараёнида характерлар руҳиятининг тарихи юзага келади.

Ёзувчининг ёзувчилиги одатий, кундалик воқеалар тасвири орқали ҳаёт ҳақиқатини гавдалантиришида намоён бўлади, бадиий ҳақиқатнинг ишончли ва тиниқлигида, янгилиги ва руҳиятининг софлигида бўй кўрсатади. Баҳодир Қобул насрининг таъсирчанлиги шундан бўлса керак.

Собир ҰНАР

БИР ҰЛАРМАН ЧАВАНДОЗ

Ҳикоя

Эй жўралар-эй, эй ёронларим-эй, бир гапнинг гали келди, гапнинг гали келдима ўзи, айтинглар. Биродарим ҳақида айтиб берайин, бировингиз биласиз уни, бировингиз билмайсиз. Билмаганингизга қизиқ, билмаганларга айтайин – бош гурунғ бўлмасам қайтайин. Ўзим орқаси ер искамас жайдари табилчи бўлсам – танобчиямас табилчи, хулласи ёзувчиямасман-да – гапга чечанамасман, ёзувчилигим бўлганда-ку ўзим билардим-а, ҳа майли, Худойимнинг берганига шукур!

Жўрамнинг оти Давлатбой, баданида яроқли жойи йўқ, яроқлиси қовурғасими – дўхтир нақ учовини санаб туриб кесиб ташлаган. Соғ бўлса кесармиди, кўпкарида синдирган, кейин дўхтир опташлаган. Гап қовурғадами, мен айтайин сиз ишонавринг, тағинам ўзингиз биласиз-қуя, ярим гавдасини кесиб ташласангизам, бу ўларман ҳеч бало кўрмагандай юраверади. Сизга гарантия берайин, оёғини жодига қўйиб қирқинг, вой демас. Индаллоси гап, жўрамнинг гавдаси тиккайиб қолган, мен қаридим, қаддим букилди, унинг эгилмаганига сабаб – ўнг эғнидаги суяги синик, опташлаганми, олишмаганми, унисини билмадим-у, аммо тиккайиб қолганининг маъниси шу. Энгашса томири тортишиб оғрийди.

Мақтамайман, мақтагулиги йўғ-у, бари бир курмағурнинг ёшлигида девими, бир балоси борийди. Хайрон қолар эдим унинг полвонлигига: эшгиртиб қўйсанг тоғни кемирар эди, дарёни си-мирар эди, қиёмат эди; полвонлиги бир сари, бардошига балли дер эдим. Айримингиз биласиз офатининг чавандозлигини. Эна сути оғзидан кетмай от чопар эди; кўпкарининг энасини эмдираар эди; синигининг бари шу кўпкарининг касри; тағи айтайин, тана-сида яроғи бор жой кам, шунинг учун қип-кизил тентак шекилли бу, деб ўйлаб қолар эдим баъзан. Бир гал қахратон қишда Гара-шага тўйга кетяпмиз, менинг остимда чўбир, унинг остида бўз, гапдан гап чиқиб уни мактаб юбора қолибман, совукқа ўлгудай чидамли деб, бу гўрсўхта ўзидан кетиб пўстин билан телпакни ечиб тагига, эгарга тўшаб олди денг. Хов, бир касрни қиларсан, ўларсан манов аёзда дейман, қаёқда кулоқ солса, қайтанга кам-зулиниям ечяпти. Шу гапнинг нари-бериси, ҳай-ҳайлашимизга қарамай бир фасилда чиппа майкачанг бўлди-олди. Эгарда тўрғайдай ўтириб кетаётир. Шерикларимизам дод деб ялина-ди, менам. Мазақ учун ахён-ахёнда пишқириб қўяди. Совукни-ку гапирмайин – одамнинг суягидан ўтиб кетади. Мен пўстин кийганман, шунинг устидан еб бораётир чимиллаб. Қошнинг устига қиров қўнади, терласа мўйлабинг музлайди. Жон-поним чиқиб, “бор-э”, дедим, менга деса ўлмайсанми, хоҳласанг лун-гингниям еч дедим, бепарво ҳайдайвердим. Анави бизни калака қилиб, мускулларини ўйнатиб қўяди ҳар замон. Совқотяптими, деб разм соламан, бурни қизарган, лекин, ишонсангиз бадани ҳеч курса товукники сингари бўртмайдиям, ё пирим, дейман, тавба қиламан. Аввал ачинишиб турган эдик, тўйхонага етавергач но-мусимиз келди: бало-да энди, аёз, бўрон уриб турса-ю, ҳеч нар-садан ҳеч нарса йўқ, дабдурустдан майкачанг кириб борсанг. Яна тўйга! Уни-ку тентак-пентак деб ўйлар, ёнида борган бизни ким деб ўйлайди одамлар. Отининг жиловидан ушлаб жўражон, ука-жон, акажон, деб ялинавердик, ўзингни ўйласангам бизга ичинг ачисин. Жонимизга аро кирди, сал эриди чамаси, майли деб кийимларини бирин-кетин кийиб олди. Агар ақлинг бўлса уни ёнида мақтама, ўлдинг мақтасанг. Кўпкариниям ўзи гурсилла-

тиб чопа қолади, хуллас, эшгиртманг, эшгиртсангиз бирор аъзо-си мажақ бўлиб кетгани биланам иши бўлмайти, ишонмасангиз хозир кўринг бориб: тиззасининг кўзи жойида турмай қолган – гоҳ пастга, гоҳ юкорига силжиб кетади, шунда юролмайти қолади, вой-войлайти, ўзи улай-булай қўли билан ирғаб-ирғаб ўрнига солади-да кейин қаққайтиб сўфидай кетиб турган куни. Ўша тўй куни кўпкарида бу хуни-муни Кўлибой полвонга илашти денг. Кўлибойнинг оти зўр, отиданам ўзи зўр. Давлатбой нима унинг олдида, сапчадай отиб юборади керак бўлса. Улоқнинг бир путига тирмаштиб кетяпти, шуйтиб майдонни нақ тўрт марта айланиб чикди-ёв; уям бу чакамик экан деб, қўяқолмади, буям камчукман демади, чўзилиштиб, ўзлариниям қийнаб, отлариниям қийнаб юрдида қўйди; одам бори тонг қотган, Кўлибойга куч бермаган бу ўларман ким бўлди деб. Минг қилсаям кучли – кучли-да, зўрға пеш бўб бўладими, Кўлибой улоқни тақимига ўхшатиб босиб, гавдасини ёнга босиб бир силтаган эди, икки от нақ қўшмоқ бўлиб қолди. Эгарқош эгарқошга тегиб қарсиллади, Давлатбойимиз эгардан учиб кетди; энди чўпчак бўлиб ерга тушади-ёв, бир қиёматни қилади-ёв, деб турсак, йўқ, шу бўз отнинг нақ ёлида қолиб кетди. Оёқ узангидан чикмаган экан, гавда ерга шалвираб кетган, оёқ ёлда. Шу ахволдаям бир майдон айланди-да, охири қўйиб юборар десак, барибир қўймади-е. Отнинг айили узилиб эгар-пегари билан учиб бориб Кўлибойнинг отига қапиштиб қолди; оломон “қўй!” деб қичкиради, чувлайти, бу қўймайти. Одамлар Кўлибой энди бу шўрликни улоқ-пулоқ билан қўштиб чортоққа гупчак қилиб ташлар экан-да, деб туришган эди. Чакамик эса шилимдай ёпиштиб чортоққа етмай олиб қолди. Тўрт ё беш қулочлар қолган эди, узоқ эмасди; улоқни узиб туштиб, ўзи яёв сомонга олиб бориб ташлади. Раис ҳам бардошингга балли сенинг деб соврин – юз эллик сўмни қўлига тутди. Қурғур яна ўжарлик қилди – мардлиги бор-да ўзи – юз элликни халқнинг кўз ўнгида Кўлибойнинг қўлига тутқазди. Раҳмат айтиди. Қайтанга Кўлибой полвон изза бўлиб қолди.

Шуйтиб кўп томошаларни кўрсатиб келганмиз Гарашада. Кейин катта чавандоз бўлиб танилиб кетди. Кичкина ўғли Сан-

жар унинг ўзига тортган. Худди куйиб қўйгандек. Кеча мачитнинг берисидаги бўзлоқда ўздан барзангироқ бир бола билан курашяпти. Ҳалиги бола буни дустаман олиб тушди, елкасини ерга теккизаман, деб ҳай уринди, терлаб-пишиб, кўкариб кетди, охири бўлмади. Санжар устига салмоғини босиб турган болани бир типирлаб кўтариб туриб кетса бўладими! Ай, сенингам баданингда боракан дедим.

Давлатбой билан тўққиз-ўнинчи синфларни райсентрда, Қўшработда битирганмиз. Қўрғонтепадан, нақ ўттиз чақиримдан нонни белга тугиб қатнаймиз; нима қилайлик, бу ерда ўрта мактаб йўқ. Унинг эшаги бор, жуда илдам. Лекин кичкина, орқаси чўнток, мингашиб ёлчимайсан, икки қадамдан кейин тушиб қоласан. Икковимиз алмашиб миниб борамиз.

Энди борган кезларимиз. Ўзимизни панарокқа олиб юрамиз. Бошингни сал кўтарсанг, сентрликлар популдиригингни пасайтириб қўйишади. Дўкайлари бор ўзларининг, ҳар қайсисининг мушти бошимдай келади камида, ғиринг десаг каллангни олиб ташлайди. Бир куни улар бизни чақириб, тўққизинчи синфда ўқийдиган месний болани кўрсатиб, “курашасан бировинг шу билан”, деди. Мен энди айёрроқман, дарров Давлатбойни рўпара қилдим. Давлатбой олишиб охири йикди. Дўкайлар кейин нариги тўққизинчи синфнинг зўрини чақириб, “шу билан курашасанми?” деди Давлатбойга. Буям киприк қоқмай “ҳа” деб юборди. Унисиниям йикди. Чарчаб қолди. Ҳалиги кураштираётган бола айтдики, шу мактабнинг ишонган шепа мен бўламан, отим палончи, энди мен билан чиқ, йиксанг, ўрнимга сен шепсан, тан бераман, қўлни ташла, деди. Давлатбойга қарасам, қўлига бир тупуриб ишқади-да, “бўпти, кел”, деб юборди. Мен бориб ҳалиги шепнинг оёғига йиқилдим. “Жон жўра, жон жўражон, шеп ўзингсан, агар курашсанг буни ўлдириб қўясан, ўзи етим бола, сенинг шеплингни тан олади”, деб ялинавердим. Шеп Давлатбойга қараб “Шунаками?” деди. Давлатбой менга термулиб туриб: “Ҳа”, деди-да ёнига тупуриб юборди. “Тан бердингми, курашмай-а?” деб қайта сўради ҳалиги бола. Мен Давлатбойга жовдираб

тикилдим. “Тан бердим”, деди у ноилож. Давлатбойни шунда, бир мартагина сўзидан қайтаролганман, ўшандаям қайтиб келаётганимизда одам қаторига қўшмай бўралатиб сўккан. Аммо мен ундан ақллироқ эдим, бирдан бир тўғри йўлни танлаган эдим. Аниқ ишонардимки, агар Давлатбой унияем энгса, дўкайларнинг бизга хусумати ошиб, охири бир кун уриб ўлдириб қўярди. Енгмасанг ўлмайсан, ишқилиб, мусофирчиликда эсон-омон битириб кетайлик, деб тайинладим.

Ўқишдан қайтаётганда икки чақирим йўл юрмай Давлатбойга эшагингни бер, биродар, ўладиган бўлдим, деб ялинардим, у ростакамига ишонарди, туша солиб, “ма, мин, менинг оёғим умуман оғримайди”, дерди. “Мана шу қирдан ошайлик, кейин сен мианасан”, дердим мен ҳам инсоф билан. У ишонарди. Қалтабақай бўлгани учун қирга секин кўтариларди. Мен атайлаб эшакни ниқтаброқ хайдаб, ундан ўзиб чиқардим-да, ошувдан ўтгач, энишга қараб кўшоёқ оттириб чоптирардим. Халалаб чоптираверардим. Давлатбой у қирдан кўринганда мен бу қирдан ошаётган бўлардим. Жўрам қораси кўрингандан муштини ўкталиб сўкина кетарди, етиб олсам бурда-бурдангни чиқараман, дерди. Мен унинг жаҳлигаям ишонмасдим, тўхтамай кетаверардим. Кейин у ялинишга тушарди: «Ҳой, Амрилло, секинроқ хайда, етиб олай, мингашиб кетамиз, тўхтагин!» Ишонармидим мен бу гапга – эшакка хала босганча кейинги қирдан ҳам ошиб кетардим. Шу пайтлари сезардим: орқамдан Давлатбой югуриб келяпти, етиб олса аямай урса керак, лекин хайриятки эшак дидни олади – жуда илдам. Мен қишлоққа етиб келганда Давлатбойнинг қораси ҳали-вери кўринмаган бўларди. Уйнинг туши – тўғрайига келганда эшакдан ирғиб тушиб, ипини йиғиштириб бўйнига боғлардим-да, орқасига халачўп билан бир уриб уйига хайдаб юборардим. Билардимки, эшак албатта уйини топиб айвонига кириб боради.

Эртаси тонг сахар тағин қишлоқнинг оёғидаги зардоли остида Давлатбойни кутиб турардим. Менга кўзи тушиши биланоқ у узоқдан дағдаға қилиб, сўкиниб келар, уриб ўлдираман дерди нуқул. Мен ўзимни бечораликка солар-

дим: «жон Давлатбой, ўзинг биласан, сендан бошқа кимим бор, бошқа ишонадиган одамим йўқ-ку, ўзинг билиб туриб қийнайсан-а. Майли, ўл десанг ўлайин, лекин буйтиб ҳаром ўлдирма». Шўрликнинг дарров авомлиги тутарди. То менинг олдимга келгунча жаҳлидан тушиб, раҳми келиб, бошқа қиёфага кириб қолар эди, чинакам ачинар эди менга. Эшакдан тушиб мени миндирарди. Одам кўп яёв юрса бақувват бўлади, деб қўярди. Бориб етгунча алмашиб миниб кетардик. Қайтаётганда эса... яна худди кечаги ҳол такрорланарди; эрталаб ҳам ўша аҳвол – ҳар кунгидай ўларманлик қилиб «кечиргин» деб туриб олардим. Давлатбой кеча қандай кечирган бўлса, бугун ҳам шундай кечириб юбораверар эди. Жуда ҳайрон бўлар эдим. Баъзан ўзимни ҳам койиб қўяр эдим. Начора, ишонувчан, авом бўлса ўзидан ўзидан кўрсин, деб қўл силтаб кетаверардим. Шундай қилиб нақ икки йилни ўтказдим. Икки йил ҳар куни уришиб, ҳар куни ярашдик. Кейин мен ўқишга кирдим, ҳисобчи бўлдим; ҳозир кўриб турганингиздай табелчиман. Давлатбой эса ўша кезлариёқ ўқишга парво қилмади, ўзини кўпқарига урди. Даромадниям кўпқаридан орттирди, касофатниям; лекин оч яшамасди – ҳар маҳал дастурхони обод бўлди. Бир қисим ўғиллариниям уйлантирди. Энди икковимиз эллик учга кирибмиз. Кеча кичик ўғлининг олишаётганига караб, бундан қирқ йил бурунги Давлатбойни кўргандай бўлдим, кейин қурмағурнинг ўзи ёдимга тушди; тип-тикка бўлиб қолган қомати, юриб кетаётганда бирдан тиззасининг косаси тойиб кетиб оёғи қотиб қолиши, бечора вой-войлаб ўтирасолиб, ишқалаб-ишқалаб бир амаллаб кўзни ўрнига солиши, сўнг ҳеч бало кўрмагандай кетавериши кўз ўнгимга келди. Нега зарил экан, дейман-у, тагин маюс тортиб ўйлаб қоламан. Нега бунақа одам, а?! Тавба, нега бунақа ўзи?!

Бир нарсага бугун ҳам имоним комил: агар Давлатбойни ҳозир бориб ҳам эшгиртсам билган амалини қилади. Эслиҳушли бўлгани билан гупуртирсам агар, ниманидир қайириб, ниманидир синдириб, ишқилиб ўзининг хуморини ёзади. Ҳа, ҳозир ҳам кучи кўп унинг.

Мен эса... Мен бутунлай бошқа одам, Давлатбойнинг теска-рисиман. Бир соат ҳам ундай мард, ундай паҳлавон бўлолмайман, ўзимни қаттиқ авайлайман.

Давлатбойнинг эса қариб-қартайишини ҳеч тасаввур қилолмайман. Нафасимни ел учирсин-у, кучи тошиб, қутурибми, ё бир жойдан тушиб кетибми... жон топширса керак деб ўйлайман.

Кечиринглар, жўралар, жўралармас, ёронлар, гапимнинг охири мунглироқ бўлиб кетди. Кеча жўрамнинг кичкинаси Санжарчани кўриб, бир ўйчан тортган эдим-да, Давлатбойнинг бир-иккита қизиқ ҳангомалари эсимга тушиб кетди, холос. Ҳар хил одам бор экан-да ер юзида; яшайвераркан, ҳаммаси меники тўғри деб. Ҳай, майли, бирордарларим, ҳаммамиз ўтиб кетамиз дунёдан!..

Абдуқаяом ЙЎЛДОШ

БИЗ ЎТГАН ЙЎЛЛАР

...1991 йилнинг кўклами.

Йўгон чўзилиб, ингичка узиладиган пайтлар.

Шундай кунларнинг бирида Ўзбековулдаги ягона озиқ-овқат дўконига “талон” бўйича тарқатиладиганига нисбатан уч қоп ун ортиқча олиб келингани ҳақидаги хабар қишлоққа яшин тезлигида тарқалди.

Аста намозшом бостириб келаётган бўлишига қарамасдан бир пасда дўкон олдига тумонат одам тўпланди. Сотувчи Хидирбой бирдан ердан қайнаб чиққандай пайдо бўлиб қолган бунча овулдошларини кўриб, шошиб қолса-да, атай қовоғини уйганча, ўшшайиб тураверди. Тўғри, кейинги пайтларда, яъни “талон тизими”га ўтилганидан бери аҳвол шу, яъни дўконга ун келса бас, ҳаммаёкни одам босиб кетади. Ҳатто, фуқаролар йиғини раиси Одил чўлок ҳам уларни бошқаролмай қолади. Шўрлик раис ҳар қанча бақириб-чақирмасин, томоғи қирилиб кетгунча қичқирмасин, барибир овулнинг эркаклари ва аёллари ун учун маҳаллама-маҳалла келишни ёки навбатда туришни хаёлларига ҳам келтирмай, бари бирдай мўъжазгина дўконга ёпирилиб киришга уриниб қолишарди. Гўё шундай қилишмаса, ун тугаб қоладигандай, етмай қоладигандай. Ҳолбуки, раиснинг елиб-югуришлари саъй-ҳаракатлари билан ҳар бир оилага белгиланган миқдорда ун олиб келинарди.

Ишқилиб, одамлар бақир-чақир қилишар, бир-бирлари билан неча мароталаб уришиб ҳам олишар, жон-жаҳдлари билан ичка-

рига туртилиб-интилавериб, бир-бирларини тирсаклари билан туртиб, гоҳида эса ошкор итариб ташлаб сотувчини ҳам, раисни ҳам баттар хуноб қилишарди. Ора-сира ун олиш учун “очиритсиз” кирган бечоранинг бошига эса мислсиз қарғишлару сўқинишлар дўлдай ёғиларди.

Ниҳоят, бир ой учун белгиланган ун олиб бўлингандан кейингина одамлар сал енгил тортишар ва гўёки катта ишни бажариб қўйган қахрамонлардай кўкракларини керганларича уй-уйларига тарқалишарди. Шундан кейингина Хидирбой норози бўлиб пўнғиллаганча полга, ерга тўкилиб қолган ун қолдиқларини супуриб-сидиришга тушарди.

Охири яхши тугаган нарса барибир яхши-да. Овулнинг эркаклари ва аёллари ҳам ҳар бир оилага белгиланган тўрт кило ун учун ҳар қанча ёқа бўғишмасин, барибир савдо тугаб, ўз мақсадларига етганларидан кейин яна апоқ-чапоқ бўлиб кетишарди. Балки шу сабаблидир, навбат талаш авжга чиққан маҳаллари ора-сира асосан эркаклар орасидан ҳазил гаплар ҳам эшитилиб қоларди: “Ҳой, Мамарайим, хотинлар орасига ўтиб кетдингми... Туғиб қўядиганлар ҳам, чақалоқларнинг ҳақиқий оталари ҳам бенавбат киритилсин... Ҳой, сен қаёққа, эри демадик, чақалоқнинг отаси дедик...”

Баъзида қишлоқчасига сал қалтисроқ айтиладиган ҳазил гаплар ҳам янграр, ҳар қанча асабий кайфиятда бўлишмасин, бунақа пайтлари навбатда турганларнинг аксарияти беихтиёр жилмайиб қўйишдан ўзини тийиб туrolмасди.

Бирок бугун йиғилганларнинг авзойи бузуқ эди. Зеро, дўкон ёнига келганларнинг ҳар бири ортиқча уч қоп унни олишга ўзини ҳақли, деб билиб, шунга ўзини тайёрлаб келган, бошқаларнинг ҳам худди шундай (ноҳақларча, албатта!) фикрда эканини тусмол қилгани боис, элбурутдан жангга ҳозирланиб, айнан ўзининг ҳақ эканлигини жон-жаҳди билан исботлаб ташлаш тадоригида эди.

Одил раис хурпайиб турган эркак-аёлларга бир кўз ташлаш-даёқ гап нимадалигини англади. Аммо ҳозирча индамай туришга, то талабгорлар бу масалани кўтармагунча ўзини ҳеч нарса билмагандай тутишга қарор қилди.

Биринчи бўлиб қадди букчайиб, “дол” аломати касб этган, ирғай ҳассасига суянган Олия момо дўкон пештоқи ёнидаги ўзига

хос сахнага айланган майдончага чикди ва дабдурустдан мақсадга ўтди-қўйди:

– Мусулмонлар, барингнинг хабаринг бор, келаси ойда бир эмас, икки неварам уйланадиган. Ўзларинг инсоф билан айтинглар: ҳўкимат бераётган тўрт кило ун билан тўй ўтказиб бўладими? Шундай экан, ўша уннинг ҳеч бўлмаса экки қопи биздики бўлиши керак. Гапим туврима?

Ёши саксонга яқинлашиб қолган, ўзбековулчасига айтганда, “тўридан гўри яқин” кампирга бир нарса деб эътироз билдириш мушкулдек эди гўё.

Аммо “Мол аччиғи – жон аччиғи”, деганлари чин экан. Олия момо гапини тугатар-тугатмас одамларнинг орқароғида қолгани боис ҳадеб бўйнини чўзиб қўяётган шаддодгина жувон Каромат хола бобиллаб берди:

– Нима, бизни ёш бола билаяпсизми, момо? Ҳали тўртта кўрпа қавилмасдан туриб тўйни гапирасиз! Шу кетиши бўлса орқаси оғир келинингиз августга бориб тўйга тайёр бўлсаям катта гап. Унгача янги буғдой пишади, ҳаммаёқ “сен же, мен же” бўлиб кетади. Ун мана, бизга керак. Энг камида икки қопи...

Аммо вақтида овул фаолларидан бўлиб, не-не эркакларни гап билан ўтирғизиб-турғазган Олия момо салга бўш келиб ўтирадиган кампирлар тоифасидан эмасди. Ҳозир ҳам нурсиз кўзларини Каромат хола томон тикканча, шартта унинг гапини бўлди:

– Кароматмисан? Яшшамагур, сенга менинг келинимнинг орқасини ўлчашдан бошқа ташвиш йўқмиди? Бор, ишингни қил, лекин бу унга кўз олайтирма. Молбозор уч-тўрт кун “перашка” сиз қолса қолар...

Энди Каромат хола чийиллиб юборди:

– Мен айримларга ўхшаб ғарлик қилмайман, момо, ўғирлик қилмайман. Мен ҳалол ишлаб, пешона терим эвазига пул топаман...

– Кимга ишора қилаяпсан, тилингга куйдирги чиққур!

– Гап эгасини топади, момо!..

Ва ҳоказо.

Агар қўйиб берилса, аёллар ўртасида даҳанаки жанг олови янада гуриллаб кетишини, орага ўн-ўн беш йиллик гиналар ҳам тушишини тушунди шекилли, басавлат Карим оқсоқол

шопмўйловини силаганча “сахна”га кўтариларкан, қаттиқ томоқ қириб кўйди.

– Бу ерда ортиқча гапнинг ҳеч кимга кераги йўқ, – деди оқсоқол ишонч билан. – Хўш, уч қоп ортиқча келган экан... демак, биттаси сельсоветимиз раиси Одил акага. Ҳар қалай, жўжабирдай жон, буёғи энди ўзбекчилик, меҳмон келари бор... Майли, қолган икки қопини биз ола қоламиз. Пули нақд...

Оқсоқолнинг гапига тўй-маъракаларда биров эътироз билди-ролмасди. Аммо ҳозир...

– Йўғ-э! – деди аллақандай аламли оҳангда ўн йиллик шля-пасини бошига қўндириб олган, ўзиям неча-неча ёз куёш тигида юраверганидан мўридай қорайиб кетган, озгингина Камол сувчи. – Нима, биз олсак насияга оламизми? Мана, бизниқиям нақд. – Шундан кейин чўнтагига уриб-уриб кўйган Камол сувчи сотув-чига ўгирилиб, маънодор кўз қисди: – Арава тайёр, ука, орттира-веринг. Ҳеч ўйланманг, у ёғини келишиб оламиз.

– Нимани келишиб оласиз, Камол ака? – чинқириб юборди ғазабдан кўкариб кетган Тожибой агроном. – “Шапка”синими? Ё бир уруғданмиз деб, Хидирбойга орка қиялпсизми? Айтиб қўяй, бизнинг хотин ҳам сенларнинг уруғингдан. Лекин мен индамай турибман-ку... бизга бир қопиям бўлади деб...

Гоҳ у гапираётганнинг, гоҳ бу гапираётганнинг оғзига анграй-иб тикилиб турган Марварид чеча ахийри индамай тураверса, ун тўла қоплар эркаклар орасида ими-жимида йўқ бўлиб кети-шини тушунди чоғи, бир сакраб “сахна”га чиқиб олди ва ҳамон бўзрайиб турган агрономга қараб бош бармоғини иккала бармоғи орасига солиб кўрсатди:

– Мана сенга бир копи!.. Бекорларнинг бештасини епсан! Нима, иккитагина болангни боқолмай қолдингми? Уялмайсан-ми оғзингни тўлдириб “бир қопи бизники” дейишга?! Заку-лашсанг закунлашаман, лекин билиб қўй, ун мана бизники! “Мать-гирой”ники! – Шундай дея чеча ҳар эҳтимолга қарши нимчаси кўкрагига тақиб келган “Қаҳрамон она” медалини кўз-кўзлади. – Аввал ўнтасини туғдириб қўй, кейин талаб қиласан ҳаққингни! Бермаям кўр-чи менга! Керак бўлса райком бовога бораман, обком бовага бораман! Лекин ҳаққимни бировга бериб қўймайман!..

Медаль, ҳар қалай, ҳукумат берган сийлов. Ҳукумат эса ўз номи билан ҳукумат... Шуларни ўйлади шекилли, энди қакшатқич эътироз учун оғиз жуфтлаган Тожибой агроном ҳар эҳтимолга қарши индамай қўя қолди, аммо барибир бир қоп унда ҳаққи борлигини яна бир бор кўрсатиб қўймоқчидай, чеккароқда турган ўғлига қараб сал ўнғайсизроқ тарзда кўз қисиб қўйди.

Аммо Тожибой агроном бир нарсани, яъни ортиқча уч қоп дардида йиғилганлар сафига аллақачон хотини ҳам келиб қўшилганини назардан қочирганди. “Ётиб қолгунча отиб қол”, қабилида чекка-чеккада иш тутишни маъкул кўрадиган Норой чеча ҳозир ҳам одамлар орасидан писиллатиб зарба берди:

– Қаторлаштириб туғиб ташлашни пишак ҳам билади!

Сал нарсага ўт бўлиб ёниб кетадиган Марварид чеча ҳозир ҳам ранги қув ўчганча, лаблари пир-пир учиб таҳдид билан овоз келган томонга қаради:

– Ким у менинг болаларимни пишакбаччаларга менгзаган?

Аммо одамлар учун бу жанг натижаси эмас, кимлар ортиқча уч қоп уннинг эгаси бўлиши масаласи қизикроқ эди. Шу сабабли улар аллақачон умидвор нигоҳларини Одил раис томон буришганлари боис Марварид чечанинг саволини тузук-қуруқ эшитишмади ҳам.

Бироқ томоқ қириб олган раис оғиз жуфтлашга улгурди, холос. Зеро аллақачон саҳнага чиқиб олган Ибройим чўпон ҳеч эътирозга ўрин қолдирмайдиган оҳангда эълон қилди:

– Бошқасини билмадим, лекин бир қопи биздики! Баринг бу ерда ўтирасан тайёрига айёр бўлиб, бизга ўхшаганлар тоғ-тошда нима еб-нима ичиб юрганидан хабарларинг йўқ! Хуллас, бир қопи биздики, тамом-вассалом! Қолганини ўзларинг бўлишиб олаверинглар!..

Аммо одамлар ҳам анойи эмас. Шу сабабли ҳали гапини тугатиб улгурмаган чўпон бошига таъна тошлари дўлдек ёғилди:

– Пулини қуртдек санаб олгандан кейин юрасиз-да тоғда!.. Кўчадаги мой ейди... Қуйруқ мойи кўтараяпти муни!.. Тандирнинг қуйруғини оппоққина нонга қўшиб егилари кеп қопти!.. Ортиқча жир битибти-да, жезда!..

Ва ҳоказо.

Бунчалик шиддатли ҳужумни қутмаган Ибройим чўпон сал довдираган алфозда саҳнани тарк этди.

Энди ўз даъвосини дoston қилиш навбати Холида опага етди. Кўп йил боғчада мудиралик қилиб, ниҳоят, нафақага чиққан ба-савлат, ҳамон қош-кўзини бўяб юрадиган опа бениҳоя жиддият ила саҳнага кўтарилди ва оломонга бир кур кўз ташлагач, мана шундай салобат ила маълум қилди:

– Уч-тўртта чақирдим бор эди. Кейинга суравериб бетим-да бет қолмади. Рухсат берсангизлар, халойик, бир қопини биз-га ажратишса. Майли, бир қопини раис ола қолсин. Қолганини ўзларингиз адолат билан бўлишиб оларсизлар.

Шундай опанинг илтимос оҳангида гапириши айрим эрка-қларни ийтиб юборгандир эҳтимол. Бироқ Олтиной эна бўш келмади. Эна юлқиниб олдинга ўтди ва саҳнада мунғайбгина турган опага қараб ўшқирди:

– Бунча ҳаммангнинг оғзингдан “раис” тушмай қолди. Сенларга кетмон дастанни бошлиқ қилиб қўйсаям бўлди, эгил-ганларинг-эгилган. Раисга нима? Бир оғзининг ели! “Опкел” деса магазинчинг бир эмас, тўрт қопини уйига ташлаб қўяди. Ташламаям кўрсин-чи. Арбоб билан ҳазиллашиб бўладими. Шунинг учун, одамлар, ҳеч ўйланмасдан “исписка”дан раисни чиқариб ташлаб, ўрнига мана, мени ёзиб қўйинглар. Тўрт ой бўлди, уйда бир марта бешбармоқ қилиб ейишга зорман. Ке-линларга айтсам, ун ўлгир йўқ. Қачонгача қаттиқ нонни ками-риб, шилдир шўрва ичиб юраман. Шу умидда ҳўкиматга қирк йил ишлаб берганмидим! Уроқ ўрдим, кетмон чопдим, пахта тердим... Аввал-ку, ёшман, дердим, энди-чи, энди қариганимда кўрган куним шуми?!.

Митти кўзлари ғилтиллаб ёшга тўлган Олтиной энанинг гапи сиёсий томонга бурилиб кетаётганини кўрган раис жон алпозда унинг гапини бўлди:

– Эна! Ўйланманг! Ҳукумат ҳеч қачон сиз сингари фидойи инсонларини унутмайди. Мана, яқинда ўзингиздек фидойи ўғлингизни медалга тавсия этмоқчимиз.

Кейинги пайтлари винодан бош кўтармай қолган тракторчи тўнғичи Раззоқ ҳақидаги эслатма юрагига ўқдай қадалган Олти-ной эна раис томон ўқрайиб қаради-ди:

– Темир тунукангни ўзинг пишириб е! Шусиз ҳам уйда бир ҳовучи ётибди! – деди дағаллик билан. – Мен сендан ун сўраяп-

ман, ун! Милкимда битта тиш қолмаган. Бешбармоқ егим келаяпти деб айтдим-ку сенга!..

Раиснинг бахтига кампирнинг сўнги сўзларини оломоннинг шовқин-сурони босиб кетди:

– Инсоф борми ўзи, Олтиной эна?! Биз нон учун ун сўрасак, сиз уялмай бешбармоқ, деб ўтирибсиз... Нонни чойга ивитиб қўйсангиз, юмшайди-колади... Тўқликка шўхлик қилманг-да энди...

Мунғайиб қолган Олтиной эна саҳнани тарк этганидан кейин бирдан бу жойга чикувчи талабгорлар кўпайиб қолишди. Улар энди бир-бирларини итариб-туртиб олдинга интилишар ва зўр бериб ўзларининг ҳақликларини исботлашга ҳаракат қилишарди:

– Мен!.. Мен!.. Сен тўхтаб тур, номард!.. Аввал мен... мен...

Борлиқ шовқин-суронга, бақир-чақирга тўлди. “Саҳна” чеккасида турган, оломоннинг вазоҳатидан ранги оқариб, ваҳимага тушиб қолган раис беихтиёр бир қадам ортга чекиниб, дўкон деворига тақалиб қолди.

Энди раис учун чекинишга бошқа йўл йўқ эди.

Оғзидан кўпик сачраётган, кўзлари олайиб кетган, мушт қилиб тугилган қўлларини юқорига кўтарган одамлар оқими бақир-чақир қилганларича раис томон силжиб келарди.

Худди шу лаҳзада...

– Халойиқ! – дея хитоб қилди гулдурраган овозда Райим жарчи. – Бир нарсани унутибмиз-ку!

Оломон бир лаҳзага тўхтади. Бундай фойдаланган раис шартта бўш олган ораликдан лип этиб ўтиб кетди ва ўзини хавфсиз жойга олди.

Райим жарчи гапида давом этди:

– Ариқ қазишга кетганлар эсдан чикибди-ку! Эшитиб қолишса, биздан ўпкалалари аниқ!

Оломон “оҳ” тортиб юборди. Гап шундаки, кагта ариқдан Ўзбековулга сув келадиган кичик ариқ ҳар йили бўтана сув оқиши оқибатида лойқага тўлиб қоларди. Овул аҳли кўклам чоғи ҳашар уюштириб, ариқни шу лойқадан тозалашарди. Ана шунда тозаланган ариқдан сув ўйноқлаб келиб, далалардаги буғдойга ҳам, пахтага ҳам, томорқага ҳам етарди. Бу йил ҳам овулнинг ўн беш эркаги кетмонларини кўтариб кеча тонгдан ариқ тозалашга кетишган. Бу кўпи билан уч кун давом этади.

Марварид чеча бетини чангаллади:

– Жуда уят бўлибди-ку...

Бирдан оломон ҳовуридан тушди. Тўғри-да, овулнинг ўн беш эркаги далада, ариқ тозалаб юришса-ю, булар бу ерда уларсиз уч коп ортиқча унни бўлиб ўтиришса... Яхши эмас, яхши эмас...

Жаҳл, ғазаб, эътироз ва даъволар олови бирдан пасайди.

Фурсатдан фойдаланган раис ташаббусни қўлига олди ва эълон қилди:

– Ҳозирок ўзим одам юбораман! Худо хоҳласа, улар эртага эрталаб етиб келишади. Мажлисимизни ана ўшандан кейин давом эттирамиз.

Одамлар бу таклифга рози бўлишди.

* * *

Ариқ қазишга кетганлар эртасига эрталаб эмас, пешинга яқин етиб келишди.

Уларнинг йўлига илҳақ кўз тикиб ўтирганлар дарҳол дўкон томон оқиб кела бошлади.

Ҳаммаси бошидан бошланди: бақир-чақир, эътироз, даъво, илтимос, пўписа, писанда... Бу гал шовқин кечагидан кўра қаттиқроқ эди – ҳар қалай, ўн бешта эркакнинг қўшилганлиги сезилиб турарди. Бунинг устига, қизиқ томони шундаки, уларнинг ҳар бирига ҳам ҳеч бўлмаса бир қопдан ун керак бўлиб турган экан-да...

Ҳали айтиб ўтилганидай, овулда бир неча уруғ вакиллари истиқомат қилишарди. “Раис фалон уруғдан, барибир ўзиникиларга ён босади” деган қарорга келган бир неча ўзбековуллик кечаси “Адолатсизликдан, таниш-билишчиликдан дод!” деган мазмунда каттагина бир шикоят мактубини юмалоқ-ёстиқ қилиб ёзиб, тонг сахардан “юқори” идорага ўз вакилларини юбориб ҳам улгуришган экан денг...

Хуллас, бақир-чақир, талашиш-тортишиш авжига чикқан, эркакларнинг сўқинишларига аёлларнинг қарғанишлари қўшилган, издиҳом гоҳ дўкон эшигига яқинлашиб, гоҳ узоқлашаётган палла қоп-қора “Волга-31” машинасида “юқори идора”нинг қора костюм-шим кийган, қора бўйинбоғ такқан масъул ходими воқеа жойига етиб келди!

Масъул ходимни кўриб қолган Одил раиснинг бўлари бўлди!

Аммо масъул ходим чопқиллаб келган раиснинг гапини эшитиб ҳам ўтирмади. У гердайиб дўкон ёнига борди ва бўйинбоғли амалдорни кўрган заҳоти бирдан дами чиққан пуфакдай пучмайиб, писиб қолган оломонга ўшшайиб назар солди ва саломларга алик ҳам олиб ўтирмасдан:

– Короче, гап бундай, – деди. – Кеча адашиб, овулларингизга уч қоп унни ортиқча ортиб юборишибди. Демак, бошка бир жойга шунча ун кам берилган. Мен нормадан ортиқча унни олиб кетгани келдим. Қани, машинанинг багажнигига жойланглар-чи лишний унни.

Амалдор келганидан кейин бирдан жонланиб қолган Одил раис бир ишора қилган эди, Хидирбойга қўшилиб яна уч-тўрт киши шоша-пиша дўконга киришди ва шундай шошқинлик ила уч қоп унни олиб чиқиб, қора “Волга”нинг юкхонасига жойлаштиришди.

Ҳамон ўшшайиб турган амалдор раиснинг жон халпида айтаётган “Бир пиёла чой” борасидаги таклифини ҳам эшитиб ўтирмасдан, викор билан бориб машинанинг орқа ўриндиғига жойлашиб олди.

“Волга” куюк чанг кўтарганча катта йўл томон елиб кетди.

Оломон ҳамон сукутда эди.

Ахийри чўнтагидан рўмолчасини олиб, терлаб кетган бўйинини аргган Одил раис халойиққа қараб анчайин баланд овозда дўк урди:

– Бўлди, тарқалинглар! Ҳаммамиз чарчадик. Унни “исписка” билан кечкурун, ишдан кейин тарқатамиз.

Оломон яна чурқ этмади.

Уф тортиб қўйган раис оқсоқланганча уйига қараб йўл олди.

Хидирбой шоша-пиша дўконни қулфлади.

Шундан кейингина ҳаммаси тугаганини, яъни ортиқча уч қоп ун номаълум томонга олиб кетилганини англаган одамлар биринкетин тарқала бошлашди...

* * *

Шундан-шунга бекорга келганлари алам қилган эканми, ўн беш эракнинг биронтаси қайтиб ариқ қазишга бормади. Улар ётиб олиб винохўрликка берилишди ва куну тун ўша уч қоп ун ҳақидаги хабарни “юқори”га ким етказгани ҳақида тахмин қилишга ўтишди.

Бу мавзу аёллар оғзида ҳам сақичга айланди. Аммо “Мен ёзган эдим!” ёки “Мен хабар берган эдим!” дейдиган мард топилмади...

Хуллас, ўша йили ариқ қазилмай қолиб кетди. Натижада сув озгинагина майдондаги кузги буғдойга ҳам, ғўзага ҳам етмай қолди.

Вақти келиб ўша озгина майдондаги янги буғдой пишди. Аммо Каромат хола башорат қилганчалик ҳаммаёқ “сен же, мен же” бўлиб кетмади – қониб сув ичмаган ғалланинг хосилдорлиги паст эди... Ўзбековул аҳли яна умид кўзини ҳукумат берадиган “талон”га тикди...

Аммо... онг-шуурда, тафаккурда, қалбларда недир ўзгаришлар, эврилишлар юз бермоқда эди. Ва тез орада Ўзбековул осмонда чақинлар чакди...

* * *

Орадан шунча йиллар ўтиб кетди.

Марварид чечанинг минг ой умр кўргани, яъни етти мучали нишонланаётган экан, шунга чақириб қолишди.

Ўзбековулга бордим.

Қишлоқ энига ҳам, бўйига ҳам кенгайибди. Кенг, равон йўллар бўйида шундай уйлар қурилибдики, қаср дейсиз.

Каромат холанинг биз тенги ўғли Нодир билан анча гурунглашиб ўтирдик.

Нодир каттагина фермер хўжалиги раиси экан. Минг гектарга яқин ғалласи, пахтасидан ташқари иккита тегирмони, нон цехи, биофабрикаси, чорвачилик комплекси бор экан. Шу кунлари компьютер ўқув маркази очиш ташвишида юрган экан.

Гап орасида беихтиёр ўша оғир тўксонинчи йиллар бошини, Ўзбековулни жунбушга келтирган уч қоп ун можаросини эсладик.

Нодир маза қилиб кулиб олди.

– Э, жўра, у замонлар ўтиб кетди. Одамлар аллақачон текин балиқ сўрашдан кўра, балиқ ушлаш йўлини ўрганиш керак эканлигини билиб олишган...

Рости, шу куни Ўзбековулда юз берган ўзгаришларни кўриб, ҳам роса ҳайратландим, ҳам қувондим. Балки шу ёқимли туйғулар таъсиридадир, уч қоп ун воқеаси худди ўтмиш замонлардан қолган бир эртақдек туюлиб кетди...

(1991–1998 йиллар)

Ҳабиб ТЕМИРОВ

ЭРНАЗАРНИНГ КЎЗЛАРИ

- Кетаяпман, дўстим, – деди у маънос овоз билан.
- Қаёққа?
- Қишлоғимга...
- Бутунлайми?
- Бутунлай...

Эрназар билан дорилфунунда бирга ўқиганмиз. Асли Барқут тоғлари бағридаги Тозасой қишлоғидан. Туғма истеъдод. Ҳали ўқишга кирмаёқ беш-олти тилни мукамал ўрганган. Чет тиллар бўлимида ўқиш асносида яна уч-тўрт тилни ўрганиб полиглот, яъни кўп тилларни билувчи етук мутахассис бўлди. Айниқса англис, немис тилларида булбулдай сайрар, Байрон, Ҳайне шеърларини аслида ўқиб, мағзи-маъносини тиккасига тушунтириб кетаверарди. Ўзи ҳам шеър ёзар, аълочи ва бунинг устига тоғда ўсган эмасми, ранги тоза, кадди-қомати келишган – қизларнинг жони эди.

Биз унга ҳавас ва ҳатто бироз ҳасад ҳам қилардик. Англис адабиётидан дарс берувчи Юля Юрьевна, деган бир гуржи кампир уни «Гармоничний бола», деганини илиб олиб, «Эрназар гармончи», деб масхара ҳам қилиб юрдик. Ҳолбуки, гуржи онахон уни «Ҳар томонлама такомиллашган бола», деб мақтаган экан.

Мана шу «ҳар томонлама такомиллашган», бола аксига олиб ўзининг анчайин тескариси бўлган бир қизга кўнгил қўйди.

Қизни гўзал деб бўлмасди. Аммо курғур қаери биландир «Мона Лиза» деган сувратдаги соҳибжамолга ўхшаб кетарди. Эр-назарнинг ўзи айтганди буни. Шундан сўнг Эрназар каердандир «Мона Лиза»нинг репродукциясини топиб, хонасига, каравотининг тепасига осиб қўйди. Мен расмга назар солиб, Эрназарнинг маҳбубаси ва сувратдаги кизнинг табассуми айнан ўхшаш эканлигини англадим. Аммо беш йил ўқиб англис тилида «Ай лав ю»дан нарига ўтолмади. Ўқишни бир амаллаб битирди-ю, мен таржимонлик қиладиган «Интурист» меҳмонхонасида котиба бўлиб ишлай бошлади.

Эрназарни дипломни олар-олмас номзодлик диссертациясини ёзишга киришди. Чарлз Диккенснинг каттакон тўпламини ўзбекчага ўгирди. Шу орада «туманли Альбион» – Англияга илмий-йжодий сафарга ҳам бориб келди.

Уларнинг тўйи «Интурист»нинг муҳташам зиёфатхонасида бўлди. Мазмунан халқаро бу тўйда Эрназарнинг Баркутдан келган тоғчи чўпон қариндошлари билан бир қаторда Англияда ортирилган олим дўстлари ҳам қатнашишди. Биз тўйхўрлар Шотланд вискисига Тозасойдан келган тандиркабобни газак қилиб, роса яйрадик.

Эрназар фан номзоди бўлганида биринчи ўғли, декан ўринбосари бўлганида иккинчиси, докторлик диссертациясини ёклаганида Кенжагул қизи туғилди. Сўнгра Эрназар факультет деканлигига тайинланди. Хотини «Интурист»нинг маъмури бўлди. Хуллас. Уларнинг оиласини маълум маънода замонавий ўзбек хонадони, дейиш мумкин эди. «Маълум маънода», деганининг сабаби: Эрназар ўғиллари билан англисча, қизи билан фарангча, хотини билан ўрисча ва шаҳар марказидаги чиройли ховлисига онда-сонда келадиган қишлоқ қариндошлари билан ўзбекча гаплашарди.

Мен эсам «Интурист»да оддий таржимон эдим. Шунга қарамай якшанба кунлари Эрназарнинг Зарринсув дарёси

бўйидаги чорбоғида у билан шатранж ўйнардим ва нукул ютқазардим. Эрназар қурмагур шахматни ҳам зўр ўйнарди...

Кейин мен хизмат сафари билан икки-уч йилга хорижда бўлдим. Куз охирлашганда қайтиб келиб, иш юзасидан дорилфунунга бордим ва дўстим Эрназарни сўроқладим.

– Профессорнинг сал тоблари йўқ эди, – деди декан котибаси.

– Уйдамикан?

– Уйда бўлишлари керак.

Қўнғироқ қилдим. Телефонни қизи олди.

– Отам дачадалар, – деди негадир синиқ овозда.

Кеч кириб қолаётганига қарамай ўша ёққа йўл олдим. Бораётиб хаёлимдан «Кузги салқинда чорбоғда нима қилиб юрибди», деган гап ўтди.

Эшик очиқ экан. Кириб боравердим. Эрназар айвончадаги курсида чопонга ўралганича сарғайган боғга ўйчан тикилиб ўтирарди. Мени кўриб қувониб кетди. Кучоклашиб кўришдик.

Унинг хаёли паришонроқ эди. Мен бунинг илм аҳлига хос одатий ҳолат, деб деяқолдим. Кўп ўтмай яна хорижга жўнаб кетишимга тўғри келди. Орадан яна икки йил ўтди. Кейинги учрашувимиз, боя айтганимдай, ногаҳон, шаҳар четидаги бекатда юз берди. Мен қишлоқдан қайтиб келаётгандим. У эса... кетаётган экан.

– Нега энди Эрназар, ахир илмий иш, ижод?.. Ё... қишлоқда, тоғлар бағрида тоза ҳаволардан нафас олиб, ижодни давом эттирмоқчимисиз?

– Шунақа бўлади, шекилли, – деди у ва кўзларини менинг нигоҳимдан олиб қочди.

– Оила тинчми?

– Оила тинч. Аммо... биз келинингиз билан хайрлашишга қарор қилдик.

– Йўғ-е, ёш бир жойга бориб, болалар бўй етганда...

Мен «Нимага ажралайсизлар», деб сўрамадим. Чунки мен бунинг сабабини сал-пал билардим ва шу топда бундан ўзим ҳам ўнғайсизланиб турардим.

У кетди. Мен унинг ортидан қараб. Анча вақт хаёл суриб қолдим. Ноёб бир истеъдод хор бўлаётганидан афсус чекдим...

Ўша лаҳзада ҳаяжонланиб, мулоҳаза ва хулосани бир қадар ошириб юборганимни... орадан қарийб ўн йил ўтгандан сўнг англадим...

Бир куни меҳмонларнинг навбатдаги гуруҳини Тошкентгача кузатиб қўйишга тўғри келди. Баҳорнинг ўртаси эмасми, тева-рак-атроф яшнаб ётибди. Йўлда меҳмонлар «табиат қўйнида» бироз дам олишни ихтиёр этиб қолишди. Уша лаҳзаларда биз ғоят кўркем ва шинам «Мерседес» автобусида Баркутсой қишлоғи ёнидан ўтиб бораётгандик. Бошини қор қоплаган улуғвор Баркут тоғ яқингинада, гўё қўл узатса етгудек жойда эди.

Ногаҳон кўнглимда шу қишлоққа бирров кириб», Эрназар дўстимнинг ҳоли аҳволидан ҳам хабар олиб кетсам-чи, деган ният туғилди. Қайтага... хорижликларни ҳам бир қойил қолдирмайми – узоқ бир қишлоқда Оврупо тилларининг мукамал билимдони бўлган профессор яшаётганини кўрсатиб...

Хуллас, бу ният бир зумда амалга ошди. «Мерседес» чамба-рагини қишлоқ сари бурдик.

Шарқираб оқаётган сой бўйлаб юқориладик. Сўраб-суриштирсак, Эрназарнинг янги уйи қишлоқнинг энг тепасида экан. Девор ортидан ёнғоқзор, сал наридан арчазор бошла-ниб кетади. Уйи одмигина. Олди айвонли, ўртада икки хона, бир даҳлиз. Қанотда кенг-мўл – тўққиз болорли меҳмонхона. Меҳмонхонада саришталик. Ярақлаган бахмал кўрпачалар. Пойгак томонда мўъжаз телевизор, видеомагнитофон. Девор-да... менга таниш ўша суврат – «Мона Лиза».

Меҳмонлар америкалик эди. Улар англисчанинг Йорк-Шир лаҳжасида қойилмақом қилиб сўзлаётган Эрназарга қараб оғизлари очилиб қолишди. Қарироқ бир аёл – Кэтрин хоним тарих, қадимшунослик, адабиёт бобида Эрназар билан анча муно-зара юритди.

– Сиз менинг ўғлим Самуилга ўхшаб кетар экансиз, – деди у. – Иллинойсга борсангиз таништириб қўярдим.

Эрназар дастурхонга қайроқи бугдой унидан қилиниб, арча ўтида ёпилган хушбўй нон, қўй қатиғи, қимиз, тандир кабоб қўйди. Кийик ўти солиб дамланган антиқа чой билан сийла-

ди. Хотини – қишлоқча кийинган хушрўйгина аёл – ҳовлидаги ўчоққа ўт ёқиб шўрва пиширишга киришди.

Буларнинг ҳаммаси хорижлик меҳмонлар учун антиқа эди. Мен эса унинг чеҳрасига боқиб хув ўша, ўн йил олдин ёдимда қолган манзаранинг изларини изладим. Ва... «тополмадим», десам носамимийлик қилган бўламан, албатта. Ўша нохуш ҳолатнинг асоратлари — бир қадар хорғинлик, бир қадар сўлғинлик ҳамон зоҳир эди унинг юзида. Аммо...

Аммо унинг кўзлари бутунлай бошқача эди. Мен бу кўзларга боқиб... тошлар уюми орасидан ногаҳон бир жуфт гавҳар топиб олгандек бўлдим. Унинг кўзлари чакнаб, нур сочиб турарди. Бу нур туфайли одмигина усти-боши, бир оз кексайган жисмидаги тўзгинлик ҳам унга алланечук ярашган, ўзига хослик касб этганди.

– Қалайсиз энди, дўстим, – дедим мен суҳбатлар бироз сийраклашгач, – турмуш қалай?

– Турмуш – уруниш, – деди у кулимсираб. – Кўриб турибсиз – яшаяпмиз. Ишляпмиз.

– Қаерда? Мактабдами?

– Ҳа. Инглиз тилидан дарс бераяпман. Дарсдан ташқари гуманитар фанлар бўйича қўшимча машғулотлар тўғрагини очдим. Ўқувчиларимдан икки бола республика олимпиадасида голиб чиқиб, Америкага бориб келди. Мен тайёрлаган болаларнинг аксарияти институтга кириб кетаяпти. Иккита сигиримиз бор. Сут-қатигини қишлоқ боғчаси билан баҳам кўраяпмиз. Ўғилларим, қизим келиб кетишади. Ўшаларга бериб юбораман.

– Дарвоқе, ўғилларингиз...

– Иккови ҳам дўхтир бўлишган. Қизим Тошкентда иқтисодиёт университетида ўқияпти. Қишлоқдан уйландим. Турмушимиз яхши. Фақат фарзанд бўлмади. Энди насиб этса... неваралардан бирини олиб тарбия қилиш ниятимиз бор. У билан ўзим шугулланаман, зўр бир олим қилиб етиштираман...

Шу сўзларни айтар экан, унинг кўзларидаги нур яна ҳам кучайиб, яркираб кетгандек бўлди.

Биз Эрназар билан хайр-хўш қилиб йўлга чиққанимизда куёш ботай деб қолганди. Бундай пайтда тоғ қишлоқларининг манзараси жуда бўлакча бўлади.

Кичик-кичик овуллардаги тизим-тизим хонадонлар улкан мовий денгизда чайкалиб турган ғуж қайиқларни эслатди менга. Хув нарида баландликда турган мўъжаз кўрғон – Эрназарнинг ховлиси ҳам бамисоли бир қайиқ.

Билмадим, нега фикримга шундай муқояса келди. Эҳтимол мен қачонлардир Эрназарни ҳаёт уммонидаги тўлқин туфайли каттакон бир кемадан тушиб қолган йўловчи деб тасаввур этганман-у, уни бағрига олган қишлоқ кулбаси халоскор бир қайиқ бўлиб кўрингандир.

Майли, гап бунда эмас. Муҳими мен дўстим Эрназарнинг сокин ва масрур ҳаётини кўриб унга яна ҳавас қилдим. «Мен шундай қилаолармидим», деб ўйладим ҳам. Аммо бу саволимга жавоб бера олмадим.

Баркутсойдан узоқлашар эканмиз, атроф қоронғилашиб борар, менинг тасаввуримда эса Эрназарнинг кўзлари чакнаб турарди...

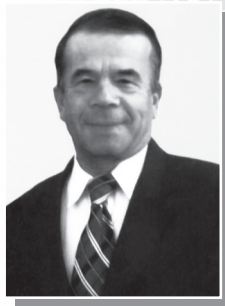
Бу воқеа аслида унча қизиқ эмас ва эҳтимол ҳикоя қилиб ўтиришга ҳам арзимасди. Аммо...

Яқинда мен «Эрназар шаҳарга қайтиб келибди», деган гапни эшитиб қолдим. Уни қидириб топдим. Узоқ суҳбатлашдим. Ва... инсон табиати, феъли ҳеч қандай қолипга сиғмаслигини яна бир карра англадим. Майли, бу ёғи энди бошқа ҳикоя...

Мансур ЗОИР (ОЛОВИДДИНОВ)

ЎЗБЕКИСТОН БЎЛИБ КУЙЛАНГИЗ

Буюк ипак йўли мамлакатларининг навбатдаги халқаро адабиёт симпозиуми Туркиянинг Анкара шаҳрида ўтиши мўлжалланган эди. 50 минг ўринли стадионда томошабинлар биз ўйлагандан ҳам кўра тирбанд. Марказга ўрнатилган афсонавий кўшк-сахна, окшомги сержило чироқлар, қийқириқли олқишлар кишини завқлантиради.

Ниҳоят, тантаналар бошланди. Булбуловоз ҳофиз Савовийдан кейин минбарга озарбайжонлик олим ва шоир Садник Пошша чорланди. Унинг шеърлари сахнани мунаввар айлагувчи мусиқий сюитага уланиб кетди.

Айни ана шу ҳаяжонли онларда сухандон турк ва инглиз тилида жонажон Ўзбекистонимиз ва менинг номимни тилга олаётганини эшитиб қолдим. Саҳнага кўтарилгач, қисқа табрик сўзим билан махсус ёзилган шеъримни омма эътиборига тақдим этдим.

Шу зайл тантаналар алламаҳалгача давом этди. Америка, Хитой, Руминия, Украина вакиллари фикрларини галма-гал ифода қилишди. Кечки таомдан сўнг меҳмонхонада Ўзбекистон Республикаси фан арбоби Малик Муродов билан таассуротларимиз ҳақида анча сўзлашиб ўтирдик.

Шунда мен устоз-шоғирдлик нуқтаи назаридан кўнглимга тушган саволни у кишидан сўрашга жазм этдим:

–Устоз, чиқишимда бирор камчилик сезмадингизми?

Устозим бир зум ўйланиб ўтирди-да, кейин самимий оҳангда деди:

– Яхшиликка яхши-ю, аммоси ҳам йўқ эмас. Томошабинлар Ўзбекистон учун қарсақ чалишди. Сиз эса бир шоир қадар шеър ўқидингиз. Ўзбекистон бўлиб сўйлашни одат қилинг, шунда кўнглингиз чароғон тортади.

Орадан ўн саккиз йил ўтибди ҳамки, бу сўзлар қулоғим остида жаранглайди.

Менинг ҳам ёшларга тилагим шу: Ўзбекистон бўлиб куйланг, ўқиш ва ишларда олдинги сафларда бўлинг. Токи, миллат довуғи бутун оламга таралсин.

ЁЗИҒИНИ ТОПГАН ЙИГИТ

«От айланиб қозиғини топар, эр айланиб ёзиғини топар» деган нақлнинг ўз-ўзидан келиб чиқмагани рост. Бу ҳақда ўйласам, тиббиёт билим юртида ўқиб юрган кезларимдаги бир ҳолат ёдимга тушади. Дастлабки босқичнинг биринчи ярми тугаёзганда, сафимизда Воҳидбой исмли бир йигит пайдо бўлиб қолди. Овози дўриллаган, ғайир, ҳурпайиб турувчи сочлари ёшини бироз катта қилиб кўрсатади.

Айтишларича, амакиси вилоят миқёсидаги масъул лавозимлардан бирида ишларкан. Эркатоё йигит ҳафтада бир, нари борса икки кун ўқишга келарди. Вақт ўтиб, давлат имтиҳонларига ҳам етиб келдик. Узоқ тайёргарлик сўнггида «болалар касаллиги» фани бўйича имтиҳон бошланган хона эшиги ёнида ҳаяжон билан турардик. Ниҳоят, навбатим етиб, имтиҳон ҳайъати ёнига кирдим-да, тесқари териб қўйилган билетлардан бирини кўтардим. Унда таниш мавзуларга оид саволларни кўриб, биринчи столдаги ўриндикка жойлашдим. Шу пайт устозимиз Раъно Дехқонова орқа стулдаги талабаларга қарата деди:

– Қани, кимнинг навбати? Воҳидбой, адашмасам, сиз ҳаммадан олдин кирган эдингиз. Қани, марҳамат.

Орқаваротдан «профессор» лақабини олган Воҳидбой доска ёнига чиқиши билан бошқа талабалар бир-бирларига ҳайратомуз кўз уриштириб олдилар. Ахир дарсларга, амалиётга қат-

нашмаган талабанинг қандай қилиб имтиҳон топшириши ҳамма учун ҳам қизиқарли эди-да.

– Биринчи саволни ўқинг.

– Инсон танасидаги қон таркиби ва ундаги хусусиятлар ҳақида гапиринг. Талаба пешонасини совуқ тер босди. Қўлидаги бўш қоғозни титкилаб, бироз дудукланди:

– Домлажон, қон – бу... Қоннинг таркибида...

Вазиятни ҳис этиб турган устознинг сабри чидамади:

– Майли, Воҳидбой, қийналиб қолдингиз. Келинг, ёрдамлашиб юбораман.

– Қоннинг таркибида лейкоцитлар, тром...

– Тромцитлар!..

– Тромбоцит деб айтинг. Яна-чи?

– Яна... Яна... – Воҳидбой чўкаётган одамдай атрофга кулоқларини диккайтириб бошқалардан ишора кута бошлади. Шунда Муродулла исмли ҳазилкаш гуруҳдошимиз кафтини лаблари ёнига пахса қилганча унга қарата бир сўзни шипшиди. «Профессор» бўлса сўзни эшитар-эшитмас баралла такрорлади:

– Бурга!

– Уялинг-е, Воҳидбой, қонда бурга нима қилади? Бўлди, хонадан чиқиб кетинг. Баҳонгиз икки.

Талаба «қовун тушириб» қўйганини кейинроқ тушунди-ю, устоз кўнглига йўл топишга урина бошлади:

– Жон домлажон, икки қўйманг. Илтимос, бошқа эркин савол берсангиз, жавоб берардим.

– Хонадан чиқинг, дедим!

Шунда кузатувчи домлалардан бири кескинликни юмшатишга киришди:

– Майли, ука, сизга энг содда саволни берайлик. Мисол учун сиз ишлаб турган тиббий муассасага оғзидан қон сизаётган, оғир аҳволдаги болакайни олиб келишди, дейлик. Айтинг-чи, унга биринчи тиббий ёрдамни қандай кўрсатган бўлардингиз?

Воҳидбой фикрини йиғиб, мушоҳадали жавоб қилишдан жуда йирок эди.

Шунинг учун яна атрофдагилардан нажот кутганча, кўзларини ҳар тарафга жовдиратди. Охири кўзларини мен томонга тикиб, маънодор қош учирди.

Шу топда авжим келиб, чўнтакдаги дастрўмолни олдим-да, уни оғзимга рўпара қилиб кўрсатдим... Гуруҳдошим «тушундим» дегандек бир қимтинди-да яна тилига эрк берди:

– Оғзига латта тикамиз!

– Ҳайф-е, сизга талабалик.

Ёмон баҳо олган Воҳидбойни орадан ўн беш йил ўтиб учратдим. Имтиҳон кунги «ёрдам»имдан бироз ранжиганини айтди. Билим юртини барибир тугатибди. Лекин ҳозир мактабгача таълим муассасаларидан бирида хўжалик ишларини юритаётганмиш.

БОБОМНИНГ ҚАРҒАЛАРИ

Назар боғбоннинг далаларида бўлганимда қизиқ ҳолатнинг устидан чиқдим.

Ўғли узумзор бўйлаб бораркан, кафтларини самода бир-бирларига уриб, ола қанот ҳаққаларни ҳудуддан қувишга интиларди: «Ҳо, кишт! Кишт дейма-ан! Йўқолинг, ярамаслар!» Кесак отганида «пир-р» этиб учган ҳаққалар нари борса узун бетон симёғоч симларига ўрнашиб, норози оҳангда қағиллаб кўярди.

– Дада, кўраяпсизми? Худди шерикчилиги бордек, нари кетмайди-я! Ё милтиқни олиб чиқиб, отайми?

Жўрам бўлса чайла эшиги олдида қўлларини белига қўйганча, кулимсиб жавоб қилаяпти:

Ҳой Учқунбой, уларни нима деб чуғурлаётганини тушуняпсанми? Сенга «Нега бизни қувасан? Биз бобонг, бобонгнинг отасини ҳам кўрганмиз. Улар бундай кизганчиқ эмас эди-ку!» дея арз қилишяпти.

– Қизиксиз-а, дада, нафси ўпқонлар қанақасига боболаримизни кўрган бўлишсин?

– Ахир, улар икки юз, уч юз йил умр кўришини эшитмаганмисан?

Ҳаёт, ризқ-рўз қонуниятлари бири-бирига ниҳоятда боғлиқ. Жумладан биз инсонларнинг ҳам ўзимизга яраша ризқ-рўзимиз

бор. Борига қаноат қилмай, кўп фойда қиламан деб шунинг кетидан қувган киши қутганига ё эришади, ё йўқ. Келинг, бунинг ўрнига яратгандан барчанинг хонадонига барака тилай қолайлик.

ТУЯКУЛЧА

Ўшанда 6-7 ёшлар чамасидаги болакай эдим. Онажоним иссиқ нон ёпганда, кичик кулчани қўлимга тутқазди. Эшигимиз ёнидан «Айрим» ариғи оқиб ўтарди. Ўшанинг сувига оқизиб, кейин емоқчи эдим. Шу пайт ёши анча катта бўлган бола ёнимга келиб, айтди:

- Кулчангни туя қилиб берайми?
- Қандай қилиб?
- Икки ўрқачли, мана буундай...
- Майли...

Ўша Сиддиқ деган бола иссиқ кулчамнинг нақ учидан икки қисмини оғзига тиқиб, курак тишлари билан узиб олди. «Ўрқач» зўр чиққанди. Мен тишланғич кулчанинг қолган қисмини қўлимга ушлаганча, бир зум хўрлигим келиб турдим. Бурни оққан йигитдан қолган кулча бўлагини сира оғзимга солгим келмасди. Сизга айтсам, қора кўзларим, ана ўшандан буён одамлар, айниқса, болаларнинг ризқини туя қиладиган кимсаларни жинимдан ёмон кўраман.

ИФОР ИШҚИДА

Биз учун ажратилган хона санаторий коридорининг адоқроғида жойлашган эди. Янги тонг кўнглимда табиатга ошуфталикни уйғотиб юборди. Эрталабки сайр олдидан тоза ҳаво кирсин деб эшикни очиб қолдирдим. Ҳовлига чиқаётиб, коридорга ноҳосдан кириб қолган бир капалак диққатимни тортди. Шафтоли гулига ўхшаган қанотлари ниҳоятда нафис. Гоҳ пастлаб, гоҳ баландлаб учишига маҳлиё бўлмасликнинг иложи йўқ.

Шу топда капалак сергакланиб, коридор бўйлаб уча бошлади. Мен бўлсам унинг издоши. Иттифоқо, парвоз бизнинг хона

сари давом этди. Ҳавода бир-икки пирпираб айлангач, у стол устида турган атир қутисига қўнди. Кейин гул устида тургандек ўша нуқтада ўралашиб қолди. Бу ҳолатни кузатиб, шундай хулосага келдим: демак, уни шунча масофага учишга ундаган нарса атир ифори экан-да.

Азиз муштарий, капалакдаги топқирлик унинг ягона иқтидори бўлиши мумкин. Аммо сизда бундай сезгирликлар қалашиб ётибди. Истеъдодингиз қай бир ҳунарга қаратилса, натижани нақ кафтингизда кўришингиз учун барча шароит бор. Шундай экан, аввало ўзингиздаги кашф бўлмаган хислатларни англаб олишингиз зарурга ўхшайди. Меҳнат ва изланишлар эса ҳеч қачон, ҳеч кимга панд бермаган.

Уйғун РЎЗИЕВ

ОЗОДЛИК

Ҳикоя

Отажон сапчиб ўрнидан турди. Қулоқларига ишонмай, радио ёнига яшиндек учиб борди ва бутун вужуди қулоқ бўлиб тинглади. Диктор гапини тугатгач, у радиоприёмникни маҳкам кучоқлаб, чунонам ўпдики, хатто темир жисм ҳам шу топда сарёгдек эриб кетди, чамаси. Кейин унинг миясига ярқ этган фикр келди-ю ўзини эшикка урди. «Озодлик! Озодлик эълон қилинди! Озодлик!» деб ҳайқирганча қишлоқ кўчалари оралаб югуриб кетаверди. Ақл бовар қилмайдиган бундай хабарни ҳали эшитиб улгурмаган одамлар сал бўлмаса уни жиннига чиқариб қўяёзишди. Ҳаммадан олдин уни этикдўзнинг уйида томсувоқ қилаётган бир тўда ҳашарчилар кўришди. Улар аввалига роса хохолаб қулишди. Кейин эса ҳадемай бир қор-қол рўй беришини пайқагандек томдан тушиб, лойли қўлларини ҳам ювмасдан кўчага чопишди. Улар Отажоннинг участка милицияси идораси томонга югуриб кетаётганини сезишган эди. Чунки у билан Степаннинг ўртасида азалдан келишмовчилик борлигини улар яхши билишарди.

Ўша келишмовчилик бошланган пайтларда Отажон ҳали кичкина бола эди. Отажоннинг отаси Жалол Парчаев урушда қатнашиб, Берлингача борган, кейин кўкси тўла медаллар билан қишлоққа қайтган эди. Урушдан сўнг у колхозда енг шимариб меҳнат қилди. Бир оёғини урушда йўқотиб келган бўлса ҳам оёғи

бутунлардан кўра кўпроқ ишлади. Сўнг бригадир бўлди. Колхозда обрўси жуда баланд эди. Ҳадемай колхозга раис бўлиш эҳтимоли ҳам йўқ эмасди. Аммо «қама-қама» авж олган пайт эди...

Нима бўлдию, бир куни ярим тунда милиционерлар келиб, Жалол Парчаевнинг кўлига кишан солиб олиб кетишди. Отажон бола эди. Одамларнинг пишқирган, дўриллаган овозларидан уйғониб кетди-ю, отасини олиб кетишаётганини кўриб, кўрққанидан «пик-пик» йиғлар эди. Кейин ёнида онаси борлигидан таскин топиб, ухлаб қолди. Шундан сўнг, ҳар куни ярим тунда, айна ўша пайтда уйғониб кетадиган бўлди. Ҳар гал уйғонганида онаси мижжа қоқмай, қоронғида унсиз йиғлаб ўтирган бўлар эди. Отажоннинг юраги сиқиларди. Ҳаммасидан ҳам кўра мактабда айрим безори болалар: «Сен халқ душманининг ўғлисан», дейишганда унинг хўрлиги келиб кетар эди. Она-бола отани узоқ кутишди. Аммо отадан дом-дарак бўлмади.

Ўшанда Жалол Парчаевни Иван Николаевич Гришкин кўлига кишан солиб олиб кетган эди. У қишлоқда участка инспектори эди. Иван Николаевичдан ҳамма кўрқарди. Айниқса, ундан ҳам кўра унинг ўғли Степандан ҳамма ажалдан кўрққандек кўркишар эди. Степан айна кучга тўлган, келбатидан от ҳурқадиган, уззукун муштлашишни машқ қиладиган йигит эди. У шунчалик тантиқ бўлиб кетган эдики, хоҳлаган одамани тутиб урарди. Ҳеч ким унинг мушугини пишт деёлмасди. Иван Николаевич эса кўпчиликнинг олдида ўғлининг елкасига қоқиб: «Бўлажак инспектор. Савлатини қаранглар, ҳақиқий милиционер шундай бўлиши керак», деб мактанишни яхши кўрарди.

Бир куни ярим кечада Отажон одатича уйғониб кетганида, уй ичида эркак кишининг овози эшитилди. У аввалига отам қайтиб келибди, деб хурсанд бўлиб кетди. Кейин ўша одамнинг кўпол сўкинганини эшитиб, хушёр тортди ва ўрнидан қимирламай қулоқ тутиб ётаверди. Бироздан сўнг ўша одамнинг жоҳил Степан эканлигини пайқади.

– Сен манави Худо қарғаган ерлардаги энг гўзал аёлсан. Менга тегсанг ҳаётинг изига тушиб кетади. Ҳаммаси яхши бўлади, – дер эди Степан пишқириб.

– Тушингни сувга айт. Менинг эрим бор, болам бор. Нима

ҳаққинг бор менинг уйимга бостириб киришга? Тагин ярим кечадан! – деди ғазаб билан Раъно.

Степан масхара қилиб кулди.

– Эрим бор деб юрибсанми ҳали? У аллақачон халқ душмани бўлиб кетди-ку. Эҳтимол ўша Сибирда оқ айикларга ем бўлган бўлса ҳам ажаб эмас. Энди у келмайди. Мўъжиза юз бериб қайтган тақдирда ҳам одам бўлмайди. Уни хаёлингдан чиқариб ташлайвер.

– Бекорларни айтибсан. Отаси ҳеч кимнинг душмани эмас. Бу сенга, сенинг отанга ўхшаганларнинг фитнаси. Отаси албатта қайтиб келади. Гитлернинг-ки жойини солган, сенга ўхшаганларнинг кунини кўрсатади ҳали.

– Кўп валаклайверма. Майли, кел, хотин бўлишга кўнмасанг, хуштор бўлақол. Вақти-вақти билан кўнглимни овлаб турсанг, бўлгани. Қолганини ўзимга қўйиб беравер.

– Мени ўзингнинг Марусяларинг билан адаштираяпсан, ярамас. Тур йўқол, яқинлашма, сариқ машак. Ҳозир дод солиб бутун кишлоқни оёққа турғизаман. Шармандангни чиқараман!

Степан ҳеч нарсадан тап тортмай унга ташланди. Шу пайт аввал аёл чинқирди, кейин Степан юзини чангаллаганча ўқириб юборди. Отажон ғира-шира ёруғда Степан онасининг юзига тарсаки туширганини кўрди. Лекин у бола эди. Қўлидан ҳеч нарса келмасди. Қўлларини мушт қилиб тугиб, юзини ёстиққа босган кўйи пиқиллаб йиғлади.

Степан юзини чангаллаб, сўкина-сўкина чиқиб кетди. У кетатуриб: «Билиб қўй, мен бор эканман, сенлар ёруғлик кўрмайсанлар. Болангни асло кўкартирмайман. Ёдингдан чиқарма!», – деб дағдаға қилди.

Иван Николаевич пенсияга чиқиб, шаҳардаги уйига кетди. Унинг ўрнига ўғли Степан инспекторликка тайинланди. Энди у бутунлай ўзига бино қўйди. Айтгани-айтган, дегани-деган бўлиб қолди. Кимдир билиб-билмай ғашига теккудек бўлса, у албатта тўппончасини ўқталар эди. Бошқа милиционерларнинг тўппончасида бир ёки икки донга ўқ бўлса, Степаннинг тўппончаси ўққа тўла бўлар, ҳатто ёнида ўққа тўла яна бир магазин турар эди. У форма кийганидан кейин тантанавор киёфада яна Жалол Пар-

чаевнинг уйига келди. Она-болани яна масхаралаб кулди.

– Чоғларингни кўраверларинг, эрта-индин уйларинг бузилади. Халқ душманларига давлатнинг бир қарич ери ҳам хайф. Бу ерда ёғоч-тахта омборини қурамиз, – деди у таҳдид билан.

У «халқ душмани»нинг оиласини ҳеч ким ҳимоя қилмаслигини яхши биларди. Ва айтганини қилди ҳам: бир ҳафта ўтар-ўтмас булдозер келиб, ҳе йўк, бе йўк, уларнинг уйини бузиб ташлади. Она-бола зор йиғлашди. Қўни-қўшнилар эса панапастқамдан зўрға мўралаб туришарди.

Бир неча йилдан кейин Жалол Парчаев қамоқдан қайтиб келди. Лекин соғлиги жуда абгор аҳволда эди. Ўқтин-ўқтин йўталар, уззуккун ёстикдан бошини кўтаролмай ётар, баъзан кўксини чангаллаб, букчайиб қоларди. Ниҳоят, у бир йилга ҳам етмай дунёдан кўз юмди. Жанозага келишга ҳамманинг ҳам юраги бетламади, оз-моз одам тўпланди. Бир амаллаб тобутни қабристонга олиб боришди. Майитни кўмар чоғида таомилга кўра «Биродарлар, мархум қандай одам эди?» дея сўралди. «Халқ душмани эди», – деди орқа томондан кимдир баралла овозда. Ҳамма ўша томонга ўгирилиб қаради. У ерда истехзоли қош чимириб, қўлини белига тираганча Степан турарди. Отажон уввос солиб йиғлаб юборди. «Қабристонда йиғланмайди, бўтам», – деб унга таскин беришди чоллар.

Жалол Парчаевнинг изтиробларга дош беролмаган аёли ҳам кўп ўтмай ёруғ оламни тарк этди. Отажон хувиллаган эски ташландиқ уйда ёлғиз ўзи қолди. У аламлар ичида йўк бўлиб кетмаслик учун ўзини турли юмушлар билан чалғитар, китоблар билан овулар эди. Қарийб бир йилча ўтгандан кейин эса Жалол Парчаевнинг оқланганлиги ҳақида хат келди. Отажон кўзларига ишонмади. Кечикиб келган шу хатни кўксига босди. Ўқириб-ўқириб йиғлаб, хатни такрор-такрор ўқиди. «Шу пайтгача қаёқда эдинг, лаънати хат? Шунчалар ҳам кечикасанми, ҳақиқат?!» – дея у еру кўкни ларзага солиб йиғларди.

Кейин хатни қўлида баланд кўтарганча кўчага югурди. Қишлоқдаги ҳар бир уйга кириб, хатни ўқитиб чикди. Энди у Степанни эслаб қолди. «Унга айтиш керак. Отам халқ душмани эмаслигини у билиб қўйиши керак, – дея ўйларди у. – Хатни кўриб

қўйсин. Ўқишни билмаса ҳам кўриб қўйсин! Йиртиб ташламасмикин? Йўқ, ҳукуматнинг хатини йиртишга кўли бормайди». Бу кун бозор куни эди. Степанни бозордан топиш мумкин. Ҳа, у албатта ўша ерда бўлади. Отажон хатни бағрига босиб, бозор томонга югурди. Оломоннинг орасидан Степанни ахтариб топди. Унинг рўпарасига келди-да, бор кучини жамлаб юзига тарсаки туширди. Степаннинг кўзларидан ўт чақнаб кетди. Нима рўй берганини тушунмай, бир зум кўзи тиниб, боши айлангач, яна ўзига келиб, тўппончасини чиқарди. Одамлар, ҳозир шу тўппончадан ўқ узилиши аниқ, деб қўрқиб кетишди.

– Э, сенмисан, итвачча, – деди Степан қаршисида жазаваси кайнаб турган озгин йигитни таниб.

– Менинг отам халқ душмани эмас экан, Степан, душман эмас экан. Мана, хатни кўриб қўй, газанда. Отам оқланди, ҳаммаси тухмат экан, уйдирма экан. Сенга ўхшаган газандаларнинг фитнаси экан, тушунаяпсанми? Энди тилингни тийиб юр, хайвон! Халқнинг ҳақиқий душмани сенсан!

Степаннинг кўзлари олайди, ғазабдан тишлари ғижирлади. Тўппончасини ғилофига солиб қўйди-да, енгини шимарди. У ўзига қўл кўтаришга жазм этган тирмизакни мушт билан сулайтириб ҳузур қилмоқчи эди. У гурзидек мушти билан Отажоннинг кўкрагига урди. Отажон гандираклаб йиқилди. Унинг ҳали болалиги бор эди, кучга тўлмаган эди. Степан одамларнинг кўз ўнгида Отажонни аямасдан савалади. У жавдираб одамларга қаради. Лекин уларнинг кўзларидан нажот заррасини тополмади. Шунда Отажон ўзини умрида биринчи бор ёлғиз, мутлақо ёлғиз сездди. Ҳатто аввал отаси, кейин онаси дунёдан кўз юмганида ҳам ёлғизликни бунчалар чуқур ҳис этмаган эди. У бутунлай ўзини йўқотиб қўйди. Танидан куч кетиб, ерга чўккалаб қолди. Степан эса ҳамон қутуриб савалар эди. Томошага тўпланган оломон, қанчалик ичи ачишмасин, мик этмай кузатиб турди. Улар бир оғиз сўз айтишга ҳам ботина олишмади. Ахир, улар яхши билишарди: Степаннинг тулпордай кучи, ўқ тўла тўппончаси, эгнида формаси, энг муҳими, ҳамманикидан ҳам устун турадиган ҳуқуқи бор.

Степан барибир хумордан чиқмади, шекилли, мушукболани ушлагандек бақувват кафти билан Отажоннинг бўйнидан ушлаб,

милиция идорасига судраб кетди. Идоранинг ертўласи бор. Бир пайтлар бу ертўлани Иван Николаевич курдирган эди. Қандайдир айбда гумон қилиниб тутиб келинган одамлар бир-икки кун шу ертўлада сақланар, бу эса Степаннинг жонига оро кириб, у ана шу «тирик нишон»ларни дўппослаб чиникар эди. Кўпдан-кўп одамлар шу ертўланинг азобини тортиб чиқишган. Степан Отажонни ҳам ўша ертўлага бир ҳафта қамаб, роса калтаклади.

Ертўладан абгор бўлиб чиққан Отажон икки ой деганда зўрға ўзини тиклаб олди. Шундан сўнг йиллар давомида ҳеч ким билан иши бўлмай, ўзи билан ўзи овуниб юрди. Степаннинг эса адоватлари ҳамон давом этарди. Отажон мактабни олтин медаль билан тугатиш арафасида турганида Степан маориф бўлими мудирига «у халқ душманининг ўғли» деган мазмунда хат йўллаб, имтиёздан мосуво қилди. Ўқишга кирмоқчи бўлганида эса институтга яна шундай мазмунда хат юборди. Шу тариқа Отажон ҳеч қаерда ўқий олмади. Бирор жойга ишга ҳам киролмади. Ҳар қадамини Степан кузатиб юрар эди. У қишлоқда одамларнинг юмушини бажариб, тирикчилик қиладиган бўлди. Одамлар билан деярли гаплашгиси келмасди. Дилкаши фақатгина радио бўлиб қолган эди. Шунинг учун ҳам, Иттифоқ барбод бўлиб, Республика озодлиги эълон қилинганида ана шу дилкашини тўйиб-тўйиб ўпди. Қувончи ичига сиғмай, кўчага чопди...

Отажон кўчалар бўйлаб югуриб бораркан, вужуди янада кучкуватга тўлаётганини ҳис этарди.

Степанни ахтариб бормоқда эди. Уни қаердан топишни яхши билади: «Ҳозир у албатта идорада тутиб келинганлардан бирон-тасини бошида ёнғоқ чакиб ўтирган бўлса, ажабмас».

Айни чоғда Степан идоранинг ёнида мотоциклининг бузилиб қолган қайсидир мурватини кавлаб ўтирган эди. Отажон шиддат билан келиб, Степаннинг юмшоқ жойига чунонам тепдики, Степан юзтубан йиқилиб, юзи шилинди, лабларидан қон сизди. Кутилмаган ҳамладан Степан эсанкираб қолди. Зарба жуда кучли бўлди. Бу энди қандайдир болақайнинг эмас, тоғни урса талқон қиладиган забардаст одамнинг зарбаси эди.

Степан бир зум гангиб тургач, ўзини ўнглади. Ҳақиқатан ҳам рўпарасида қилтириқ бола эмас, билаги кучга тўлган сав-

латли йигит турарди. Степаннинг кўзлари қонга тўлди. Атроф қоронғулашиб, кўзига фақат ана шу забардаст йигит кўриниб қолди. Энди уни мушт билан сулайтириб бўлмаслиги маълум эди. Ёқаллашиб ўтириш бефойда. Юрагида қасос ўти ёнаётган бу йигит олишувда уни енгиб ташлаши ҳам мумкин. Степан буни тушундию, тўппончасини кўлига олди ва кўз олдида қаддини ғоз тутиб турган ягона нишонга тик ўқталиб бораверди.

Отажон кўйлагини йиртиб, унга кўксини тутди.

– От, Степан, от. Қўлингдан келса сўнгги нишонингни отақол. Лекин отолмайсан, Степан, отолмайсан. Отган ўқинг кўксимни тешолмайди. Мингта ўқ отсанг ҳам ўлмайман. Сенинг давринг тугади. Озодлик эълон қилинди. Сенинг суянганинг бор-йўғи шу тўппонча. Қани, нега қараб турибсан, отиб кўрмайсанми, газанда.

Степан унинг гапларини ҳам, нега кутилмаганда ҳамла қилиб қолганини ҳам тушунмади. У янгиликдан беҳабар эди.

Тўппонча шарақлади. У нишонни яна бир бор кўзи билан чамалади. Тўппончанинг отиши муқаррар бўлиб қолди. Отажон эса ҳамон кўксини тутиб бақирарди. Степан қаҳр билан тепкини босди. Бир эмас, ичидаги сўнгги ўқ ҳам отилгунча қайта-қайта босди. Аммо ўқларнинг ҳаммаси осмонга учди. Степан муздай сув сепгандек сесканиб кетди. Аллақачон тўпланиб улгурган оломон унга ўқрайиб қараб турар, одамлар унинг тўппонча ушлаган кўлини осмонга кўтариб тутиб туришар эди. Степан сўкинмоқчи бўлиб оғиз жуфтлади. Аммо қаршисидаги одамлар энди ундан заррача ҳам кўрқишмаётган, қайтанга унинг яна биргина қалтис ҳаракатини кутиб туришган, агарда ҳозир ана шу қалтис ҳаракат содир этилгудек бўлса, уни парча-парча қилиб ташлашлари мумкинлигини уларнинг нигоҳларидан уқиб олди. Степаннинг оёқ-қўллари калтираб, тўппончаси ерга тарақлаб тушди. Одамлар тўппончани оёқлари остига олиб, пачоқлаб ташлашди. Степан беҳуш йиқилди.

Ўша воқеанинг эртасига Степаннинг қишлоқдан қочиб кетганлиги ҳақида гап-сўзлар тарқалди.

Хўроз АБДУСАЛОМОВ

ВАТАН ҲИДИ

Ҳикоя

– Дадам жуда ўжар одамда, айтганини қилмаса қўймайди. Аям ҳам у кишининг ҳамма гапини, нима қилган бўлсалар, барчасини маъқуллашга ўрганиб қолганлар. Иккаласи қишлоқдаги шу уйчани ўттиз йил сақлашди-я! – деди Илёс ҳорғин хўрсиниб. У рафиқаси ва ўн беш яшар ўғли билан ота-онасини кўргани келаётганди. – Чангиб-тўзиб ётган тупрок кўчаларнинг, моллар маъраб, эшаклар ханграб ётган бу қишлоқнинг нимасини бунча яхши кўришади-а? Ҳайронман... Дадам икки гапнинг бирида киндик коним шу ерга тўкилган, болалигим шу ҳовлида ўтган, дейдилар. Аямнинг ҳам «Шу уйга келин бўлиб келганман, сен ҳам шу ҳовлида туғилгансан», деб тилларидан бол томади...

Илёс болалиги ўтган жойларни яхши эслай олмайди. Бу ҳақда гап кетса, унинг хотирасида собиқ Совет иттифоқининг турли бурчакларидаги ҳарбий қисмлар, уларнинг ёнгиналаридаги зобитлар учун қурилган бир хил, кўримсиз уйлар жонланарди. Турли-туман миллатларга мансуб бўлган қўшни болаларнинг исмлари ҳам ёдида қолмаган. Гўдақ қалбларда ниш ота бошлаган дўстлик туйғулари, яшаш жойига қўйилаётган меҳр ҳислари навбатдаги кўчиш ташвишлари остида унутилиб, йўқликка сингиб кетган. Фақат укаси Адҳам иккаласи зобит дадасининг

бош кийимларини кийиб «командир-солдат» ўйнашганларигина унинг эсида қолган. 4-синфни битиргунча икки марта мактабини алмаштиргани учун бирон-бир синфдошини ҳам эслолмайди. Кейин Тошкентдаги рус тилини чуқур ўргатишадиган мактаб-интернатда ўқиди. Уни битириб, молия институтига ўқишга кирди. Ана шу йилларга келибгина дадаси билан аяси Тошкентда муқим яшай бошлашди. Илёс ҳам институт ётоқхонасидан отонасининг ёнига кўчиб ўтди.

Учинчи қаватдаги шу уйда тўй қилишиб, уни уйлантиришди. Сал ўтмай у ҳам кўп қаватли уйлардан бирида икки хонали уйчага эга бўлди ва алоҳида яшаб кетди. Яқиндагина қадрдон «секцияси»нинг баҳридан ўтиб, кичикроқ ҳовли сотиб олди.

Шунинг учун бўлса керак, Илёс бирон жойга талпинмайди, киндик коним тўкилган, болалигим ўтган жой, деб куйиб-пишмайди. Туғилиб-ўсган юртим, деган ҳиссиётлар нималигини ҳам билмайди, тўғрироғи бу ҳақда тузукроқ ўйлаб кўрмаган. Ватан деганда у бутун Ўзбекистонни тушунади. Лекин шу улкан ва гўзал Ватан ҳар бир ўзбекистонликнинг киндик қони тўкилган жойдан, улар ётиб катта бўлган бешиклардан, илк қадамларини қўйган ҳовлилардан, шу ҳовлилар жойлашган туманлар ва шаҳарлардан таркиб топганлиги ёши қирқни қоралаб қолган йигитнинг хаёлига ҳам келмайди.

Шу боис учун у шаҳардаги уй-жойини ташлаб, туғилиб ўсган қишлоғига кўчиб келиб қўйишган ота-онасини тушунмайди.

Лекин Илёс полковник унвони билан истеъфога чиққан дадасини яхши кўрарди. Унинг маслаҳатлари, ўғитлари билан қатор мураккаб вазиятлардан қийналмай чиқиб кетган. Аяси ҳам жуда ўқимишли аёл, республика маориф аълочиси. Уларнинг маҳаллада ҳам ҳурмати баланд эди.

– Иссиққина, ҳамма қулайликлари бор жойни ташлаб, тупканнинг тубидаги қишлоқларига келиб қўйишди-я! Маза қилиб шаҳарда яшайверишса бўлмасмиди... – сўнгги бор тўнғиллади Илёс машинасини дадасининг ҳовлисига ҳайдаб кираркан.

Айвоннинг тоқчасига қўйилган магнитофондан дадасининг сеvimли ҳофизи, марҳум Комилжон Отаниёзовнинг «Сувора»си

янграр, икки нотаниш қария томорқанинг четида кўшиқ оҳангида чайқалиб, чой ичиб ўтиришарди. Нафақадаги полковник эса гулга кира бошлаган картошкасини чопиқ қилаётганди. Аяси эса кўрадаги баҳайбат новвосга сув бераётган экан.

Бир зумда ҳовли тўполон бўлиб кетди. Аммалар, поччалар, тоғалар ва яна кимлардир етиб келишиб, Тошкентлик «банкир» қариндошларининг шарафига зиёфат бошлаб юборишди. Катта почча семизлигидан ялтираб кетган новвосни сўйишга киришди. Қон чиқариш керак эмиш...

– Яхши бўлди келганинг, эрта-индин сўйиб сотмоқчи бўлиб юрувдик. Насибанг кўшилган экан-да, – деб кўйди аяси.

Дадаси, тоғаси ва ўғли тўртталаси қабристонга бориб, аж-додларнинг руҳига дуойи-фотиҳа ҳам ўқиб келишди.

Қабристондан қайтишлари билан Илёснинг ўғли тоғаваччаларидан бирининг отига миниб ғойиб бўлди ва қоронғу тушгандагина кириб келди. Хотини эса мезбон аёллар билан ўчоқнинг бошидан бери келмай кўйди.

Ярим тунгача давом этган зиёфатдан сўнг Илёс ўрикнинг тагидаги сўрига, дадасининг ёнига чўзилди ва бир зумда ухлаб қолди.

У уйғонганида ажиб тароват билан тонг отиб келаётганди. Димоғига тандирдан узилган иссиқ ноннинг ҳиди урилди. Ўзини жуда бардам сезаётган йигит ўрнидан турди, юзларини осмонга қаратиб, тўйиб-тўйиб нафас олди. Майин шабада эсиб, унинг ўпкасини хушбўй, шу билан бирга таниш, изоҳлаб бўлмайдиган даражада таниш исларга тўлдирди. Шу шабадага кўшилиб учиб кетгиси, ғиж-ғиж мевали дарахтларга, қийғос очилиб турган гулларга сингиб кетгиси келиб, Илёснинг қалби завқдан тўлқинланиб кетди.

Йигит туриб, дераза тоқчасида турган радионинг қулоғини буради. Нотаниш ҳофизнинг ёқимли кўшиғига қулоқ солган кўйи ҳовлини айлана бошлади:

*Бағрига чорлайди сўлим боғлари,
Гулларга бурканган улкан тоғлари,*

*Латиф тароватин йўқ адоғлари.
Бу менинг боғларим, менинг Ватаним!
Бу менинг тоғларим, менинг Ватаним!*

*Кўзимни қувнатар чексиз далалар,
Майин шаббодаси қалбим аллалар,
Гўзалликда юртим жаннатдан ўтар.
Бу менинг жаннатим, менинг Ватаним!
Бу менинг боғларим, менинг Ватаним!*

*Дуога қўл очиб турар боболар,
Тинчлиғу-омонлик тилар момолар.
Бахтли келажакдан сўзлар самолар.
Бу менинг осмоним, менинг Ватаним!
Бу менинг жаннатим, менинг Ватаним!*

*Ўзбекистон аталмиш бу гўзал бўстон,
Бўстонлар ичида тенгсиз гулистон,
Ўлгунча шаънига қуйларман достон,
Бу менинг достоним, менинг Ватаним!
Бу менинг осмоним, менинг Ватаним!*

*Тўйинг, байраминг кўп, тўйхонадирсан,
Бу қўҳна заминда дурдона, дурсан,
Шоир ўғлинг учун яғонадирсан!
Бу менинг бўстоним, менинг Ватаним!
Сен менинг достоним, менинг Ватаним!*

– Турдингми, болам? – деди бир сават иссиқ нон кўтариб тандирхонадан чиққан аяси. – Яхши қилибсан. Тонг хавосидан нафас олишнинг хосияти кўп. Танни яйратади.

– Ҳа, – жавоб қилди Илёс ҳофизнинг ашуласи тугаши билан. – Ҳақиқатан ҳам одамнинг бутун вужуди яйраб кетаркан. Ёқимли, лекин ғалати ҳидлар чарчоқни ёзиб юбораркан. Ниманинг ҳиди эканлигини ҳам ажратиб олиш қийин.

– Э, болам-ей! Гирт шаҳарлик бўлиб, ҳаммасини унутиб юборибсан-ку! Лекин вужудинг бу ернинг ҳидини унутмабди. Ахир, тўрт ёшинггача шу ҳовлида ўсгансан-да. Гулларнинг, дарахтларнинг, меваларнинг, томорқадаги экинларнинг, молларнинг, ўчоқнинг, анави тандирнинг, биринчи қадамларингни қўйган мана шу тупроқнинг, аجدодларинг ётган она ернинг ҳиди бу! Бу ҳидларни инсоннинг тани, онги ҳеч қачон унутмайди, болам. Чунки бу – сен туғилиб ўсган юртнинг, Ватанингнинг ҳиди!

Ғайрат САЙДУЛЛАЕВ

ОҚШОМ

Ҳикоя

У эшакни бир ниқтаб кўйди-да, орқасига қаради. Қишлоқ уйқуда эди. Қорайиб турган уйлар томондан итларнинг хуриши эшитиларди. Димоғига чанг хиди урилди. Эшак тезлашди.

– Яхшироқ ўтир, – деди у укасига.

Бир томонга оғиб бораётган укаси бир кимираб ўнгланиб олди. Бир қўлида нон солинган тугунчани ушлаганича, иккинчи қўли билан акасининг белидан маҳкам қучди.

Йўл ёқасидан оқаётган сув, чигирткалар оқшом куйини ча-лишарди. Ён тарафда тутзор қорайиб турар, олдиндаги тупрок йўл эса кундузгидек аниқ кўриниб турарди. Ҳарҳолда бу ойдин-ликда кетмон чопиш мумкин эди.

Боягина уйдан чиқишда кўзларини уйқу босаётганди. Бе-данасига тори бергач, телевизорга ҳам карамай, дахлизда уза-ла тушиб ётганди. Кейин электр узилди. Чироқ ёқишди. Мулт-фильмнинг зўр жойида ток узилиб қолганидан олти яшар ука-сининг алами келди. Отасига “нимага светни ўчиришади?”, деб сал бўлмаса, йиғлаб юбораёзди. Отаси бир жеркиб бергач, жим бўп қолди. Сўнг уни чақирди. Анчадан бери сувсиз ётган ўн беш қатор картошка шу оқшом суғорилмаса, кундуз сув олиб бўлмаслигини айтди. Шу маҳалда, уйқу элитаётганда дала-

га чиқиш ёқадими. Аммо, отасига буни айтишга журъат қани. Эшакни эгарлаётганда, кайфияти бузилиб тумшайиб колган укаси “менам борай” деб колди. Энаси уни койиб берди.

– Далада нима бор сенга? Ҳамма эсли болалар хозир кўрпага кириб ухлашаяпти.

– Майли бораверсин, – деди отаси, – анови эски чопонни бер. Шуйтиб аста-аста далага ўрганеди-да.

Энди баданига салқин ҳаво теккан, сергак эди. Нигоҳини ердан узмаскан, илонлар ҳақида ўйларди. Кўкқисдан олдидан чиқиб қолса-я!

– Бугун нимага юлдузлар кам? – сўради укаси.

– Ой чиққан, кўрмаяпсанма? Тўлин ой.

– Ой чиқса, юлдузлар камаядима?

– Ҳмм....

Укаси жимиб қолди. Эшак худди ҳансирашга ўхшаш овоз чиқариб борарди. Узоқдан мотоцикл овози эшитилди. Чироғи йўқ экан, тариллаганча қаршисидан ўтиб кетди. Чангда қолишди. У сўкинди: “....., секинроқ ҳайдаса бўмайдима?”

Узумзорга етгунча жим боришди. У эшакни чап тарафга бурди, сўнг тўхташди.

– Э, бу ер тоқзор-ку?! – хайрон бўлди укаси. – Картишка қаерда?

– Картишка пуштага экилган. Ке, туш.

У эшакни етаклаб, қозикни чекқароққа, каттиқроқ ерга қокди.

– Қайсиси бизарники? – ҳам тугунча, ҳам чопонни қучоқлаб олган укаси болаларча қизиқиш билан сўрарди.

– Манови бешта пушта.

– Энди шуларга сув қўямизма?

– Ҳм. Туйунни бер, манови ерда турсин.

У эгар тагидан кетмонни суғуриб олди.

– Кетдик.

– Қаёққа?

– Сув опкеламиз.

Арик бошигача сўқмоқчадан кетишди. Эшакда деярли жим келган укаси энди бир нималарни сўрайвериб, эзиб ташлади. У “ха” ёки “йўқ” деган жавоб билан қутулар, аслида ҳануз илон-

лар ҳақида ўйларди. Ўйлагани сайин худди олдидан “виш” этиб чиқиб қоладигандек, юрагини ваҳм босарди. Шу ёзнинг ўзида одамлар саккизта илон ўлдиришди. Тўрттаси узумзордан чиққан. Шунини эслаб, ичида қўрқув уйғонди. Боя укаси “менам борай” деганида қувониб кўювди. Ҳарҳолда, икки киши – қўркмайди.

У ариқдаги сувни узумзорга бурди. Бошқа томонни чимлаб ёпди. Қайтишди.

Картошка жуякларига сув кира бошлаганида укасини уйқу элита бошлади. Уни жулдур чопонга ўраб, ўзи ҳам ёнига чўккалади.

– Уйқунг келаяптима? Майли ухла, мен олдинда ўтираман.

Бирпас жимликдан сўнг:

– Ака, – деди укаси астагина, – уч оғайни ботирлар бор-ку...

Шулар ростанам бўганма?

– Йўғ-е, улар бариси эртақ.

– Эртақлар ёлғон бўладима?

– Ҳм.. Улар тўқилган, ўйлаб топилган..

Укаси ўйланиб қолди. Кейин астойдил хафсаласи пир бўлди чоғи:

– Ие, бўлмаса, Кенжа ботир аждарни ўлдирганиям ёлғон экан-да? – деди. – Бўлмаса.. яхшилар зўр бўмайди-ку?

– Бўлди, кўп гапираверма. Ухла... – деди у.

Хаёлга берилди. Бир пайт қараса, жуякларда сув қуриятти. Кимдир чимларни ағдарганга ўхшайди. Чопон ичида гужанак бўлиб ётган укасини туртди.

– Менга қара, ухлаб қолмадингми?

Укаси товуш чиқариб кўйди.

– Мен ариқ бошини кўриб келай. Сув қуриятти. Сен ухлай-вер, майлима? Қўркмайсан-а?

– Тез келасизма?

– Бораман-у қайтаман.

У кетмонни олди-да, сўқмоқчадан югуриб кетди. Шу топда негадир илонлар ҳақида ўйламасди. Эртага отасининг “шу картишканиям сувориб келалмадиларингма!” дейишини истамасди у. Йўл ярмида қоқилиб кетди. Кетмон дастаси тиззасига урилиб, жон-пони чиқиб кетди. Тишини тишига босди.

Ариқ бошида кимдир кетмонга суяниб турарди. Яқинроқ борди. Аёл киши. Ой ёруғида юзини дарров таниш қийин эди. Аввалига кўрқиб кетди, сўнг сўради:

– Кимсиз?

– Ие, Ботиржон сиз-ку!.. – деди аёл. – Ўлай, юришингиз худди катта эркакларникидай-а! Туф-туф...

У хайрон туриб қолди: янга! Мавлон аканинг хотини.

– Ие, сизма... Бу... кечаси нима қип юрибсиз?

– Ўн қатор пиёзимиз бор. Яхшигина сув кираётувди. Ёпиб кетипсиз...

– Мен билмовдим. Билсам, тейинмасдим. Тоғамиз ўзи қаерда?

– Ишдан чарчаб келиб, ухлаб қолувди. Ўзим келавердим.

Аёлнинг овози титраб кетди. “Мавлон тоға яна ичиб кепти-да” деб ўйлади у.

– Энди, янга... сувингиздан озроқ берасиз, укам билан кеп ўтирибман. Ўзи икки қаторгина картишка, кўп сув кетмайди.

– Вой, ука, озгина жой қолган ўзи. Бирпас қарсангиз бўп қолади.

– Ҳа, энди, янга...

Улар тортишиб қолишди.

Эшак депсина бошлади. Қандайдир хавфни сезгандай, қозик атрофида безовта айланаверди. Чигирткалар ҳам тинчиб қолди. Ғалати жимлик ичида қолган бола чопон ичида кимир этмай ётар, хаёл сураар эди. Ухлаб қолмасликка тиришиб, ўзини сергак тутган заҳоти хаёллари чувалашиб кетарди. Бирпас ўтиб, кўзлари яна юмила бошларди.

“Акам нимага келмаяпти? Тез келаман, девди-ку! Мен ба-рибир кўрқмайман. Оппоқ энам менга Алпомиш бўласан, деган. Алпомиш ҳеч нарсадан кўрқмайди. Унинг оти, қиличи бўлади. Катта бўсам, мениям отим бўлади. Қиличимам бўлади. Кейин “чу, отим” дейман. Узоқ-узоқларга чоптириб кетаман. Оппоқ энамди, отамди, энамди, акамди миндириб оламан. Биз узоқ-узоқларга, ҳей-е-ей... ой ухлайдиган жойга кетамиз.

Ҳаммамиз кетамиз.

Ҳаммани опкетаман.

Узоқ-узоқларга опкетаман...”

ДАРАХТ

Кўзимни очдим-у япроқлар орасидан сизиб тушаётган куёш нурларини кўрдим. Кўз олдим жимирлаб қолди. Аввал япроқлар, сўнг дарахт тиниклашди ва мен мана шу дарахт соясида ётганимни англадим. Рухим сархуш, қувончим чексиз эди. Мени майсалар кўтариб турарди. Қулоғим остида майин, шитирлаган овоз руҳимга сеҳрли кўнғироқчаларнинг жаранги каби таъсир қилар эди. Теварагимда капалаклар учиб юрганини ҳис қилдим. Туновин амакиваччам иккимиз уларни ушлаймиз, деб қанча овора бўлгандик. Кулгим қистади: амакиваччам капалак кетидан қуваман, деб сув оқаётган ариққа тушиб кетганди.

Юрагим ҳисларга кўмилиб турарди. Кўшиқ билмайдиган, тортинчоқ ва камгап бола (тоғам менга шундай дакки берарди!) шу маҳал овозимни баралла кўйиб кўшиқ айтгим келарди. Жиндаккина ўзимга ҳайрон бўлдим, жилмайиб кўйдим.

Осмон тиниқ эди. Унда-мунда пахта толаларидек сочилган оппоқ булутларни айтмаса, осмонни биргина куёшнинг ўзи эгаллаб турарди. Мен осмоннинг ҳақиқатдан охири йўк бўлса (отанинг тушунтириши!), қандай қилиб мовий бўлиб кўринишини ҳечам англаб етолмасдим. Мен тушунмайдиган нарсалар кўп эди. Аммо ҳадеб сўрайвергим келмасди. Кўп эзмаланаверсам, катталарнинг тез жонига тегишимни билардим. Тўғрироғи, акам бир гал “кўп ғалча бўлма” деб уришиб ташлаганидан кейин англаганман бунини. Сирли нарса онгимда сирлилигича қолар, баъзан ўзим ўша тилсимларни ечишга тиришар эдим. Бу менда ғалати завқ уйғотарди. “Нега осмонга чиқиб бўлмайди?” деб ўйлардим. “Чунки, унинг дарахтникидек шохлари йўк, ўзи эса жудаям катта. Унга фақат учиб чиқса бўлади. Мен эса учолмайман”. Бу жавобим ўзимга ҳам маъқул келганидан яна жилмайиб-жилмайиб кўярдим.

Кимдир томоқ қириб йўталди. Бошимни кўтариб қарадим. Ариқ ёнидаги сўқмоқчадан қари бир киши ўтиб кетарди.

Кўлида ҳассасиям бор. Мени кўрмади. Ариқ эса дарахтдан йигирма метрча нарида эди. У киши яқинда қазо қилган бобомга ўхшаркан. Айтганча, мана шу дарахтниям ўша бобом эккан. Тиррик бўлганида эди, ҳадемай пишадиган мевасини еган бўларди. Ўрикларни ўзим териб тушган, ўзим ювиб, ўзим кўлига берган бўлардим.

Мириқиб керишдим. Оёғимда ўрмалаётган кумурсқаларни қоқиб ташладим. Кўлимни куйлагим остига тикиб бироз қашиндим. Куйлагим орқасига ўтнинг ранги униқиб қолибди. Энамдан яна койиш эшитадиган бўлдим. Қоқиўтнинг ҳалиям димоғимда турган ҳиди мени яна ётишга ундарди. Телевизор, кўчадаги ўйинлар, тоғамлар ва аммамларнинг эркалашлари нега тез жонимга тегади-ю нега шу жойга ётиб, шу дарахтга чиқиб юрсам, ҳеч зерикмайман – ўзимга бу ғалати туюлмас, бу ҳақда ўйламасдим ҳам. Ҳарқалай, кўчадаги “чиллак” билан дарахтда шохдан-шоҳга ўтиб юришим ўртасидаги фарқни хис қилардим ва менга дарахтга чиқишлар кадрлироқ, қизиқарлироқ туюларди. Ҳар доимгидек, уйимиз томонидан энамнинг овози эшитилди. Қаердалигимни билади, овқат тайёр бўлиши билан чакиради. Баъзан “Ҳа, ер ютгур-а! Мунча дарахтга ёпишмасанг, мана, кўча бор-ку, болам?” деб койиб кўярди...

Ўрик дарахти ҳовлимиз тўрида салобат ташлаб турарди. Олдига йўнғичқазор ёкалаб борардим. Кўпинча амакиваччам иккимиз бўлардик. Бундай пайтда мен ошхонадан озгина туз олиб чиқар, у эса ҳали қотмаган отқулоқлардан териб келар эди. Биз дарахт тагида ястаниб олиб, отқулоқларни тузга теккизиб-теккизиб еярдик. Роса отқулоқ чайнагач, кўлларимни ёстиқ қилардимда, осмонга тикилиб ётардим. Дарахт танаси, шохлари, майин шамолда чапак чалаётган япроқлар ва улар ортидаги мовий ранг мени ҳаяжонга соларди. Бир куни отам уйимизни оҳаклаётганда “битта хонамизни осмон рангга бўянг, ота!” деб бироз хархаша қилганман. Отам менга ҳайрон бўлиб қараган, сўнг энамга юзланиб “бу кичкинангга нима бўган, ҳадеб бир осмон дейди, бир дарахт дейди?” деганди. Ниятим ушалмади барибир. Кейинчалик шуни эслаб кулиб кўядиган бўлдим.

Ишхонадаги столим устида биттагина сурат бор, унда фақат дарахт ва осмон акс этган. Бир сафар унга тикилиб қолиб, бошлиғим кириб келганини сезмай ҳам қолибман...

Кейин дарахтга чиқар эдик. Амакиваччам ён тарафдаги йўғон шохга ўтириб олар, мен тирмашиб турган шохларга чиққиси келмасди. Мен эса доим баланд шохларда юрардим. Ўрнашиб олгач, пастроқ шохда ўтирган амакиваччамга “ҳей, сен баландми, мен баланд? Мени қара, энг учига чиқдим, осмонга етаёздим” дердим. У менинг гапларимга кўпам эътибор бермас, қўл этгулик шохлардан довуччаларни узарди-да, карсиллатиб ея бошларди. “Шунча дўнгга чиқиб нима қиласан? – дерди у. – Яна ерга тушасан-ку? Барибир осмонга учиб кетолмайсан. Сендан кўра мен зўр ўтирибман. Тушиб кетсамам, унча оғримайди.”

Ўша йили амакиваччам мактабга борди. Унинг мендан бир ёш катта эканлигини ўшанда билгандим. Отамга “мен ҳам мактабга бораман” деб йиғлаганларим энди ғалати туюлади. “Келаси йил борасан, ўғлим, ҳали кичкинасан”, деса ҳам йиғлаб уйда роса жанжал кўтарганман.

Куз кириб дарахт япроқлари сарғайиб қолди. Унинг олдига бормай кўйдим. Қишда ўлгудай зерикиб кетдим. Мен мактабга ошиқардим. Аммо... кўлимга дафтар-қалам олганимдан сўнг, назаримда, вақт жуда тез ўтди. Уч-тўрт йил дарахтга чиқиб тушиш, тагида ётиш одатимни ташлолмадим. Амакиваччам фақат ўрик егани чиқарди, холос. Биз капалак ҳам тутмай кўйгандик. Отам менга уй ишларини буюрадиган бўлди. Нимадандир узоқлашиб бораётганимни ҳис қилардим. Бир томондан... тезроқ катта бўлгим келарди. Ахийри, қоқиўтнинг хиди ҳам у қадар жозибали туюлмай қолди.

Иш столимга ўтириб, бир зум суратга тикилиб қоламан ва бирдан юрагимда алланималар уйғониб кетади. Юрагимда соф, кадрдон ҳислар мавж уради. Лаҳза ўтмай, яна қаёққадир йўқолади. Шахарлик ҳамкасб жўрамни амакиваччамга таништираётганимда ҳам юрагим алланечук бўлиб кетди. Амакиваччам эшакдан тушиб, қўл узатиб саломлашди. Биз иккимиз ҳам гал-

стукда эдик. “Уйга ўт, чой ичамиз... тўртта хангома”, деб қўйдим. “Майли, кечга ўтарман, ҳозир буғдой ўргани кетаяпман”, деди у.

Жўрамни меҳмон қилдим. Овқат еб бўлиб, сигарет чеккани ташқарига чиққанимизда уни шунчаки ҳовли тўрига бошладим. Энди йўнғичқазор ўрнига маккажўхори экилган эди. Жўрам нима учун бу томонга юрганимизни тушунмади, “бирор нима кўрсатмоқчимисиз?” деб сўради. Қисқа жимликдан сўнг “ха... биласизми, шу ариқ илгари каттакон эди, ҳозир қаранг, ичи тўлиб, ўт босиб ётибди”, дедим. Жўрам менга “хўш, шунга нима бўпти?” дегандай қаради. Мен эса дилимдагини айтилмадим. Айтмоқчи бўлганим бошқа эди. “Жўра, мана шу тўнка ўрнида бир пайтлар катта дарахт бўларди. Гўнг уюб қўйилган мана бу жойда бир пайтлар мен дарахтга, осмонга тикилиб ётар эдим”, дегим келарди унга.

Ғайбиддин ФАЗЛИЕВ

БОЛАКАЙ

Ҳикоя

Болакай кўз очганида олам эрталабки нур кўйнида эркаланарди. У қамашган кўзларини беихтиёр чирт юмди. Сўнгра каравотидан аста сирғалиб тушиб ташқарига чикди. Ҳали уйқунинг карахтлиги измидан чикмаган оёқчаларига пойгақдан (отаси тасмаларини қирқиб ихчамлаштириб берган) пойабзалини илди-да, бир-бир қадам босиб ҳовли ўртасидан пилдираб оқаётган тиниқ сувли ариқча лабига бориб, тиззаларини букиб ўтирди. Шунда унинг нигоҳи пуштаси кенг олинган жўяқларда тукли поялари куёш шуъласини шиша найчалардек ўзига сингдириб ярқираётган помидор кўчатларига тушди. Боғ четидаги қалин чакалақлар орасидан хониш қилаётган булбул нағмасига қулоқ тутди. Уфқда туби ер билан туташган паға-паға оқ булутлар кўпчиб турар, уларнинг турли шаклдаги гардишлари терак бўйи кўтарилган куёш остида симобдай ярқирарди. Болакай кўзларини қисиб офтобга боқди. Қуюқ киприклари учида нур маржонлари илиниб, камалак ранглари жилоланди.

Болакай қаттиқ пишқириқдан чўчиб, сакраб ўрнидан турди. Қулоқ-думи кесилган Бўйноқ қандайдир бегона тарғил мушукни ўтларни шатирлатиб шахт билан қувиб ўтди. Мушук тепасида соябондай шох битган қарағайга чикиб жон сақлади.

Ногаҳон, болакайнинг нигоҳи ханжарга ўхшаш савсан япроғи учиди кўниб турган капалакка тушди. Унинг қанотлари хозиргина киприклари найзасида ўйнаган бўёқларни ўзида мужассам этган эди. У ўша томонга талпинар экан, беихтиёр кўлларини олдинга чўзганини сезмади. Бундан капалак ҳавога кўтарилди-да, нарироқдаги сариқ гулли бошқа бир ўтга кўнди. Болакай икки томонига нўхат экилган уватдан унга эргашар экан, шўртак япроқлар очиқ болдирларини совуқ ялади. Етай деганда капалак қайта учиб парча-парча гуллаб ётган наъматаклар устидан ошиб, кўшнининг боғига ўтиб кетди. Болакай хўрсиниб чуқур нафас олган эди, май асалининг қуюқ бўйини анқитиб турган гул хидига ўпкаси тўлиб кетди. Наъматак устида арилар ғужғон учишарди.

Осмондан бир тўда зағча овқат излаб кунчиқар томонга қанот қоқиб ўтди. Тепадаги ёнғоқ шохларига майна ва олаҳаккаларнинг кулоқни қоматга келтирувчи ғужури эшитилди. Буталар орасида донлаб юрган чипор товук «кууғқ-кууғқ» деб оқ тукли жўжаларини бағрига олди. Болакай дарахтдаги чоғроқ қозондай келадиган олаҳакка инига қаради. Беш-олтита майна бирваракайига чағиллашиб, бири ини ичида, иккинчиси ин ёнидаги новдада турган олаҳаккаларга хужум қилиб, чўқиб қочар, уларни жон ҳолига қўймасди. Қақиллаб шақиллаётган ҳақкалар узун қора думларини елпуғичдай ёйиб ҳавога кўтарилишга мажбур бўлди.

Болакай отқулоқнинг мол тилидай келадиган япроғидан хонқизи тутди. Яримшар шаклидаги қизил пуштига қора холлар битган кўнгизча унинг кафтчаларига тўнтарилиб тушди. Қоп-қора, ясси қорнидаги ҳисобсиз оёқчаларини беҳуда ўйната бошлади. Болакай уни ўнглади-да, бармоғи учи томон ғимирлаб югураётган хонқизига:

*Дарёнинг суви тошди,
Баланд қирғоқдан ошди,
Ҳамма боғлашга шошди.*

Кетмон олиб чоп! – деб яқинда опасидан ўрганган кўшиқни

такрорлайверди. Шу пайт унинг кўлидан нон еб ўрганган, бўйинлари доғланаётган зиғир мойнинг кўпигидек сариқ дакан хўроз чўпчиди. Болакайнинг кўлидан эндигина учишга шайланган хонқизи чўгдек гулли себаргалар орасига тушиб кетди. Болакай ёлғондакам пўписа билан хўрозни қувиб юборди. Сўнгра эмаклаб кўнғизчасини кидира бошлади. Узун арконга боғлаб қўйилган, қорадан кўнғир тусга кира бошлаган барра келиб у билан бетма-бет бўлди. Болакай қашқанинг (бошида оласи бўлгани учун шундай ном қўйган эди) дўнг пешанасини кафти билан бир-икки силаб қўйди-да, изланишда давом этаверди. Қашка уч-тўрт кадамча орқага тисарилди-да, чопиб келиб чунон калла қўйди-ки! Болакай «тарс» этган товушни узоқдан эшитгандай бўлди. Кўзларида оқ юлдузчалар кўринди-ю, ҳар томонга суза бошлади. Аста-секин борлиқ қоронғилашиб, ҳеч нарсани сезмай қолди.

* * *

Болакай ердан тизза бўйича баланд айвонда, боя чиқиб кетаётганда онаси ўтирган жойда ўзига келди. Пашшаларни узун, кенг энглари билан ҳайдаб бувисининг қаватига қоғоз қўйиб боғланган баланд, оқ пешонабандини ва хавотирдан яна ҳам буришиб кетган сержин юзини кўрди.

– Ана, хушига келди! – деди кампир учларидан тишқолиси кетиб сарғайган якка-дуқка тишларини кўрсатиб шод бакирар экан.

– Ҳаммани кўрқитиб юбординг-ку! – деди дарҳол етиб келган ойиси, уни эркалаб, юзларини силаркан. – Ҳеч қаеринг оғримаяптими?

Болакай ачишиб турган пешанасини силади. Данақдай шиш ўсиб чиқибди. У ўрнидан кўзғалиб, бувисининг тиззасига суяниб олди. Ойиси тезда дастурхон тузаб биргалиқда нонушта қилдилар. Опаси унга тилини чиқариб, бурнини жийириб, кафтларини бошининг икки ёнидан «ёқулоқ» қилиб ўйнатди-да, мактабига жўнади. Ойиси ишга кетар экан, сумкачасидан битта кўк пул олиб узатди.

– Гулсум дугонамни чақирарман. Танглайини кўтариб, ирим-сиримини қилиб кетсин, кўрққандир болагинам, – деди она.

Кампир корпечдаги каштасини тиззасига олиб, катталиги баркашдай келадиган нуханинг кестик жойидан қатим торта бошлади. Кейин игнага ип ўтқазмоқчи бўлди. Болакай анчагина тутинган бувисининг кўлидан ип ва игнани олиб, бир уринишда ўтказиб берди. Кампир набираси гўё дунёни игна тешигидан ошириб юборгандай қувониб, уни алқади ва яна ўз ишига машғул бўлди. Болакай дахлиздаги уч қанотли катта ойна ёнига келиб, ўз аксига қаради. Унинг пештахтасига тирсақларини қўйганича ўз хаёлий оламига шўнғиди.

...Ўшанда акаси армиядан «Суратларингни юборинглар, дийдорларингни кўрай», деб хат ёзиб юборибди. Уни ҳам опа-си билан бирга марказдаги расмхонага элтмоқчи бўлишди. Расм тўғрисида унинг ўз тасаввури бор эди. Катта уй тўрида бобосининг салла ўраб оқ яктаги билан тушган сурати осиглик. Болакай (бобоси ҳақида онасидан кўп эшитган) у кишининг ўзлари билан яшамаётганлигининг бирдан-бир сабаби тасвирга айлан-тирилиб, шу ойнаванд рамка ичига солиб қўйилганлиги, деб ўйларди.

Одам тўла кўчалардан борар эканлар, учраган ҳар бир дарахт, ҳар бир уй у учун янгилик эди. Кўприк яқинига етганларида кечагина туғилган митти қўзичоқни бағрига бир қўллаб босиб, иккинчиси билан чилвир учидаги она қўйни тортиб юргизишга ҳаракат қилаётган қотма чолни кўрди. Озиб-тўзиб кетган қўйнинг юришга мадори етмас, ўзини ўнглай олмай зўр бериб «ўххўқ-ўххўқ» деб йўталарди. Болакай бу манзарани кузатиб, кўлидан етаклаб бораётган ойисини тўхтатди. Она қўй ерга узала ётиб бошини беҳол чўзди. Гавжум йўловчилардан тим қора соқолли ўрта яшар бир киши ажралиб келиб:

– Зарурат, ота, зарурат. Ҳалолламаса бўлмайди, – деб қўйни тўрт оёғидан икки қўллаб даст кўтариб четга чиқарди-да, ёнидаги узун чарм тасмачаларига чиғаноқлар осиглик қиндан пичоғини суғуриб, алланарсаларни пичирлаганича бўғизлаб юборди. Сув тўла оғзи тор идиш йиқилиб кетгандек қалқиллаб қип-қизил қон

пўстлоқ қалинлигидаги қор билан қопланган ерни бир зумда бўяди. Болакай ўзини онасининг панасига олди. Опаси қафтлари билан бетини тўсди.

– Вой бечорагина-эй, энди қандай қиласан-эй, – дерди ойиси чолнинг кўлидан мунчоқдек кўзлари намли, йилтираб турган кўзичокни олиб, кўшкўллаб бағрига босар, пешонасини силаб, бетларидан ўпар экан, дийдасидан ёш тирқиради. – Бобожон, неча сўм олсангиз олинг. Шу етимчани мен уйга олиб бориб парвариш қилай. Бошқа одам ўлдириб қўяди-ку!

Саросимага тушиб қолган чол мошгуруч чўкки соқолини тутамлаб, «аттанг, аттанг», деб бошини чайқарди. Сўнг:

– Олақол, қизгинам, олақол. Онаси нима бўлдики, боласига пул олардим. Боқиб вояга етказсанг, савоби ҳам ўзингники, – деди.

Улар кўзини олиб кетар эканлар, у юракни эзувчи ҳазин бир овозда маъради. Болакай орқасига яна бир ўгирилиб қаради. Қипқизил қон ёйилган бир парча ердан ҳовур кўтарилар, кўзлари очиқ куйнинг лаблари тортилиб, кулиб турганга ўхшарди. Чол эса бу манзара устида тош ҳайкалдай қотиб қолган эди...

Кейин йўлда у «кўзини мен кўтараман», деб хархаша қилди. Икки кўллаб кўксида кўтарди-ю, пича юргач, ҳансираб қолди. Болакай уни онасига берар экан, таъкид билан:

– Буни мен ўзим боқаман, – деди.

Шунда онаси кулиб:

– Болажоним, мени ҳам боқасанми? – деб сўради.

– Боқаман, – деди болакай ишонч билан.

– Нима билан боқасан? – қайта сўради она.

– Боғларга етаклаб, ўт бериб боқаман.

Ҳаммалари кулиб юбордилар. Опаси эса мазах қилди.

Мана энди келиб-келиб ўша кўзи унга ғурра қўйди.

Болакай кўп нарсаларнинг тагига етмайди. Масалан, баъзида ойиси (иши юзасидан кўпинча уйда бўлмайдиган) отаси билан тортишиб қолади. Улар шунчалик куйинишиб бир-бирига гап уқтиришадикки, ҳар иккаласини ҳам ҳақ деб ўйлайсан. Шундай пайтларда бувиси:

– Болаларим, эр-хотиннинг уришига остона кулади. Агар Тохир билан Зухра ҳам бир-бирига етишганларида ўрталарида шундай низолар чикқан бўларди. Қўйинглар энди, бу ғанимат дунёда ўзаро кадрлашга одатланинглар, – деб ўртага тушади. Нимани бўлишолмайди булар, болакай хайрон.

Болакай баъзан бармоғини пачоқлайди. Баъзан сув тўла ховузчага тушиб кетиб, шалаббо бўлади. Ойиси койиганда шундай бўлиши керакдай бувиси ҳар гал: «Ҳечқиси йўқ, бундан кейин хушёр бўлади», деб юпатади.

Ҳозиргина қашқа шохлаб хушидан кетган болакай бутун дунёни зулмат босди, деб ўйлади. Шундай бўлса, уни боғ четидан қандай топиб олганларига хайрон. Лекин у буни ҳеч кимдан сўрамайди. Чунки қайси кун ховли ўртасида қўлларини икки томонга ёзиб чир айланди. Тўхтаганида уй, дарахт, ер – ҳаммаси кўз ўнгида лоппилаб айлана бошлади. Лекин оёқлари бир жойда турганидан арғамчи ўйнаётган опасидан: «Бошим жойида турибдими, айланаётими?» деб сўради. Опаси кулиб қўйди-ю кейин ҳаммага айтиб берди.

Уни жуда кўп нарсалар хайратга солади. Айрим пайтлар қор ёққандаги ҳисобсиз юлдузчаларни ким ясайди? Нима учун полздаги қовун ширин-у, ёнгинасида турган қалампир аччиқ? Иккаласи ҳам бир тупроқда ўсган-ку!

Шамдек тик ўсган дарахтларнинг шохини эгиб увиллаган шамол, кундуз қурун борлиқ қоронғулашиб чақмоқдан осмоннинг дарз кетиши, даҳшат билан гулдираган момоқалдирок, ер билан осмон ўртасида таранг тортилган иплардай шаррос куйган ёмғир шундай кезларда суви бўтанага айланиб, хатто пахта тўлдирилиб учма-уч бойланган этакдай келадиган тошларни думалатиб оқувчи селдан қўрқади. Шу сел пастликларни тўлдириб бўлгач, қўлганиб қишлоғимизни кўмиб юборади, деб ўйлаганидан даҳшатга тушади. Буни ҳам ҳеч кимга айтгани йўқ.

Болакай кўрган-билганлари яхлит оламнинг узвий боғлиқ томонлари эканини, кейинчалик ўз иродаси измидан чиқиб кетувчи, лекин болаликнинг бир умрга ёдда сақланувчи хотиротлари эканини ҳам билмайди. Ҳаёт унга жуда катта бурчни ишон-

ган. У ибтидодан давом этиб келаётган инсоният зурриётининг янги – ҳали туғилмаган боқийликка ўтиши учун бир халқа ва-зифасини ўташи лозим. У яшайди. Яшаш туйғуси унга она сути билан ўтган.

Болакай хаёлот оламини тарк этиб, ойнадаги ўз аксига кўзларини ола-кула қилиб қаради. Лунжларини шиширди. Пуф-лаб нафаси билан кўзгуни тийра қилди. Кўрсаткич бармоғи би-лан алланарсаларни чизди. Зерикди. Сўнгра онасига бориб:

– Она, далада ўйнагим келаяпти, – деди.

– Борақол, болагинам, – деди она. Фақат шўхлик қилма.

Ўзингга эҳтиёт бўл!

Болакай борлиқ кўйнига отилди.

Бардам бўл, болакай!

Хуррам ШЕРМАТОВ

УРУШ ОДАМЛАРИ

Ҳикоя

Абдумалик тоғам бултур 9 май – ғалаба куни нишонлангандан сўнг, касалга чалиниб қолдилар. Шу касал орқасидан ётиб қолдилар. Тоғамни кўришга борганимда, ховли четидаги қайроғоч сояси тагида қўйилган супада чўзилиб ётган эканлар.

– Ҳа, тоға, яхшимисиз? Нега ётиб олдингиз, ҳали қиладиган ишларингиз кўп-ку?

– Э, бу дунёда қиладиган ишимни қилиб бўлганга ўхшайман-ов. Касаллик мени маҳкам ушлади, – деди ҳазил овозда.

Тоғам менга қоқсуяк қўлларини тутиб кўришди. Теварагини ўраб ўтирган қизларга ўшқирди.

– Ишларинг йўқми, бекорхўжалар. Рўзғорларингга боринглар, ҳали ўлмасимдан йиғлайвериб, ҳаммаёғимни кўз ёшларинг билан хўл қилиб юбординглар.

Тоғамнинг беш қизи истар-истамас, сўридан пастга тушиб, ичкарига кириб кетишди.

– Опамларни бекорга хафа қилдингиз-да, тоға.

– Э, қўявер уларни, жиян. Эрталабдан бери бошимда майнадек чуғурлашади. Тинчгина ўлганиям қўйишмайди.

Чой олиб келган Жумагул момо менга зорланиб қолди:

– Тоғангизга оғирроқ насихат қилинг, қизлари ҳам майлига, кеча урушда бирга хизмат қилган ўртоқлари хабар олишга келган экан, ўша кишиниям олдиларига солиб қувиб юборди.

– Э, сен нимани билардинг, эсипаст, ақлинг етмаган нарсага бурнингни тикма, ўгил туғиб берган хотинга ўхшаб кериласан.

– Мен нима қилай. Доим юзимга соласиз. Худо бергани қиз бўлса, – момо кўз ёшини артди-да, сўридан тушиб ошхона томон кетди.

– Тоға, шу феълингиз қолмади-да. Доим янгамни хафа қиласиз.

– Чойдан қўй, жиян. Менга насихат қилишга ёшлик қиласан.

– Кечирасиз, тоға, сизни хафа қилмоқчимасдим, – деб чой узатдим.

– Биринчисини ўзинг ич, кейин мендан хафа бўлма, жиян. Эрталаб анаву турки совук келиб, кайфиятимни бузиб кетди.

– Ораларингизда нима гап ўтган тоға, ҳеч келишмайсизлар?

– Э, бунинг тарихи узун. 1942 йил бирга урушга кетдик. Туппа-тузук йигит. У боргандан кейин қилиқ чиқара бошлади. Жуда кўрқоқ экан. Биринчи жангда ҳамма хужумга ўтса, у окопда писиб қоладиган одат чиқарди. Мен унинг бу қилиқларини яширардим. Агар командир унинг бу кўрқоқлигини сезиб қолса, ўша пайтнинг ўзида отиб ташларди. Шаҳар ёнидаги даштда мудофаада турардик. Кун иссиқ. Биз билан немисларнинг окоплари орасидаги сойликда бир булоқча бор. Ўша булоқдан сув олардик. Ёзилмаган қонунга биноан немислар ҳам буларга индамас, бизлар ҳам. Немислар сувга келса, отмас эдик, бир куни командир бизларни сувга юборди. Зариф иккимиз шундай сойга тушсак, бир ёшгина немис аскарлари булоққа ётиб олиб, сув ичаётган экан. Мен сезмай қолибман. Бу воқеа бир зумда бўлиб ўтди. Зарифнинг милтиғи ўқланган экан. Ўқ узилди. Немис жон аччиғида бир типирчилади-ю, жони узилди. Тиниқ булоқча бир зумда қип-қизил қон рангига кирди. Немислар сезиб қолиб, тўп билан ўқ узиб булоқни кўмиб ташлади. Қанча ярадорлар бир қултум сувга зор бўлиб жон таслим қилдилар. Ўшанда қуролсиз немисни отди у нокас. Қандай ёқтираин, бу муттаҳамни.

Малик тоғам ҳаво етишмагандек чуқур нафас олди ва давомли йўталди. У чайир бармоқлари билан тамоғини ишқалар, юзидаги ажинлар қуюқлашиб, юзи қорайиб кетганди. Менга қараб «кетавер, ҳолимни кўраяпсан-ку» дегандек қўлини беҳол силкиди. Мен хайрлашиб, бу хонадондан чиқдим.

Эртасига тоғам вафот этганлари хабарини эшитиб дарҳол у ерга бордим. Жанозада Зариф бува кўринмади. Эртаси куни

Фотиҳа қилишга келди. Фотиҳа ўқиётган муллага анқовсираб бир тикилди-да, бўйнини елкасига қисиб жунжиккан кишидек қалтироғини босиб ерга қараб жим ўтирди. Кейин ўрнидан туриб, маст кишидек талпанглаб дарвоза томон қадам босди, мен жойимдан туриб тирсагидан тутдим ва ҳовлидан чиқдик. Кўчадаги бир акация дарахтининг сийрак сояси тагига боғланган эшагини ечиб, миндириб қўймоқчи эдим.

– Тўхта, йигит, шу сояда бироз нафас ростлаб олай, зора юрагимни сикаётган дард бироз бўшаса, – деб қоқ ерга холсиз ўтирди.

– Ёнимда бирпаст ўтир, жиян. Биласанми, тоғанг мени ёқтирмасди.

– Ҳа.

– Айтиб бергандир?

– Оз-моз...

– Тоғанг мени кечирмай бу оламдан кетди. Мен кўрқоқ эмасдим. Биласанми, урушга кетишдан уч кун олдин қишлоғимизнинг энг гўзал қизига уйлангандим. Висолига тўймасдан, урушга олиб кетишди. Уни жуда соғинган эдим, кўзимга ҳеч нарса кўринмасди. Ўша жазирама даштдаги булоқ бўйидаги ёш немис аскарни кўрганимда, худди менинг бари ғам-аламларимга ўша сабабчидек туюлди. Шунинг учун жаҳл устида қандай қилиб отиб қўйганимни билмай қолдим. Неча марта тушимга кириб чиқди ўша немис йигит. Менга илтижоли боқиб сув сўрайди нукул. Энди минг пушаймон қилсам ҳам фойдаси йўқ. Урушдан келсам, хотиним бошқага эрга тегиб кетибди. Бу дунёда кераксиз буюмдек яшадим, бошқасига уйланмадим. Манави дарахтдек на мевам бор, на соям. Шу қари эшакдан бошқа молу давлатим ҳам йўқ. Эҳ, биргина шу дўстим бор эди. Бу бевафо дунёдан у ҳам кетди. Бор энди, борақол, сени чақирашаяпти, – деб мени мажолсиз тортди. Дарвозадан кираётиб, кекса акация дарахтининг сийрак сояси остида хўрпайиб ўтирган Зариф чолга қараб, юрагим увишди.

Орадан бир ҳафта ўтиб, Зариф чол ҳам оламдан ўтди. Қишлоғимиз кўчалари бўйлаб қаровсиз қолган кекса эшак маст кишидек талпанглаб юрар, мунгли кўзларини ўткинчиларга тикиб, бир нимасини йўқотгандек, жовдирарди...

Қаҳрамон СУЯРОВ

ОСТОНА

Ҳикоя

Боғча уйларига яқин. Фақат йўл-йўлакай бобосиникидан ўтишга тўғри келади. Бу қайтага яхши, шу баҳонада ҳар куни у ерга кириб ўтишади. Бобоси уларни ўтирган жойида кучоқ очиб қарши олади. Опичлайди, ўтказиб олиб, «қўзичоқларим» деб суяди.

– Чой ичасизларми?...

– Ичмаймиз! – бобосининг саволига иккаласи ҳам бирдан жавоб қайтаришади.

– Ундай бўлса... – бобо ён чўнтагидан шоколад чиқариб, иккаласига жавоб беради, – мана энди тўғри боғчага кетаверинглр...

Чуғур-чуғур қилганча жўнашади. Боғча унча узоқ эмас. Собирнинг бобоси ҳозир шаҳарда, касалхонада. Докторлар ҳар куни укол қилармиш. Дадаси машинага миндириб, кўрсатгани олиб борган-да, буни бобосининг ўзи айтди... Эрталаб боғчага боришаётганида бобосини кўра олмагани чатоқ бўлди-да. Ахир ҳеч ким уларни бобосидек суя олмайди, ҳеч кимнинг қўллари унинг қўлларидек майин эмас.

У туш кўрибди. Тушида боғчадан қайтишаётган экан. Укаси Гофир:

– Собий ака, катта отам кептила, – деганича югуриб бориб, эшик олдида турган бобосини кучиб олибди. У ҳам югурмоқчи бўлармиш-у, негадир оёқлари кимирламасмиш...

Уйғониб кетди. Дадаси билан онаси нима ҳақидадир шивир-шивир қилишмоқда экан, негадир йиғлагиси келди.

– Дада! Бобомга олиб боринг, – унинг кўзларида ёш милтиллади.

– Бугун бобонгни ўзини олиб келаман, – дадаси бармоғи билан кипригида милтираб турган ёшни секин артиб қўйди.

Собирнинг бирдан чехраси ёришди, кўзлари чакнади.

– Ўййа!... Отам келар экан... – у ўрнидан туриб кетди. Бир оздан сўнг:

– Боғчага боймайман!... – деди эркаланиб.

– Нега? – дадаси хайрон бўлди.

– Бобом келайкан-ку.

– Дарров айнидинг-а? Ўғлим, боғчага борсанг, бобонгни олиб келаман, бўлмаса йўқ...

Тўғриси, бугун боғчада жуда зерикди. Уйқудан уйғонгач, укаси Ғофирни эргаштириб, жўнаб колди.

– Тез-тез юр, бобом келган... – деди у йўл-йўлакай.

Дарров етиб олишди. Бобоси ёстиққа суяниб олиб, нима ҳақдадир гапираётган экан. Уларга кўзи тушиши билан ёстиқдан кўтариб, кучоғини очди:

– Ие! Ие! Бизнинг кўзичоклар келишди-ку... Қани... қани...

Иккаласи ҳам бирдан ўзларини бобосининг кучоғига отишди. Собирнинг димоғига таниш ҳид урилди. Бобоси уларни узок вақт бағрига босиб ўтирди, сочларини силади... Дунёда у учун бобосидан яхши, меҳрибон одам йўқ!

Унинг қўллари бирам майин, майин!..

У то қоронғу тушгунча бобосининг ёнидан бир қадам ҳам силжимади. Кечқурун ноилож онасининг «қистови билан» уйларига жўнади. Бўлмаса бобоси билан кучоклашиб ётмоқчи эди. Э-ҳа, бобоси билан у кўп марта кучоклашиб ётган!..

Мана, бобоси уйда. Ҳар куни эрталаб бобоси уларни кучок очиб қарши олади. Ҳар куни уларга олма, анор, конфет бор...

Бобоси кейинги кунларда негадир кучок очиб қарши олмай-

диган бўлиб қолди, қачон боришса ёстикқа бошини кўйганча, ин-киллаб ётарди. Шундай бўлса-да, уларни остона кўриши билан бобосининг кўзлари чақнаб кетар, жуда секин, хириллоқ товуш билан:

– Қани, келинглар-чи... – дейди.

Улар оҳиста бобосининг ёнгинасига бориб ўтиришади.

– Собиржон! – дейди у бир оздан сўнг хансираб.

У бобосига «ялт» этиб қарайди.

– Ана, сандиқнинг ёнида олма, анор бор...

Бобосини кимдир, ё дадаси, ё акаларидан биттаси ташқарига қўлтиқлаб чиқариб, қўлтиқлаб киритадиган бўлди. Дадаси кейинги кунлар уйларига бутунлай бормай кўйди. Бобосининг олдида ухлармиш...

Собир чўчиб ўйғонди. Терлаб кетибди. Боғча опаси уни тез-тез кийинтирди-да:

– Тўғри уйларингга бор! – деди.

Йўлга чиқар-чиқмас аламли йиғи товуши эшитила бошлади.

– Отам-у... Отам-у... Отам-у...

У даъфатан ҳайрон қолди. Ахир бу дадасининг товуши-ку!... Нега дадаси «отам-у...» деяпти? Дадаси йиғламасди-ку?! Қаршисида акаси пайдо бўлди:

– Қани, тез-тез юр...– деди Ғофирни кўтариб олиб.

– Носий, дадам нега йиғлаптила?

– Бобом ўлдилар, – деди-ю, у кўзига ёш олди, Собир ўлим тушунчасини тасаввур эта олмади.

– Нега ўлади? – Болаларча савол берди ҳеч нарсага тушунмай.

– Аҳмоқ! Акаси уни негадир жеркиб ташлади.

Уйларига яқинлашган сари йиғи товуши баландлаб борарди. Нима учун ўлибди, буни бобосининг ўзидан сўрайди. Собир беихтиёр эшик томон бурилди. Бироқ унинг қўлидан акаси маҳкам ушлади.

– Қаёққа?

– Бобомни кўраман!

– Аҳмоқ! – Носир уни силтаб тортди. Аммо Собир ўзини ерга ташлаб йиғлаб юборди!

– Қўйвой, ўзим бояман...

Носир:

– Шошмай тур сени... – деди-да, ҳозир шовқин кўтармасликни билиб, Ғофирни кўтарганча жўнаб қолди. Собир кўзларининг ёшини ҳам унутиб, чопиб бориб эшикка ёпишди:

– Бобо!...

Бироқ уй бўм-бўш, кимсасиз эди. Ҳатто бобоси ётадиган кўрпачалар йўқ. Балки бобоси яшириниб олгандир, унинг йиғлаганини эшитиб. У уйнинг ҳамма бурчакларигача яна бир бор илинж билан кўз қирини ташлаб чиқди. Йўқ! Бобоси йўқ! Бир жойга кетганга ўхшайди.

Ўзларининг ҳовлиларига кўзи тушгач, ҳайрати баттар ошди. Эшикларнинг олдида бир гала аёллар доира ясаб айланишар, бир маромда тебранган куйи қаттиқ, жуда қаттиқ ўкириб йиғлашаётган эди. Ҳовлиларининг ёнида эса жуда кўп одам, дадаси биринчи туриб олган, қўлларида рўмолча, белида белбоғ. Алам билан бир сўзни такрорлашмоқда:

– Отам-у... Отам-у... Отам-у...

Одамлар нега бунақа қилаётганини ҳозир бориб сўрайди. Бобоси унга ҳамма нарсани эринмасдан, бирма-бир тушунтириб беради. У деразадан оҳиста мўралади. Бироқ хона худди кечагидек бўм-бўш, кимсасиз эди. У кўзларига ишонмади. Чопиб ўтиб эшикни очди. Бурчакларигача кўз қирини ташлаб чиқди. Йўқ! Бобоси йўқ! Собир остонада анча пайт туриб қолди. Бобоси касалхонага кетганга ўхшайди, бўлмаса албатта шу ерда бўлиши керак эди. Дадасига айтса, дарров олиб келади...

Тушдан кейин эса жуда қаттиқ уввос солиб йиғлашди. Ҳатто унинг ҳам кўзларидан ёш чиқиб кетди. Шундан сўнг одамлар ичкаридан усти бахмал билан ёпилган катта нарсани кўтариб чиқишди. Уйларининг орқасига қўйишгач, атроф сув куйгандек жимжит. Салла ўраган бобойлар, уларнинг ортидан жуда кўп одамлар тизилишиб туришди. Кимдир баланд товуш билан анча пайт тушуниб бўлмайдиган сўзларни такрорлади.

– Оллоху Акбар!..

– Қани кўтаринглар!... – деган товуш янгради.

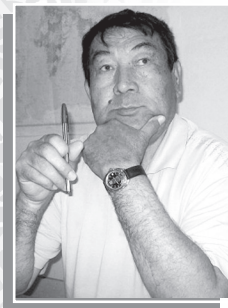
Одамлар нарвонга ўхшаш нарсани елкаларида кўтарганча, чувалашиб кета бошлашди. Шунда атрофда турган болалардан кимдир:

– Ана... кетишди! Носирнинг бобосини кўмиб келишади...
– деди. Собир «ялт» этиб унга қаради. Нега ёлғон гапирасан? Бобом касалхонада демокчи эди. Аммо ўзига ҳеч ким эътибор бермаётганлиги учун индамай кўя қолди.

Икки кун ўтгач, бобосини уйдан «тополмагач», дадасидан сўради:

– Дада!... Бобом қани, соғиндим...

Кутилмаганда дадасининг киприкларида ёш пайдо бўлди. Уни маҳкам бағрига босди. Бошини силади. Шунда бола титраётган дадасининг қайноқ оғушида бобосининг ҳароратини аниқ хис этди. Даъфатан ўлим – бу дунёдаги энг ёмон айрилиқ эканлигини ҳам англаб олди...

Тоғаймурод ШОМУРОДОВ

ОСМОН ҚУЛАГАН КУН

Баҳор келиши билан табиат жонланиб кетди. Куёшнинг илик нурида қорлар эриб, қиш уйқусидан уйғонган мудроқ довдарахтлар танасига жон кирди. Қишлоғимизнинг шундоққина этагидаги Дарғомсой бўйидаги қир-тепаликлар майин майсалар билан қопланди. Қиш бўйи тин олиб хамирдек кўпчиган далаларда чигит маржондек униб чиқди.

– Бугун молларни Катта пастга ҳайдаймиз, – деди Шоди. – Жониворлар сой бўйида бир яйраб ўтласин. Ўзимиз юқорида – кирда маза қилиб чиллак ўйнаймиз.

Мен сигир ва бузоқни кўчага ҳайдаб чиқдим. Йўл-йўлакай бизга Тожи кўшилди. Икки тарафи қатор тут йўлдан Катта пастга етиб келдик. Катта паст деганимиз Дарғомсой бўйлаб чўзилиб кетган яйлов. Аҳмад тоғамнинг айтишича, урушдан аввал, сой ёйилиб оққан. Теварак-атрофи қалин тўқайзор бўлган. Тустовук, ёввойи ўрдак, лайлак, тулки, шоқол каби ҳар хил парранда-ю даррандалар яшаган. Урушдан кейин ГЭС куришмоқчи бўлишиб, аллақандай кимёвий дори оқизишибди. Соё суви аста-секин ўзанини ўйиб пастлаб кетибди. Энди эни эллик-олтмиш метрли, чуқурлиги икки терак бўйи жарлик ҳосил қилган. Тубида сув лойқаланиб, ҳайқириб оқади. Юқоридан қараган кишининг кўзи тиниб, боши айланади. Баҳорда соё суви тошганда, туби ивиган жар гумбураб қулаган пайтлар бўлади. Катталар бизга жарга

яқин бормасликни тайинлашади. Сойнинг эски ўзани ҳам, атрофидаги тўқайзорлар ҳам, ҳайвоноти ҳам энди йўқ. Пахта майдонларига айлантирилган.

Шоди, Тожи ва мен тенгдош жўралармиз. Иккинчи синфда ўқиймиз. Бирга мактабга бориб келамиз, бирга дарс тайёрлаймиз, бирга мол боқамиз, бирга ўйнаймиз. Молларимизни ҳайдаб сой бўйига – Катта пастга тушириб юбордик. Узимиз юқорида кир устида чиллак ўйинга киришиб кетдик.

– Санжар, онанг чақираяпти, – деди Шоди.

– Ўйинга берилиб кетиб эшитмабман.

– Санжар-у-ув!

– Бораяпман! – қўлимдаги чиллак таёкни ташлаб, уйга югурдим. Бувим яна жанжал кўтарганга ўхшайди.

Аламзада муштипар онам ҳаммасига мен айбдордек хипчин билан дуч келган жойимга савалай кетди.

– Нега чақирганда келмайсан, мана сенга, мана!

– Эшитмабман, – юз-кўзларимни қўлим билан тўсиб пиққиллаб йиғлай бошладим. Сал нарида эндигина атак-чечак бўлган сингилчам Санобар йиғлаб ўтирарди.

– Бас, овозларинги ўчириглар, – онам зарда билан силтаб сингилчамни қўлга олди. – Ма, ушла буни, – у каттагина тугунни қўлимга тутқазди. Юринглар, елкамнинг чуқури кўрсин бу уйни!

– Кетсанг кетавер, садқаи сар, турқинг курсин, – бувим қўлини пахса қилиб шанғиллади. – Худога шукур, эрингнинг кечаги калтаги эсингни киритибди.

Бувим онамни ҳам, бизни ҳам ёқтирмайди. Айтишларича, бундан саккиз йил муқаддам отам урушдан қайтган йили онамни яхши кўриб қолиб, бувимнинг норозилигига қарамай уйланган экан. Бувим кўз остига олиб қўйган қизни келин қилолмаганидан ҳамон аламзада. Қилдан қийиқ ахтариб, онам бечорага зуғум ўтказгани-ўтказган. Отам ишдан қайтди дегунча онамни чақиб, атайлаб жанжал чиқаради. Урушдан ярадор бўлиб қайтган отам кўрс, баджаҳл одам. Хўжаликда тракторларга ёнилғи-мой таркатади, доимо тунд юради, ковоғи очилмайди.

Эсимни танибманки, “Ўғлим, қизалоғим” деб бизни эркалаганини билмайман. Кўрсам, кўркувдан юрагим безиллаб туради. Озиб-тўзиб кетган онам бояқишни ишдан қўли бўшамайди. Тонг қоронғусида туриб хамир қоради, нон ёпади, сигир соғади. Кейин кеч қолиб қаттиққўл бригадирдан дашном эшитмайин деб ғўза чопикқа чиқиб кетади. Интизом жуда қаттиқ. Яна ўзи билан сигирни ҳам етаклаб кетади. Баъзан шошилиб, нонушта қилишга ҳам улгурмайди. Даладан кеч – қоронғу тушганда қайтади, овқатга уннайди, сигирни соғади, бизни овқатлантириб ухлатади, қозонга сув солиб, ўчоққа таппи қалайди, кир ювади. Ҳар куни ахвол шу.

Кеча чопикчилар анча кеч қайтишди. Бувим навбатдаги “жангга” шайланиб, онам қайтишини пойлаб ўтирди. Авзойи бузуқ эди. Беланчакда биғиллаб ётган сингилчамга ҳам қарамади, чироқларни ҳам ёқмади. Мени кўриб жеркиди:

– Ҳой, қулоғинг карми, ўчир анави зумрашангнинг овозини!

Кўчада даладан қайтган аёлларнинг ғала-ғовури эшитилди. Елкасида кетмон, бошида зилдай оғир бир этак яганаланган ғўза кўтарган онам кириб келди.

– Ҳа, келдингизми, келинпошша?

Онам бувимнинг кесатиғига парво қилмай, бошидаги ўтти гурс этиб ерга ташлади.

– Санжаржон, бор ўғлим, сигирингни охурига ташла, жонивор ҳам оч қолган бўлса керак. Санобарни тинчитай, йиғлаб ичи куйиб кетибди, говмишни кейин соғамиз. Олов ёк, чой қўй!

Онам ёрилиб кетган қадоқ қўллари билан бошимни силади.

– Бор, борақол, ўғлим!

– Ҳа, фақат сен ишлайсан далада, бошқаларнинг келини ишламайди, – онамнинг андиша билан босиклигидан бувимнинг баттар жини кўзиди. – Лекин ишни ҳам, рўзгорни ҳам бинойидек эплашади.

– Нима эпламаяпманми, яна нима қил, дейсиз? – бу гал онам чидаб туролмади.

Бувим худди шуни – онамнинг гап қайтаришини кутиб тургани, тутокиб кетди.

– Эплаяпсан? Болангга ким қараяпти? Нима, мени бошқа ишим йўқми, қариганда бундай яйраб ўтиролмаيمانми?

– Қараётган бўлсангиз, бировнинг боласи эмас, неварангизку, – бўш келмади онам.

– Вой, вой, ҳали тилинг ҳам чиқиб қолибдим. Сен ўзинг кимсан-у боланг ким бўларди. Неварам эмиш.

– Бўпти, эртага шийпонга яслига олиб кетаман.

Шу пайт ишдан отам қайтиб қолди.

– Нима жанжал яна, эна?

– Йўқ, бу келин эмас, асроил, – уввос солиб йиғлашга тушди бувим. – Келин олсам, рўшнолик кўраман, хизматимни қилади, деб ўйловдим. Гапимга кирмай, бошимга бало орттирдинг, сен бола, увв-ув.

Бувимнинг онамни ўтирса ўпок, турса сўпок деган машмашаларига тоқат қилиб келаётган отам бу гал тутоқиб кетди. Дилдираб турган онамнинг юзига тарсаки туширди.

– Жавобини берсам қутиламаними? Мақсадингиз шуми? – У оёқ остида турган бўш челақни даранглатиб бир тепти-да, зарда билан ташқарига чиқиб кетди.

Онам пиқ-пиқ йиғлаганча, керосин чирокни ёқди. Дастурхон ёзиб, чой дамлаб келди. На у, на мен дастурхонга қарамадик. Томоғимиздан ҳеч нарса ўтмасди. Ўзимни онамнинг бағрига отдим, бир-биримизни кучиб узоқ вақт унсиз йиғладик. Синглим беозоргина пишиллаб ухлаб қолди. Онам уни бешикка боғлаб, менга жой солиб берди. Анча вақтгача ухлолмай тўлғониб ётдим. Онам ўтирганча тиззаларини кучиб, пиқ-пиқ йиғлаб, чуқур хўрсиниб кўярди. Алламаҳалда отам кириб келди. Ундан арақ хиди анқирди, илгари ҳеч қачон бундай ичиб келмасди.

– Сен... сен... ҳали ҳам мотам тутиб, кўз ёши тўкиб ўтирибсанми? Ҳе, дардисар... – у ўрнидан кўзғалаётган онамни итариб юборди-да, ўзини гурс этиб тўшакка ташлади. – Сенга жавоб, эртадан бошлаб бу уйда қорангни кўрмай!

Эрталаб кўрсам, онам бечоранинг тун бўйи йиғлайвериб кўзлари шишиб кетган, жиккаккина хокисор гавдаси ғамдан букилиб, муштдеккина бўлиб қолганди.

...Онам сингилчамни кўтариб, мени эргаштирди, тоғамларникига жўнадик. Дарвозадан энди чиққан эдик, Содик амакимга дуч келдик.

– Ҳа, янга, тинчликми? Йўл бўлсин?

– Онамникига кетаяпман, бундай яшагандан кўра ўлганим яхши, – онамнинг кўзлари ёшланди.

– Ҳай-ҳай, янга, шайтоннинг қутқусига учманг. Шаштингиздан қайтинг. Рўзғорда паст-баланд гаплар бўлиб туради, гулдай фарзандларингизни тирик етим қилмоқчимисиз? Акам билан ўзим гаплашиб қўяман. Кириг ичкарига!

– Кўй, сен аралашма, – ўшқирди бувим амакимга. – Кетса ундан нарига, ўзи ҳам, болалари ҳам гумдон бўлсин. Келин киламан десам, не-не қизлар кўз тикиб турибди.

– Эна, бас қилинг, бу нима деганингиз, акамнинг оиласини бузмоқчимисиз? Сизга яна қанақа келин керак, ўзи?! Қўлингизни совуқ сувга урдирмай, рўзғорни, болаларини гулдай қилиб қўйган бўлса, яна эртадан кечгача далада ишласа...

– Акангга ўхшаб сен ҳам унинг тарафини олаяпсанми? Сенларга онадан ҳам хотин азиз бўпти-да!

– Қочинг, йўлимни тўсманг, ука, энди ҳаммаси тамом бўлди. Нима бўлса, пешонамдан кўрдим, – онам кўлимдан тортди, – юр!

– Лоақал шаънимизни ўйламадингми, жувонмарг, – Аҳмад тоғам жаҳлини босолмай, онамни юзига шапалоқ туширди. – Яна буни икки боласини етаклаб келганига ўлайми? Нима, уларни тирик етим қилмоқчимисан? Эл орасида нима деган одам бўлдим. Иснодга қандай чидайман?!

Аҳмад тоғам донгдор бригадир. Урушда бир қўлидан айрилиб келган. Обрўси раисникидан кам эмас. Ҳамма гапига қулоқ тутади. Синглисининг қайтиб келганидан тутоқиб ўзини кўярга жой топмасди.

– Ўзингни бос, болам, – деди бувим чуқур ўҳ тортиб, – қиз боланинг қисмати оғир экан. Шўрликнинг аҳволига бир қара, адойи тамом бўлибди-ку! Бир кунини кўришар. Қайнонасига ҳам бокқан бало бордир, худога солдим.

Кенжа ўғли урушда бедарак кетган, бир қизини турмушга узатиб, орзу-ҳавасини кўролмайд қаро ерга берган юраги пора муштипар бувим кўз ёшларини тия олмасди.

– Эна, тушунсангизчи, уларни боқишни ўйлаётганим йўқ, – Жаҳлдан тушмасди тоғам. – Дўст-душман бор. Нима деб ўйлашади?

– Бу гапларни қўй, жон болам. Зуғумга чидай олмай уяси бузилган бир Хумор эмас. Ақлли одамлар ким ҳақ, ким ноҳақлигини яхши тушунишади. Тепада худо бор, ҳаммасини кўриб турибди.

Аҳмад тоғам сал ҳовуридан тушиб чиқиб кетди.

Учинчи синфни энди шу қишлоқ мактабида ўқий бошладим. Янги дўстлар орттирдим. Лекин кадрдон бўлиб қолган Шоди билан Тожи жўрамларни қўмсардим. Тушларимга киришарди. Катта пастда чиллак ўйнаб, Қўрғон ариқда чўмилганларимизни кўрардим. Онам камгап бўлиб қолди, қачон қарасам хаёл суриб, бир нуктага тикилиб ўтирар, чуқур хўрсиниб қўярди. Мен мактабдан келиб, чулдираб эндигина тетапоя бўлган жажжигина сингилчамни эркалаб ўйнатар, қўшнимизнинг ўғли Карим жўрам билан тоғамнинг молларини боқиб келардим.

– Қизим, қўй, кўп ўйлайверма, қара, озиб-тўзиб бораяпсан, бунақада касал бўлиб қоласан. Ҳеч бўлмаса, норасида болаларингга раҳминг келсин, – деб онамга ёзғирарди бечора бувим.

Бир куни сингилчам, туни билан иситмалаб, қайт қилиб чиқди. Бувимнинг киннаси ҳам, қишлоқ ҳамширасининг доридармони ҳам наф қилмади. Мактабдан келсам, ҳовлида Аҳмад тоғам ва уч-тўртта эркак эшик олдида тўпланиб туришибди. Бувимнинг кўзлари ёш.

– Онангни олдига кириб чик, болам, – деди бошимни силаб.

Кўнглим аллақандай даҳшатни туйиб, уйга югуриб кирдим. Янгам ва қўшни кампир сингилчамни оқ сурпга ўрашаяпти. Онам эси оғиб, уларни бошида турибди.

– Санобар! – ўкириб сингилчамга ташландим.

– Ўғлингни ташқарига олиб чик, кўркмасин, – қўшни кампир онамни туртди. У сесканиб ўзига келди.

– Вой болам, Санобарни бериб кўйдик, – у мени кучоклаганча фарёд уриб ўкириб юборди.

– Эна, энажон! – уни кучиб хўнг-хўнг йиғлардим.

Сингилчамнинг жасадини гилам устига ётқизиб, Аҳмад тоғамлар жаноза ўқишди. Кейин эркаклар навбат билан кўлларида кўтаришиб қабрга кўйиб келдик. Мен олдинга тушиб, ўзимни йиғидан тўхтата олмай борардим.

Туни билан ўзимга келолмай пиқ-пиқ йиғлаб чиқдим, овозим бўғилиб, кўзларим шишиб кетди. Шум тақдирнинг бу кўргуликлари кам экан. Эртаси куни онам бетоб бўлиб ётиб қолди. Ранги синикиб кетганди. Маънос кўзлари ёшланиб, бошимни силар, нимадир демокчи бўларди-ю, бўғзига йиғи тикилиб, гапиролмасди. Бувим бечора кеча-ю кундуз бошида парвона, шифо беришни сўраб, худога илтижо билан вақтни ўтказарди. Аҳмад тоғам қовоғини очмас, янгам мени кўрса, ёвқараш қилиб қўярди. Уларни кўриб, барчасига мен айбдордек юрагим эзиларди. Мактабга ҳам номигагина бориб келар, на ўқишга, на болалар билан ўйнашга кизиқардим.

Бир куни мол боқишга бориб, говмишни сой бўйида молларга кўшиб кўйиб юбордим. Қий-чув ўйнаётган болаларга кўшилгим келмади. Қир устида кўм-кўк майса устида чалқанча ётиб, мурғак қалбимни изтиробга солган воқеаларни хаёл суриб кетдим. Шишадек тиниқ осмонда кўклам элчилари – қалдирғочлар чуғурлашиб чарх урар, қатор тизилиб учиб бораётган турналарнинг «курей-курей» овози элас-элас қулоққа чалинарди. Қаттиқ турткидан ўзимга келдим. Бошимда хавотирли аҳволда Карим жўрам турарди.

– Санжар тур, сигиринг ёввойи қашқа йўнғичқа еб, дамлаб қопти, ана уйларингга қараб кетаяпти.

Ўрнимдан чакқон туриб ортидан югурдим. Жониворнинг қорни дўмбира бўлиб шишиб кетган. Жон ҳолатда хансираб борарди. Кетидан зўрға етиб бордим. Говмиш оғилда яқингинада тукқан бузоқчасини олдига бориб, уни тумшуқчалари, кўзларини ялай бошлади. Бузоқча эса уни елинига талпинар, лекин бўйнига боғланган тизгин бунга йўл қўймасди. Сигир боласи билан видолашгандан кейин гурс этиб кулади. Югуриб етиб келган янгам менга ўшқирди.

– Ҳаҳ етимча, шундай сигиримни бошини ебсан-а, – югур Халил бувани чақир, пичоғини олиб келсин!

Қўшнимиз Халил буваникига югуриб борар эканман, қулоғим остида «етимча» деган сўз шанғиллаб юрагимга игнадек санчиларди. Онам иккимиз бошимизга қандай мусибат тушганини энди чуқурроқ англай бошладим.

Кунлар шу тариқа ўтар, онажоним эса тузалай демас. Кўзлараридаги нур сўниб борарди. Аҳмад тоғам далага эрта кетиб, кеч қайтар, онамнинг аҳволини бувимдан онда-сонда сўраб қўйишдан нарига ўтмасди. Мен эса «етимча» деган сўзни қанчалик мудҳишлигини ич-ичимдан ҳис этиб борардим. Даволаниш, дори-дармонлар энди онаизоримга қор қилмай қўйганди. Йўтали кучайиб тун бўйи тўхтамас, бояқиш терга тушиб ҳолдан тоярди. Бувим менга онам ётган уйнинг даҳлизига жой солиб берарди. Ичкарида ўқчиб-ўқчиб йўталаётган онамга раҳмим келиб йиғлар, уйқум кочарди. Бир куни уни қон туфлаганига кўзим тушди. Қоқ суяк бўлиб қолган нимжон қўллари билан сочиқни қонли лабларига босди-да, ҳолсизланиб ич-ичига чўкиб кетган кўзларини юмди. Кечаси энди кўзим илинган экан, даҳлизда бувим билан Аҳмад тоғамни оҳиста гаплашаётгани қулоғимга чалинди.

– Яшамагур эри билан қайнонаси гулдай қизимни сўлдириб, сил қилишди, – деди бувим овози титраб. – Ҳали ажралишмай туриб, бир есир хотинга уйланибди. Хумор шўрлик эшитиб, дардига дард қўшилди. Аҳволи оғир, эрталаб бориб Норхол холангни олиб кел, ҳар ҳолда менга далда бўлади.

– Хўп, эна. Агар синглимга бирор гап бўлса, мен у каззобни тирик қўймайман, – Аҳмад тоғам тишларини ғижирлатиб чикиб кетди.

Қиш оёқлаб, борлиққа бахмал сепини ёйиб яна баҳор келди. Онамнинг илтимоси билан кроватни боғчага қараган дераза ёнига кўчирдик. У маъюс кўзларини чамандек пуштиранг гуллаган шафтоли шохларига, қушлар чарх урган мовий осмонга тикиб ётарди. Гулдан гулга кўниб ғўнғиллаб ғужғон ўйнаган асалариларга қараб, баъзан синиқ жилмайиб қўяр, чехрасида оний бир лаҳзалик шодлик учқуни зоҳир бўларди.

– Келдингми, кўзичоғим, – у титроқ қўллари билан бошимни силади. – Овкатиингни еб олди, сой бўйидан ялпиз териб кел, айланай. Худога шукур, бугун анча тетикман. Бувижонинг бир ялпиз чучвара пишириб берсин.

– Хўп бўлади, энажон, – хурсанд бўлганимдан тамади қилишни ҳам унутиб, портфелимни тоқчага қўйдимда, челақни олиб, сойга югурдим. Майин кўклам сабоси юзларимни силар, сочларимни ўйнарди. Осмонда қушлар чарх урар, бутун борлиқ бахтиёрлигимни олқишлаётгандай жуда ҳам гўзал эди. «Энди онажоним тузалиб кетади» – шодлигим кўксимга сиғмасди. Сой қирғоқларида эндигина ерни ёриб чиққан ялпиз ва майсалар хиди димокқа урилади. Ялпиз теришга берилиб кетиб, вақт ўтганини ҳам сезмай қолибман. Осмонни қуюқ булут қоплаб, борлиқ бир зум сукунатга чўмди. Бироздан кейин яшин чакнаб, момақалдирок гумбурлади. Кўп ўтмай ёмғир томчилай бошлади. Уйга етганимда бувимнинг дахшатли фарёди оламини тутди.

– Вой боламай, вой болам, сен ўлгунча, сени шу қўйга солганларни ер ютса бўлмасмиди, вой болам-ей, вой болам!

– Эна-а-а! – қўлимдаги ялпиз тўла челақчани ташлаб, онам ётган уйга қараб югурдим. – Эна, энажон, – ўкириб онаминг жонсиз бағрига ўзимни отдим. Норхол холам мени онажонимдан зўрға ажратиб, нариги хонага олиб чиқди.

– Санжаржон, кел, айланай, мана буларни кийиб, белингни маҳкам боғла, – у шоҳи белбоққа тугилган бекасам тўн ва дўппини олди. Мактабга борган йилим тўйимга атаб онажоним ўз қўллари билан тиккан либосни танидим, дод солиб йиғлаб юбордим.

– Ўкириб-ўкириб йиғла, болам. Энди онанг йўқ, қайтиб келмайди. Тирик етим бўлиб қолдинг-а шўрлик бола, – Норхол холам мени бағрига босиб, қақшаб-қақшаб йиғлади.

Мурғак бошимга тушган мусибат дахшатини ҳис этгандай момақалдирок гумбурлади. Назаримда, ер-у кўкни ларзага солиб осмон кулаб тушганди. Самога ўрлаган фарёдимга дош беролмай осмон ҳам йиғлаб, шаррос кўз ёшларини тўкиб юборди.

Ҳафиза ЎСАРОВА

ҚАРЗ

Ҳикоя

Мўмин бобо кўзини очди-ю, бошида йиғлаб турган қизи Ойдинни кўрди... Гапирмоқчи бўлди, лекин овози чикмади. «Бурнимга алланимабало қўйишибди, кеча аператсиянгдан тирик чикмайман-ов, дўхтир болам, қўй, қариган чоғимда азоб тортмай» деб зорлангани хаёлига келди.

«Ота, ху, ота дейман, кўзингизни очинг-да энди. Бу қизларингизнинг йиғлаб эси кетди-ку, сизни қийнаган нарсани олиб ташладик... Ўзиям-чи паҳлавон экансиз-да, отам, зўрсиз, кўркманг, оғрияптими ҳа, энди қоринни кесгандан кейин оғрийди-да... Ҳали замон энам ҳам келиб қоладилар жўжа шўрвани қилиб».

Дўхтир Насимжон Каримович Ойдиннинг елкасига қўли билан қоқиб қўяр экан, «ота, мана бундайсиз, хафа бўлманг» деб бош бармоғини кўрсатиб, кулимсираганча чиқиб кетди.

Мўмин ота қўлини қизи томон чўзди, бошини сарак-сарак қилиб «қўй, йиғлама» дегандек пичирлади. Кўзини юмди дегунча уйи, кампири, набиралари кўзига кўринарди. Ана, кичиккина уйнинг олдида икки қўлини тиззасига қўйиб, мўнғайиб ўтирган Розия. Ҳовлининг тўридаги айвонли уйдан невараларининг бақариб-чақаришлари эшитилади.

Кампири «қизларим билан сизга ерни Худо қўшқўллаб берган, ер деганини эшитса, ейдиган овқати ҳам қолиб кетади», деб қойиса ҳамки, далага чопади.

Ҳозир катта қизи звено бўлган, қуёви Арслон ҳам мўминқобил. Мўмин ота ўғилларидан ҳам уни ортиқ кўради. Ўша куни ҳам, оғриқ бошланган куни далада эди... Сувчилар олдида ўралашиб юрганди, бирдан қорнида оғриқ бошланди. Нафас олишга ҳам, чиқаришга ҳам қўймади.

Аввалига касалхонага боришга рози бўлмади, аммо оғриқ зўрайгандан кейин сувчилардан бири колхоз идорасидан машина топиб келгани кетди.

Машинада кетаяпти ҳамки оғриқ сал босилса «ҳов, шопир болам, шу орқага қайта қол, қорнимнинг оғриғи ўтиб кетди чамамда», дейди. Лекин туман касалхонасида уни дўхтир кўриши билан дарҳол жарроҳлик бўлимига ётқизишди. Мўмин ота оғриқ зўрайганида тепасида кўзи ёшга тўлиб турган қизи Ойдинни кўрkitиб юбормаслик учун чидайверди. Кечга яқин иситмаси чиқиб, алаҳсий бошлади. Қизи навбатчи дўхтирни чақириб келди.

«Дарҳол операция хонасига». Навбатчи врачнинг бу сўзларини эшитган Ойдиннинг кўзларида ёш айланди. «Ота, отажон». Мўмин бобо қизига «йиғлама» деди— ю, оғриқ хуруж қилиб кўзини юмди. Шундан сўнг нима бўлганини сезмай қолди...

Мана энди бу оғриқлар орқада қолди, фақат шу ўлгур темир устида уззу-кун ётиш ҳеч дидига ёкмади, фақат хаёлида бир ўй. «Ростдан тирик қолдими, Худонинг бир асрагани ростмикин... Қарзим бўйнимда кетар эди— я. Шу аросатда қолгур гапни на кампирга айтибман, на болаларга» хаёлидан ўтказди Мўмин бобо.

Мўмин бобони қишлоқдаги катта-ю кичик билишади. Жаҳли тезлигини ҳам, меҳнатсеварлигини ҳам. Аслида ота шу пул ўлгурни олмаса бўлар экан. Неъмат бригадир бир куни ишдан қайтаётиб, отани четроққа тортиб «сизда гапим бор» деди-ю, шу кундан бошлаб отанинг тинчи бузилди. Сал нарсага (ўзи сап-сарик эмасми) қизариб кетадиган Неъмат бригад дўпписини қўлига олиб одатдагидек шарт этиб бир уриб қўйди-да, гап бошлади.

— Ота сизни яқин тутиб бир гапни айтмоқчи эдим, — деди Неъмат бригад. — Кеча районга чақиривувди. Шу ... ишимизнинг

бироз чигал томони чикиб қолибди. Кимдир ёзиб берибди. Азаматов «ху бола, оёғингни тўғри босгин, кўзингни каттароқ оч» деб роса уришди. Кеча яна Маматнинг тўйида кимдир, «кўшни колхоздаги фалон бригадир, раис бухгалтери қамалибди. Бирдан уйини тинтув қилишибди-да, олиб кетишибди» дегандан буён тинчим йўқолди. Ота, сиздан ҳеч ким шубҳа қилмайди, озроқ йиққан терганим бор эди, шу сизда турса. Бу хотин зотига ҳам ҳеч ишониб бўлмайди. Анзиратнинг ичида гап турмайди. Бир гапни айтиб қолсам борми, эртага қишлоқда ҳамма эшитади. Шунинг учун ота, тагин бошқа нарса хаёлингизга келиб ўтирмасин. Ўғлимга тўй қиламан, деб ният билан йиққанман. Э, нимасини айтай, ота, бу пулларини топиш учун нималар қилмадим...

Мўмин ота аввалига бироз кўрқди. Бировнинг омонати қийинда. Одам эртага нима бўлишини билмайди. Яна қадок қўлларини пешонасига тираб, ўйлаб қолди.

Ўзи бир соддагина камбағал боласи эди. Энди кун кўраяпти. Меҳнат қилди, уй қурди. Аммо бу бригад бўлди-ю, бироз босартусарини билмай қолди. Мошин олди. Янаям ким билсин, бу ёғи отаси Мўмин отанинг кадрдони эди. Ўтиб кетди, бу фоний дунёдан, яхши, дилкаш одам эди. Мўмин ота у ёқ ўйлаб, бу ёқ ўйлаб, охири рози бўлди. Эртаси куни Неъмат бригадир рўмолчага тутилган пулни отага ҳеч кимга сездирмай бериб кетди.

Орадан уч-тўрт ой ўтар-ўтмас, бирдан талотўп бошланиб, «ана у қамалибди, мана бу қамалибди...» деган гаплар кўпайди. Неъмат бригаднинг икки оёғи олтига бўлиб ўзини кўярга жой тополмай қолди. Яқшанба куни набираси Мўмин отага янги хабарни айтиб қолди. «Неъмат бригад қамалибди». Мўмин отанинг ўйлари чувалашиб кетди. Нима қилса экан. Бор гапни бориб айтай деса, бола бечорага жабр. Кампири кечқурун овқат вақтида бугун Неъмат бригаднинг уйини қараб кетишибди. Бечора хотинига ҳам қийин, жўжабирдек жон, яна ҳомиласи бор экан. Бирам йиғлайди бечора...

Мўмин бобо ерга қараганича хаёл суриб қолди. Энг ёмони бир йил ўтгач бўлди. «Неъматжон ўз жонига қасд қилибди» деган хабар Мўмин отага ёмон таъсир қилди. Бировга айтадиган гап бўлмаса. Неъматжонни олиб келиб жойига қўйиб келишди

хамки, Мўмин ота виждон азобидан қийналарди. Ахир шунча пул-а. Нима қилсин, хотинига олиб бориб берса. Бу ёқда яна гап-сўз. Оғзига кучи етмаганлар нималар дейишмайди. Кейин, аммо Мўмин ота омонатни қандай берган бўлса, шундайлигича сақлаб қўйган. Ҳатто кампирига ҳам айта олмади. Бир-икки оғиз жуфтлади–ю, аммо айтолмади.

Мўмин ота эртаси куни қизи Ойдин орқали Неъматнинг хотинини, катта ўғлини, Зафаржонни чақиртирди. Ойдин отаси билан уларни ёлғиз қолдириб чиқиб кетди.

Орадан ярим соатлар вақт ўтгач, Анзират ўғли билан кўз ёшларини арта-арта чиқиб кетди.

Ойдин кирганда Мўмин отанинг чехраси анча очиқ, ўзи эса деразадан тикилганча ётарди.

ОДДИЙ КУН СИРИ

Халил эрталаб уйдан чиққан пайтда хотинининг «қизларимнинг пайпоғи тўзган, отаси, эсингиздан чикмасин-а, опкелинг» дегани ёдига тушиб, бозор ёнидаги магазинларни айла-ниб чиқди. Бу «мариана» дегани қайси экан, расми бор, девди-я.

– Манаву қанча туради, «ойна», – деди Халил (у ҳар бир гапига ойна деган сўзни қўшиб гапиради).

– Бир юзи эллик сўм, – сотувчи қиз харидорнинг кийим бошига назар ташлар экан, бурнини жийирди. Халил қизнинг муомаласидан мулзам тортди. Гижим шимиға, ёқасига кир қўйлагига қараб энсаси қотган қиз Халилнинг қўлидан пайпоқни юлқилагандай тортиб олди. – Олмасангиз нима қиласиз, кир бўлади. У яна нималардир деб бидирлади.

Халил чўнтагига қўлини тикиб, пулни олди, санади. Бешта қизга пайпоқ олишим керак экан, эски-тускини ямаб беришни билмаса, бу хотин тушмагур. Шу кўрган пайпоқни олмасам нима бўлар экан... У ўйлана-ўйлана пулини жойига қайтиб солди. Бозорга кириб, айланди. Нарх-навони кўриб, баттар елкасини қисди. У ёққа, бу ёққа юрди. Ёнидаги пулга хотини айтган нарчасини олсинми ёки гўшт олсинмикин. Таваккал деди-ю қассобхона томон

юрди. Икки бети анордай қип-қизил қассоб Халилга «неча кило» дея саволомуз боқди.

– Ака, баракбоп қилиб бир кило беринг... Шу ойналаримни бир қувонтирай.

– Ким у «ойна» деганингиз, ука.

– Болаларни айтаман-да, ойна.

– Хўп, боллар нечта ўзи?

– Худо бергани саккизта, ака, – деди Халил хурсанд бўлиб, – бештаси қиз.

– Эҳе, бой экансиз-ку, ука, ҳа, жўжали экансиз, бир кило гўшт нима бўлади, уч кило олинг-да, энди.

Халил уч килони эшитиб чўчиб кетди.

– Э, ойна, уч килога пул қани, бир кило етади, гўшт билан одам семирадим?

Қассоб суяклигина қилиб бир кило гўшт тортди. Халил индамайгина ўралган гўштни қўлтиғига қисиб, қишлоққа қайтди. Йўл-йўлакай Каримнинг дўконига кириб, гуруч, шакар олмоқчи бўлди.

– Ие. Халил ойна, бу келишлар қаердан.... Оббо, тумандан келяпман, де... ойналаринг яхшими ўзи? Боягина хотининг прицепларингни етаклаб ўтиб кетди. Саккизта-я, қойилман сенга, боқшинг қийин эмасми?

Карим магазинчи Халилга гап бермай, тинмай бидирларди.

– Шакар олмоқчийдим.

– Шакар-ку бор, лекин анави сабил қолгурдан зўри келган, бир-иккита олинг. Уни ичмапсан, бу дунёга кемапсан. Мана, бир пиёла қуйиб берай...

– Йўғе, қандай бўларкин? Шу сабилни ташлаганимга анча бўлувди. Хотинимга «ичмайман» деб қасам ичувдим.

– Ие, ароқнинг қасами бўладими, мана бир кўтариб юборсанг, бўлди.

Халил кўзини юмиб, пиёладаги ароқни ичиб юборди. Қайтишида қолган пулига иккита ароқ олди... Кеч кириб, пода қайтган. Болаларнинг чуғур-чуғури ҳам камайган. Халил секингина ҳовлига кирди. Кўлидаги ароқни нима қилишини билмай, бироз ўйланиб турди. Хотини кўрса яна жанжал қилади, шуни

ўйлади-ю, оёқ учида тандирхонага кирди. Тандирнинг ичи шохшабба билан тўла, ичида коғоз, латта-путталар ҳам бор эди. Арокни ўша латтага ўради-да, тандирнинг ичига яшириб қўйди. Кўнгли хотиржам бўлиб, тандир супасига қўйган гўштни олиб, уйга қараб юрди. Бувсара эрининг қўлидагини индамай олди-да, ичкарига кираётиб:

– Савил қолгур ароқни яна ичибсиз-да... болаларни оёғига дедим. Худоё шу ароқ ўлгурни чиқарганларни...

– Бас қил-е дийдиёнгни. Ичмасам ҳам ичдинг десанг... Битта пайпоқ фалон сўм. Нима кўп – эски-туски материал кўп, ўлча-да, тикиб бер... Оберганингни ё бир кун кияди, ё икки кун. Бас қил, бор овқатингни олиб кел...

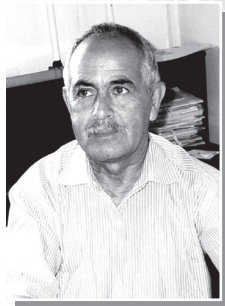
Халил ух тортганича кўрпачага ёнбошлади. Бояги бир-икки пиёла таъсир қилдими, ё чарчадими, бошини қўйганидан қотди-қолди. Бувсара эрини уйғотишга кўзи қиймади чоғи, устига кўрпача ташлаб қўя қолди. Халил шу ётганидан эрталабгача кимирламай ухлади. Ширин уйқуда ётган экан, «қасир-қусур» этган овоздан, кейин хотинининг «вой менгина ўлай, нимадир бор экан-ов тандири ўлгурда, боласи тушмагурлар қўйганмикан-а» дея койингани эшитилди. Халил шошиб ўрнидан турди-да, ҳовлига чиқди. Бувсара олов ёнаётган тандир атрофида гирдика-палак бўлар, «Қарс» этганида «вой, менгина ўлай, нима балоси экан», деб қўярди.

Халил, «ҳов, менга қара, нима қилдинг?» деб бир тандирга қарайди, бир хотинига. Нима дейишни билмай боши гаранг эди. Айвон сўрисига ўтирар экан, тинмай шанғиллаётган хотинига қараб, айтишини ҳам, айтмаслигини ҳам билмай чуқур уф тортди. Зум ўтмай ҳовлидан Бувсаранинг «вой савил қолгур, айтдим-а болаларнинг ҳақига тегинманг» деб койингани, кейинига шўх кулгуси эшитилди.

Бувсара қўшни аёлга айтиб қўйдими ёки Халил мастлик билан бирор бир жойда мақтандими, ҳарқалай қишлоқнинг ҳазилкаш йигитлари Халилни кўрганда «Хув, Халил ойна, тандирга ҳалиям ароқ қўяяпсизми...» дея ҳазиллашадиган бўлишди.

Тугалбой МУЗАФФАРОВ

КЕЛИНЧАК

Ҳикоя

Улар ўн йилдан буён бир ёстикқа бош кўйиб яшашади. Аммо, ўртада фарзанд йўқ. Такдирнинг қисгани шу-да! Бўлмаса, ким ўйлабди: икки ўрим зулукдай қора сочлари елкасида селкиллаган, ёноқлари қирмизи олмадай лўппигина нозикниҳол Зулфия туғмас хотин бўлиб чиқади деб!

...Эрийгит умри бино бўлиб бундай қизни учратмаганди. Қарангки, пешонасига ана шундай нозанин битибди-ю, турмуши бефарзанд ўтаётибди. Шунга қарамай кўп йилдан буён дардлари ичида, бир-бирини суяб, бири-бирини аяб умргузаронлик қилишмоқда. Айтишга осон: ҳозирги ёшлардан баъзилари олти ойга бормай ажралишади. Нима эмиш, характерлари тўғри келмабди! Бир ота-онани зор қақшатиб, улар гулдек авайлаб ўстирган ғунчадек қизнинг ҳаётини поймол қилишади-да, парвойи фалак юраверишади. Келинчак айби бор-йўқлигиниям тушунмай, турмуш қурганига ишониб-ишонмай синиқ тоғора ҳолига тушади-қолади. Бу аҳволда у кимгаям керак?

Эрийгит эндигина ўттизга кирган бўлса-да, анчайин инсофли, диёнатли одам. Ота-онаси қўли калталигига қарамай уни ок ювиб, оқ таради, ўкитиб одам қилди. Мактабда дарс бераётганигаям беш йилдан ошди. Кекса педагоглардан билмаганларини

ўрганиб, маҳалла оқсоқолларидан ибратли ҳикоятларни тинглаб, оқ-қорани танийдиган, ўзиям шогирдларига панд-насихат берадиган даражага етди. Ота-оналар ўғил-қизларини унинг синфига беришга талашадиган бўлишганиям бежиз эмас.

“Худо бандасини синамоқчи бўлса, уни кулфатга рўпара қилади”, дейишган машойихлар. Бундай кулфат Эрийгитнинг ҳам бошига тушиб турибдики, ундан қочиб қутулиш у ёқда турсин, у ҳақда ўйлашнинг ўзи этини жунжиқтириб, сочини тикка қилади. Кўз очиб кўргани эмасми, мактабга кетиб Зулфиянинг овозини ярим кун эшитмаса, уйига чопгиси келар, хотинини кўришни кўнгли тусаб қоларди. Аранг ўзини босиб, дарслар туғаши билан йўртиб йўлга тушар, дарвозада онасига тўқнаш келганида юзи кизларникидек қизарганича ўзини ичкарига урарди. Зулфия уни кўриб-кўрмасликка олар, қайнонасининг олдида чой узатишгаям истиҳола қиларди.

Гулнор хола келинининг уятчанлиги, уй-рўзғор юмушларини балодеккина бажариб юришига беш кетса-да, ичидаги қувончини сиртига чиқармас, ўғлининг бахтига кўз тегишидан чўчирди.

Алҳол, унинг кўрққани бўлди. Келини юксиз, юкка чидамсиз чиқди. Тўрт-беш йил “ана бўлар, мана бўлар”, деб кутишди. Қайда! Бора-бора Гулнор хола неварга кўришигаям ишонмай қўйди. “Наҳотки, якка-ю ёлғиз ўғли зурриёдсиз ўтса, ўзидан ном-нишон қолдирмаса!”.

Эр-хотиннинг дардларига даво истаб бормаган жойлари, юкинмаган азиз-авлиёлар тупроғи-ю, ром очтирмаган фолбин-қушночлари қолмади.

Эрининг дўст-душман орасида сарғайиб юришига қайси хотин чидабдики, Зулфия чидасин! Баъзан уни уйланишга ундамоқчим бўлади-ю, “Эр бермоқ – жон бермоқ” деганлари эсига тушиб, ахдидан қайтади.

– Эрийгит ака, – деди Зулфия мана шундай ўзи билан ўзи олишиб юрган кунларнинг бирида дилида жасорат туйиб. – Ўзингизни қийнаб юрмай, бирортасига уйланинг-қўйинг, зора...

– Мендан шунчалик осон воз кечмоқчимсан? – хотинига ажабланиб тикилди Эрийгит. – Буни хаёлинггаям келтирма, ази-зам! Сенсиз қандай яшайман?

– Сизни узоқдан бўлсаям кўриб турсам етарли!
 – Бас, чегарадан ошма! – Эрйигит хотинини уриб юборай деди. – Мени шунчалик номард деб ўйлашга қандай ҳадинг сизди?

– Нима қилай, сизнинг қийналганингизни кўриб, менам қийналиб кетдим...

Эрйигит хотинини билганича овутди.

Гулнор хола келинининг товушини элас-элас эшитса-да, гап нима ҳақда бораётганини тусмоллади. Зулфияга нисбатан меҳри товланди. Унинг бардошига, ақллилигига қойил қолди. Кўзларига ёш куйилди.

Тун бўйи ўғли билан келинини дуо қилиб ётди. Тушига она-си кириб, “Ҳой, Гулнор! Ўғлингга бирорта етимхонадан бола олиб бер!” деган жойида алаҳсираб уйғониб кетди. Бу пайтда тун ярмидан ошган, келин-куёв маст уйкуда ётишарди...

Зарнигор болалар уйдан Гулнор холаникига келганига бир йил ўтар-ўтмас маҳалла аёллари орасида “Эрйигитнинг хотини юкли эмиш” деган қувончли гап тарқалди...

ХАЛОСКОР

Дарё қирғоқлари тик эди. У маст туя ўрқачларидек осмон-га сапчиб, айқириб оқаётган сувдан ўзини кутқаришга ҳарчанд уринмасин, акашак оёқларининг жони чикқани боис ҳар сафар қайтадан телба оқим ўртасига бориб қоларди.

Қўли билан сузишидан ҳам наф йўқ: том баравар тўлқинлар озгин танасини хасдек ўйнатиб, дам сув остига тикиб юборар, дам юқорига пўкакдек тортиб чиқарарди. Қутулишдан умидини узиб, гавдасини ўз ҳолига қўйиб берди. Шу заҳотиёқ аллақандай энгиллик билан ўзаннинг ўртасидан бир текис суза кетди.

Назарида, уни сувости жонзотлари елкаларида авайлаб кўтариб бораётгандек туюлиб, ҳорғин кўз юмди-да, ўзини кўринмас куч ихтиёрига қўйиб берди. Оғзи-бурнига ҳаво ўрнига сув кирганиниям, кўз мижжалари оғир тортиб, ахийри буткул юмилганиниям билмади...

– Одам, сув одамни оқизиб кетди! – Зарафшон қумликларидаги буталар соясида ҳордиқ чиқараётган ёш-яланглар тўпидан сал нарида оппоқ оёқларини чалиштириб, бошига улкан шамсия тутиб чўзилиб ётган момоқиз чинқириб ўрнидан туриб кетди. – Ана, гирдоб тортаяпти!

Қизнинг маст-аласт шериклари унинг бақир-чақирига парвоям қилишгани йўқ. Қайтанга, жойларида эринчоқлик билан бир чайқалиб олиб, ким ароқ ичишга, кимлардир қарта ўйнашга тутинди. Баъзилари ўрнидан туриб, кўздан пана жой қидира бошлади.

Сарвинознинг ўтакаси ёрилаёзди. Биров ўлим билан олишиб ётибди, балким, аллақачон бу дунё билан хайрлашган ҳамдир. Булар эса ўзи билан ўзи овора. Нима қилса, чўкиб бораётган бир бенавога қандай ёрдам берса экан?

Шошганда “лаббай” топилмаслиги аниқ бўлиб қолди.

Сарвиноз теварак-атрофга олазарак қараб, қўлига илингудек нарса топмади. Ноиложликдан сув ёқалаб югураркан, оқим аллақаердан оқизиб келган хомага қоқилиб йиқилди-ю, шу заҳоти инграб ўрнидан турди. Қумга санчилиб қолган ходани кўшқўллаб суғуриб олганича, унинг учига елкасига тушиб илиниб қолган дуррачасини ўрар-ўрамас телбаланиб олдинга чопди. Оёқлари остидаги киррали тошлар товонини ёриб юборгани, неча марта йиқилиб-сурингани билан иши бўлмади. Ишқилиб, сув қаърига тортаётган анави кишига етиб олса-ю, уни бир илож қилиб қутқарса!

Тўқай ичида мол боқиб юрган болалар алҳол унинг телбатескари ҳаракатларини сезиб, аллақандай кўнгилсизлик юз берганини тушуниб етишди. Бири қўйиб, бири интилиб, тўлқин билан кураша-кураша жон асари қолмаган танани сув уюрмасидан ажратиб олишганида, хув анча нарида ҳордиқ чиқариб ётган бир тўп шаҳарликлар ҳам ниҳоят етиб келишганди.

– Ёш йигит экан, увол бўлибди, – деди кимдир секингина. Сал нарида ваҳимадан, югур-югурдан мадори куриб ётган Сарвинознинг ичида алланима “чирт” этиб узилгандек бўлди. “Тамом, бекордан-бекорга югурган эканман”.

Молбоқарлардан каттароғи сувга чўккан кишининг оёғини осмонга қилиб, икки-уч силтади, оғзи-бурнидан пақир-пақир сув отилиб чиқиши ниҳоясида ерга ётқизиб, оғзига оғзини қўйганича нафас олдиришга уринди. Натижа бўлмади, шекилли, қўл силтаб ортига бурилди. Шу аснода ердаги жонсиз танага кўз узмай тикилиб турган Сарвиноз унинг киприклари билинар-билимас титраганини пайқаб, шодон кичкирди:

– У тирик, мен кўрдим, у тирик!

Қотиб турган оломон ҳаракатга келди. Чўкиб ўлишига сал қолган одамни қутқарганини айтиб мақтаниб юришига имкон топилганидан хурсанд бекорчилар кўпайгандан-кўпайиб борар, бунинг биргина сабабчиси бўлган Сарвиноз эса ҳеч кимнинг эсигаям келмасди...

Ғала-ғовур тугаб, ҳамма фалокат омонлик билан тугаганидан мамнун қайтар экан, Сарвинознинг таёқ кўтариб қийқириб чопиб юрганини биринчи бўлиб кўриб қолган молбоқар ўспири унинг ёнига келиб:

– Яхшиям, сиз бор экансиз, йўғасам бу йигит аллақачон асфаласофилинга кетган бўларди, – деди.

Бугап қанчалик секин айтилган бўлмасин, чўкишига бир баҳя қолган йигит барибир эшитди. “Ялт” этиб Сарвинозга қаради. Сарвиноз унинг тикилишидан ўнғайсизланиб, қизаринди-да, ҳалиям қўлидан ташламаган ходасига ўралган дуррасини ечиб олиб, бошига ташлаганича оҳиста нари кетди.

– Халоскорим сиз экансиз-да, – деди унга етиб олишга улгурган Ҳабиб миннатдорона боқаркан. – Бунчалик камтар, жасур қизни кўриш учун қайтадан чўкишгаям розиман!

– Қўйсангиз-чи! – Сарвиноз чўчиб тушди. – Шусизам бир ўлимдан қолдингиз-у, яна ҳазил қилганингизни қаранг-а!

– Ҳазиллашаётганим йўқ. Тақдир мени қутқаришни сизга раво кўрган экан, нимаям дердим. Энди сизнинг қулингизман.

Сарвиноз ажал бўсағасидан қайтган йигитнинг дадиллигига, унинг ширинсуханлигига ичида беш кетди. Ер остидан Ҳабибга қиё боқаркан, унинг келишган юз-кўзи, қадди-қомати кўнглига ўтиришганини сезиб, баҳри-дили очилиб кетди. Ҳамроҳлари би-

лан нари-бери хайрлашиб, бекат томонга қайриларкан, ортидан Ҳабибнинг:

– Эртага тушда сизни шу ерда кутаман, – деган сўзларини эшитиб, ўзини автобус эшигига урди.

Машина ўрнидан шитоб билан кўзғалди. Сарвиноз йўловчиларнинг ўзига ажабсиниб тикилишидан уялиб, ерга кўзини қадади. Ҳаял ўтмай аллақандай бир куч уни деразадан ташқарига, Ҳабиб қолиб кетган бекат томонга қарашга ундаркан, уни кўрмаса-да, қулоқлари остида:

– Сизни шу ерда кутаман! – деган хитоби янграрди.

Рухий толиқиш ўз ишини қилди. Сарвиноз якшанба кунги “дам олиш”дан сўнг тўрт кун ўрнидан қўзғала олмай, тўшакда хасталаниб ётди. Иссиғи ошиб, алахсираркан, ота-онаси унинг пайдар-пай сўзларидан “чўкди, одам чўкди” деганини англашди, холос. Коллеждаги сабоқдошлари келишганда улардан нима бўлганини ижикилаб сўрашди-ю тайинли жавоб олишолмади.

Сарвиноз жума кунни кечга яқин кўзини очди. Ташқарига қоронғу туша бошлаганини кўриб, дарё тошқини ичида қолган одам эсига келди. Ўша кунги воқеалар хотирасида тикланди. Безовталаниб тикилган онасининг сўзсиз сўроғига жавобан кўзларидан икки томчи ёш оқиб чиқди. Отасиям дардини ичига ютиб, қизи тузалганидан хотиржам тортгандек ташқарига йўл олди...

Ўша бахтсиз ходисадан буён уч ой ўтди. Ҳабиб Сарвинозни иккаласи хайрлашган бекатда бир кун эмас, бир ой кутди. Назарида, қиз бугун келиб қоладигандек эди. Йўқ, келмабди. Бахтсизликни қарангки, тирик қолганига қувониб, нотаниш қизга учрашув жойини белгилабди-ю, унинг кимлигини, қаерданлигини, боши очикми ёки турмуш қурган-қурмаганлигини сезмабди! Одам деган ҳам шундай бепарво бўладими! Мана, энди бепарволик касрига халоскоридан, кўнглини забт этган фариштамисол қиздан айрилиб ўтирибди. Э, ўл-е, Мажнун!

Сарвинознинг ҳам бўлари бўлиб, бўёғи синди. Ҳабибга кўнгил берганини билганида ундан айрилиб бўлган, йигитдан ному нишон йўқ эди. Ундан айрилиш учун қутқарганида нима

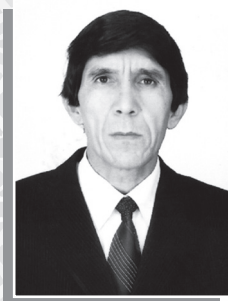
маъни борлигини билмай азобда юрган кунларининг бирида курсдоши Замира ҳовлиққанча “Ҳордиқ” ҳафтаномасининг янги сонини кўтарганича ҳаллослаб келди-да, бир сўз демай, унга узатди. Газетанинг қоқ ўртасидаги варақда Ҳабибнинг кўркем қиёфаси нур сочиб турар, қимтилган лабларида ажиб бир табасум зоҳир эди.

“Оқим” деб номланган ҳикоя дебوحасида унинг муаллифи Ҳабиб Самандаровнинг уй адреси, телефон рақами маълум қилинган, сўнгсўз ўрнида “Ҳикояда номи тилга олинган Сарвиноз исмли халоскор қиз ўзини ва воқеа қатнашчиларини таниса, унинг таҳририятга келиши кутилади” деган битик бор эди.

Ҳикоя мазмунидан англашилича, уюшган жиноятчилар гуруҳи ўзларининг қилмишларини фош қилган мухбирдан ўч олиш мақсадида унинг қўл-оёғини боғлаб, дарёга улоқтиришгани, тасодифми, тақдир иноятими, ишқилиб бир соҳибжамолнинг жасурлиги туфайли омон қолганлиги батафсил тасвирланган, ундаги воқеалар Сарвиноз бошидан кечирган саргузаштнинг айнан ўзи эди.

Сарвиноз Ҳабибнинг орамизда камдан-кам учрайдиган фидойи йигитлардан бири эканлигини, ўзи унинг ҳаётини сақлаб қолишда беихтиёр иштирок этганлигини билиб, шундай инсонга йўлиқтиргани, йўкотай-йўкотай деган азиз кишисини қайта топганлигидан қувониб севгилиси суратини кўзларига суртаркан, Замираддан бу қилиғи учун уялишни парвойигаям келтирмасди.

Ашурбек ПЎЛАТОВ

АФҒОН ҚИЗ МУҲАББАТИ

Ҳикоя

...Кучли портлаш овозидан ҳатто тоғу-тошлар акс-садо бериб жаранглаб кетди. Ногаҳоний бу зарба колоннани бутунлай издан чиқариб юборганди. Бир зум, бир дақиқагина илгари атрофи осмонўпар чўққилар билан куршалган хайбатли тоғлар бағридаги илонизи бўлиб кетган катта сўқмоқ йўлдан жуда эҳтиёткорлик ва хушёрлик билан тобора юкорилаб бораётган ҳарбий йигитлар кутилмаганда миналарга дуч келишганди.

Муҳаммад ўзига келганда кечаси эди, беҳол кўзларини очди, аммо нигоҳлар унга бўйсунмас, киприklar-у қовоклари зилдек оғир, худди тош осиб қўйганга ўхшарди. Шу тахлитда яна қанча ётди, билмайди. Ақлу-хуши сал тиниқлашгандай бўлди. Қулоқлари қаттиқ шанғилларди. Миясида қандайдир кучли оғрик сезди. Жойидан туришга, ниманидир эслашга уринди. Осмон тўла юлдузларга бокди. Аммо, булар бари бефойда, маъносиз ва маънисиз эди. У чап оёғидан қаттиқ яраланганди, яна хушини йўқотди.

* * *

Тоғ бағрига тутшиб кетган кичик бир қишлоқ. Абу Саиднинг уйи қишлоқнинг энг чеккасида, катта дара ёнида. У зиротчилик билан шуғулланади. Ёши қирқ бешларга борган, асли самарқандлик ўзбеклардан, тожикчани яхши билади. Отаси Мир-

саид катта бойлардан бири бўлганлиги учун инқилоб давридаёқ бола-чақа оиласи билан Афғонистонга яширинча кочиб ўтиб кетишган. Гарчи, у бегона юртда бўлса-да шу тупроқни, шу заминни Ватан тутиб яшади. Бироқ, хув улкан тоғлар ортида унинг ҳам жонидан суйган ўз ватани, туғилиб ўсган, киндик қони томган она қишлоғи борлиги, аммо уни кўриш бошқа насиб этмаслиги бот-бот ёдига тушарди. Фарзандларини ҳам Ватанига садоқат ва муҳаббат руҳида тарбиялади. Ўлими олдидан фарзандларига шундай васият қилди:

– Қачонким, бир кун албатта, Оллоҳ насиб этса, ўз она юртингизни ҳам кўриш насиб этгай. Фақат сўнги илтимосим шуки, қабримга Ватан тупроғидан бир сиқим келтирсангиз бўлгани. Токи унинг ҳидини туйиб турай. Ана ўшандагина руҳим таскин топади.

Абу Саид ота-онасининг ватанига, элига бўлган садоқати, талпиниши, интизорлиги руҳи остида улғайганлиги учунми, унинг қалбининг ҳам аллақаеридадир бу муқаддас заминга бўлган интилиш иштиёқи кучли эди. У тоғлардан турли доривор гиёҳлар ва зираворларни териб тирикчилигини ўтказарди. Манави уруш бошлангандан буён афғонларнинг ҳам тинчи бузилди. Бу жафокаш халқни бутунлай тўзғитиб, саросимага солиб қўйди.

Абу Саид Туркистон-Ўзбекистон замини бутунлай Шўролар қўлига ўтиб кетган, улар динсиз осий бандалар деб тушунарди. Ҳатто Шўро ҳарбийлари орасида бир неча бор узоқдан бўлса-да мусулмон йигитларини ҳам кўрганди.

Саҳар пайти эди. У елкасига тўрвасини осиб яширин ёлғизоёқ сўқмоқ йўл орқали тоғ тепасига ўрлай бошлади. Тобора ёнбағирлаб тик қоя ёнидан ўтиб борар экан, шунда ғира-шира қоронғулик қўйнида бир неча жасадларга дуч келди. Уларнинг нафақат афти-ангорини таниб бўларди, балки кучли портлаш кўпчилигини титиб юборганди.

Атроф сокин, тинч, «тиқ» этган товуш ҳам узоққа кетади. Шу пайт у аллақандай овозни эшитди. Секин ўша томонга яқинроқ борди. Жасадлар орасидаги йигитлардан бири инграрди. «Онажон–н, она-ж-о-н-н...» Бу талаффуз унга танишдай туюлди. Йигит туркий тилда нималардир деб ғўлдиарди. Абу Саид унинг тириклигига амин бўлгач, елкасига олиб, изига оҳиста қайтди.

Турли доривор гиёҳлар билан йигитнинг ярасини яхшилаб тозалаб ювиб, сўнг боғлашди. Иссиқ овқат бериб, ҳарбий кийимлари ва куролини бир жойга яхшилаб ўраб кўмиб кўйишди.

Муҳаммад уйғониб кетди. Мулла масжид мезанасида азон айтарди. У бугун биринчи марта хушига келиб, кўзини очди. Қандайдир ним қоронғу хонада ётганлигини ҳис этди, Чап оёғи аллақандай мато билан ўраб ташланган, устига эса кўрпа ёпилган эди.

Туришга уринди. Бирок туролмади. У қаерда ётганини англай олмади.

– Ким бор? Бу ер қаер?!

Гарчи овози зўрға чиқаётган бўлса-да унинг ёнида ётган Абу Саид сапчиб ўрнидан турди. Ахир неча кундан буён бу йигитда сас-садо йўқ. Фақат инграйди, холос. Ўзига келолмайди.

Отаси раҳматликдан жуда кўп туркий сўзларни ўрганиб, ўзлаштириб олганди. Фузулий, Бедил, Навоий, Машраб каби алломаларнинг асарларини уйида сақларди. Абу Саид чирокни ёкди.

– Йигит, исминг нима?!

– Муҳаммад-д-д!

– Қаерликсан?

– Самарқанддан-н!

Бу юртнинг номини эшитган Абу Саид титраб кетди. У қаттиқ ҳаяжонланарди. Беихтиёр кўзларига ёш келди. Ўз она юртидан экан. Отаси раҳматлик қанчалиқ армон билан ўтиб кетди-я. То ҳаётдан кўз юмгунича икки кўзи орқасида бўлди. Энди бу шўровий йигитни нима бўлса ҳам авайлаб-асраши керак ёки шўровийларга бир йўлини топиб хабар берсамикин? Йўқ, бўлмайди. Ишонишмайди. У жуда танг аҳволда қолди. Йигитни уйларига обкелишга обкелди-ю, энди эса... Қаерга, қандай яширишни билолмай боши гаранг, агар афғон мужоҳидлари сезиб қолишса борми, тамом, нақ пешонасидан отиб ташлашади иккаласини ҳам. Шўравийлар ҳам билишса соғ кўйишмас. Жосус, сотқин дея ўйлашар, нима қилса экан?

Муҳаммад бу ерга анча ўрганиб, кўникиб қолди. Оёғидаги яралар ҳам битиб, аста-секин соғая бошлади. Фақат энг ёмони, ташқарига ёруғликка чиқиш йўқ, кун бўйи яшириниб, пусиб ёта-

ди. Соч соқоли ўсиб, ўзи ҳам афғонларга ўхшаб қолган. Абу Саиднинг хотини Маъсума ва кизи Махзуна унинг ҳолидан бирдек хабардор бўлиб туришди. Гоҳида туркий лаҳжада, гоҳида форсий тилда аралаш-қуралаш қисқа гаплашишади ҳам. Лекин барчаси жуда эҳтиёткор, негаки, ташқаридаги биронта бегона нигоҳ уларга тушмаслиги керак. Абу Саиднинг оиласидагилар Муҳаммадни жуда хурмат қилишар, ўз ота-боболари юртидан деб билишарди.

* * *

...Оддий аскар М.Қорабоев душманларга қарши ҳарбий операция чоғида қаҳрамонларча ҳалок бўлди.

Бу шум хабар бир зумда бутун қишлоққа ёйилди. Ота-онанинг қадди букилди. Ахир ҳарбий хизмати тугаб, келишига атиги санокли кунлар қолганда бу не кўргулик бўлди?

Муҳаммаднинг онаси савдойига ўхшаб қолди. Начора, ҳаёт давом этаверар экан. Шундоққина катта дарё бўйида жойлашган сердарахт қишлоқда туғилиб ўсган, ўйинқароқ болалиги шу ерда кечган Муҳаммад ён қўшниси Дилрабони севарди. Қиз эса йигитдан бир синф пастда ўқирди, иккаласи болалиқдан бирга ўсишган.

Йигит аскарликка жўнаши олдидан ҳарбий мудофаа бўлими томонидан берилган чакирик қоғозини қизга кўрсатганида, унинг қалби алланечук бўлиб энтикиб кетди. Ўз ўрнида Муҳаммад ҳам ҳарбий аскар бўлишни ёшлигидан орзу қиларди. Ўша куни иккаласи осмондаги тўлин ойга боқиб узоқ суҳбатлашиб ўтиришди. Хайрлашаётганларида қиз унга чиройли хошияли гулдор рўмолча тутқазди. Йигит қизни бағрига босиб, ундан илк бора бўса олганди ўшанда.

Муҳаммадни кузатиш учун қариндош-уруғлар ҳам вокзалга чиқишганди. Аммо йигитнинг нигоҳи ёлғизгина қизни ахтарарди, уни истаётганди. Унинг келишини сабрсизлик билан, интиқ бўлиб кутарди. Қиз шу ерда эди, бироқ уят, ҳаё ва ибo билан яширинча уни зимдан кузатаётганди. Ўз ўрнида қизнинг-да юраги у томон ҳапқираётганди.

Уларни бир ой Ашхободда ҳарбий полигонда сақлашди. Кейин самолётда Афғонистонга олиб кетишди. Юксак осмонўпар тоғлар бағрида жойлашган Қандаҳор шаҳрига келиб тушишди. Май ойи бўлса-да, бу ер жазирама иссиқ, тинимсиз машқлар,

ҳарбий тайёргарлик йигитларни бир томондан чиниқтирса, бир томондан эса ҳолдан тойдирарди. Бу шаҳар урушнинг энг оловли нуқталаридан бирига айланганди.

Йигит гимнастёркаси чўнтагида қизнинг суратини ҳамиша авайлаб сақлар, гўё у билан биргадек ҳис этарди ўзини. Улар бир неча кунлардан сўнг қайта учрашишади, доимо бирга бўлишади...

* * *

Саҳар пайти Муҳаммад ва Абу Саид таваккал қилиб, зиравор тергани тоғу-тошларни паналаб йўлга тушишди. У афғонча кийиниб олганди. Шу боис, кўнгли бироз хотиржам эди. Атроф ёришай деганда, анча гиёҳларни йиғишиб ортга қайтишди. Уларнинг тирикчилиги шу зайлда давом этарди.

Ниҳоят, бу ерларда ҳам ўқлар овози тиниб, анчайин тинч ва осойишта бўлиб қолди. Уруш тўхтади. Ойлар, йиллар ўтиб борарди. Бу орада афғон тупроғидан барча ҳарбий қисмлар олиб чиқиб кетилди.

«Дайди куш». Бу лақаб унга анча йил илгари берилган. Афғонлар унинг узлуксиз равишда тоғу тошлар кезишини ҳисобга олишиб шундай дея аташарди. Муҳаммад янги жойларга ҳам, ўзига берилган номга ҳам ўрганиб кетди. Абу Саид эса қандай бўлмасин, уни ўз ватанига қайтариш йўллари, чораларини изларди. Бу орада қизи Маҳзунани унга никоҳлаб берди. Хоналардан бирини уларга ажратишди. Уч болалик бўлишди ҳамки, соғинч туйғуси, ҳисси Муҳаммадга асло тинчлик бермасди. Гарчи Маҳзуна билан тинч-тотув яшашса-да, кўпинча қишлоғини, онаизорини, сеvimли ёрини эсга оларди. Буларнинг барчаси эндиликда унга саробдай туюларди. Ватан соғинчи уни жуда қийнади.

– Ўзбекистон мустақил бўлиб, Россия таркибидан озод бўлганмиш!

Бу гаплар унинг ҳам қулоғига етиб борди. Аммо, ортга қайтиш қандайдир мавҳум, унинг учун ҳеч бир имконият йўқдай эди. Кунлар шу зайлда ўтарди. Фарзандлари ҳам улғайиб қолишди.

Бозорда савдо қилаётган Абу Саид бир куни ногоҳ Ўзбекистондан келган бир гуруҳ делегация аъзоларига дуч келиб қолди. Улар қишлоқ атрофида қандайдир завод қуриш устида ҳамкорликда иш олиб боришаётган экан. Гаплашишди, у қаттиқ

ҳаяжонда эди. Шу куни тун бўйи у ёқдан бу ёққа ағанаб ухлолмай чикди. Эртасига Муҳаммадга дилини ёрди. Бозорга бирга келишди. Имкон топиб, делегация аъзолари билан учрашдилар.

Делегация бошлиғи Шокиржон деган муҳандис йигит Ўзбекистоннинг Афғонистондаги элчихонасига барча ҳужжатларни тўплаб мурожаат этишга ваъда берди.

Абу Саид уни қишлоқдошларига жияним, деб таништирган. Узоқ суриштирувлардан сўнг элчихонадагилар Ўзбекистон ҳарбий прокуратураси ва кўмондонлик билан боғланишди. Архивларда фақат вафот этган деган ҳужжатлар сақланган, холос. Аммо, бу боғланиш бежиз кетмади. Унинг туғилган жойи, ҳарбий мудофаа бўлими, ота-онаси билан қайта-қайта суҳбатлар, савол-жавоблар ўтказилди. Афғонистон ҳукумати уни ўз она юрти – Ўзбекистонга топширадиган бўлди. У гоҳ ишониб, гоҳ ишонмасди. Бу қувончли онлар бироз хавотирли ҳам эди. Негаки, у Ўзбекистонда ўзини нималар кутаётганини ҳали билмасди.

* * *

Қобул аэропортидан кўтарилган ҳаво лайнери Тошкент сари парвоз қилар экан, иллюминатордан атрофдаги ҳайбатли тоғларга боқаётган Муҳаммад кўзларига ишонмасди. Соғинчли ватани бағрига талпинаётган йигит ортида ҳам жондан азиз ёри, фарзандлари ҳамда кадрдон оғаси Абу Саид ва бошқа яқинлари қолаётганлигидан афсусланарди. Бироқ қачондир бу ерга қайтишга, яна дийдор топишишларига ишонарди.

Тошкент аэропортида уни элчихона вакиллари, ҳуқуқ-тартибот идоралари ходимлари, журналистлар ва қариндош-уруғлари кутиб олишди.

Шулар орасидан ота-онасини излар экан, кўзларидан тинимсиз дув-дув ёш оқарди. Неча йиллардан сўнгги дийдор, соғинчли нигоҳлар...

Маҳзуна бугун ярим кечаси уйғониб кетди. Кичик ўғли Оллоҳёр «дада... дада-а-а!» деб уйқусираб чикди. У чуқур ўйга толди. Булар ҳам оталарини соғинишган. Эрининг кетганига беш ой бўляптики, бирор бир хабар йўқ. Соғ-саломат етиб бордимикин? Ҳозир нима қилаётган экан? Яна қайтиб келармикин? Шу саволлар унга тинчлик бермасди.

* * *

Муҳаммад кўп уринди. Аммо болаларини, хотинини бу ерга олиб келишнинг иложи бўлмади. Чегарадан ўтишнинг иложи йўқ экан. Мана, ўз юрти, ота-онаси бағрида эканлигига ҳам бир йилдан ошди.

Дилрабо йигитни кута-кута турмушга чиқмаган экан. Қанча-қанча совчилар остонадан ноумид бўлиб кетишди. Унинг сарғайиб юзи сўлди. Аммо, ҳамон кутаверди. Ота-онаси ҳам охири индамай қўйишди. Дилрабонинг ёши ўтиб борарди.

Ўтган йили кузда олис бор қишлоқдан кексароқ бир кишига турмушга чиқди. Муҳаммаднинг тириклигини, Ўзбекистонга қайтаганини бутун оммавий ахборот воситалари кенг ёритди. Телевизорда кўраркан, Дилрабонинг кўз ёшлари тинмасди. Бу севинч кўз ёшларими ёки изтироб ёшларими, буни билиб бўлмасди. Шундан буён ороми ҳам йўқолди. Нукул қишлоғига, уйига ошиқарди. У эрига энди қайтиб келмаслигини айтганида, эри узоқ ва оғир сукутдан сўнг ноилож «майли, борақол» дея олди, холос.

Мана бугун тонг саҳарлаб автобусда қишлоғи сари учаяпти. У ўйларди. Шум тақдирнинг аччиқ ва оғир синови унинг-да ҳаётини буткул ўзгартириб юборди. Нималар қилиб қўйдим. Яна озроқ кутсам бўлмасмиди. Наҳотки, шунга сабрим етмади. Чидолмадим...

Аммо улар учрашгач гаплари унчалик қовушмади. Худди бегоналардек. Нигоҳлар ерга бокқан. Ўтган йиллар анча нарса ни ўзгартириб юборган экан. Жисму жонга ҳам таъсир этибди. Муҳаммад бироз тўлишган, ўйчан, камгап, синиқ жилмаяди. Дилрабонинг нигоҳларида эса бундан анча йиллар илгари ҳарбий хизматга кетган ўспирин йигит сиймоси муҳрланиб қолганлиги учунми, эркак бироз бошқача, салобатли туюларди.

– Муҳаммад ака, мен сизсиз яшай олмайман, – деди жувон. – Эндигина тақдирга тан бермоқчи эдим, аммо қўлимдан келмади. Сизни узоқ кутдим... Ҳалиям сизни дейман, сизни... Мен бутунлай ажрашиб келдим. Эрим кекса одам, барчасини тушунди.

– Дилрабо, энди биз бир-биримизга бегонамиз... Мени у ёқда оилам, болаларим қолди.

– Йўқ-йўқ, энди у юртларга боролмайсиз...

Анча вақт йиғи-сиғи бўлди. Муҳаммад эски ришталарни тиклашга аввал бошда қаршилиқ қилишга уринса-да, кейин рози бўлди. Ахир шу аёлни бир вақтлар қанчалик севганини унутиб бўладими? Ҳозир ҳам севади. Аммо...

* * *

Йиллар сароб, йиллар алдоқчи. Ҳаммаси ўткинчи. Муҳаббат эса абадий, мангудир. Мана, хув олис тоғлар ортида Ўзбекистон, деган гўзал юрт бор. У ота-бобосининг ватани. Аммо, ўтмоқ нақадар душвор.

Севги масофа билмас дейдилар. Маҳзуна бир неча бор элчи-хонага боришга жазм қилди. Қанийди, қуш бўлсаки қанот боғлаб ёрининг юртига учиб борса... Унга фақат ота-онасининг гаплари юпанч, фарзандлари хотира ва ёдгор эди.

Ярим кечаси. Осмонда тўлин ой балқиб ёғду таратиб турибди. Ёнида Дилрабо ширин ухляпти. Бугун кун бўйи негадир Маҳзуна ва фарзандларини эслади. Наҳот уларни бу ерга олиб келишнинг иложи йўқ. Бу қандай фироқки, бир-бирини энди кўрмаса. Шу ҳақда туну-кун ўйлайди. Афғонистонга қайтиб кетиб қолигиси келади шунда.

Дилрабо билан турмуш қурганларига ҳам икки йилча бўлди. Фарзанд кутишяпти. Қолаверса, иккаласи ёшлиқдан бир-бирига кўнги қўйишган.

Икки ўт орасида ёнаётган юракка ҳеч ким тасалли, таскин беролмасди.

Икки дил, айро йўллар тақдирлар яна бирлашурлар.

Ҳа, муҳаббат мангу деганлари рост. Маҳзуна жуда узоқ йиллар ёрини кутди. Қора толим-толим сочларига киров кўнди. Анор ёноқлар, ширмой юзларга ажин тушди. Аммо, кутаверди, Худо насиб деган экан, шу ёруғ кун келди. Муҳаммад ўз она тупроғидан бир ховуч тупроқ олиб борганида Қобул аэропортида уни фақат фарзандлари кутиб туришарди. Анча чўкиб қолган учта қабрга ўша тупроқ сепилди. Сукунат, сукут нақадар оғир эди...

Азамат ҚОРЖОВОВ

ЖАНОБ ГИ

Раҳим бобо ҳеч нима емади. Шайтонга тош отиладиган кунлардан аввал ибодатдан бироз бўшаб, овқатланишга ўтирди. Ўзбекистонлик биродарлари унга синовчан қараб қўйишар, бирдан ўзгариб қолганининг боисини ҳар ким турлича тушунар, аммо шивир-шивир ва маъноли қараб қўйишлар ҳожининг дардини аён этолмасди. Шифокор ҳол сўрагани, у:

– Соғлиғим жойида... Ахир, мен бу ерга овқатланишга эмас, ҳаж амалларини бажаришга келганман-ку, – деб жавоб берди.

Бундай гаплар Муздалифа остонасида тез-тез қулоққа чалинади. Аммо одам овқатланиши ҳам зарур... Овқатланиш... Овқат, нон, сув... Қорин тўйиши... Кейин эса туйқус оч нигоҳларга кўзинг тушади, чанқоқдан лаблар ёрилган, мўлтираган ўз болаларинг... Жигарпораларинг...

– Дада, сув... Дадажон, нон....

Раҳим бобо қулоқларини гуппа бекитди, кўзларини юмди. Ортда қолган қора кунлар секин-аста жонланди, барчаси кўз ўнгидан лип-лип ўта бошлади. Худди кечагина бўлгандек.

...Ўша куни у совхоз марказидаги дўконга киргач, чўнтакка қўл солди. Во ажаб, пули қолиб кетибди. Илло, куп-қуруқ эмас экан: яхшилаб кавлаштирган эди, ўн беш тийин сариқ чақалар топилди.

– Салом, Раҳимжон, – негадир сотувчи илиқ қарши олди. – Кўринмай кетдинг?

– Иш-да, – деди Раҳим озиқ-овқат ва рўзғор буюмларига лик тўла дўконга паришон кўз югуртириб. – Гугуртга келгандим, борми?

Сотувчи икки тахлам гугуртни пештахтага қўйди.

– Менга бор-йўғи уч дона керак, – дея ўн беш тийинни дўкончи сари суриб қўйди. – Ўн икки тийинига печенье беринг. Кичкиначам печенье ейишни бошлабди.

– Бу дейман, қачон ювамиз? Бир ойликдан ошиб кетди-ёв.

– Икки ойлик... – Раҳим очик эшикдан кўриниб турган ҳовлидаги атиргулларга боқди. – Гуллар роса очилибди, битта-иккита беролмайсизми? Сўрамасдиму... хотинимнинг туғилган куни.

– Нима? – сотувчи печенье узатар экан, хохолаб кулиб юборди. – Оббо, Раҳим-ей! Қўшалок қиларканмиз-да.

Бир зумда пештахтада бўйни узун ароқ ва иккита пиёла пайдо бўлди. Култиллаш эшитилди.

– Бизнинг ҳисобдан. Ол, ука.

Ичдилар. Кейин жуфт қилинди. Калласи қизиган Раҳим дўконга рўмол олгани кирганини, пули уйда қолганини айтди. Шу заҳотиёқ дўкончи югургилаб битта рўмол устига уч дона атиргул қўйиб, Раҳимга келтириб берди.

– Ака-укачиликка нима етсин, – деди у харидорнинг елкасига уриб. – Пулини бирон кун берарсан-да. Э, бермасанг ҳам майли. Коммунизм пойида битта рўмолдан айланай, Раҳимжон.

Шунда Раҳимнинг кўнгли шубҳага борди. Бу одам нима учун хушомад уриб қолди? Раҳим оддий ферма ишчиси. Болачақа билан андармон бўлиб институтни тугатолмади...

– Кечирасиз, ака, бунча ўзингизга яқин олиб... сийлаяпсиз?

– Вой, Раҳимжон-ей! Сендан ўрганиш керак. Янги директор курседошинг экан-ку. Қани, билармикан, деб жўрттага сўраяпсан-а?! Ҳа, майли, зоримиз бор, зўримиз йўқ. Онам идо-рада оддий ҳисобчи, отам оддий пахта бригадир.

– Хусан Мелиев тўлик кетдими?

– Кетиш ҳам гапми?! Ўрнига одам келиб бўлди-ю... Ҳалиги Бўрибой Рихсиев, сирдарёлик курсдошинг.

– Бўривой Рихсиев? Ҳазиллашаяпсизми?

– Олдик! Совхозимиз гуллаб-яшнасин! Ленин барҳаёт... Бўрибой Рихсиев ҳам!..

Раҳим дўкандан чиққанлигини эслаёлмайди. Уйига келиб, ўзини кўрпачага ташларкан, ғудради:

– Тур... Турсун... ой, Бўри директор бўп кепти... Бўри бизга директор... Жўрам... Сирдарёлик...

Турсуной Бўрибой Рихсиевни кўрмаган, лекин эрининг оғзидан минг марта эшитиб, ёд бўлиб кетганди. Қувонса Бўрибойни эслайди, хафа бўлса ҳам у эри тушмагурнинг тилида, дилида. Айтгандай, кечагина телевизордан бир раисни кўрсатди, водий томонлардан. Пахта режасини ошиғи билан бажарибди. Икки марта орден олган экан. Ўзиям ўн етти ёшида коммунист бўлган, йигирма иккига кириб, райком секретари, яна денг қирк йил тинимсиз план бажариб келган.

– Шулардай ҳақиқий инсонга айланишим мумкин эди, – деди Раҳим куюниб. – Лекин отам йўк! Бўрибой дўстимнинг отаси, биласанми, ким эди? Рихси Кароматий! Халқ Қахрамони! Дзержинский билан қалин ўртоқ бўлган... Менинг отам эса... отам чўпон... Босмачилар отиб кетгандаям майлиди...

Раҳим қизишади. Отаси эшакдан йиқилиб ўлган. Бу ёғи қаричилик. Осмону фалақдан учиб тушган одам тирик қолади-ю, эшакдан йиқилган ўлади.

Турсуной бўш келмайди:

– Ленин отамиз, дейишади-ку, нега отам йўк, дейсиз. Уй тўрига суратиниям илиб қўйибсиз. Азиза тугул Намозжон ҳам «Ленин бова» дейди. Эртан Салоҳиддинимизнинг ҳам тили Ленин деб чиқади.

Раҳим эрталаб туриб кечаги кунни эслади. Ювинаётсаям Бўрибой, чой ичаётсаям, ҳатто ҳожатхонада ўтирсаям Бўрибой...

– Наҳотки, у бизнинг совхозга директор бўлиб келди?! – дейди овоз чиқариб. – Кечагина иккимиз ҳам студент эдик. Энди эса унинг тагида машина, бошида шляпа. Қишлоғимиз... йўк, бутун

совхоз таъзим қилади. Кимсан? Бўрибой Рихсиевич!.. Эҳ, шунча йилдан бери гум бўлиб кетмай борди-келди қилсам ўламанми... Фермага борса, мени кўрса... Резина этикдаги оддий ишчини танимаса кераг-ов.

Раҳимга қолса, совхозга етти ёт бегона директор бўлса, минг марта афзал эди.

Боши оғриб, ишга кечроқ борди. Ферма мудир идорадан қайтиб, уни сўраб турган экан, узоқдан қўл силкиди:

– Ҳой, Раҳимбой, бери келинг.

Тўсатдан ўзгарган мудир ўз кабинетига бошлади, бир пиёла чой қуйиб узатди.

– Рихсиев билан бирга ўқиганмисиз? – сўради у.

– Ҳа.

– Қандай одам?

– Анча йилдан бери кўрганам йўқ. Яхши эди... Яхши ўқирди.

– Ҳм. Сиз билан бинойидай эдимиз?

– Муносабатимизми? Битта хонада турганман. Қалин дўст эдик.

Ферма мудир тилла тишларини ярақлатиб кулди. Очик чехраси борлигини Раҳим илк марта кўрди.

– Қарашасиз-да, – илмоқли гап ташлади мудир. – Бизда чорвадан кўра пахта биринчи ўринда турсаям, барибир битта молхона керак. Сиёсатга аралашади яхши эмасу, лекин бир гапни айтиб қўяй: одамни одам қиладиган бу – молхона. Молнинг ёши пахтаникидан катта! Молнинг орқасидан кучайиб кетган давлатлар бор...

Мудир кўз қисиб қўйди. Аммо эртасига кайфи учган ҳолда Раҳимни ахтариб келди.

– Машинага чиқинг, чақираяпти.

Негадир Раҳимнинг кўз олдига прокуратура терговхонаси келди. Олти ой бурун чигит масаласида бутун совхоз аҳлини, жумладан, ферма ишчиси бўлмиш Раҳимни ҳам чақирдишганди. Ўшанда билди, истасалар ғўзапояга ҳам микрофон ўрнатиб, одамларнинг тилидан ушлаш мумкинлигини. «Сабил, кечаги гапни бекор айтди-да», деди Раҳим ичида сўқиниб.

– Бўлинг тез, – қистади мудир.

– Органданми?

– Ийе, ха-ха-ха... – мудир кулиб юборди. – Қамалган Хусан Мелиев, кўрққан сиз!

Машина ванғиллаб олға интилди.

– Дўстингиз йўқлаяпти, Раҳимбой! Елкангизга нақ офтоб чикди-я! Ишқилиб бизни унутманг-да, ука!

Ферма мудирни Раҳимни эргаштириб қабулда турганлар олдидан виқор-ла ўтиб кетди.

Кенг хона. Тўрда Лениннинг катта портрети. Бир ёнида кизил байроқ.

Раҳим ушлаб келинган асирдай бўшашиб қолди. Креслода салобатли бир одам ўтирарди. Аввалига жиддий қараб турди, кейин жилмайди. Раҳим таниди: бу ўша, ҳамхонаси Бўрибой.

Янги директор Раҳимни маҳкам кучоқлади.

– Вой-бў, суяк бўп қопсизу, дўстим, – деди у гулдирак товушда. – Ким айтади сизни фермада ишлайди деб!

Кейин ранги бўздай оқариб кетган ферма мудирига «қорангни ўчир» дегандек имо қилди. Ёлғиз қолишгач, бири-бирига сўзсиз тикилиб турдилар. Раҳим собиқ ҳамхонаси билан ўртадаги масофа анчайин олислигини англади, аммо буни ўзининг тортинчоқлигига, бўшанглигига йўйди.

Гап айланиб ишга тақалди.

– Очиғи, ишонгим келмади, – деди Бўрибой Рихсиевич. – Ўн йил ҳам ўтмасдан шунчалар ўзгарибсизки, гўё мен билан ўқимагандай, мен билан битта хонада яшамагандай. Биласизми, йўлини топиб олганлар кўп. Сизни ҳисобламаганда мен энг оддийман. Чангга ботиб совхоз директори бўлиб юрибман. Энди-и... – у қимтиниб турган дўстининг елкасига қокди. – Бирга ишлашамиз. Бу ерларни, одамларни яхши билмайман. Ёрдам берасиз. Ҳа, айтгандай, пахтачилик совхозида мол фермасига бало борми?.. Хўш, менга ёрдамчи бўлишга розимисиз?

– Қанақа иш? Масалан...

– «Масалан»ингиз нимаси, дўстим. Давлат ишида нима кўп? Кадрлар тури кўп. Ё ёрдам бермоқчи эмасмисиз? «Пахта иши»,

«ўзбек иши» деб эшитганлар чоғи... Билиб кўйинг, бу ёқда «дўстлик иши» бор.

Бўрибой Рихсиевнинг овозидан алланечук ўкинч, заифлик сезилгандай туюлди. Раҳим ҳаммасига ўзи сабабчидай бўйин эгди.

Кўп ўтмай Раҳим идора ходимига айланди. Иши шунчалик кўпайдики, гоҳо уйига боролмасди. Хотини Турсуной, қизи Азиза, ўғиллари Намозжон ва Салоҳиддинлар у учун аввалгидек эмасдилар. Беш яшар қизи эркаланса, жеркиб беради. Намозжоннинг боғчага бормаслик амалидаги хархашалари умумун ортиқча. Асабийлашиб қайтган кунлари бешикдаги Салоҳиддиннинг йиғиси миясини пармалайди. Ёжиниб Турсунойни сўқади...

Бироқ пули кўпайди. Дўконга кирса, икки-учта қизил ўн сўмликни ташлаб чиқади. Олган нарсаларини ўзлари элтиб беришади. Раҳимнинг баъзан чиндан, баъзан ёлгондан вақти бўлмайди.

Оғилхонадаги сигирнинг ёнига яна битта кўшилди. Хашак келтирилди. Бўрибой Рихсиевич кимгадир бериши лозим бўлган уч тонна кунжарани уникага тўқтирди. Аммо келишув ўзгариб қолди шекилли, кунжарани сўрамади. Раҳим оғиз очган эди, ҳада қилиб юборди.

Мактабни кечагина тугатган, гўзаллиги юракни ёндирадиган, ишвали қизларни кўрди шаҳарда. Бўрибойнинг яширин уйида эмас, эртақлардаги шох саройида ўтиргандек ҳис қилди ўзини...

Совхоз пахта планини бажарган, лекин Раҳим қарзлар борлигидан кўнгил хижиллигидан қутулолмасди. Бир куни эрталаб директорнинг котибасидан ғалати гап эшитди:

– Хўжайин Кисловодскка кетдилар, қишки дам олиш уйига. Сиз бош ҳисобчига учрашаркансиз.

Эшик очилган заҳоти бош ҳисобчи сапчиб тушди. Хона совуқ бўлишига қарамай терлаб кетганди.

– Ра... раҳим... жон, анави қоғозлар... қани? Сиз имзо чеккансиз... Сўрашяпти...

– Ким сўраяпти? – хотиржам ҳолда деди Раҳим. – Директорми?

– Э-э... прокуратура!..

Шу пайт совхоз идораси дарвозасидан милиция машинаси кириб келди.

* * *

У қиш бўйи хибсхонада ўтирди. Ҳар бир теляжка пахтани етти тоннадан деб ёзгани-ю тракторчиларга суткасига йигирма беш соат иш вақти белгилагани ҳужжатлардаги имзосидан исботланди. Бироқ булардан ташқари умрида эшитмаган айбловлар кутиб турарди.

Терговчи унга ўқрайиб қарар, «ҳали шунақами» дегандек қузатиб қоларди.

Худди шу одамнинг лақаби Жаноб ГИ эди. Тирноғидан сочигача ўзбек бўлмиш бу мусулмон фарзандига европача лақабни ким қўйганлигини ҳеч ким билмасди. Айтишларича, ГИ устозлари номини англатади: «Г» – Гдлян, «И» – Иванов...

Дўзахий азобларнинг нечанчидир куни Жаноб ГИ Раҳимни яна чақирди. Негадир юзида мамнунлик акс этарди.

– Хўш, ўртоқ қўшиб ёзувчи, – деди сигарет тутатиб. – Кремлнинг олдида бизни шарманда қилиб бўлдинглар. Қаерда кўргансан битта теляжка етти тонна пахта кўтарганини?! Сутка ҳам йигирма беш соат бўладими?.. Хўп, тушунаман стахановчиликни, аммо техника чидамайди-ю бу ишга!

Сўнгра Жаноб ГИ ҳар доимги айбловларини бошлади:

– Ўттиз икки бош қорамолни сотиб юборганингни тан оласанми?

– Ҳатто уйимдаги молни ҳам сотмаганман...

– Райком секретарига берган пораларингни-чи?

– У билан бир марта ҳам гаплашмаганман.

– Рихсиев касалхонада ётганида, совхозни бошқаргансан, ҳатто планни ҳам бажаргансан. Бироқ на бош ҳисобчи билан, на райком секретари билан гаплашгансан.

– Анави имзоларим етади, қаманг... Отинг!.. Лекин...

– Эй, одам!.. Сендақасини биринчи кўришим! Ўлиб кетсанг оилангга ким қарайди?!

Раҳимнинг умрбод эсидан чиқмайди. Терговчи ўшанда аянчли илжайди-да, тўрт дона сурат чиқарди: хотини, қизи, икки ўғли.

– Қанча бўлди кўрмаганингизга? – терговчи тўсатдан сизлади. – Юринг. Жони темир одам экансиз. Мен мағлубман.

Жаноб ГИ уни турманинг чекка бир бўлинмасига эргаштириб келди. Бу ерда ховлига ўхшаш жой бор эди: тўрт томон иморат, усти очик. Қанотсизлар қочиб кетолмайди.

Раҳим чопиб бориб қизчасини кучоклади, ўғлини ўпа кетди. Кейин хотини ва гўдагини қучди. Ҳаммаси йиғлади. Раҳим ҳам.

Вақт тушга яқинлашганда Намозжон секин суйкалди.

– Ая, нон.

Турсуной эрига хижолатомуз каради.

– Дадаси, қоровуллар ҳеч нарса ўтказишмади. Боланинг кўлидагиниям олиб қўйишди.

Шу вақт соқчи Раҳимни олиб кетди. У тузукроқ хайрлашолмади ҳам.

Ичкарида ғалати манзара кутарди. Стол усти ноз-неъматларга тўла.

– Махбус, ўтириб овқатланинг, – деди Жаноб ГИ.

Раҳимнинг иштаҳаси очилган эди. Аввал секин, кейин ютоқиб тамадди қила бошлади. Кўзига бир зум ўғилчаси кўринди: «Ая, нон», мўлтиради бола.

«Уйга кетаётиб онаси бирон нима обера», ўйлади Раҳим. Бироқ даҳшатли ҳақиқат олдинда эди. Жаноб ГИ елкасига қўл ташлаб, деди:

– Кутилмаганда қамоқхонани тафтиш босди, Тошкентдан. Биз нариги бўлимга ўтмай туришимиз керак. Марҳамат, оилангизнинг ёнига қайтишингиз мумкин.

Раҳим қамоқхона ховлисига қандай чиққанини билмайди. Аёлининг кўзи йиғидан шишиб кетганди. Азиза қунишиб ўтирар, Намозжон ҳамон нон деб зорланарди. Гўдак ҳам чириллай бошлади.

Эшикни тепди, урди, барибир очишмади. Кеч соат тўққизларда Раҳимни камерасига қайтаришди. Овқат беришди. «Оилам чиқариб юборилдими?» деган сўровига жавоб беришмади.

Тун бўйи тўлганиб чикди. Қамокxonанинг аллақаеридан чақалок йиғиси эшитилаётгандай эди.

Эрталаб оиласини яна ўша ховлида кўриб эсдан оғаёзди. Раҳимни бўккунча овқатлантиришган эди. Хотинининг чўкиб қолган кўзларига қараёлмади. Қизчаси «нон берармикан?» деб кўлларига термулар, култ-култ ютинар, ўғлининг кўзларида ҳамон ёш филтиллаб турарди. Раҳим қучоқлаганди, жажжи кўлчалари пайпаслай бошлади.

– Дада... н-нон...

Кечга яқин кичкинтойлар суюкли дадажонисига қарамай ҳам кўйишди. Бошларини кўтаролмай бармоқларини сўришарди, ҳар замонда тошдеворларга жавдираб қараб кўйишарди.

Ичкарида Раҳим учун шоҳона овқатлар. Ноннинг бир ушоғини ҳам чиқариб беролмайди. Еб-еб, болаларига қусиб берсинми?!

Йўқ, Раҳим бу сафар еёлмади. Урсалар ҳам, сўксалар ҳам томоғидан ўтмади. Жаноб ГИ шундай деди:

– Қамокxонадан ҳаливери ҳеч ким чиқиб кетмайди. Мана бўйруқ. Яхшиси, терговни тугатишимга имкон беринг. Қўл кўйинг қоғозларга...

* * *

Ҳожилар гурра оёққа туришди. Шайтонга тош отгани йўл олишди. Раҳим бобо оппоқ кийимлилар орасидан уни ахтаради – Жаноб ГИни!

Шу ерда учратаман, деб ўйламаганди. Бўрибойнинг нокаслиги, камокда ўтган йиллар, кейинги қийинчиликлар – барчасини унутди. Ҳаж сафарига отлангач, бир вақтлар оиласини очликка гирифтор этиб, мақсадига эришган Жаноб ГИни ҳам ўзича кечирди... Бироқ уни Каъбатуллода эҳромда кўриб чидаёлмади. Бугун у ҳам шайтонга тош отгани кетмоқда. Шайтон тошни қайтариб башарасига отишидан қўрқмасмикан?!

Фаромуш бўлиб қолган Раҳим отган тош мўлжалга етиб бормади. Кимнингдир бошига тегди. У бир оҳ деди-ю билдирмади. Ким отганини аниқлаб бўладими? Одам кўп, одам милён.

Тошнинг адашмаганини қаранг, Жаноб ГИ!

Мавлуда МИРСАИДОВА

КЕМТИК НОН

Мен нонман!

Фақат кемтик нон! Қирқ йилдан буён жангчисини кутиб,
мих зангини ютиб ётган нонман!

Сира эсимдан чиқмайди, шу хонадонда тўй бўлаётганди
ўшанда. Бу 1941 йилнинг 21 июн эди.

Бекам мени сутга қориб пиширди. Ёр-ёр садолари остида
келин келтирилди. Ҳовли бир зумда меҳмонларга тўлди. Да-
стурхонлар ёзилиб, таомлар тортилди. Куй-қўшиқ авжига мин-
ди. Бекам ўзида йўқ хурсанд бўлиб рақсга тушаётган эди. Аф-
сус... ҳовлига ҳарбийлар бостириб киришди. Бирдан қий-чув
кўтарилди: «Уруш бошланибди. Гитлер ўз фашистлари билан
ватанимизга хиёнаткорона бостириб кирибди. Тонг саҳарда не-
мис самолётлари бомба ташлаб, бир қанча шаҳарларни вайрон
қилибди. Аскарлари жуда кўп эмиш. Қурол-аслаҳалари беҳисоб
эмиш. Улар бало-қазодай шаҳарларимизга, қишлоқларимизга
бостириб келаётган эмишлар...»

Ҳарбийларга қўшилиб келган вакиллар яна бир талай га-
пларни айтиб, ҳар бир инсон Ватан ҳимояси учун жонини ҳам
аямаслиги кераклигини халққа уқтиришди. Улар бекамнинг ҳам
ёлғизгина ўғлини фронтга олиб кетмоқчи бўлишди.

Онаизор уларга илтижо қилди:

– Қаранглар, келин келтирганман, болагинамнинг тўйи чала қолмасин. Бир оқшомгина рухсат беринглар! У ҳали чимилдикда ётгани йўқ!

– Душман кутиб турмайди, холажон. Ҳар бир дақиқамиз ганимат. Бошқа иложимиз йўқ, – дея ҳарбийлар ўғлоннинг қўларидан етаклашди.

Ўша дақиқани қай сўз билан изҳор этай?! Бекам ўғлининг бўйнига осилиб олди. Фарёд кўтарди. Кўзларидан ёш жала бўлиб окди! Ўғли ҳайкалдай қотиб қолган эди. Ниҳоят, у хушини йиғиб олди. Онасини маҳкам бағрига босди. Волидаи меҳрибонининг юзларидан, кўзларидан ўпди:

– Йиғламанг, онажон! Ватанга керак эканман, йўқлабди. Ватанимни, онамни ёримни ҳимоя қилмасам, йигит бўлиб нима қилиб юрибман. Душманларни йўқ қилиб, албатта, қайтаман. Унгача келинингиз сизга ҳамроҳ бўлади.

Ўғлонининг бағрида муштдеккина бўлиб турган она энди унга ялина бошлади:

– Бормайсан деяётганим йўқ-ку, болам, шу оқшом ўтсин, эртага борасан. Ҳарбийлар яна йигитни тортқилашди. Уй тўла хотин-халаж уввос кўтаришди. Йигит бир силтаниб уларнинг қўлидан чиқди ва чимилдик томон интилди. Шу вақтгача уялиб, нафасини ичига ютиб турган келинчак ҳам энди чидолмади. Ўзини йигитнинг бағрига отди:

– Ой бориб – омон қайтинг. Умримнинг охиригача кутаман сизни! Кўзимиз тўрт бўлиб кутамиз.

Ҳарбийлар келинни у ёққа итариб, йигитни бу ёққа тортиб кета бошлашди.

Бекам дастурхондан шартта мени олди-ю, ўғлининг орқасидан югурди:

– Болам, болажоним! Тўхта, мана бу нондан бир тишлагин. Насибанг бутун бўлсин! Жанг-у жадалларда Оллоҳнинг ўзи ас-расин сени...

Ўғлон тўхтади. Титраган қўллари билан мени олиб, аввал бағрига босди, кўзларига, пешонасига суртди, юзимдан меҳр билан ўпди, кейин бир тишлаб мени онасига узатди. Менинг

юзимда ўғлоннинг кўз ёшлари япроқдаги шабнам томчиларидек қалқиб турарди.

Мени қалқитиб уйнинг энг тўридаги мана шу кадрдон миҳга илиб қўйдилар.

Бекам ўғлини соғинган кезлари мени авайлаб ўпар, хидлар, анча вақт фарзандини бағрига босгандек, мени бағрига босар, сўнг яна эъозлаб, жойимга осиб қўяр эди.

Бечора келинчак ҳам менга термулар, ҳақиқдек лаблари пичирлаб, нозик қўллари билан юзимни силар, анордек юзини кўз ёшлари юва-юва яна уй юмушларига берилиб кетар эди...

Уруш узоқ чўзилди. Даҳшатли очарчилик йиллари бошланди. Одамлар аллақандай ўтлар, томирлар билан овқатлана бошладилар. Очликдан шишиб ўлган одамлар ҳақидаги гаплар қулоғимга чалинарди. Ҳатто зоғора нон ҳам анқонинг тухумидай камёб бўлиб қолди. Давлат заборний карточкасига нон тарқатарди. Бу карточкага кунига одам бошига юз граммдан нон тегар эди. Шунга ҳам баъзи зўравонлар навбатни бузар, навбати етмаганларга ўша юз грамм нон ҳам йўқ эди. То нон олгунча шўрлик аёлларни, болаларни «катта»лар бир неча бор қамчилашар, уриб-сўкарди. Ночор одамлар навбат олиш учун ярим кечадан бориб, қор-ёмғир остида тик туришар, навбат етгунча неча бор кийимларнинг қори қоқиларди, йигитлар ҳарбийда, ишга яроқлилар колхоз далаларида, навбатга турувчилар эса асосан чоллар, кампирлар ва болалар эди. Айрим бўйни йўғон ишёқмаслар буларнинг ожизликларидан фойдаланиб, ризқларига шерик бўларди...

Қаҳратон қиш... Бекам заборний карточкасига нон олгани аввал оқшомдан навбатга туриш учун кетди. Лекин шўрлик алламаҳалда нонсиз кириб келди-ю, ўзини шолча устига ташлади. Унинг кимирашга мажоли йўқ эди. Ҳар замонда бир кўзини очарди-ю, «нон!» дея инграрди...

Шу куни бекам ҳорғин кўзлари билан менга узоқ термулиб қолди. Буни сезган келин мени секин олиб, онанинг қўлига тутказди. Дастурхон ёзиб, чой дамлаб келди. Онанинг кўлидан мени оҳиста олиб ушатмоқчи бўлди...

– Йўк, буни ушатманг, келинжон, бу болагинамнинг насибаси! Ҳали ўғлим соғ-саломат келади, ўшанда ушатасизлар бу нонни! Мусулмончилигимизни бузган урушлари куриб кетсин!..

Онаизор сўлиб бораётган қўллари билан мени маҳкамрок бағрига босди.

Шашти синганиданми, ёки ўзининг ҳам нон егиси келган эканми, бу гал келин ўзини тутолмай, йиғлаб юборди. Ўскиниб-ўксиниб йиғлади, тўйиб-тўйиб йиғлади...

Бекам мени бағрига босиб, ҳидлаб ётди. Кечга бориб мени ушлаб ётган мажолсиз қўллари «шилқ» этиб ёнига тушди.

Келиннинг фарёди ер-у осмонни тутди. Юраги сув бўлиб, жигар бағри хун бўлиб йиғлади у. Ўзи учун бир йиғласа, жон берар чоғида онасининг бошида бўлмаган, унга бир томчи сув томизолмаган, елкасида кўтариб сўнгги манзилга кузатолмаган ёри учун минг йиғларди.

Унга қўшилиб замин йиғлади, само йиғлади, кўкда маъюс Ой йиғлади, юлдузлар милтир-милтир кўз ёш тўкдилар.

Шу куни мен ҳам йиғладим. Юрак бағрим қийма-қийма бўлиб йиғладим. Қадрим ниҳоятда юксалганидан эмас, кўз ўнгимда «нон! нон!» дея очликдан силласи куриб ўлаётганида ҳам ўғлининг насибасини синдирмаган онанинг БУЮК ЭЪТИ-ҚОДИ учун йиғладим...

Бечора келин ёлғизликдан мен билан суҳбатлашарди:

– Баҳодирим албатта келади. Соғ-омон кириб келади. Менинг муҳаббатим уни бало-қазолардан асрайди. У келган куни тўйни давом эттирамиз. Энг аввал сени баҳам кўраимиз!..

Иккаламиз кулардик, иккаламиз йиғлардик... тик этса эшикка қараб баҳодир жангчимизни кутардик.

Биз ҳамон кутаяпмиз. Кута-кута келиннинг сочларига оқ тушди, юзларини ажин қоплади. Мен илинган миҳ занглади.

Қирқ йилдан буён биримиз қон ютиб, биримиз занг ютиб ватанпарвар жангчимизни кутаяпмиз...

У куриб келган кун шу хонадонда яна тўй бўлади. Шунда мен ҳам дастурхонга куйиламан.

Ахир мен ҳам хона безаги эмас, нонман-ку! Фақат... кемтик нон...

Раъно АҲМЕДОВА

ҚАЙТИШ

Дарвоза ёнига такси келиб тўхтади. Бу ерда турганларнинг нигоҳи машинага қадалди. Машинадан тушган ўттиз ёшлардаги кўхликкина аёлнинг ортидан беш-олти ёшлардаги оппоққина бола кўринди. У худди катталардек машина эшигини қарсиллатиб ёпаркан, ўзига тикилиб турган амакиларига мамнун жилмайди. Аёл қўлларидаги сумкаларни ерга қўйиб, ҳайдовчига пул узатди. Ўзига қадалиб турган нигоҳлардан ўнғайсизланди, шекилли, сумкаларни олиб, бир қўли билан боланинг қўлидан етаклаганча ҳовли томонга юрди.

Бояги эркаклар эса бир-бирларига саволомуз тикилди. Бўйдор, қорачадан келган киши шеригини туртди.

– Танидингми?

– Йўқ, шаҳарлик шекилли?

– Вой овсар, ахир Қодир Алиевичнинг қизи Покиза-ку!

– Э-э-э... Ҳа, худди ўзи. Ёнидаги боласими? Тавбангдан кетай, худди Ёркиннинг ўзи-я!

Буларнинг гапини эшитганлар орқароқда турган Ёркинга қараб олишди. Ёркиннинг юраги “шиғ” этди: “Наҳотки, Покиза бўлса! Ёнидаги...”

Аёл кўздан пана бўлгач, эркаклар орасида кўтарилган “ши-вир-шивир” Ёркинга таъсир қилмай қолмади. Бир тўйхонадан чиқиб кетиш ҳақида ҳам ўйлади. Лекин четроққа ўтиб туришга

қарор қилди. Унинг кўз олдидан онасининг қўлидан ушлаб олганча қадам ташлаб кетаётган болакай кетмай қолди. “Одамлар уни менга ўхшатишди. Наҳотки у менинг фарзандим бўлса, унда онам нима учун ундай дерди. Яна чиқармикин...”

* * *

Покиза тўйга оёғи тортиб-тортмай келди. Келмай деса, аммаси, отасидан ёдгор, энг яқин кишиси. Келай деса ўтмиш ҳаёти... Аксига олгандек, келган заҳоти уни кўрди. Аёллар орасида қайнонаси ва қайинопасини кўриб алланечук бўлиб кетди. Ўзини ичкари уйга урди ва кўрпачага ҳорғин чўқди. Қаршисига келиб ўтирган аммаси билан узук-юлуқ гаплашди. Аммаси кўпни кўрган аёл эмасми, Покизадаги ҳолатни тушуниб уни ўз ҳолига қўйди. Ёлғиз қолгач, Покизанинг кўз ўнгида ўтмиш хотиралари жонлана бошлади...

Қодир Алиевични бу туманда билмаган одамнинг ўзи йўқ ҳисоби. Қўли истаган жойга етадиган, давлатманд, обрўли, мансабдор бўлганидан исмига монанд ҳар нарсага қодир эди у. Покиза шундай одамнинг қизи бўлганидан фахрланарди. Яна яккаю ягона ва кенжа қиз. Акалари Азиз ва Лазиз отасининг давлати ва савлати соясида олий маълумот олиб, каттагина ташкилотларга ишга жойлашган. Иккаласи ҳам уйли-жойли. Бирор байрам ё бошқа сабаб ёки ёрдам керак бўлганда отаси олдига келиб туради. Покиза мактабни битиргач, тиббиёт институтига ўқишга кирди. Табиат ундан хусни аямаган эди. Шу боис Қодир Алиевичга куда бўламан дегувчилар кўпайгандан кўпайди.

– Қизим, дунёда ҳамма нарсадан кўнгил иши қийин. Кўнгилнинг кимга мойил бўлса ўшанга узатаман. Бахтли бўлишингни истайман, – деди отаси.

Покиза совчиликка келаётганларнинг кўпини танимасди. Ёрқин онасини бир-икки марта уларникига меҳмондорчиликка олиб келди. Ўзи машина ичида турган бир вақтда ногаҳон дарвозага чиққан Покизадан кўзини узолмай қолди. Покиза ҳам негадир уни кўргандан сўнг ғалати аҳволга тушиб қолди. Йигитнинг оппоқ юзига ярашиб турган қоп-қора қошлари, кишин бир қарашдаёқ ўзига жалб қиладиган ўтли кўзлари бот-бот ҳаёлида

жонлана бошлади. Онасига ғоят яқин бўлиб олган Ёрқиннинг онаси Назокат хола Покизани кўрди дегунча кучоқлаб ўпгани ўпган. Бирам ширинсўз.

Совчилар орасида Ёрқиннинг ҳам одамлари бўлгач, Қодир Алиевич ҳам, онаси ҳам негадир уларга мойил бўла бошлашди. Покиза қаршилиқ қилмади. Дабдабали тўй бўлди. Қодир Алиевич бор давлатини қизининг сепига сарфлади. Ёрқинни онасининг оғзи қулоғида. «Қудам, қудам» деб тилидан бол томади. Покиза бахтидан масрур. Айниқса, Ёрқиннинг кўзларида унга нисбатан кучли муҳаббатни кўргач, боши кўкларга етди. Отаси Покизанинг бахт порлаётган кўзларини кўргач, Яратганга шукроналар келтирди.

Тўйдан икки ой ўтар-ўтмас бир куни чошгоҳда Покизага акаси Лазиз телефон қилиб қолди.

– Ассалому алайкум, акажон, янгам, жиянлар яхшими, ўзингиз омонмисиз?

– Раҳмат, ўзинг яхшимисан?

Акасининг овози аллақандай саросимали чиқди.

– Ҳа, нима бўлди, тинчликми? – хавотирланиб сўради Покиза.

– Дадам... аям... касалхонага тушиб қолишди.

– Нимага? Ахир кеча келиб кетишганда соппа-соғ эдилар-ку.

– Билмадим, ҳалиги...

– Ака, ростини айтинг, нима бўлди? – бақирди Покиза.

– Кеча тўйдан қайтишаётганда бир маст ҳайдовчи «Камаз»да дадамнинг машиналарини уриб юборибди.

Покиза шифохонада ота-онасини кўриб адои тамом бўлди. Ҳамма ёғи бинт билан ўраб ташланган, томирларига аппарат ва найчалар улаб қўйилган эди. Врачлар уларни жонлантириш бўлимида сақлаб ўн кунгача ҳаракат қилишди. Лекин бўлмади. Отаси ўн бир кун, онаси ўн уч кун деганда вафот этишди. Осмон узилиб остида қолиш шу бўлса керак. Покиза учун ҳаёт ўз маъносини йўқотди. Ғам сели ичида қолди. Ёрқин акасининг ширин сўзлари ҳам, қайнонасининг меҳрибончилиги ҳам уни юпата олмади. Уйига қамалиб олганча ота-онасининг суратини кучоқлаб туну-кун йиғлади. Унинг бу ҳолидан эри ҳам, қайнонаси ҳам ҳафсаласи пир бўлди шекилли, ортиқча илтифот қилмай қўйишди. Аста-секин

Покиза ўзини ғоят ёлғиз ҳис қила бошлади. Шундай кунларда аммаси кириб келди. Унинг ранг-рўйига қараб куйинди.

– Жон болам, бу не аҳвол. Бу кунингни кўрса Қодиржоним не аҳволга тушарди? Мен қуймаяпманми, ёлғиз оғадан, суянчиғимдан айрилдим, лекин кўриб турибсан, ўлганим йўқ, – аммаси кўз ёшларини артди. – Ўлганнинг кетидан ўлиб бўлмас экан, ўзингни тут. Ота-онангни қийнама, жон болам.

Аммасининг бу гаплари Покизага анча далда бўлди. Лекин Ёрқиннинг эркалашларига жавоб беролмас эди. Олдингидек унга ёниб интилмас, ички бир туйғу бунга монелик қилар эди. Ёрқин буни сезгач, унга эътиборсиз бўлиб қолди.

«Ҳали узоқ вақт аза тутасанми? Умрим ковоғингга қараб ўтар экан-да», қабилдаги эрининг гаплари бир оғир ботса, қайнонасининг муомаласидаги ўзгаришлар Покизанинг кўзёшларини янада кўпроқ тўқарди.

Аммаси кейинги келганида Покизага эрига эътиборлироқ бўлишини бот-бот тайинлагач, аммасининг маслаҳатига амал қилди ва эри билан муомаласи яхшилана бошлади. Аммо қайнонаси бутунлай ўзгариб кетганди. У Покизанинг ҳар бир ишидан камчилик изларди.

– Онангизга ёқмай қолдим, шекилли, – деди Ёрқинга.

– Ёқишга ҳаракат қил, сал чакқонроқ кимирла. Билиб қўй, мен учун биринчи онам, кейин сен, шунга қараб иш тут.

У эри айтгандек қилди, лекин ўзгариш бўлмади. Қайтага баттар бўлди. Ёрқиннинг ишдан қайтишида ҳар доим битта жанжал тайёр турарди. Покиза қилмаган айби учун ўзини оқлашдан чарчади. Ёрқин албатта онасининг айтганини маъқулларди. Охир-оқибат Покиза қайнонасининг овозини эшитса, чўчиб тушадиган бўлиб қолди.

Бир куни кўча эшигини супураётганда дарвоза олдига оқ «Нексия» келиб тўхтади. Ундан отасининг қалин ўртоғи Дадахон ака тушди.

– Покиза қизим, ўзингмисан?

– Ассалому алайкум, амаки.

– Бир-икки ўтганимда қараб ўтдим. Ўхшатиб-ўхшатмай тушгандим, ўзгариб кетибсан. Ишқилиб, тани жонинг соғми?

Дадахон аканинг «қизим» деб гапиргани унинг кўнглини тўлдириб юборди, кўзидан ёш думалади.

– Ие, бу нимаси, йиғини бўлди қил, йиғлама, – деганча чўнтагидан рўмолча чиқариб Покизага тутқазди. Шу вақтда ичкаридан буларга кўзи тушган Покизанинг қайнонаси синчковлик билан ғалати қараб кўйди. Покиза Дадахон ака билан хайрлашмай ҳам ўзини ичкарига урди. Яна бир жанжалдан кўрққанди. Аммо Ёрқин келгач, барибир кўрққан нарсаси бўлди. Қайнонасининг бўрттириб айтган гаплари сабаб эри билан орасига яна совуқчилик тушди.

Шу кундан Ёрқин мутлақо ўзгарди. Унга бир сўз демайди. Покиза кейинги кунларда кўнгли айниб, ўзини ҳолсиз сеза бошлади. Дўхтирга кўринди, ҳомиладор экан. Хушхабарни эрига айтай деса, терсайгани-терсайган. Отасининг ҳурмати сабабми, Дадахон ака яна бир-икки тўхтаб, ҳол аҳвол сўрагани оловга мой сепгандек бўлди. Покиза ҳомиладорлигини айтганида қувонмагани етмагандек:

– Кечирасан-у, қувончдан сакраёлмайман. Мен ўзи ўзгаларнинг қувончига кўпам хурсанд бўлмайман.

– Нима, мен бегона бўлдимми?

– Кимни назарда тутаётганимни яхши биласан.

Ёрқин шундай деб чиқиб кетгач, Покиза қарахт бўлиб қолди. У нима қиларини билмасди...

Покизанинг ҳомиладорлик даври оғир кечди. Шундай бўлсада, бақир-чақирдан безгани учун бир амаллаб қимирлаб турди. Бир-икки йиқилиб қолди ҳам. Лекин додини кимга яйтсин, энг яқин кишиси эрими? У озиб-тўзиб чўп бўлиб қолди. Юзини доғ босиб кетди. Бир йил олдин кўрган одам энди уни танимасди. Ёрқин унга ирганиб қарайди. Бу Покизага жуда оғир ботади. Ой куни яқинлашган сайин уйдагиларнинг унга муомаласи ёмонлаша борди. Уни қайнонаси «шумқадам, балоси уйдагиларга урди, энди бизга ҳам урмасдан тезроқ даф бўлиши керак» дерди.

Бир куни эрталабдан бели оғриб, ўзини жуда нохуш сеза бошлади. Қайнонасига бирор нарса дейишга кўрқди. Эри бир ҳафтадан бери қорасини кўрсатмайди. Ким биландир телефонда қаттиқ-қаттиқ гаплашган қайнонаси шошганча чиқиб кетди.

Тушга яқин оғриқ кучайди. Қайнонадан ҳамон дарак йўқ. Ниҳоят, тоқати тугаган Покиза стол устига хат қолдирди: «Сизларни кутдим. Лекин ортиқ чидолмай қолдим. Туғруқхонага кетяпман».

Нари-бери кийинди, зарур нарсаларни, ҳамёнини олди арзиманган пул қопти. Таваккал қилиб бекатга чиқди. Автобус келиши билан чиқиб ўтирди. Оғриқ кучайгандан-кучайди. «Эй Худо, ўзинг шарманда қилма» деганича пичирлаб борарди. Туғруқхона эшигига зўрға етиб борди. Уни кўрган ҳамширалар югуриб келиб, суяб ичкарига киритишди. Туғруқ оғир кечди. Камқонлиги сабаб «их» дейишга ҳоли йўқ эди.

– Тавба, оғироёқ хотинни ҳам ёлғиз жўнатишадими? Қанақа бемехр одамлар, – бошида парвона бўлаётган доя хотин шанғиллайди. Чақалоқ “инга”си қулоғига чалинганч, бироз жон кирди.

– Ўғилли бўлдингиз!

Доя хотиннинг гапидан Покизанинг кўнгли тоғдек кўтарилди. Қани эди унинг ҳам туғишини зор бўлиб кутаётган эри бўлса, “ўғилли бўлибман” деб ҳаммага шошиб суюнчи улашса. Покизанинг кўзларига ёш қалкиди. Уни палатага ўтказишди. У ердигилар бири новвот чой, бири товук шўрва узатиб меҳрибончилик кўрсатишди. Бу ерга келганига икки кун бўлганига қарамай, орқасидан ҳеч ким келмади. Унинг кўзлари йўлда бўлди.

– Келиб қолишар, хавотир олманг.

Ҳамхонасининг далдасига жавобан ёлғон гапиришига тўғри келди:

– Хўжайиним командировкага кетган эди. Бу ерга келганимни ҳеч ким билмайди.

– Унда йўлга қараб ўтирманг. Ҳамма нарса етарли бўлса. Палатага тушганнинг жони бир.

Шундай ҳам уларнинг насибасига шерик бўлаётган Покиза ўнғайсизланди.

Унга жавоб беришди. Яхшиям зарур ҳужжатларни ўзи билан бирга олиб келган экан. Ўғлига Лочинбек деб исм қўйди. Навбатчи врач одамохун киши экан:

– Хафа бўлманг, синглим, сизни олиб бориб қўйишади. Уйга етиб олганч, одеял ва йўрғакларни ҳайдовчи йигитдан бериб юборарсиз.

Покиза ҳамма қатори гуллар қуршовида яқинлари билан эмас, «тез ёрдам» машинасида уйига кетди...

– Вой, холажон, ташқарига чиқмайсизми? Ҳадемай келин келади. Туйхонани безатганимизни бир кўринг.

Аммасининг невараси Солиҳанинг гапидан сўнг Покиза хаёлини йиғиб олди.

– Хўп айланай, хозир, – деганча унга эргашиди. Аёллар ичида ўтирган Назокат хола Покизанинг ёнидаги болани кўриб, ичига ўт тушди: «Вой худойим, шунчалик ҳам ўхшаш бўладими? Ёркинимнинг худди ўзи-я!». Тенгдошларига кўшилиб ўйнаб кетган боладан кўзини узолмай қолди. Назокат холанинг меҳри ийиб, болани тўйиб-тўйиб кучгиси келди. Лекин у бунга ҳақли эмаслигини яхши биларди. “Ёнимда ўсиб унса мендан нари кетмайдиган суюклигим бўларди-я. Қайданам шу касофат кампир Кароматнинг гапларига кулоқ солдим”, деган гапларни хаёлидан ўтказди. Унга келинининг “шумқадам, касофати бор”лигини шу кўшниси айтганди. Шундан сўнг Назокат холанинг юраги орқага тортиб, худди оиласида бир бахтсизлик содир бўладигандек туюлаверди. Аксига олиб ўғлининг ишлари юришмай қолди. Покиза кўзига балои азим бўлиб кўрина бошлади. Эр-хотиннинг бир-бирига меҳрибончилигини кўрса, жони халқумига текиларди. Мумкин қадар ўғлини Покизадан узоқлатишга ҳаракат қила бошлади.

Каромат холанинг ҳар галги янги гапи уни бутунлай гангитиб кўярди: «Анави оқ «Нексия»да келадиган одам келинингиз билан жуда апоқ-чапоқми дейман. Келинингизнинг унга суйкалишини кўрдингизми?»

Шунга ўхшаш гаплардан Назокат холанинг кўз олди қоронгулашиб кетди. «Дадахон ака деганлари бекорга келиб юрмас экан-да. Келиним ҳам уни кўрса кўзлари ёниб кетади-я».

Ўғли ишдан келгач, Каромат холадан эшитганларини ўзиникидек, бирма-бир айта бошлади. Хотинининг ҳомиладорлигидан ҳозиргина хурсанд бўлган Ёркин қаҳрга тўлди.

Каромат хола стол устидаги хатни йиртиб ташлаганди. Уч кундан сўнг Ёркинга айтганида, у ҳам қўл силтаб қўяқолди. Каромат хола келинини энди қайтиб келмайди, деб ўйлаганди, аммо у қайтиб келди. Қайнона ўзича пичирлади: «Товбангга бир таян-

тирайки, бу уйдан даф бўлганингни билмай қоласан!..»

Ёрқин увишиб қолган оёғининг чигилини ёзиш учун ўрнидан турди. Аста-секин ичкарига одимлади. Ҳовлида ўйнаб юрган болаларга аланглади: «Ана ўша бола!» Яқинроқ борди. Ҳеч нарсадан беҳабар бола унга ажабланиб қаради. Ёрқиннинг ичида титроқ турди. Ўзини тутиб турулмади. Энгашиб боланинг кўлидан тутди. Кўзларидан кўз узмай сўради:

– Исминг нима?

– Лочинбек, – буррогина жавоб берди бола.

Ёрқин беихтиёр болани ўзига тортди. Ундан келаётган ёқимли хиддан боши айланди. Юзларига лабини босди. Ич-ичидан нимадир тошиб келиб бўғзига тикилди. Бола нотаниш одамнинг бағридан чиқиш учун типирчиларди. Жажжи кўллари билан уни итариб ташлади, «ёмон амаки»дан қутулиш учун чопқиллаб кетди. Боланинг ортидан қараганча қоларкан, Ёрқин ичида нимадир «чирт» узилганини ҳис этди. У бундан олти йил бурун бўлиб ўтган воқеаларни эслади.

Онасининг Покиза ҳақидаги гаплари ҳар кун такрорланарди. «Бузуқи», «хиёнаткор», «боласи ҳароми». Эҳтимол, ишқнинг душмани ғийбат деганлари ростдир, хотини ва фарзанди кўзига бало-қазодай кўриниб қолди. Ҳатто, бир сафар боланинг тинмай йиғлаётгани асабига тегиб, «овозини ўчир ҳаромингни!» деганча онасига отиб юборди. Ўша воқеадан кейин эрталаб уйғонганида Покиза ҳам, бола ҳам йўқ эди. Хафа бўлиш ўрнига севинди. Хотини шу кетганича қайтиб келмади. Қайсидир тоғасиникига кетган эмиш...

* * *

Покиза Лочинбекни излаб эркаклар томонга ўтди. У ерда ўғлини Ёрқин кучоқлаб турарди. Кўрди-ю қулоқлари остида унинг дарғазаб овози жаранглади: «овозини ўчир ҳаромингни!» Отиб юборилган чақалокни зўрға илиб оларкан, барча умидлари аслида пуч, ҳаммаси сароб эканини англаб етганди...

Гулчеҳра АЛИБОЕВА

ОТА УЙИ

Бадиха

Кўча ўртароғида қад ростлаган, замонавий кўринишдаги янги иморат анча наридан ҳам кўзга ташланарди. Тўғрироғи, бу кўчадаги қолган барча иморатлар пастроқ бўлганлиги учун ҳам янги бино бошқаларидан ажралиб турарди. Тан олиш керак, бино кўрган одамнинг ҳавасини келтирадиган даражада дид билан қурилганди.

Шаҳноза асли самарқандлик бўлса-да, фалакнинг гардиши сабаб Тошкентда яшайди. Университетда ўқиб юрган йиллари андижонлик бир йигитга кўнгил қўйиб, унга турмушга чиққанди. Анваржон Шаҳнозани Андижонга олиб кетмоқчи бўлди, лекин у унамади. «Оиламдагилардан жуда узоқлашиб кетаман. Агар рози бўлсангиз, Тошкентда қоламиз. Сизникиларгаям, меникиларгаям ўрталикда бўлади» деди эрига.

Анваржон табиатан мулойим, ювош табиатли йигит. Шаҳнозани жуда яхши кўради. Ўзига ҳам Тошкентда яшаш ёқади. Шунинг учун рози бўлақолди. Уйдагилар эътироз билдиришганда «Яхши бир ишни таклиф қилишди, шунини қўлдан чиқармай дедим» деб кўнгилсизликнинг олдини олди.

Ўша гапига фаришталар омин, деб юборишган экан. Орадан икки ой ўтар-ўтмас ҳақиқатан ҳам уни нуфузли бир ташкилот-

га ишга таклиф қилишди. Тўғрироғи, Анваржон диплом иши химояси билан боғлиқ амалиётини ўша ташкилотда ўтаганиди. Унинг тиришқоқлиги ва билимдонлигини пайқаган раҳбар кейинчалик ишга чақиртирди.

Шаҳноза бирин-кетин уч фарзандли бўлди. Самарқандга – ота-онасиникига кам келадиган бўлди. Катта фарзанди беш ёшга кирган йили бирин-кетин ота-онаси вафот этишди. Бу қўшалок жудалик оилада ёлғиз қиз бўлган Шаҳнозага жуда қаттиқ таъсир қилди. Ҳар гал болалиги ўтган уйга келганида, тўйиб-тўйиб йиғларди. Энди бу уйда кичик укаси оиласи билан яшаётганиди. Келини унинг кўнглидан ўтганларни тушунар, ҳар доим уни овутарди.

Бир гал, орадан бирор йил ўтказиб уйига борса, укаси отасининг хонасини таъмирлатибди. Таъмирлаш жараёнида уй бутунлай ўзгариб кетибди. Уйга кирди-ю, ногоҳон қалқиб кетгандай бўлди. Назарида отаси уй тўрида оёқларини чалиштириб ўтиргандек бўлиб кўринди. Уйга кириб, ота-онасининг руҳларига тиловат қилди. Лекин укасига «уйни бекорга таъмирлатибсан, ахир бу жойдан отамнинг иси келиб турарди-я» деб айтолмади. Авваллари бу уйнинг тўрт тарафидан отасининг тафти, иси келиб турарди...

Агар ўшанда Шаҳнозага кимдир «Шу кичиккина уйни таъмирлатганга шунча хафа бўлиб ўтирибсан. Бир неча йилдан кейин бу ховлидаги иморатлар ўрнида бутунлай бошқаси қад ростлаб, болалигинг ўтган уйлардан бирорта ғишт ҳам қолмайди» деса, ўша одам билан жон-жаҳди-ла тортишган бўларди.

* * *

Орадан йиллар ўтди. Укасининг болалари мактабга чиқди. Шаҳнозанинг фарзандлари мактабни тамомлаш ёшига етишди. Болалар ва рўзғор ташвишлари сабаб Шаҳноза энди ота уйига бир йилда бир марта кела олмасди.

Айниқса, ўтган йили унинг оиласи учун оғир келди. Кетма-кет икки фарзанди сариқ касали билан оғриб, икки ойлар касалхонага катнади. Кейин улар бир йил давомида парҳез тутиши лозимлиги аён бўлди. Гарчи улар катта бўлиб, ўзларини ўзлари

уддалайдиган ёшда бўлишса-да, куюнчак она эмасми, фарзандларининг парҳезини ўзи назорат қилиб турди.

Ташвишлар баъзида одамзодни туғишганларидан ҳам узоклаштириш қудратига эга. Шаҳноза салкам уч йил укаларини кўришга бора олмади. Тўғри, бу муддат ичида уларнинг ўзлари икки-уч марта келиб, опаси ва жиянларининг ҳолидан хабардор бўлиб кетишди.

Нихоят, болаларидан кўнгли тинчиган Шаҳноза ота уйига келди. Тўғрироғи, кўчага бурилиб, уйлари ўрнида бошқа иморат қад ростлаганини кўрди-ю, юраги алланечук ўртаниб кетди. Ахир... ахир ота уйи қани? Қани болалигининг қадам излари тушган ҳовлилар? Ота-онаси яшаган уйлар қаёққа йўқолди?

Шаҳноза дарвоза ёнида туриб қолди. Ичкарига киришни-ям-кирмасликниям билмасди. Назарида, бегона жойга келиб қолгандек. Ҳали у билмасдики, ичкари томонлар ҳам бутунлай бузиб ташланганлигини, ўзларининг болалиги ўтган уйлардан асар ҳам қолмаганлигини, ҳатто, отаси экиб кетган ток дарахтлари ҳам қавлаб ташланган, у ер супага айланганлигини.

«Ҳах, барибир ёшлигига борибди-да. Бир оғиз айтмабди-я, бир оғиз маслаҳат солмабди-я. Ахир бу уйда нафақат унинг, бошқа опа-укаларнинг ҳам ҳаққи бор эди-ку. Тўғри, улар ота-оналаридан қолган бу ҳовлида яшашга ҳеч қачон даъвогарлик қилишмайди. Лекин... бир неча одамнинг ёшлиги, йигирма йилдан кўпроқ умри ўтган жойларни бутунлай бузиб ташлаш учун лоақал бир оғиз улар билан маслаҳатлашиш зарур эди-ку. Ахир уларнинг ҳар бирининг бу уй билан боғлиқ қанча-қанча хотиралари, ўйлари бор. Наҳотки, уларнинг ҳаммасидан биратўла қутилиш осон бўлса?

Шаҳноза эски ҳовлиларини кўз олдига келтира бошлади. Дарвозадан кираверишда ошхона бўларди. Ошхона ичида тандир ва иккита ўчоқ қурилганди. Онаси кун ора тандирда нон ёпарди. Шаҳноза нон ёпаётган онасининг ёнидан кетмасди. Онаси тандирдан нонни узиб ола сола пақирнинг ичига ботириб оларди-да, буғи чиқиб турган нонни бўлганча унга узатарди...

Ошхоналарининг ёнида бир туп оқ ўрик бўларди. Унинг мевасини кўрган одам борки, ҳайратини яширолмасди. Оппоқ, донаси

катта-катта ўрикни кўрганлар борми? Шаҳнозалар ўша ўрикни еб, катта бўлишган. Ўрик пишганидан кейин кўшниларга сатил-сатил бўлиб беришарди. Ҳамма уларни алқаб ўрик ерди. Ортганини туршак қилиб олишарди. Қиши билан ўрикни қайнатиб, шарбатини ичиб чиқишарди. Ўрик шарбатини, айниқса, саҳарда ичишнинг гашти ўзгача. Муздай, мазали, ичган сари одамнинг ичгиси келаверади. Қишлоқда кимдир бемор бўлиб қолса, уларникага туршак сўраб келишарди. Атайлаб изоҳ беришардиям:

– Оқ ўрикнинг туршагидан берар экансиз, хола.

Қани ўша ўрик навлари?

Ёдида, онаси вафот этганидан кейин ўша ўрик ҳам ўз-ўзидан қуриб қолди. Бу ерда қандай боғлиқлик борлигини билмайди-ю, ҳар эслаганида юраги ўртаниб кетаверади. Онаси ўлмаганида, балки ўрик дарахти ҳам қуримаган бўлармиди?..

Меҳмонхона бўларди. Ушанинг ёнидаги кўндалангига қурилган икки хонали уйнинг бири Шаҳнозаники эди. Шаҳнозанинг ётоқхонаси кейинчалик жиянларининг тилида «амманинг уйи» деб аталиб кетди. Шаҳноза ҳар гал келганида худди ўша дамлардагидек биринчи бўлиб ўз уйига кирар, ҳалиям сақланиб турган кийимларини энгига иларди. У бундан завқланарди, ўзини ҳалиям бу хонанинг бекасидай ҳис қиларди. Гарчи неча-неча йиллардан бери бошқа шаҳарда яшаётган, оилали бўлса-да. Ойнинг ёруғида, дераза ёнида китоб ўқиганларини ёдига соларди.

Ҳа, у ойнинг ёруғида кўп китоб ўқирди. Бунга сабаб онаси эди. Онаси уни ҳаддан ташқари кўп китоб ўқигани учун қойир, кечаси китоб ўқисанг, кўзларингга ёмон таъсир қилади, дерди ва ётоқхонага кириб, чирокни ўчириб чиқиб кетарди. Шаҳноза эса онам билиб қолмасин дея ой ёруғида китоб ўқирди.

* * *

Шаҳноза дарвоза олдида анча туриб қолди. Шу пайт ичкарида кимнингдир оёқ қадами эшитилди. Бир пайт дарвозанинг бир қаноти очилиб, укасининг кичик қизи кўринди. У Шаҳнозага қарар экан:

– Аммажон, аммажоним келдилар! – дея ортига қайтганча югургилаб кетди.

Қизининг овозини эшитиб ичкари уйдан келини чиқиб келди.

– Вой, нимага туриб қолдингиз? Одамни соғинтириб юбордингиз-ку, ўзингизми опагон? Келмаганингизга қанча бўлди-я!

Шаҳнозанинг томоғига гўё нимадир тикилиб қолгандай гапиролмасди. Келини келиб у билан кўриша бошлади.

– Қани, уйга кириб, Чарос, сен дарров бориб амакингни чақириб кел, аммажоним келдилар дегин-а!

Шаҳнозанинг катта укаси кўшни маҳаллада яшарди. Келини ўшани чақирибни айтаётганди.

– Ҳа, нимага шаштингиз паст, тинчликми, опагон? – келини шундагина опасининг авзойи бузуқ эканига эътибор берди.

– Бу... уйларни...

– Ҳа, эски уйларни укангиз буздириб ташлади. Куч-қувватим борлигида янгисини қуриб олайлик, кейин болаларнинг ташвиши билан имконият бўлмайди деб... – келини гапираяпти-ю, икки кўзи опасида. Унинг авзойида ҳеч бир ўзгариш бўлмаганлигини кўриб, сўнгги гапларини йўқотиб қўйдим. – Укангизга айтдим, «опангиздан бир оғиз сўранг» деб...

Орадан бирор соатча вақт ўтиб, укаси ҳам келиб қолди. Шаҳноза ҳеч нарсани сезмагандай, ҳеч нарса бўлмагандай жигарини бағрига босиб кўришди. Укаси ҳам опасининг бағрига бошини босиб тураверди. У ҳар гал шундай кўришади.

– Сиздан онамнинг иси келиб туради, – дейди алланечук шикаста овозда.

Бу гал ўша гапларини такрорламаган бўлса-да, опасини каттиқ соғингани сезилиб турарди.

– Келмай кетдингиз, борай десам, мен ҳам ишдан бўшамайман. Уйдагилар, жиянларим соғ-омонми? – сўрашди укаси.

– Яхши юришибди, салом айтиб юборишди.

– Уларни ҳам олиб келавермабсиз-да.

– Ҳадемай келиб қолишади. Улар шаҳар айлангани орқада қолишганди.

– Вой, бунча яхши. Мен бир ўзингизми дебман.

Кечки пайт ҳовли қариндошлар билан гавжум бўлди. Кўпчилик худди Шаҳноза каби укасининг янги иморатини энди

кўришаётган экан. Ҳаммаси яхши тилакларини билдиришди. Лекин холаси кўнглидагини яшириб ўтирмади.

– Опажонимдан қолган уйларнинг ҳаммасини буздириб ташлабсан-а, лоақал биттагинасини колдирсанг бўларди-ку.

– Уйлар анча эскириб кетган экан, усталар шундай деб маслаҳат беришганди, шунга... – укаси тўғри гапга нима деб жавоб беришни билмай каловланди.

– Ахир бу уйга усталарингнинг киндик қони томмаган-ку.

– Майли, хола, ёшлар ўзлари хоҳлагандай қилиб қуриб олишибди, койиманг. Ҳали икки-уч марта келсангиз, ўрганиб қоласиз, – деди Шаҳноза ичида холасининг гапини маъқулласа-да, укасининг кўнгли оғримаслиги учун. Чунки холасидан бундай гапни кутмаган укаси довираб қолганди.

Бу мавзуга бошқа қайтишмади. Шаҳноза ҳам уч кун укасиникида турган бўлса-да, уй ҳақида оғиз очмади. Лекин кўнглидан нималар кечганини, кечаётганини айтгани билан энди фойдаси йўқлигини биларди. Бузилиб кетган иморат энди йўқ. Унинг болалиги, ота-онасининг қадам излари тушган ҳовли бугун бутунлай бошқача кифада. Балки бундай ҳолат бошқалар билан ҳам содир бўлар, бўлгандир? Чунки ўша гал кўчаларни айланиб юрганида кўпчилик иморатлар янги, замонавий кўринишда қайта қурилганини пайқади. Ахир ўша уйларда ҳам қачонлардир кимларнингдир ота-онаси яшаган, ўшаларнинг худди ўзи каби бу ҳовлиларда болалиги ўтган, эса қоларли воқеаларнинг гувоҳи бўлган. Ана, улар индашмабди-ку. Нима, у укасига бир оғиз гапирдимми? Йўқ, лекин укасининг қилган иши сабаб яна бир марта болалиги, унинг ёдида қолган лаҳзаларини эсига олди. Онасини, отасини кўргандай бўлди.

Шаҳнозани кузатгани чиққан укаси синик кайфиятда деди:

– Агар уйларни бузиб, сизни ҳам холам каби хафа қилган бўлсам, мени кечиринг, опа.

– Вой, янги уйингда униб-ўсгин, болаларингнинг роҳатини кўргин. Жуда чиройли қурилган, менга ёқди. Ўзи у иморатлар жуда эскириб кетганди, ҳар йили у-бу ерини таъмирлатиб чарчардинг, тўғри қилгансан, – деди укасига тикилиб.

Укасининг чиройи очилди. Шу онда Шаҳнозанинг ҳам кўнглига нур оралагандай бўлди...

Гулруҳ МЎМИНОВА

ТИЗ ЧЎККАН ФРАНЦУЗЛАР

Бадиҳа

“Ўша пайтлар ер куррасини айланиб чиқиб, қайтиб тушган космонавтга қўнган жойининг “фахрий фуқароси” унвони бериларди... Шунинг учун Гуррагчага (Мўғулистоннинг биринчи космонавти) Жанубий Қозоғистонга илк бор келишини ҳисобга олган ҳолда Ўтрорнинг “фахрий фуқароси” унвонини берсақ қандай бўларкан, деб ўйладим. Шу мақсадда ўша пайтлар бу ҳақда туман раҳбарига айтдим. Аммо у ўйланиб, оқсоқоллар билан маслаҳатлашишини айтди. Кўп вақт ўтмай, бир неча отлик мўйсафидлар (улар орасида жанубий ўлканинг солномасини яратган Адҳам Шилтерханов ҳам бор эди) келиб, эгардан тушди.

– Мухторжон, раҳбариятга бир илтимос билан мурожаат қилган экансан. Халқимиз одатига кўра, дўстинг, меҳмонинг, Мўғулистон биринчи космонавтига қўлдан келганча иззат-икром кўрсатамиз. Аммо унга сен таклиф қилгандай Ўтрорнинг фахрий фуқароси унвонини бериш масаласига келсак... Агар унинг ота-боболари ваҳшийлик қилишмаганда бизнинг Ўтрор шу кунларда савлат тўкиб турмасмиди? Ўтрордан ташқари ер юзасидан супуриб ташланган қирқ икки шаҳар тўғрисида нима дейсан? Тўғри, бу ишларда Гуррагчанинг нима айби бор, дерсан? Биз ҳам биламиз, у гуноҳкор эмас. Лекин барибир ота-боболарининг

қилмиши учун Гуррагча ҳам жавобгар. Бизнинг гапларимизни тарих хотираси ҳаққи-хурмати учун айтилди, деб қабул қилгин. Эски гина-кудуратларни дилда тугиб юриш бизнинг одатимиз эмас. Бироқ тарихни бутунлай унутиб юбормаслигимиз керак. Шуларни ўйлаб кўр...”

Хотирлагандирсиз, бу воқеа Чингиз Айтматов ва Мухтор Шохоновнинг “Чўққида қолган овчининг охи-зори” асаридан олинган бир парча эди.

Китобни илк ўқиган йилларимдаёқ ундаги икки забардаст ёзувчининг Ватан ҳақидаги ўйлари, шу хусусда келтирган афсоналаридан хайратга тушгандим, улардаги Ватанга муҳаббат туйғуси беихтиёр менга ҳам кўчганди.

Яқинда шу билан боғлиқ бир воқеани эшитдим-у Мухтор Шохоновнинг юқорида келтирган воқеаси ёдимга тушди. Самарқанднинг каттагина Нуробод тумани нелари билан машҳур билмадим-у, аммо унинг атрофини ўраган хайбатли тоғлар чиндан-да баҳорнинг илик кунлари гўзаллашгандан гўзаллашади. Баҳор ойлари бу ердан ўтган киши виқорли тоғ чўққиларидан кўз узолмай қолади. Нурободнинг Тепакул номли қишлоғи айти шу фаслда янаям гавжум бўлади. Тоғнинг соф ҳавосидан баҳраманд бўлишни истаб, дам олувчилар қанча, тоғ чўққиларига чиқиб, қор остидан ёриб чиққан лолани теришга ошиққанлар қанча.

Аммо шунинг билан бир қаторда бу юртга чет элликлар ҳам тез-тез ташриф буюриб туришади. Аввалига мен улар ҳам ватандошларимиз сингари тоғнинг бетакрор чиройидан баҳраманд бўлишни истовчилар сирасига киритгандим. Бироз адашибман... Бир куни қишлоққа бир гуруҳ французлар ташриф буюришди. Қишлоқда бир кеча тунаб, тонг сахарданок йўлга, тоққа отланишди. Йўлга чиқиш олдидан эса қишлоқ аҳлига тиз чўқиб таъзим қилганча алланималар деди, ўз тилида. Тилмочлар таржима қилишди:

“Сизлар улуғ Амир Темур авлодисизлар. Бундан минг қарра фахрлансангиз арзийди. Биз сизлардан бир умрга миннатдор-миз. Амир Темур бизларни мустамлакаликдан қутқариб қолган. Буни биласизлар...”

Биров уларнинг бу қилиғига ҳайрон қолди, биров кулиб қўйди. Кейин сайёҳлар Амир Темур босиб ўтган йўлдан тоғ оралаб Қашқадарёда жойлашган Темур ғори сари йўл олишди. Ҳанузгача ҳайратдаман: бизнинг боболаримиз ҳақида кўп билишади улар, боболаримиз хизмати учун унинг аждодлари пойига тиз чўқади улар...

Биз ҳам бир гуруҳ бўлиб, шу тоғлар оша ўша ғорга бормоқликни кўнглимизга тугдик. Аммо икки тоғ ошгач, у ғорга етиб бориш учун на имконимиз қолди ва на истагимиз. Довон ошиш умрида тоғ ошмаган биздайлар учун жуда оғирлик қилди. Шунда тасанно айтдим французларга!..

Истиклол йилларида бундай мисолларнинг қанча-қанчасига гувоҳ бўлдик, бўлаяпмиз ҳам. Юртимиздаги алломаларнинг ҳаёти, мероси чуқур ўрганилди, тарихий обидаларнинг кўркига кўрк қўшилди, зиёратгоҳлар тикланди. Халқаро доираларда Ўзбекистон байроғи хилпиради, Ўзбекистон гимни янгради. Қанчадан-қанча давлатларда илдизи Ўзбекистон аталмиш юртга қадалган алломалар ҳақида китоблар нашр этилди, уларнинг ҳайкаллари қад ростлади. Йиллар чопқиллаб ўтиб кетаяпти, деймиз. Истиклолнинг йигирма йиллик муддати кимлар учундир югургилаб ўтди, кимлардир бу давр мобайнида ҳар бир сониясини ҳаловатсиз ўтказди, ватан учун тер тўкди, Ватан учун жон тикди. Тарих учун қисқа давр бўлган бу муддат ичида ҳар бир ўзгариш, бунёдкорлик ишларини ҳайрат ва ҳадик билан кузатиб бордик, уларнинг гувоҳига, бевосита иштирокчисига айландик.

Ёдингизда бўлса керак, ўтган йиллар давомида мамлакатимиз Президентининг Мисрга сафари ҳам барча ватандошларимизда фахр туйғусини уйғотган эди. Нил бўйида Аҳмад ал-Фарғоний ҳайкалининг қад кўтариши ва бу ҳайкалнинг очилиш маросими айнан Президентимиз сафари чоғига мўлжалланганлиги... Ўзбекистонликман, дегани борки, бу лаҳзаларда қалби ифтихорга тўлди.

Бейхтиёр ўйланиб қоласан киши. Ота-боболаримиз бизга нафақат моддий, маънавий, балки обрў, қадр-қиммат кабиларни ҳам мерос қилиб қолдирганмикан? Айтишларича, Миср фиръав-

нлари “Нилни бошқарган киши бизларни ҳам бошқаради” деган экан.

Маълумки, ўша пайтлар Миср аҳолиси фақат Нил атрофидагина зироатчилик билан шуғуллана олган. Лекин ҳар баҳорда Нилнинг тошиши улар учун кўп қийинчиликларни туғдирган. Айнан ал-Фарғоний Нил дарёси суви сатҳини ўлчайдиган ноёб иншоот – устурлобни кашф қилган. Ватандошимиз яратган “Миқёси Нил” мамлакатдаги сув захираларидан унумли фойдаланишга, дарёда сув сатҳи ўзгаришларини башорат қилишда муҳим аҳамият касб этган.

Демак, ал-Фарғоний уларнинг таъбири билан айтадиган бўлсак, фиръавнларни бошқарган экан-да?..

Ўтмишдошларимизнинг буюк ишлари олдида бош эгаман: мен нима қилдим ўзи Ватан учун? Лоақал унинг бир майсасинигина бўлсин кадрлай олдими? Улкан ишлар амалга оширилаётган бир пайтда унинг пойдеворига бир донагина ғишт кўя олдими?.. Атрофга разм соламан: фан чўққиларини эгаллаётган олимлар, тегирмондан бутун чиққан тадбиркорлар, Навоийдан ғазал айтаётган болалар, янги китобини нашрга тайёрлаётган ёзувчилар, чемпионликни қўлга киритаётган ёшлар...

Нигоҳим фақат камалак рангларини кўрди. Қанийди, фақат шундай бўлса!..

Ҳулкар МАМАТМУРОВА

ОҚҚУШ БОЛАСИ

Бадиҳалар

Ўша кеч она табиат ҳақида, қушлар ҳақида кўп ўй сурдим. Асов дарё қирғоқлари узра чўзилган Зарафшон кўриқхонасига борганим, у ерда каклик, тустовуқ ва кийикларни кўрганим бирма-бир кўз олдимдан ўтди. Тўқайзор четида оққуш ва унинг боласи... акрабнинг совуқ кунларида-я?! Янглишибман, бу пари қушлар алоҳида иссиқ жойларда парваришланаркан. Ҳайвонот олами рўпарасида ҳайрат ила мўъжизаларни томоша қилдим. Шуларни ўйлаб-ўйлаб столга суюнганча ухлаб қолибман...

...Она қизим, йиғлаяпсанми! Ма, мана буни олгин – оққуш боласи! Патларини қара, оппоқ, юмшоқ – бахт қуши. Сенинг сочларинг ҳам майин, юмшоқ – тилларанг, қўнғиртоб, бўйи биррам ёқимлики, парирухсор офтобимсан. Турақол, сенга оққуш боласини олиб келдим. Эсингдами, ўн бир яшарлигингда сен – шаддод ва тиллигина қизалоқлигингда «журналист бўламан» дердинг. Дарё бўйида, жийдазорларда мен билан бирга мол боқардинг, эрта баҳорда том устига чиқиб, сенга лолақизғалдоқ териб берардим. Сен эса «Отажон, гуллар ҳақида, табиат гўзаллиги ҳақида ёзишни ўргатинг» дердинг. Менинг орзуим – сенинг журналист бўлишингни кўриш эди. Инсон дунёга бахтли бўлиш учун келади. Мана бу оққушни, оққуш боласини доимо кўлингда тутиб юр, она қизим, қизалоғим...

Чўчиб уйғондим. Кўзларимда ёш халқаланган, ручка тутган кўлим увишиб қолибди. Деразадан ташқарига қарайман – булутлар орасида ярим ой тўлғанаётир. Кўнглим безовта, юрагим гуп-гуп ураётир. Бир озгина мизғиб, отамни, умри бевақт кетган падарибузрукворимни туш кўрибман. Меҳр билан бағрига босиб эркалади, меҳрли кўллари билан сочларимни силади. Болам, деди, кўлларимга оққуш боласини тутди!

Қанисан, оққуш! Қанисан, оққушгинам! Менга бахт, толе ато этган оққуш, кирақол уйимга! – деразани, дарпардаларни очиб, оққушни чақирдим. Тунги шамол қанотида ётоққа ўтдим, «тиллигина» маҳмадона қизалоғим, ширингина ўғлим ухлаб ётибди. Болаларимнинг отаси эса ишда!

Эгнимга узун халатни ташлаб ёзув столим атрофида юра бошламан, деразадан тикилиб ой нуруни кузатаман. Қоронғуликда дарахт барглари шатир-шутиридан отам кўлида ушлаб турган оққуш боласини излайман. Хаёлларимни тўзғитган оққуш, қанисан, деб хайқиргим келади.

Эрталаб болаларни ўқишга бериб, ишга келдим. Оилада, ишхонада, танишларим орасида мени хурмат қиладиган, меҳрибонлик кўрсатадиган дўстларим бор – улар даврасида энгил қушдек учиб юраман. Битикларим, туйғуларим газета саҳифаларида чиқаётир. Шодлигим беқиёс, отамнинг руҳи балки менинг озгина ютуқларимдан қувониб, маъсума қизидан хабар олиб юргандир. Эл ичида, эл ташвиши билан нафас олиб юрганам – саодатим, оққуш боласидек эркалаб, шодумон кунларимга тилак айтгани келгандир...

ҲАР БАҲОРДА ШУ БЎЛАР ТАКРОР...

Қалдирғочлар қанотида баҳорни олиб келди. Бутун борлик яшил либосга бурканаётир. Оппоқ гуллаган ўрик шоҳларида, улардаги ажиб ғунчаларда кўклам нафаси. Майин саболар навнихол майсаларни секингина эркалаётир. Арқон эшиб, арғимчоқ мисол учаётган қатор-қатор турналарнинг кети узилмайди. Қалбимда бир ажиб ҳис ҳукмрон: баҳорни соғинибман.

Орзиқиб кутганим – баҳор еллари юзларимни сийпаётир. Ер юзидаги жамики ҳис-туйғулар кўклам туфайли уйғонаётгандек!

Қишлоқларда, лойсувоқ томлар устида лолакизгалдоқлар эндигина кўз оча бошлаган ушбу кунларда юртимиз бўйлаб Наврўз байрами кенг нишонланмоқда. Фасллар келинчаги бўлмиш баҳор келиши билан қишлоқнинг хурлиқо қизлари сочларига толбаргақдан жамалак тақиб, ариқ бўйларида ниш уриб қолган ялпизларни териб келишга ошиқадилар. Сўнг, сўнг баҳорнинг илк элчиларига атаб қулочини кенг ёйиб қўшиқлар айтишади:

*«Қалдирос, қалдирғоч
Қанотингни кенгроқ оч».*

Ўзбек фольклорида қушларнинг учиб келиши билан боғлиқ қўшиқ ва айтимлар жуда кўп. Таниқли фольклоршунос олим Маматкул Жўраевнинг нуроталик Зилола Жумаевадан ёзиб олган маълумотларига кўра, баҳорнинг бошланишида тонг саҳарлаб бир қуш «ку-ку» деб сайрар экан. Шундан сўнг деҳқонлар кетмон белларини олиб далага чиқишганлар. Бу қушни “деҳқон қуш” дер эканлар.

Нақл қилишларича, баҳорнинг дастлабки кунларида биринчи бўлиб, турна учиб ўтади, сўнг қалдирғоч, лайлак, кўкқарға каби қушлар учиб келади. Халқимиз турналар баландлаб учса – қимматчилик, пастлаб учса – арзончилик бўлади, дейишади. Яна турналар барвақт учиб келса, баҳор эрта бошланади, дейди деҳқонларимиз. Улар тўп-тўп бўлиб рақсга тушса, кун исийди, кичқирса ёмғир ёғади, деб таъбир қилишади.

Афсоналарда айтилишича, олис тоғлар ортида қалдирғочларнинг момоси Сумри момо яшармиш. У жуда кекса қуш бўлиб, кўзи ҳам хиралашиб қолган, дейишади. Шу боис, қалдирғочни кўкламда биринчи бор кўрган одам Сумри момонинг соғлиғи қандайлигини сўраса, савоб бўларкан. Айтишларича, қалдирғочлар қиш фаслида ана шу Сумри момонинг қаноти тагига кириб совуқдан сақланар экан. Қалдирғоч учиб борган вақтда Сумри момо: – Одамлар мени сўрадимми? – дер экан.

Агар одамлар сўраганларини айтса, у хурсанд бўлиб: – Илоҳим, мени сўраган одамларнинг кўзлари нурли бўлсин. Ҳеч қачон кўз оғриғига дучор бўлмасин! – деб дуо қилар эканлар. Халқимиз қалдирғочни оилаларга тинчлик, тотувлик олиб келади, дея эъ-зозлашади.

*Кўкламига эш бўлиб,
Дарвозанга бош уриб.
Айвонингга қалдирғоч
Кўнганига шукур қил!*

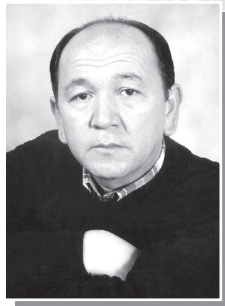
Ҳа, халқимиз бекорга қалдирғочни тинчлик элчиси, дейиш-майди. Улар ҳам меҳрга ташна. Меҳр кўйган, тинч-тотув, аҳил-иноқ хонадонларига йил сайин такрор учиб келаверади. Тухум кўйиб, полапонларини учирадилар. Дарвоқе, айвон шифтидаги эски инга бу йил ҳам қалдирғочлар учиб келибди. Уларга деб нон ушоқларини сепиб қўяман. Бир жуфт қалдирғоч пастга ту-шиб ризқ теради. Қалдирғочлар, мусичалар осмонларга парвоз қилади. Само кўйни соф, осмон гўзал. Шунинг учун ҳам кушлар ерда юрмайдилар.

Баҳор еллари... кўклам нафасидан кўнгил яйрайди. Вужу-дим шунчалар энгилки, бундайин беғуборлик сира тарк этмаса, дейман. Ёниқ қалб, гўзал туйғулар билан яшагим келади. Яхши-лардан ширин сўзингизни аяманг. Баҳор қувончи сизни шундай бўлишга ундаётир.

Каримберди ТЎРАМУРОДОВ

ПАЛОВ

1

Ай, юртга бало келди.

Юртга ёмон бало келди.

Юртга сотқинлик балоси келди.

Юртга хоинлик балоси келди.

Юртга чақимчилик балоси келди.

Бало дегани гуппа-гуппа келди, хўлу курукка баб-баравар ўт кўйиб келди.

Қўшни кўшнини сотар бўлди.

Шогирд устозга хоинлик қилар бўлди.

Қўли калта қўли узуннинг кўзига чўп суқар бўлди.

Жиян тоғани чақар бўлди, ини оғани чақар бўлди.

Борингки, бола отани ҳам чақар замон бўлди.

Бир киши чаққан одамга бир киши ҳукм ўқир бўлди, бир киши олиб бориб, турмага тикар бўлди.

У бир киши, ажали етмаган бўлса, майиб-мажруҳ бўлиб, беш-ўн йилда турмадан чиқар бўлди.

Ажали етган бўлса, бир тупканинг тагида бир иймонсиз пақиллатиб отди-ташлади. Бежаноза кетаверди, бекафан кетаверди.

Мамлакат турмахона бўлди. Очикда юрган одамнинг сони турмадаги одамнинг сонига етай деб қолди.

Турмадагиларнинг кўпи янги-янги турмахона куриш билан банд бўлди.

2

Хўлу куруқ баб-баравар ёнгач, катта ёзувчиман, катта шоирман дегани Сибирда юргач, Жаласойнинг қападеккина мактабида Навоидан дарс бериб юргич, кўринганга шеър айтиб юргич Эшмурод шоир очикда юрса анови хоинлар, анови сотқинлар, анови чақимчилар кечаси тинч ухлай олармиди? Ҳеч-да.

– Биздан шоир чикди, – деди сотқин. – Оти? Оти Эшмурод. Эшмурод шоир. Ғаразли-ғаразли ёзади. Шубҳали-шубҳали ёзади. Ўқи, ўқи, сен ўқиб бер, мен эскичани ўқиялмайман.

– Мундай-мундай ёзади, – деди чақимчи ва хижжалаб-хижжалаб шеър ўқиди:

Эркингни бердинг, халқим,

Энди ғаминг ортади.

Елкангга минган итлар

Тишлаб ҳар ён тортади.

– Ким ит? – столга муштлади қора камзулли. – Кимни ит деясан, ярамас?

– Мен эмас, мен эмас, шоир ит дейди, – қилпиллади чақимчи.

– Ана шу Эшмурод катта оғамизди кучук дейди-да.

– Эшмурод шоирингга кўрсатиб қўяман итнинг қанақа бўлишини? – оғзидан кўпик сачратди қора камзулли.

3

Эшмуродни ярим тунда судраб кетишти.

Хотини бўзлаб қолаверди Эшмурод шоирнинг.

Уч боласи чирқиллаб қолаверди Эшмурод шоирнинг.

Саксонга борган онаси ерни муштлаб қарғаб қолаверди Эшмурод шоирнинг.

4

– Чўлпон деган мараз билан қандай алоқанг бор, айт! – бақирди қора камзулли.

– У одамди танаймайман, – деди ҳамма ёғи моматалоқ бўлиб кетган Эшмурод. – Ўлай агар, танаймайман.

– Усмон Носир деган маслакдошингниям танимассан? – Эшмуроднинг юзига мушт солди қора камзулли. – Униям кўрганим йўқ дерсан?

– Ундай шоирлар Тошконда бўса, мен бир Жаласойдан чиқмаган одам бўсам, қаердан кўраман у шоирларди? – деди Эшмурод юзидан окқан қонни артиб.

– Танийсан, ҳаммасини танийсан! – этиги билан Эшмуроднинг қорнига тепди қора камзулли.

Букчайиб-букчайиб қолди Эшмурод.

– Бехбудий билан учрашгансан! – Эшмуроднинг елкасига тепди қора камзулли. – Ё бундан ҳам тонасанми?

Бурчакка учиб тушди Эшмурод.

– Шаҳарда ўқиганимда бир-икки келиб эди ўқув жойимизга, – деди қаддини зўрға кўтарган Эшмурод. – Улар ким у, мен ким? Улар билан гаплашишга бизга йўл бўсин?

– Гаплашгансан! Ундан кўрсатмалар олиб тургансан. Қанақа кўрсатмалар олиб турганингни ёзиб берасан. Асл мақсадларинг нималигини ёзиб берасан. Бўлмаса, сен шоирчани турмада чиритаман! – Эшмуродга стаканни отди қора камзулли, кейин бир кўнғирокчани чалди.

Хонага бир навбатчи милиционер кирди.

– Бу бузғунчи шоирни олиб бориб, якка камерага тикинглар! Овқат берманглар! Маслакдоши, устози, шериклари кимлигини айтмагунча калтакланглар!

Навбатчи судраб кетди Эшмуродни.

Орқасидан ғижиниб қараб қолган қора камзулли алам билан Эшмурод шоирнинг сатрини такрорлади:

Елкангга минган итлар

Тишлаб ҳар ён тортади...

Қора камзулли жойига ўтирар экан, тишлари орасидан сўзланди:

– Тишлаб ҳар ён тортиш мана бунақа бўлади, шоир, мана бунақа бўлади!

5

Ай, таёқ билан одам ўлмас экан!

Урган билан одам ўлмас экан!

Ким нима деса десин, аммо очликдан ҳам одам ўлмас экан!

Ўлса Эшмурод ўларди!

Шунча таёқ еса эшшак ўларди, шу таёқнинг ярмини еса хўкиз ўларди, аммо Эшмурод ўлмади.

Шунча кун овқат емаса, сув ичмаса туя ўларди, фил ўларди, аммо Эшмурод ўлмади.

“Одамнинг жони тошдан қаттиқ бўлади”, деганлари чин экан-да. Тошдан жони қаттиқ бўлди Эшмуроднинг.

Уравериб, чарчади назоратчилар.

Уравериб, қўллари оғриб кетди назоратчиларнинг.

Ургилари келмай ҳам қолди назоратчиларнинг.

Аммо бу Эшмурод шоир деганлари ўр бўлса, қайсар бўлса нима қилсин, бечора назоратчилар ҳам.

– Хўжайин айтган гапларни ёз-да, қўл қўйиб бер! Сен ҳам қутил, биз ҳам сендан қутилайлик, шоир, жонга тегиб кетдинг-ку? – Эшмуроднинг орқасига тепди биринчи назоратчи.

– Шоир кўриб, сендай ўрини кўрганим йўқ! – Эшмуроднинг кўксига муштлади иккинчи назоратчи. – Ана катталаринг, Али Шарафий, хўжайин ўргатгандек қилиб ёзиб, қўл қўйиб берди-ю, чикди-кетди. Тўртта шоир билан битта газета муҳарририни фош қилиб берди, улар камалди, бўлди. Ўзи ҳозир мазза қилиб хотинчаси, бола-чақасининг олдида юрибди. Ишиям яхши, газеталарингга бош муҳаррир бўлди, анови камалган муҳаррирнинг ўрнига.

– Сен ҳам хўжайин айтганларни ёзиб бериб, мазза қилиб уйингда юрмайсанми, аҳмоқ? – яна Эшмуродни тепди биринчи назоратчи. – “Айтганларимга кўнсанг, ишлаб турган мактабингга директор қилиб қўяман”, деяпти-ку хўжайин, галварс!

– Менга директорлик керак эмас, – деди Эшмурод. – Директоримиз яхши одам. У хўжайинингиз айтгандек бузғунчи эмас.

– “Бузғунчи деб ёз!” дедими ёзасан! – деди тишланиб иккинчи назоратчи. – Ёзмаганингга қўймаймиз!

Улар яна тепкилашди Эшмурод шоирни.

Йиқилиб, ғужанак бўлиб қолди Эшмурод шоир.

– Бўлди, ўлиб қолмасин! – деди биринчи назоратчи.

– Булар ўлмайди, шоирларнинг жони қаттиқ бўлади, – деди иккинчи назоратчи. – Майли, юр, мен ҳам чарчадим, бироз дам олайлик.

6

– Айтинглар, уйига хат ёзсин! – деди қора камзулли. – Қари онаси, хотини ва болалари келсин! Уларни кўргач, “Агар айтилганларни ёзиб, қўл қўйиб бермасанг, хотинингни олиб қоламиз, бир кеча биз билан қолади”, денглар. Шундан кейин ҳам ёзиб бермаса ўзидан кўрсин, Тошкентга жўнатиб юборамиз!

7

Эшмуроднинг хотини хат олди.

“Сизларни соғиндим. Болаларни соғиндим. Энамни соғиндим. Худо буларга инсоф берди, шекилли, “Сенга рухсат, хотининг, энанг, болаларинг кўргани келса майли”, дейишяпти. Менга улбул кўтариб келиб, овора бўлманглар. Жуда бир нарса олиб келгинг келса, бир чуқумгина палов қилиб кел, аяси, сен қиладиган зиғир ёғли паловдан егим келган. Бу ерга келганимдан бери овқат беришмайди. Бир кунда бир стакан сув, бир тўғрам бўлка нон беришади, холос. Баъзи кунлари шуниям бермай қўйишади. Нимагадир уч-тўрт кундан бери кўзимга товоқдаги зиғир ёғли палов кўринади”.

8

Ором қолдими Эшмуроднинг хотинида?

Ҳаловат қолдими Эшмуроднинг хотинида?

Энди нима қилсин? Уйда на гўшт бор, на зиғир ёғи.

Аммо палов қилиб бормаса бўлмайди турмахонага, эри “зиғир ёғли палов егим келган”, деб ёзибди-да.

Ай, қуриб кетсин йўқчилик. Соткилик бир нарса қўлига илинмайди. Аммо палов қилиб бормаса бўлмайди турмахонага, эри “келганимдан бери овқат беришмайди”, деб ёзибди-да.

Бировдан чорак килогина гўштга пул сўрашга бети чидамайди Эшмуроднинг хотинининг. Аммо палов қилиб бормаса бўлмайди турмахонага, эри “уч-тўрт кундан бери кўзимга товоқдаги зиғир ёғли палов кўринади”, деб ёзибди-да.

Меҳмон келганда соладиган бир кўрпасини елкалади Эшмуроднинг хотини. “Энди бизникига келадиган меҳмон қани?” деди.

– Дадасини кўргани борадиган бўлиб қолдик. Укангизга бир товоққина ош қилиб борсам девдим. Пулимиз йўқ эди. Шуни олинг, озроқ гўшт беринг, илтимос! Худо хайрингизни берсин!

Қассоб кўрпани ёзиб кўрди. Қассоб кўрпани ағдариб кўрди. Қассоб кўрпани қатлаб қассобхона ичидаги тахмонга тикди.

Қассоб Эшмуроднинг хотинининг олдига тарозига кўйиб ҳам ўтирмасдан муштдек гўшт ташлади.

Эшмуроднинг хотини гўштни енги ичига солди:

– Раҳмат! Болаларингизнинг роҳатини кўринг!

Эшмуроднинг хотини кетгач, қассоб кўрпани олиб, яна бир кўздан кечирди. Яна жойига йиғиб кўйгач, ёнидаги кишига деди:

– Кўп бермадимми, ишқилиб? Нима дедингиз?

– Ҳай, аттанг, оғир кунга қопти Эшмурод малимди оиласи, қассоб, ёмон кунга қопти, – деди у одам бош чайқаб. – Ҳаммамизди боламизди ўқитгичийди, муштдай гўшни шундай бериб юборсангиз ҳам бўларди. Худо билади, уйда бошқа кўрпаси борми, йўқми?

– Мени айбим нима? – деди қассоб. – Шундай бериб юбораверсам, нима кўп, бунга ўхшаган оч кўп, қамалганди боласи кўп. Қайси бирига етказаман буларди? Ҳалиям жон десин, эски бир кўрпаси учун бир ошлик гўшт бердим. Энди кўрпа буларга керак бўмайди. Маллим кетдими, қолганиниям тортади. Уруғ-аймоғи курийди энди маллимди.

– Тавба денг-а, тавба денг, – ундан узоқлашди у одам.

Эшмуроднинг хотини келинлигидан бери киймаган, “Болаларнинг тўйини қилганда кияман”, деб асраб кўйган бир аглас куйлагини рўмолга ўраб, жувозчиникига чиқди.

Жувозкашнинг хотинига ҳалиги куйлакни тутди.

– Айланай, кўшни, қизингиз кияр, келин олсангиз асқотар, шуни олиб, эрингизга айтинг, ярим косагина зиғир ёғ берсин. Дадасини кўришга рухсат теккан экан, бир товоққина ош қилиб бораёй дедим. Ўзингиз биласиз, пулимиз йўқ. Илоё, дунё тургунча туринг!

Жувозкашнинг хотини кўйлак билан косани кўтариб, жувозхонага кириб кетди.

Жувозкашнинг хотини кўйлак билан косани кўтариб, жувозхонадан чиқиб келди. Коса тўла ёғ бўлди.

– “Маллимди хизмати кўп, бир коса ёғ от билан туя бўп-тими?” деди эрим. Куйлагингизни ҳам олиб кетаркансиз. “Кўйлакни Эшмурод оқланиб келганда кияди”, деди эрим.

Кўзлари тўла ёш бўлди Эшмуроднинг хотинининг.
Тиллари тўла дуо бўлди Эшмуроднинг хотинининг:
– Биздан қайтмаса Худодан қайтсин!

9

Эшмуроднинг хотини Эшмуроднинг онасини ва учта боласини эргаштириб, турмахонага келди.

Уч эшикдан ўтишди. Уч эшикнинг ҳам катта-катта қулфларини очиб, буларни киргизишиб, орқаларидан яна катта-катта қулфларни қулфлаб қўйишди.

Панжараларнинг орасидан олиб ўтишиб, панжарали бир нимкоронғу хонага киритишди. Бошларида туриб турди бир назоратчи.

Панжаранинг нариги тарафидан Эшмуродни олиб келди бошқа назоратчи.

Қўллар отага талпинди. Кошки қўллар отага етса!

Қўллар болаларга талпинди. Кошки қўллар болаларга етса!

Қўллар панжарадан узанди.

– Мумкин эмас! – тўнғиллади биринчи назоратчи.

Панжара узра термулишдилар.

– Ўзингни олдириб қўйибсан, – пикқиллади Эшмуроднинг онаси. – Қишлоққа борсанг одамлар танимайди.

– Дадаси, ош қилиб келувдим, сиз яхши кўрган зиғир ёғидан солганман. Совумасдан еб оласизми? – устига битта патир ёпилган товоқни дастурхони билан узатди Эшмуроднинг хотини.

– Мумкин эмас! – товоқни олиб қўйди иккинчи назоратчи.

Зиғир ёғли паловнинг ҳиди гуппиллаб турган товоққа қараб бир ютиниб, бир тамшаниб, лабини бир ялаб қўйди Эшмурод.

Ҳақсизликнинг, ҳуқуқсизликнинг шунчалар бўлиши ҳам мумкинлигини кўриб, кўзлари ёшланиб кетди Эшмуроднинг хотинининг.

– Учрашув тугагач, киритиб берамиз, хонасида ейди, – деди биринчи назоратчи.

Ярим соат дегани бирпасда ўтди-кетди.

Эшмурод қишлоқдаги гапларни сўрашга улгуролмади, панжара ортидагилар Эшмуроднинг гуноҳи нима эканини билишга улгуролмади.

- Вақт тугади! – деди биринчи назоратчи.
– Махбус, учрашув хонасини тарк этинг! – деди иккинчи назоратчи.
Яна қатор-қатор эшикларни очиб-қулфлаб, Эшмуроднинг яқинларини олиб чиқишди.
Яна қатор-қатор эшикларни очиб-қулфлаб Эшмуродни бошлиқнинг хонасига олиб чиқишди.

10

- Уйимдагилар кетди, деб ўйласанг, хато қиласан, – деди қора камзулли. – Тўғри, энанг болаларингни олиб кетди. Аммо хотининг қолди. Ишонмасанг, ана, деразадан бир қараб қўй!
Биринчи назоратчи Эшмуродни дераза ёнига олиб келди.
Фарёд уриб кетаётган онасини кўрди Эшмурод.
Ортларига қараб-қараб, йиғлаб-йиғлаб кетаётган болаларини кўрди Эшмурод.
Уларнинг орасида хотинини кўрмади Эшмурод.
– Номардлар! – бир юлкинди Эшмурод.
Бир уриб, уни ерга ағдарди иккинчи назоратчи.
– Биз ҳали номард бўлдикми? Икки ойдан бери бир энлик қоғозга қўл қўймаётган сен аҳмоқ мард бўлдинг-у, биз номард бўлдикми? – Эшмуроднинг оёқлари орасига тепди қора камзулли. – Номардликни ана энди кўрасан. Мен айтган гапларни ўзинг ёзиб, ўзинг қўл қўйиб берасан. Бўлмаса, хотинингни манави қоплонларнинг ҳар бири сенинг кўз олдингда хотин қилишади. Шундаям ёзмасанг, эртага қизингниям олиб қоламан. Ўндан ошганга ўхшайди ёши-а? Тўрт қатор нарсани ёзиб қўл қўйиш хотининг ва қизингнинг номусидан қиммат турса, ўрлик қилиб ётавер! Кўзимдан йўқотинглар бу маразни!
Икки назоратчи Эшмуродни судраб бориб, камерасига тиқишди.
– Яхшилаб яна бир ўйлаб кўр, хўжайин айтган гапларни, – деди биринчи назоратчи.
– Биз буйруқни бажарувчи одамлармиз, биздан хафа бўлма, – деди иккинчи назоратчи. – Бизга фарқи йўқ, шоирнинг хотиними, олимнинг хотиними. Не-не катталарнинг хотинларини, не-не

катталарнинг қизларини эрлари ёки оталарининг олдида расво қилганмиз, ошна. Иснодни кўтара олмай, ўзларини осиб қўйгани нечта. Ўйлаб кўр, шоир, ўйлаб кўр!

11

Назоратчилар Эшмуроднинг камераси рўпарасига стул қўйиб ўтиришди.

Улар нима дейишаётганини эшитиб ётди Эшмурод.

– Паловни нима қилдинг, хумпар?

– Совумасин деб ўраб қўйибман, олиб келайми?

– Сўраб ўтирасанми, тезроқ олиб кел! Ҳали, шоир бола-чақаси билан гаплашиб бўлгунча ўлиб қолай дедим, хиди ди-моғимни китиклаб ташлади.

– Ҳа, мен ҳам хидига тоқат қилолмай, учрашув вақтининг ярми тугамай туриб “учрашув вақти тугади, чиқинглар”, деб юбордим. Жониворнинг хиди ўзиям димокни ёриб юборай деди-да.

– Бўлди кўп гапирмай, паловни олиб кел, совуб кетмасин!

Биринчи назоратчи тугунни олиб келиб очди.

Иккинчи назоратчи патирни ушатди.

– Аммо шоирнинг хотини патирни ҳам бопплар экан-а, – деди бир бўлагини оғзига солиб.

– Э, паловни ўлдирар экан, паловни. Қани, бошласинлар-чи? – деди биринчи назоратчи.

Мақтай-мақтай паловни едилар назоратчилар.

Билакларигача зиғир ёғни оқизиб-зиғир ёғни оқизиб, паловни едилар назоратчилар.

Тамшаниб-тамшаниб ётди Эшмурод.

Ютиниб-ютиниб ётди Эшмурод.

– Бай-бай-бай, умрим бино бўлиб бундай ширин ошни емаганман, – деди биринчи назоратчи.

– Бу, шоирнинг хотинини олиб бориб, янгангга ош қилишни ўргатсаммикан-а? – деди иккинчи назоратчи.

– Энди-и, олиб бориб, нимани ўргатасиз, нима ишингизни қилдирасиз, сизнинг ихтиёрингизда, – ҳиринглади биринчи назоратчи. – Хўжайин “Шоирнинг хотини икковингники”, дедилар. Сиздан ортса бизга-да, ака.

Иккаласи хо-холаб кулишди.

Тишларини ғижирлатиб-тишларини ғижирлатиб ётди
Эшмурод.

Ниҳоят, ўрnidан туриб, эшикка яқин келди Эшмурод.

– Қоғоз беринглар, қалам беринглар!

– Шоир бир нима дедими? – деди биринчи назоратчи.

– Ингради, шекилли, бир жойи оғриётгандир? – деди иккинчи назоратчи. – Ошни тугатиб қўяйлик, кейин хабар оларсан. Унгача шоиринг ўлиб қолмайди.

– Ҳа, у ўлмайди, шоирнинг жони қаттиқ.

Бечора назоратчилар анча оч қолишган экан, ошни қолдирмай еб, товоқдаги зиғир ёғнинг юқини ҳам ялаб-юлқаб қўйишди.

Патир шўрликдан ҳам урвоқ қолмади.

Кекириб-кекириб қўйди назоратчилар.

Керишиб-керишиб олди назоратчилар.

– Аммо зиғир ёғли палов роса одамга куч берар эканми? – деди биринчи назоратчи. – Ўзимни доимгидан ҳам кучли, шижоатли ҳис қилаяпман.

– Мен ҳам анчадан бери бундай кучли овқат емаган эканман, кучим билагимга сиғмай кетаяпти, сен идишларни йиғиштириб ол, мен энди бу кучни бир жойга сарф қилмасам бўлмайди, – деди ўрnidан турган иккинчи назоратчи. – Бориб, шоирни беш олти мушт урмасам бўлмайдиганга ўхшайди. Зиғир ёғли ошдан кейин одамнинг қўли ҳам бошқача қичир экан.

Биринчи назоратчи кула-кула идиш-товоқни йиғиштиришга тушди.

12

Иккинчи назоратчи енгини шимариб, Эшмурод ётган камера эшигини очди...

Холиёр САФАРОВ

ТЎТИ МОМО

– Ичинга ўт тушкурнинг ичи тўлиб кетган экан! Инкубатир бўл-а, инкубатир!

– Нима гап, Тўти? Тинчликми? – ҳозиргина бомдодни ўқиб, ташқарилаётган Очил бобо кўча эшигини қарсиллатиб ёпиб кирган хотинининг авзойи бузуклиги, лопиллаб келишини кўриб, нима бўлганлигини тушунди-ю, чўкки соқолини тутамлаганича остонада тек туриб қолди. – Нега дарров қайтдинг?

– Ай-й! – қўл силкиди Тўти момо. Келиб эшик қаршисидаги чорпояга хансираб ўтирди-да, узун этагини қайириб, пешана-сидаги терни артди. – Ичи тўлиб кетган экан бунинг. Яна болам пақирнинг юзини шувит қилди...

– Ҳей, мунча ит қувгандай хансирайсан? Умри билан берган бўлсин! Ўзи яхшими? – деди бобо ўпкасини босолмай ўтирган хотинининг ёнига келиб.

– Э, балодай! – деди момо бошини силкиб. – Кечаси соат учларда кўзи ёриди. Дарди аччиқлигиданам билувдим ўзи...

Тўти момо ўтиролмади. Ҳали тонг отмай, қуёш қиздирмасдан пешанасида реза-реза тер оқиши, ичида бир исён кўтарилиб келаётганидан дарак бериб турарди. Момо шарт кетига бурилди ва чорпоя ёнида отаси борлиги учун жойидан туролмай, кўрпани бошигача ўраб ётган бўй қизининг кўрпасини тортиб юборди.

– Тур-е! Индамаса, чошгоҳгача ётасан ҳамманг! Бор, сигирни соғиб кел. Кейин аканг подага қўшиб келади.

Уйғоқ бўлса-да, бош томонида отаси борлиги учун туришга ийманиб ётган қиз кўрпа тортилиши билан бошини кўтарди-ю, сапчиб ўрнидан тураркан, хижолатда ўлар бўлди. Онасига қараб, «Эна-а?» деди-да, қатланиб қолган кўйлаги этагини ёза-ёза ошхонага югуриб кетди. Шу пайт отаси бомдодга таҳорат олиш учун чиққан маҳал майкачан югуриб кетган кенжа ўғли кўча эшигидан «Бир, икки! Бир-икки!» деб қўлларини орқага-олдинга айлантирганича кириб келди.

У боксчи бўлмоқчи. Кечқурун бир, эрталаб бир машқ қилади. Майкачан бўлиб, хув гузардаги магазингача беш-олти марта югуриб келади-да, оғил ёнидаги қайрағоч шохига кум солиб осилган қопни муштлайди. Икки қўлини ерга тираб, эллик-олтмиш мартадан ётиб-туради. Кейин штангаси – арматурага «кийдирилган» темир-терсақларни саккиз-ўн мартагача кўтаради. Яна осиллик қоп билан бокс тушади. Турникка тортинади. Йигирма-ўттиз марта. Сўнг онасининг қистови билан подани қўшиб келгач, санаб тўрт дона тухумни қайнаттириб ейди ва мактабига кетади.

У ҳар кунгидек салом билан қайрағоч тагига ўтаётганди, тутақиб турган онасининг жаҳлига «илинди».

– Ҳай, шошма, – деди Тўти момо (айтганча, Очил бобо, Тўти момо деяпман-у, улар ҳали пайғамбар ёшига ҳам етганлари йўқ, аммо олтмишни қоралаб қолишди. Ота-бобоси удумини қилиб, эр сокол қўйган, хотин бошига катта оқ рўмол ёпган) чорпояга суянганича. – Болам, қўй шу «бир икки, бир икки»нгни. Менга қара, вақти келса, эр етиб, уйланасан. Лекин Тайсинжон, билиб қўйгин, ким бўсанг ҳам, боксчи бўласанми, бошқами, хотининг ўғил туғмас экан, отинг чиқсаям, зотинг чиқмайди!

– Менга нима дейсиз, эна? – деди ўғли онасининг гапига тушунмай. Сўнг бориб, мешни муштлай кетди. Бир нафас машқ қилгач, тўхтади ва яна елкаларини ўйнатганича отасининг олдига келди. – Энам нимага бундай деяпти?

– Суюнчи бер? – беихтиёр жилмайди ота.

Йигитча бирдан тушунди. Онасига юзланди.

– Эна, акамнинг нимаси бўпти?

Очил бобо пиқ этиб кулди.

– Қизи бўпти! – деди чорпоядаги жойни йиғиштиришга тушиб кетган момо бошини кўтариб. Сўнг олдига осилиб тушган рўмолини елкасига ташларкан, эрига жаврашдан наф йўқлиги учун дардини ўғлига тўка кетди. – Болам, шунинг учун азондан ўзимни қўярга жой топмай турибман-да. Бўлмаса, шу кўрпа-ёстик йиғиш менинг ишимми? Янганг гумбурлатиб ўғил туғиб, мен олдида ўтирмайманми? Оғзига новвот солиб, неварамнинг пойига исирик тутатмайманми? Ҳей, дунёси курсин. Яна қиз. Инкубатир, бу келин, инкубатир!

Йигитча онасининг жаврашидан ҳеч нарса тушунмади. Анлагани, янгаси яна қиз туққан...

– Нима бўпти, ҳайла, Шоди писмиқнингам бешта қизи бор. Чиройли, чиройли.

У Шоди аканинг қизлари сулувлиги, шуларнинг каттасини яхши кўришига ишора қилганди, Тўти момо ўғлининг гапидан ижирғанди.

– Бор, сен гўрингни тушунармидинг. Кеп-кеп сенга гапириб ўтирибман-а? Отанг-ку эшитишни хоҳламайди. Билгани шу, «Худо беради, худо беради!» А, Худоям белида кучи борга ўғил беради-да.

Очил бобо беозор кулди.

– Ай, бўлди қил-е, энағар. Оғзим бор деб ҳар нарсани гапираверасанми? Ҳамсоя-қулоқдан уялмайсанми? Ундан кўра, бор, келиндан хабар ол. Олдида ўтир. Атала-патала қайнатиб бер. Чарос лочира ёпсин. Ана, ошхонада бир кади тухум йиғиб кўйибсан, оборгин-да, қовуриб бер.

– Тухум егунча, тошни есин! – зарда қилди Тўти момо. – Обормайман! Аталасиниям ўзи қилсин, лочирасиниям! Унга қиз туғ дебманми? Шуни деб болам бечоранинг юзи шувит. Сиз бўлсангиз, «кўп вайсама, Худо беради», дейсиз. Бир куни телевизордан берди, қизларнинг футбол командаси бор экан. Нима, улингизам қизларини йиғиб, футбол команда тузадими? Мана, – бош бармоғини икки бармоқ орасидан чиқариб, ҳавога кўтарди, – изини қуритаман!

– Оғзингни ёп-е! – Очил бобо шундай дея чорпоядан ёстик олиб, хотинининг юзига отди. – Иккинчи марта шу гапингни эшитсам, ўзингни қуритаман!

Момо миқ этолмай қолди. Очил бобо шунда том оша оқарибгина келаётган тонгга қаради. Тўти рост гапирапти. Келини тўртинчи фарзандини ҳам қиз тукқанда қаттиқ ўксиганди. Ўғлини-ку, айтмаса ҳам бўлади. Гўё ҳаммасига ўзи айбдордек. Жағи жағига тегмай арзи-дод қилаётган онасининг кўзига қаролмай қолганди.

– Эна, нима дейсиз, Худонинг бергани-да... – деганди охири.

Келин қасам ичган: «Ўнта туғсам ҳам, барибир битта ўғил туғаман!»

Ҳамма умид шундан, кейингисидан эди. Бу гал ҳам ярим кеча ўғли ҳаллослаб келиб, «Эна, келинингизди мазаси бўлмапти» деб олиб кетганди. Ҳе туманга бориб, текширтириш қаёқда, болаларнинг бир жойи оғриси, барига шу Тўти балоғардон. Табиб ҳам, дўхтир ҳам ўзи. Унга раҳматлик онаси шундай қиларди. Анъана. Энди Тўти. Олдинги уч қизга ҳам ўзи доялик қилди. Оқибатли хотин, қарғаса ҳам, ковоғини уйса ҳам, киндигини ўзи кесди, ўзи бешикка солди. Қўни-қўшниларга сочқи берди. То чилласи чиққунча ёнидан бир қадам жилмаган эди. Аммо уйга келган куни, «Буваси, келинингиз яна қиз туғса, мени талоқ қўйинг, лекин бориб қарамайман! Ҳайла, оғзини кўпиртиришни билади, энаси қарасин!» деганди. Қайсар хотин. Аммо тўртинчисида ҳам борди, мана, бешинчисининг ҳам бошида ўзи турди, лекин ўтган галгидек тўнини тесқари қилиб қайтиб келди.

– Олдида ким бор? – сўради Очил бобо анчадан бери қўл урмаган иши, кўрпа-ёстикни йиғиб, уйга киритаётган хотинидан.

– Энаси! Улжонингиз бўзчининг моқисидек бўлиб чақириб келувди, – деди кўрпача кўтариб кетаётган жойи, бўсағада такқа тўхтаб. – Қарасин-да! Мен айтганман. Кўнгли ўзидан қолсин, кўрқадиган жойим йўқ!

– Бемаъни гапирма! Қизингни жўнат, нон-пон қилиб берсин. Кир-пири бордир...

– Ҳеч қаерга бормайди! Чойини қайнатсин. – Тўти момо шундай дея ичкарига кириб кетди.

Бобо сигирни соғиб келиб, энди ўчокка чой осган қизини чақирди.

– Чарос! Қизим, сен бориб, янганга ёрдам бергин. Чақалок қишти.

– Вой? Қачон? – қиз хали бу хушхабардан беҳабар экан, шекилли, югуриб келиб, отанинг оғзига қаради.

– Бугун.

– Нима бўпти?

– Қиз.

– Ҳа... – кейин кўз ости билан ҳозиргина онаси кириб кетган уйга қаради. – Шунга эканда.

– Ҳа. Сен бор, ёрдам бер.

– Хўп. Отини нима қўяйкан? – беихтиёр қизикди қиз.

– Кўп гапирмагин-да, тез бор.

– Майли, майли, – қиз шундай дея чопкиллаб кўча эшиги томон юрганди, ичкаридан онаси чиқиб қолди.

– Хув, қаёққа?

Қиз эшиккача бормай таққа тўхтади. Ўрнига ота жавоб берди.

– Рашитникига! Келинга қарашсин. Қуда момомам яримжон хотин. Нима, эна-болани майиб қиласанми энди?

– Бормайди! – ўшқирди момо. – Ҳай, изинга қайт!

Қиз отасига қаради.

– Бор, боравер, – деди Очил бобо. Сўнг хотинига юзланди: – Эсинг жойидами? Қандай бугун энгиллашган келин уй ишига бўлади?

– Ўғил тукқанда ҳаммасини ўзим қилайдим! – момо ҳовуридан тушолмасди. – Керак бўлса, сигириниям соғиб, хамириниям килиб берайдим!

– Эй, Худонинг қахрини келтирма! Бор, чойингга ўзинг кара! – Очил бобо шундай деди ва кўча эшиги олдида тош қотган қизига «кетавер» деган ишора қилди.

Қизи чиқиб кетгач, Тўти момо шанғиллаб ошхонага кирди. Қизи соғиб келган сутни қозонга солди. Дастурхонга унади. Унгача Очил бобо подани қўшиб келган ўғлини ёнига чақириб, нариги кишлокқа тушган икки қизи ва пахталик ердан берилган янги участкада яшовчи катта ўғлига суюнчига юборди.

– Янгамнинг қизи бўпти, де!

Эрининг қувончи, хотиржамлигини кўриб, Тўти момонинг яна қони қайнади. Апил-тапил қозондаги сутни товоққа бўшатди-да, иддао билан чой дамлаб келди.

– Келинларингиз қиз туғса, хурсанд бўласиз. Яна тарафини олиб, юзимга ёстиқ биланам уришдан тоймайсиз. Ўзингиз ичаверинг! – дея ҳар кунгидек чойни пешлаб, эрига пиёла тутиш, ёнгинасида ўтириш ўрнига уйга қараб юрди.

– Бу ёққа кел!

– Йўқ! – Тўти момо ёш қиздек бош ирғаганича араз билан уйга кириб кетди.

– Ҳих... – Очил бобо чорпояда ёлғиз ўтириб, чой ичди. Шарт туриб, ўғлиниқига кетмоқчи ҳам бўлди-ю, «Ҳозир улар чиллалик. Ўзлари билан ўзлари. Бир-икки кун ўтсин» деди.

Бобо чойни ичиб бўлганда қуёш бир терак бўйи кўтарилиб, чорпояга уйнинг сояси тушиб турарди. Соя-салқин. Пастқамгина ҳовли сатҳини ялаб ўтган майин шабада юзга урилиб, кўнгилга хузур бағишлайди. Очил бобо ёнбошлаб ўғли ҳақида ўйлади. Беш қиз.

– Илойим болаларининг бахтини кўрсин. Ҳали ёш, насиб бўлса, ҳадемай юзи ёруғ бўлади. Биз ҳам уч йил фарзанд кутганмиз... Тағин, оралари ҳам тўрт-беш йилдан.

Шу пайт кўча эшигидан чошиб кирган кенжаси ёнига келиб ўтирди-ю, хаёли чалғиди.

– Ота, мана, суюнчи опкелдим! – деди у чўнтагидан тўрт-бешта ғижимланган пул чиқариб.

– Яша, – деди ота. – Энди чойингни ич-да, мактабингга бор. Пул ўзингга. Ширинлик олиб егин.

Йигитча ғижимланган пулни тахлаб чўнтагига тикди-ю, ошхонага кирди. Унга тухум қайнатилмаган экан, кади ичидан тўртта тухум олди-ю, икки томонидан гугурт чўп билан тешиб, хомлигича ичиб юборди. Уйга кириб кийимларини алмаштириб чиқаётганди, даҳлизда ўтирган онасини кўриб қолди.

– Ҳа, эна, – деди. – Тухумам қайнатиб қўймабсизлар-а?

Тўти момо жавоб бермади. Ўтираверди. Ўғил ҳеч нарсага тушунмай аста чиқиб кетди.

– Чой ичмайсанми? – деди ота ўғлининг кетаётганини кўриб.

– Йўқ. Тухум ичдим.

– Ҳа, майли. Вақтлуроқ ке.

Шундан кейин Очил бобо ёнбошлаб ётган қўйи уйга қараб овоз берди.

– Тўти? Ҳей, бу ёққа ке!

Ичкаридан садо чикмади.

– Нима бало, ухлаб қолдингми? Ё келиним қиз туғди, деб ўзингни осдингми?

Яна жавоб бўлмади. Очил бобо билди: хотини хафа бўлиб ўтирибди. Вақтида, шу келинни олишда ҳам у оёқ тираб, қарши бўлган. «Керак эмас, энаси қаторасига бешта қиз туққан! Буям шунга тортади. Кейин жуда майда қиз. Менга гурсиллаган келин керак!» Аммо ўғли иккисининг хоҳишига қарши чиқолмаганди. Бояқиш ҳақ экан. Келин онасига тортди. Бобонинг ҳам ичидан қиринди ўтса-да, сездирмади.

– Тирнокқа зорлар қанча. Насиб бўлса беради. Буниси бўлмаса, униси...

Орадан яна беш-ўн дақиқа ўтгач, ичкаридан Тўти момо чикди ва хўмрайиб келиб, чорпоёга ўтирди.

– Ҳе, сенга нима бўлди? – деди Очил бобо. – Осмон кўлингда бўлса, ташлаб юбор, лекин Оллонинг иродасига қарши чиқма! Ўзинг тортган азоблар ёдингдан чиқдими?

Тўти момо эрига бир қараб қўйди-да, дастурхон четига бостирилган чойнакни олиб, ошхона томонга юрди. Кетаётиб:

– Сиз қачон элга дастурхон ёзиб, неvara тўй қиласиз? Шуниям ҳеч ўйлайсизми? – деди зорланиб.

Очил бобони ток ургандек бўлиб, мияси шанғиллаб кетди. Бу гап «Сиз қанақа эркаксиз ўзи?» дегандек оғир ботди.

– Бу ёққа ке! – деди ўдағайлаб, аммо хотини унамади. Эшитмагандек бўлиб, ўчоқдан чой дамлаб келди ва чорпоёга ўтирди.

– Келиним ўғил туғди, деб қўни-қўшниларга чачала беришимни, сиз чойхонага чиқиб, бир ош буюртиришни, «Ҳақберди бува» бўлишни хоҳламайсизми? – деди бир пайтлар кулча юзига ярашиб турувчи кулгичларини ўйнатиб. Сўнгра эрига шундай илтижоли қарадики, шундагина Очил бобо унинг йиғлаётганини билди ва сурилиб, ёнига ўтирди.

– Кампир, – деди елкасига қўлини қўйиб, – сен билан мен нимани хоҳласак, ўшандай бўлавермайди. Ниятингни бутун қил. Ҳали ҳаммаси яхши бўлади. Тўйлар қиламиз. Вечерда невараларингни кўтариб ўйнайсан, ўзим тўй бошида бўламан. Ҳаммаям сендай бир хил, оқ-қора қилиб туғолмайди.

Тўти момо эри унинг доим бир ўғил кетидан бир қиз туққанлигига шаъма қилаётганлигидан чехраси ёришгандек бўлди.

– Биттагина ўғли бўсайди...

– Бўлади, насиб бўлса, – бош ирғади Очил бобо. – Мен бир нарсани ўйладим. Шу қизга «Ўғилой» деб от қўйсақ. Зора, кейингиси...

– Нима қилсангиз қилаверинг, мен аралашмайман, – деди Тўти момо ёноғига думалаб тушган икки томчи ёшни енги билан артиб.

– Шунақами? – Очил бобо жойидан туриб кетди. – Феълинг қурсин сени!

Бобо хотинига бошқа гапирмади. Уч кун ўтиб, ўғлиникига борди-да, чақалоқнинг қулоғига азон айтиб, «Ўғилой» деб исм қўйди.

Шу кундан қайнона келинникига, келин қайнона уйда куни қайнотасининг олдига бормас бўлди. Ҳар иккисининг дарди ичиди бўлди.

Ҳар иккиси яшириб-яшириб йиғлар, Худодан ўғил сўрар бўлди.

Ҳар иккиси умидвор бўлди. Ўзлари истамаган ҳолда бир-бирига душман бўлди, аммо бир-бирларини отмади, бир-бирларини лаънатламади. Гўдак икки ойлик бўлганида иситмаси кўтарилиб кетиб, бутун оила оёққа турди. Шунда Тўти момо уч кун неварасининг бошида йиғлаб ўтирди. Гина-кудураатларни унутиб юборди, аммо келинга ковоғини очмади. Бола тузалиши билан уйига келиб олди. Худодан юзлари ёруғ бўлишини сўради...

Шундай кунлар кетидан ойлар келиб, кўз очиб юмгунча ордан икки йил ўтиб кетди.

* * *

Қишнинг илк кунлари эди. Биринчи қор захри ердан кетмай туриб, яна қор ёққан, ҳаво Тўти момонинг авзойидан ҳам бузук эди. Қибладан эсаётган изғирин том бошидаги қорларни созуриб, орқа томонга уйиб ташлаётганди. Кечки маҳал. Уйлар совуқлигидан ҳамма бир хонага йиғилиб, кечки овқатни еб ўтиришганди. Бир пайт ҳаллослаб Рашид кириб келди.

– Эна, бормасангиз бўлмайди! Келинингизнинг мазаси йўқ! – деди салом беришни ҳам унутиб.

– Бормайман, энасини чақир! – Тўти момо чўрт кесди.

Очил бобо гап нимадалигини англаб, хотинига деди:

– Борасан! Сен туриб, энаси келадими?

– Ким келса келаверсин! – Тўти момо энди тамоман тескари қараб олди.

– Бормайсиз-а? – илтижоли, ҳам аламли қаради ўғли.

– Йўқ!

Рашид бошқа гапирмади, шарт кетига бурилиб, чиқиб кетди.

– Эракнинг сазаси ўлгунча ҳўкизнинг бўйни узилсин, деган ота-буваларимиз. Бор, агар йўқ, десанг ўзим бораман! – деди Очил бобо хотинига ўдағайлаб.

Тўти момо бирпас кўзлари билан ер чизиб, дастурхон четини қайириб ўтирди-да, ирғиб ўрнидан турди. Бошидаги катта рўмолини иягидан танғиб боғлади ва енгил нимча устидан эрининг оҳорли чопонини кийиб, кенжасига юзланди.

– Тайсинжон, мен билан юр...

Тўти момо ўғлининг қўлтиғидан тутганча қишлоқ итларини вовуллатиб, изғиринли тунда тошқўча охирига қараб кетди. У ердаги оппоқ қорни ғарч-ғурч босганча алланималар дея пичирлаб борар, аммо нима деётганини ўзидан бошқа ҳеч ким тушунмасди.

Очил бобо бомдодга турганди, кўча эшиги шарақлаб очилгани эшитилди ва дам ўтмай даҳлизга кенжаси ҳаллослаб кириб келди.

– Ота, ота? Суюнчи беринг! Суюнчи!

Очил бобо бирдан сезди.

– Ўғилми?

– Ҳа! Энам «Бор, отангдан суюнчи о!» деди.

– Нима берай? – отанинг чехраси ёришиб, кўз олдини қоплаган туман тарқаб кетгандек бўлди.

– Битта бокс кўлқоп билан меш олиб беринг. Мен барибир боксчи бўламан!

– Бўпти! Бугун физкультура маллиминга айт, менинг олдимга бир кеп кетсин.

– Майли, ота. – Йигитча ўзида йўқ хурсанд эди. Очил бобо эса ўзича...

Бобо бир ҳафта хотинини кутди. Дарак бўлмади, шунда чил-лалик уйга ўзи борди. Уйга кирса, хотини ўн саккиз яшардек

бўлиб, иссиқ печка олдида терлаб-пишиб хамир муштлаб турибди. Ток плитада тухум қовриляпти, шекилли, ҳиди чиққан.

– А, хорма! – деди бобо кулиб.

– Бор бўнг! Ўғлим ҳақиқий ота бўлди, бир хабар олаям демайсиз-а? – деди кампир хамирли қўлларини кўтариб, шимарилган енги билан пешанасидаги терни артаркан. – Ўҳ, ўпкам пишиб кетди-е...

– Сенга нима зарил? Энаси қисин...

– Ҳо. Мен ҳали ўлганим йўқ! Ҳаммасига кучим етади! – Тўти момо шундай дея яна хамир қоришга тушди. – Ҳовлиқиб бирдан олдига кириб кетманг яна. Бирпас нафасингизни ростлаб олинг.

Очил бобо кўз ости билан хотинига қараб, жилмайди:

– Кампир, йилинг нима эди?

– Нима қиласиз?

– Сўрадим қўйдим-да...

– Ўзиники-чи?

– Нимага сўраяпсан?

– Бир айтинг, – момонинг кувлиги тутди.

– Биласан-ку, адаш...

– Айтишга уяласиз-а, бобой? – Тўти момо яйраб кулди. – Айтганча, дарров уйга жўнаб қолманг, неварангизга от қўйиб кетасиз.

– Бирор нима деб чақираяпсизларми?

– Ҳа. Сардорбек! Лекин буваси кулоғига азон айтиб қўйгани яхши-да.

Очил бобо яна хотиржам жилмайди.

– Айтганча, бир ҳафтадан бери қорангни кўрмайман...

– Неварамга қараяпман! Келинни жойидан турғизганим йўқ.

Энасигаям жавоб бериб юбордим.

Очил бобо хансираб, чуқур-чуқур нафас олганча пешанасидаги реза-реза терни артаётган хотинига кўз остидан ўғринча нигоҳ ташлади.

– Ҳа-а, шунақа де...

Гулсанам МАРДИЕВА

УМИД

Умид инсоннинг энг керакли туйғуси. Негаки, одам фақат умид орқали келажагини курса-да, ўз тақдирини барпо этади. Умидсиз яшаб бўлмайди. «Ноумид – шайтон» накли бежизга айтилмаган.

Умид паймол бўлиши, синиши мумкин, аммо сўнмайди. Инсон билан бирга ўлади. Одамни доимо яшашга, завқ олиб яшашга ўргатади. Чўкаётган одам қалқиб турган хасдан умид қилади. Негаки, унинг бошқа илинжи йўқ.

Фотима ва Зухранинг ўн етти ёшга тўлганидаги туғилган куни тадбири ниҳоятда хурсандчилик билан ўтди. Анвар ака эгизакларига бир хил бежирим узук совға қилди. Каромат опа эрининг ишидан ичида мамнун эса-да, келиннинг олдида:

– Дадаси, қизларни ҳалитдан зеб-зийнатга ўргатманг, – деб койиб қўйган бўлди.

Эгизаклар қувончининг чеки йўқ. Улар шу кайфият билан дастурхон ва идиш-товокларни йиғиштириб, ўринларига ётишди.

Кечаси Фотима тушуниб бўлмайдиган, аниқроғи, ёмон туш кўрди.

...У улкан дарё ёнида турибди. Сув шу қадар тиниқки, одамнинг акси унда ойнадагидек кўринади. У сув ичмоқчи бўлиб, қирғоққа эгилган эди, сув юзида бирдан оқ ҳарир кийимли чол пайдо бўлди.

– Ич, қизим, қониб-қониб ич, эртага мен билан бирга кетасан, чанқоғингни қондириб ол...

– Сиз билан қаерга кетаман, бобо? – сўради Фотима хайратланиб.

– Дарёнинг нариги қирғоғига.

– У ерда нима қиламан?

– У ер бошқача олам. Кейин кўрасан. Ҳозир эса уйингга бор. Эртага олиб кетаман.

– У ёққа кетсам, уйга қандай қайтаман, бобо?

– У ёққа ўтганлар ҳеч қачон ортга қайтишмаган, қизим.

– Йўқ, бобо, ундай бўлса бормайман. Чунки Зухрани тезда соғиниб қоламан...

Чол Фотимага дарёнинг нариги қирғоғини кўрсатди. Қизнинг кўзлари хайратдан ёниб кетди. Чунки ҳаммаёқ ям-яшил. Сочларига гулчамбар таққан оқ ҳарир кўйлакли қизлар рақсга тушишмоқда. Атроф гул-у гулзор, қушлар сайраган.

– Вой, бундай чиройли бўлмаса...

Шу пайт у томонда ернинг бир қисми қип-қизил қонга бўялди ва Фотима томон оқиб кела бошлади. Қиз кўрқиб кетди...

– Бобожон, ахир оёқларим қонга ботиб қолади...

– Йўқ, қизим, кўрқма, мен билан кетасан, қон сенга тегмайди.

Сен мана бу қиска йўлдан тезда уйингга бор.

– Хўп, бобожон, мен сиз билан кетаман. Фақат Зухрани ҳам олиб кетайлик, усиз зерикиб қоламан.

– Минг афсус, қизим, бунинг иложи йўқ. Зухра сал кейинроқ сени излаб ўзи келади.

Чол «эсингдан чиқарма, эртага мен билан албатта кетишинг керак» деб қандай пайдо бўлган эса, шундай ғойиб бўлди.

Фотима тушини эрталабки нонушта пайти сўзлаб берди. Каромат опанинг юрагига оғриқ кирди. Она-да, бирдан хавотирга тушди.

– Дадаси, бу туш хосиятли эмас, қон чиқармасак бўлмайди. Садақа айтамин.

– Хўп, ойиси, мен ҳозир бозорга бораман, сизлар уйни йиғиштириб, қўни-қўшниларга хабар беринглар.

Тушга яқин ҳовли ва дарвоза олдини саранжом-саришта қилишди. Зухра овқатга унади, Фотима эса қўшниларга хабарга чиқди. Аммо... шу лаҳза қутилмаган фалокат юз берди: остонадан ичкарига кирган Фотима ерга қоқилиб, юз тубан йиқилди. Воқеа шу қадар тез бўлдики, бояқиш қиз «воҳ» дейишга ҳам улгурмади.

Уни зудлик билан шифохонага олиб кетишди. Бироқ, шифокорларнинг ҳаракати, Каромат опанинг оху-зори зое кетди – мияга қон қуйилган экан. Фотима жон берди. Онанинг ноласи дунёни тутиб кетди:

– Вой, болам! Қўшнилари исга эмас, жанозасига айтган болам!

Хуллас, бўлмаган иш бўлди. Ота-она, Зухра, акаси Акбар ҳамда янгасининг дарду изтиробини таърифлашга қалам ожиз. Айниқса, Зухрага қийин бўлди. У ойнага қараб, Фотима билан гаплашадиган одат чиқарди. Ва дарди кундан-кунга оғирлашиб бораверди. Дўхтирлар ҳеч нарса қила олишмади. Ҳатто табиблар муолажаси, дуоси ҳам қор қилмади.

Бир куни кечкурун Зухра анча тетиклашиб, тилга кирди.

– Дадажон, мен тушимда Фотимани кўрдим. У гулзор оралаб келиб, мени бағрига босди. Кейин қўлимдан етаклаб гулзор ичига олиб кирди. Бирам чиройлики, асти қўяверинг...

Анвар аканинг вужуди музлаб кетди. Фотиманинг туши ўнгидан келганидан бери арзимаган иримга ҳам танаси қалтираб кетади. Шу пайт эшикнинг орқасида турган Каромат опа «оҳ!» деди-ю полга қулади. У ҳамма гапни эшитиб турган экан.

...Кечга бориб Зухранинг жони узилди. Минг азоб бўлмасин, бирининг тиши тушса, иккинчисиники ҳам тушиши, бирининг қулоғи оғриса, иккинчисиники ҳам оғришини ота-она тан олишга мажбур бўлди. Ой билан ҳусн талашган қизлар ер бағрида ором топишди.

Бундай қаро кунларни ҳатто девона душманига ҳам раво кўрмаса керак. Жаҳаннам азоби Каромат опа, Анвар ака, уларнинг ўғли Акбар ва келини Ойшани не кунларга солмади, дейсиз. Хотини ўзига ўзи гапиравергач, қўғирчоқларга дардини ёзавергач, эрнинг танаси тирик мурдага айланди.

Аммо у ўзида яшаш қудратини тан олди. Каромат опадан меҳрини аямади. Кўрсатмаган дўхтири, бормаган табиби қолмади. Озиб, кўзлари киртайган чоғда ҳам яхши кунларга умид боғлади. Ўғли, келини ёнига келишди.

Бир куни Каромат опанинг кўзи келинининг ҳомиладор қорнига тушди. Ё қудратингдан! Она меҳри, она заковати дунёнинг устунни эканига ишонишди одамлар.

Девонасифат аёл бирдан сергак тортди. Қўлларини, сўнг бошини аста келинининг қорнига қўйди.

– Болаларим, менинг болаларим. Фотима Зухроим менинг. Айланай, келинжонимдан. Энди сизни ҳеч ҳам хафа қилмайман...

Ўша кундан эътиборан уйга файз қайтди. Ҳадик, кўркув йўқ. Ота-онанинг рангига ранг кирди. Ёлғиз ўғил ўзини кўярга жой топа олмади: ахир онаси ўз ҳолига қайтди, хотини унга фарзанд туғиб беради.

Тўғри, у машъум кунларни унутиб бўлмайди. Аммо инсон яшаш учун туғилган. Инсон доимо яхшилик кутиб яшайди. Ана шу жараёнда одам турли эзгуликларга, ҳатто жасоратларга қўл уради. Қайғу остида эзилган оилага фараҳли кунларини қайтариш қахрамонлик, мўъжиза билан баравар эди. Акбар ҳалигача онажонисини бир лаҳзада яхши томонга ўзгариб қолганига ишонгиси келмайди. Лекин бу бор гап.

Ҳафта ўтмай ота-она ва ўғил гул кўтариб, «Нексия» буюртма бериб, туғруқхонага келишди. Чинакам байрам бўлди ўшанда. Оила бошига тушган ғамдан хабардор кишилар уларни чин дилдан табриклашди.

Ҳамшира икки қўлида икки чақалоқ билан эшикдан чиқди.

– Каромат опа, қабул қилинг, невараларингиз, иккаласи ҳам қиз!

Йўқ, опа ўзини тута билди. Оғир андуҳ уни босиқ қилиб қўйганди. Эҳтиёткорлик билан чақалоқларнинг юзини очди. Ё алҳазар! Фотима-Зухранинг худди ўзгинаси. Авайлаб иккисини ҳам бағрига босди:

– Эй, Худо, оху ноламни эшитганингга раҳмат! Қилган муруватингга раҳмат! Мана шу овунчоқларимнинг, жигаргўшаларимнинг бориға шукур!

Ойша келин ўпкаси тўлиб, қайнонасининг оёғига эгилди:

– Сиз дунёдаги энг улуғ аёлсиз...

Атрофдагиларнинг шовқини орасида ана шу меҳрли сўзларни эшитмади. Зеро, унинг вужуди УМИД аталмиш икки гўдакка бағишланган МЕҲРга айланиб улгурган эди...

Абдулла ЧИМИРЗАЕВ

ЁЛҒИЗ КАБУТАР

Ҳикоя

Ҳалим дудукнинг деразасига қарши тушган бир уй бор эди. Ҳалим у ерда ёлғизлик яшайди, деб ўйларди.

Ўша «ёлғизлик» эрта тонгда уйғониб оларди, пиёлага чой қуярди-ю, аммо кўпинча ичмасди. Дераза пардаси тонгги шаббодани қўлтиклаб ичкари тортарди. Сабо «ёлғизлик»нинг сочларини тортиб-тортиб, безор бўлиб хонадан қочиб чиқарди. Рўпарадаги кўхлик ошёндан шўхчан кўшиқлар овози келарди. Аммо «ёлғизлик» доимгидек ўйинбузарлик қилиб, иягига кафт тиргаб, бу хонишларни хаёлчан қарши оларди. Хона ғамга ботиб кўкариб кетар эди. Шўрлик шамлар айрим кунлари кечаси билан йиғлайвериб, шамдонга етмай тош қотиб қоларди. Шундай кунларда Ҳалим дудук ҳам уйқусиз қоларди. Уйига суяб кўйилган шотининг ўртанчасига ўтириб, оёғини осилтирганча у ҳам «ёлғиз»га айланарди.

...У Юмалоқ тепага ўрлади. Яшилликда оёғи тойиб бораверди. Кавшини учи билан тош қидириб олдинга мункий-мункий одимлади. Баланд тоғлар тожи оқ қор бўлса, Юмалоқ тепаники оқтош эди. Оқтошга елкасини берганча бирров ўтирибди. Елвизак унинг беқасам чопони унгирларини қизғалдоқ баргидай ҳилпиратади. Тўзгин сочларини гоҳ у ён, гоҳ бу ён тарайди. Йигит чўпон таёғини бу томонга олганча, Ҳалим дудукка жой берди. Сўнг овозини баралла қўйиб бақирди.

– Ча-а! Шохинг сингур ча-а, – дедим.

Аммо курғур эчки бу дўқдан хайиқмади ҳам, энди куёш тиғи ялаган чучмомалардан, қора бош-у, кўкгуллардан саралаб кавшаниб кетаверди. Ортидан қўй эчкилар бири қўйиб, бири бақириб қир ошдилар.

– Уфф, Ҳалим, шу олабелни бир кунмас бир кун уриб ўлдираман-да.

– Эй, қў... қўйсанг-чи.

– Кўрмайсанми буни...

– Бек... бекорга эй-эчкини ша-айтон қа-қавмидан дем... демайдилар-да.

– Ҳмм, нимасини айтасан. Сени қўйларинг қани?

– А-а-ана!

– Кетдик, бирга қўшиб боқамиз.

Улар ёлғизоёқ йўлдан юриб Чоғот томонга йўл олдилар. Сурув олдини қайириб ташлаб, иккови қумлоқ йўлча устига чўк тушдилар.

– Ҳали-им.

– Ҳмм.

– Сенам бировни севганмисан ҳеч?

– Э-эй бор-е-е!

– Нимадан уяласан, ўғил боламиз-ку.

– Ўз-ўзинг а-айт.

– Мен ҳам бир қизни ёқтираман, лекин аввал сен айт– чи?

– Ней-ега ах-ах...

– Кел! Бундай қиламиз, иккаламиз ҳам тескари ўтириб ўзимизга ёққан қиз исмини ёза қоламиз.

– Бўб– бўпти.

Ҳалим кўрсаткич бармоғини хатчўп қилиб “Д” ҳарфини ёзди. Бектош зимдан уни кузатиб турган экан, кулиб юборди. У хижолатомуз ўзини майна бўлган ҳисоблаб, кафти билан қумдаги ёзувни ўчириб ташлади.

– Эй, од-одам по-подаммас ак– акансан, қўй-э.

– Қўйсанг-чи нимасига хафа бўласан? Мана, мен ҳам ёзаяпман, – дея Бектош қумга “Дил” сўзини ёзди, зум ўтмай тўхтаб қолиб, сўради. – Нега сен ёзмаяпсан?

– Ма– мана, ёз– ёзаяпман.

Ер бағирлаб қараб турган Ҳалимни ичига олов тушди. Қўли беихтиёр ёза бошлади. Бектошни ҳайрат билан кичкириши уни бироз ўнглади.

– Ҳей! Сен ёқтирган қизнинг исми ҳам “Дил” дея бошланадими? Мабодо, сен ҳам қўшни қиз Дилоромни кўзлаб юрган бўлма тагин.

Ҳалим мушглашишда таслим бўлган боладай бир қадам орта чекинди.

– Йў-ўк! М-мен, – дея хаёлига келган “Дил” сўзи билан бошланувчи исмни қизариб, бўзариб ёзиб ташлади. Лаҳзада ҳаммаси ойдин бўлди. Бектош Дилоромни ёқтираркан, Ҳалим эса ўзи ҳам яхши танимайдиган Дилдора исмли қизни. Сўнгра улар кўм-кўк майсаларга чўзилиб узоқ хаёл сурдилар. Бектош Дилоромнинг кўзларини Қоратўрининг кўзларига қиёслади. Ҳалим бунга қўшилмади. Унинг нигоҳини оҳуникига менгзади. Бектош Дилоромнинг узун сочларини отининг ёлига ўхшатди. Ҳалим тағинам унинг фикрига қўшилмади. “Дилоромнинг сочлари Ҳасанбуванинг ховлисидаги мажнунтол шоҳларини эслатади,” деди.

Икковлон тоғдан қалин дўст бўлиб қайтди. Бири-бирисиникига тез-тез қатнайидиган одат чиқарди. Айниқса, Бектош бир кунда икки марталаб келгич бўлди. Дўсти келди дегунча онасининг ҳай-ҳайлашига ҳам парво қилмай болохонага чиқиб оладиган бўлдилар. Нима эмиш “кабутар боқар” эмиш. Бир куни азбаройи куйинганидан онаси койиб, “отанг қиладиган ишни қилсанг-чи” деб дакки ҳам берди. Аммо фойдаси бўлмади. Онаси доим шу ҳақда гап очгудай бўлса, тамом, топиб олган гапи битта: – Кабутар қуш бўлмаганида, фаришта бўлар эмиш. Томимизда фаришта яшаса ёмонми, она,-дейдиган бўлди.

Кабутарнинг Ҳалимга аён хислати кўп эди. Патур-путур учуб ҳаммани осмонга қаратар, бу икки дўст учун айни муддао эди. Булар учун қишлоқнинг эътиборидан ҳам Дилоромники муҳим эди. Режа ўзини оқлай бошлади. Қўшни қиз гоҳ деразадан, гоҳ ховлини супираётги кабутарларга, сўнг йигитларга жилмайиб кўярди. Ҳалим бир куни кўлини соябон қилиб, кабутарларни кузатаётган қизга “Дон берсанг сенга ҳам ўрганеди», демоқчи бўлди-ю дудукланиб, гапини адо қилолмади. Унинг ўрнига қизга бу гапни Бектош чиройли қилиб тушунтириб бера қолди. Ҳалим осмон-

га қаради, гўёки ўзини “фаришта”ларни кузатаётганга ўхшаб кўрсатди. Аслида ўз уйдан ўғирлик қилиб чиқиб, бегона болага конфетини олдириб қўйган болага ўхшарди. Ҳазин япроқларни ерга тўшаган куз кетидан, бироз ўйинқароқ баъзан қаҳри каттик феъли Дилоромга келбат берадиган қиш кириб келди. Бу орада учовлон жуда аҳил бўлиб кетдилар. Ҳалим одатига қарши бироз хушчақчак бўлиб қолди. Йигит билан қиз бир-бирига араз қилган дамларда, у мазҳарабозлик қилиб, уларни яраштириб кўядиган бўлди. Хуллас, улар чироққа, Ҳалим парвонага айланди.

Музлар эриб ўт-уланлар ниш ура бошлаган дамларда Дилоромнинг ёввойи қалбидан ҳам оппоқ бойчечак каби ишқ униб чиқди. Бунга Бектошнинг бир неча бор қизга бермоқчи бўлиб ёзган хатлари инкор этилиб, Ҳалим томонидан таҳрир қилинган хатлар сабаб бўлди. Дилором бу хатларни ҳар куни бурчакдаги хонага қамалиб олиб, қайта-қайта пичирлаб ўқийдиган одат чиқарди. «...Дилором синф хонамизнинг деразасидан гуллар яноғидаги томчиларни кувалаб келган шаббода, юзингизга урилиб, сочингиздаги баҳор ифорини димоғимга тутганда мен беихтиёр титраб кетаман...». У бегона қалб сатрларидан мана шундай сармаст бўлди. Ҳаёт шундай бошланди. Ўзга қўл ёзаверди, бу ёзиқни содда кўнгил дил лавҳига кўчираверди. Ва Бектош бир қиз қалбини қурол яроқсиз асир этди. Битирувдан сўнг ҳамма ўзи билан ўзи оввора бўлиб кетди.

Бектош портфелини қўлтиклаб шаҳарга жўнади. Ҳалим қўй боқадиган бўлди. Дилором йўл боқадиган бўлди. Бектош аввал-аввал келиб турди. Кейин сийраклашиб, бутунлай келмай қўйди. Ҳалим шунда ҳам хат битишни қанда қилмади. Бир куни Дилором узоқдан Бектошнинг қорасини кўриб, кўлида челақ билан йўлга чиқди. Бектошнинг сўзлари соввуққина эди. Сўзларидан ҳам кўзларида совуқлик кўп эди. Дилором муз бўлиб қолди. Ҳалим буни кўрмади. Тагин хат ёзиб жўнатди. Кабутари яна ўша хатни қайтариб келди. Ҳалим қир ошиб Бектошни сўрагани борди. Энди Бектош, Бектош эмас, Тошбекка айланиб қолганди. Шундан ёлғизлар иккита бўлди. Яна нима қиларини билмай, ўртада сарсон бўлган ёлғиз кабутарга ҳам қийин бўлди.

Ҳалим хотиралар дафтарини ёпиб нарвондан қўзғалганда тун алламаҳал бўлганди. У жойига бориб чўзиларкан, юраги кўрпанинг оғирлигиданми, ачишаверди.

Эрта тонгда сурув ортидан отланаётган Ҳалимга онаси койиниб гапирди.

– Ўғлим, намуноча одамови бўлиб қолдинг? Мана, қанча вақтдан буён шу аҳвол, келасан, хонангга қамалиб оласан. Эрта тонгдан яна тоққа чиқиб кетасан. Мундай, одамларга ўхшаб, тўймаъракага ҳам қатнашай демайсан-а?..

Ҳалим тагин онасининг гапини чала қолдириб тоққа ўрлаб кетди. Кун чошқада Зикир бува билан юз кўришди.

– Ҳалим полвон, ҳамсоянгникида тўй, сен кўй боқиб юрибсан.

– Қа– қа– қайси? Ҳам– ҳамс...

– Анови, Абдумурод жувозкашни қизини чикаришяпти шекилли, – деди.

– Ним– нима? Дил-дил...

У шу сўзларни гапира туриб, Октовдан пастга қараб чопиб кетди-ки, ортидан ҳеч нарса англолмаи Зикир бува ҳой-ҳойлаганча қолаверди. Пастда машиналар қарвони бири кўйиб, бири сигнал чалиб, бутун тоғни ларзага келтирганча, қишлоқдан узоқлашиб борарди. У жон-жаҳди билан улар орқасидан югурди. Гўёки, етиб борса Дилоромни ўзи билан олиб қоладигандай. Аввал чўпон таёғи, сўнг чопони қайдадир қолиб кетди. Оқтошга етдим-етдим деганда, оёғи нимагадир чалишиб кетиб, кўлаб тушди. Бу кулаш асносида сал қолса пешонаси тошга урилай деди. У бир муддат оппоқ тошга термулиб расм томоша қила бошлади. Йўқликнинг суратини. Кейин ўша нуқтадан кўзни узмай тураверди. Бирдан оппоқ силлиқ тошда ўз аксини кўриб қолди. Ич-ичидан йиғилиб келган дард алами билан қичқириб юборди.

– Дилором мен сени севаман. Эшитаяпсанми? Мен сени севама-ан! Кейин бирдан бошини қуйи солиб, жим бўлиб қолди. Тошлар эса ҳеч қандай дудуқланмай акс садо қайтарди.

– “Мен сени севама-ан!”

Шахло ИМОМОВА

ЖАННАТ БОҒЛАРИ

Ўлкамизда йил фасллари ичида “олтин” дея номланувчи куз таровати кезмокда. Далаларда иш кизгин. Куз бобо ҳосилга лик тўла қопини елкасига ортмокда. Дарахтлар шохини буккан, мевалар болдек ширин. Қип-қизил рангда товланиб турган олма дарахтининг шохини тутаман. Улардан бирини узиб хидлайман. О... бунчалар муаттар бўй таратасан! Дилимни лиммо-лим шодликка тўлдирган ҳисларни таърифлашга тил ожиз. Маржондек тизилган жийдалар. Узиб олишга кўз қиймайди.

Бобоқуёш нурларида тилла каби товланаётган беҳилар. Гўё жаннат боғларида юргандекман. Қанийди, бир умр шу боғлар қўйнида қолсам. Бу кунлар боқий эмаслигини кўнглим сезиб турибди. Начора, вақт отлиқ олий ҳакам кутиб турмайди. Соат миллари тинимсиз айлангани каби фасллар ҳам алмашаверади. Кузнинг хазонрезги охирги кунлари ўз ўрнини қиш фаслига бўшатиб беради. Ҳадемай совуқ аёзлари билан Қиш бобо ташриф буюради.

Хотира дафтаримга битаётган олтин кузнинг “Жаннат боғлари” дея номланган қатрамга нукта қўяр эканман, қўлимдаги қип-қизил бир дона олмани ойижонимга атаб, чўнтагимга солиб қўйдим...

СОКИНЛИК КУЙИ

Тонг саҳарда майин шаббода юзларимни силаб ўтди. Эринчоқ ҳисларни қўваётган кўзларим ёруғ оламга шодланиб боқади. Кўкка қарайман, ҳўв олисдан булутлар гала-гала бўлиб сузиб келмоқда. Бошим узра вижиллаб учаётган қалдирғочлар чуғурлаши бирдан тиниб қолди.

Айвон саҳнида куймаланаётган ойимнинг “турақолгин, қизим, ёмғир ёғади, шекилли” деган овози хаёлимни бўлиб юборди. Дарҳақиқат, намхуш шамоллар тўрт томонни эгаллаб, ёмғирни эргаштириб келаётган эди. Ўрнимдан туриб, айвонга чиқаман. Ёмғир томчилаяпти. Шитирлаган овоз энди баралла чак-чак-чак, дея эшитилмоқда. Бу овозни сокинлик куйи дегим келади. Жамики ғуборлар ювилиб, тиниқлик кашф этаяпти. Ўтибор бераяпсими, гўё бутун борлиқ покланаяпти. Дафтаримни қўлга оламан. Ёмғир, сени нима деб атайин? Сарлавҳангни қандай қўйсам экан? Топдим... сокинлик куйи юрагимга оқиб кирдинг. Вужудимни ёқиб кирдинг. Ёғавергин ёмғиржон.

Жомбой тумани

МУНДАРИЖА

НАЗМ

МУШОИРА ЭТАДИ ДАВОМ	5
Абдували ҚУТБИДДИН	6
Нурулла ОСТОН	12
Омоной РАББИМОВА	16
Рауф СУБҲОН	18
Суннатилла ЖУМАҚУЛОВ	22
Тоҳир ДОЛИЕВ	25
Муртазо ҚАРШИБОЕВ.....	29
Дилором ИСМОИЛОВА.....	34
Гулжамол АСҚАРОВА	37
Дилноза АҲРОРОВА	42
ОЙДИННИСО	46
Худойберди КОМИЛОВ.....	50
Лазиз БАХРОНОВ.....	53

НАСР

Маматкул ҲАЗРАТҚУЛОВ	55
Ойхумор АСАДОВА	64
Нусрат РАҲМАТ	71
Дилором САЛОҲИЙ	80
Ҳотам УМУРОВ,	88
Шавкат ҲАСАН	88
Собир ЎНАР	94
Абдуқаям ЙЎЛДОШ	101
Ҳабиб ТЕМИРОВ	111
Мансур ЗОИР	117
Уйғун РЎЗИЕВ	123
Хўроз АБДУСАЛОМОВ	130
Ғайрат САЙДУЛЛАЕВ	135
Ғайбиддин ФАЗЛИЕВ.....	143

Хуррам ШЕРМАТОВ	150
Қаҳрамон СУЯРОВ	153
Тоғаймурод ШОМУРОДОВ	158
Ҳафиза ЎСАРОВА	167
Тугалбой МУЗАФФАРОВ	173
Ашурбек ПЎЛАТОВ	180
Азамат ҚОРЖОВОВ	188
Мавлуда МИРСАИДОВА	197
Раъно АҲМЕДОВА	201
Гулчеҳра АЛИБОЕВА	209
Гулруҳ МЎМИНОВА	215
Ҳулкар МАМАТМУРОДОВА	219
Каримберди ТЎРАМУРОДОВ	223
Холиёр САФАРОВ	233
Гулсанам МАРДИЕВА	243
Абдулла ЧИМИРЗАЕВ	247
Шаҳло ИМОМОВА	252

Адабий-бадий нашр

ЮРТНИ СЕВМОҚ САОДАТИ

II КИТОБ

Бош муҳаррир:

Машарипбой САПАРОВ

Тех. муҳаррир:

Манноб ИБОДУЛЛАЕВ

Мусахҳиҳлар:

Сарвиноз УМУРОВА,

Анвар МУСТАФОҚУЛОВ

Дизайнер ва саҳифаловчи:

Акбарали МАМАСОЛИЕВ

Теришга 10.08.11 да берилди. Босишга 20.10.11 да рухсат этилди.
Бичими 60x84_{1/16}. Офсет босма қоғози. Times New Roman гарнитураси.
Офсет босма усули. 16 ҳисоб-наш.таб.
Адади 1000 нусха. Буюртма №
Баҳоси келишилган нарҳда.

«ТАФАККУР ВО‘СТОНИ» нашриёти,
100 190, Тошкент шаҳри, Юнусобод тумани, 9-даха, 13-уй

ISBN 978-9943-362-49-9

Китоб Самарқанд вилоят ҳокимлиги ҳомийлигида чоп этилди.

«КО‘НИ-NUR» МЧЖ босмаҳонасида чоп этилди.
Тошкент шаҳри, Машинасозлар мавзеси, 4